

Міністерство освіти і науки України
Чернігівський національний технологічний університет

НАУКОВИЙ ВІСНИК ПОЛІССЯ

Науковий економічний журнал

Випуск 2(2)

ЧЕРНІГІВ
2015

УДК 33
ББК 72.41(4УКР)
Н 34

Державна реєстраційна служба України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21188-10988ПР від 03.02.2015 р.

Відповідно до наказу МОНУ від 05.02.2014 р. №103 Чернігівський національний технологічний університет є правонаступником усіх прав та обов'язків Чернігівського державного інституту економіки і управління, в тому числі дозволу на публікації результатів дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ (Постанова президії ВАК № 747 від 13.07.2015 р.)

ISSN 2410-9576 (Print)
ISSN 2412-2394 (Online)

Науковий журнал «Науковий вісник Полісся» рішенням Вченої ради ЧНТУ (Протокол № 11 від 22.12.2014 р.) є правонаступником збірника «Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління», включеного до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ (Постанова президії ВАК № 747 від 13.07.2015 р.)

Випуск рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ЧНТУ
Від 31.08.2015 р., Протокол № 7

Редакційна колегія:

О. І. Гонта	доктор економічних наук, професор (головний редактор);
Л. О. Коваленко	кандидат економічних наук, професор (відповідальний редактор);
С. М. Шкарлет	доктор економічних наук, професор;
О. В. Абакуменко	доктор економічних наук, професор;
Ж. В. Дерій	доктор економічних наук, доцент;
В. П. Ільчук	доктор економічних наук, професор;
В. Ф. Савченко	доктор економічних наук, професор;
С. М. Вдовенко	доктор наук з державного управління, доцент;
А. І. Мельник	доктор філософських наук, професор;
О. В. Тополь	доктор філософських наук, доцент;
Ю. В. Кирилюк	кандидат економічних наук, доцент;
В. Г. Маргасова	кандидат економічних наук, професор;
Р. Дьякон	доктор економічних наук, професор (Рига, Латвія);
М. Живитере	доктор економічних наук, професор (Рига, Латвія);
А. С. Саркісян	кандидат економічних наук, доцент (Свіщов, Болгарія);
Л. Л. Антонюк	доктор економічних наук, професор;
О. А. Грішнова	доктор економічних наук, професор;
З. Б. Живко	доктор економічних наук, доцент;
І. С. Каленюк	доктор економічних наук, професор;
В. М. Левківський	доктор економічних наук, професор;
Л. О. Петкова	доктор економічних наук, професор;
Ю. Півоварські	доктор філософських наук, професор;
Б. І. Сорвиров	доктор економічних наук, професор (Гомель, Білорусь);
В. Б. Тропіна	доктор економічних наук, професор;
К. В. Корсак	доктор філософських наук, професор;
Н. В. Мороз	відповідальний секретар.

Н 34 Науковий вісник Полісся [Текст]. – Чернігів : ЧНТУ, 2015. – № 2(2). – 172, [2] с.

ISSN 2410-9576 (Print)
ISSN 2412-2394 (Online)

Висвітлюються актуальні проблеми розвитку сучасної економіки, функціонування та розвитку підприємств різних форм власності, інвестиційно-інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, регіонального розвитку.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів, практиків.

УДК 33
ББК 72.41(4УКР)
© Науковий вісник Полісся, 2015

Ministry of Education and Science of Ukraine
Chernihiv National University of Technologies

SCIENTIFIC BULLETIN OF POLISSIA

Scientific journal on Economics

Issue 2(2)

CHERNIHIV

2015

According to the MESU directive from 05.02.2014 p. №103 Chernihiv National University of Technologies is a legal successor of all rights and responsibilities of Chernihiv State Institute of Economics and Management as well as of the permission to publish the results of dissertations on obtaining an academic degree of doctor and candidate of sciences in ECONOMICS (HAC presidium regulation № 747 from 13.07.2015)

ISSN 2410-9576 (Print)
ISSN 2412-2394 (Online)

“Scientific bulletin of Polissia” by the decision of Chernihiv National University of Technologies Academic Senate (Proceeding №11 from 22.12.2014) is a legal successor of “Scientific bulletin of Chernihiv State Institute of Economics and Management” which is included to the List of scientific professional edition of Ukraine, where the results of dissertations on obtaining an academic degree of doctor and candidate of sciences in ECONOMICS can be published (HAC presidium regulation № 747 from 13.07.2015)

**The issue is recommended to be sent to the press by Chernihiv National University of Technologies Academic Senate decision
From 31.08.2015, Proceeding № 7**

Editorial Board:

O. I. Honta	Doctor of Economic Sciences, Professor (<i>chief editor</i>);
L. O. Kovalenko	candidate of Economic Sciences, Professor (<i>managing editor</i>);
C. M. Shkarlet	Doctor of Economic Sciences, Professor;
O.V. Abakumenko	Doctor of Economic Sciences, Professor;
Zh.V. Derii	Doctor of Economic Sciences, associate professor;
V. P. Ilchuk	Doctor of Economic Sciences, Professor;
V. Ph. Savchenko	Doctor of Economic Sciences, Professor;
S. M. Vdovenko	Doctor of Public administration Sciences, associate professor;
A. I. Melnyk	Doctor of Philosophy, Professor;
O. V. Topol	Doctor of Philosophy, associate professor;
Yu. V. Kyryliuk	Candidate of Economic Sciences, associate professor;
V. H. Marhasova	Doctor of Economic Sciences, Professor;
R. Djakons	Doctor of Economic Sciences, Professor (Riga, Latvia);
M. Živitere	Doctor of Economic Sciences, Professor (Riga, Latvia);
A. S. Sarkisian	Doctor of Economic Sciences, associate professor (Svishtov, Bulgaria);
L. L. Antoniuk	Doctor of Economic Sciences, Professor;
O. A. Hrishnova	Doctor of Economic Sciences, Professor;
Z. B. Zhyvko	Doctor of Economic Sciences, associate professor;
I. S. Kaleniuk	Doctor of Economic Sciences, Professor;
V. M. Levkivskiy	Doctor of Economic Sciences, Professor;
L. O. Pietkova	Doctor of Economic Sciences, Professor;
J. Piwowarski	Doctor of Philosophy, Professor;
B. I. Sorvyrov	Doctor of Economic Sciences, Professor (Homel, Belarus);
V. B. Tropina	Doctor of Economic Sciences, Professor;
K. V. Korsak	Doctor of Philosophy, Professor;
N. V. Moroz	managing secretary

Scientific bulletin of Polissia [Text]. – Chernihiv : ChNUT, 2015. - № 2(2). – 172, [2] p.

ISSN 2410-9576 (Print)
ISSN 2412-2394 (Online)

Urgent problems of present-day economics' development, different ownership enterprises operation and development, investment and innovative activity, increasing national economy's competitiveness, regional development are reported.

It is intended for scientists, lecturers, postgraduate students, students and practitioners.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ	
<i>Савченко В. Ф.</i> Економічний потенціал України та державний вплив на нього.....	7-16
<i>Гмиря В. П.</i> Розвиток ринку аграрної продукції в Україні.....	17-22
<i>Мамонтова Н. А.</i> Інвестиційне забезпечення сталого економічного розвитку.....	23-27
<i>Mekshun L. N.</i> The governance experience of housing service in Germany.....	28-31
<i>Чемисов Б. Г., Хусаинов Д. Я.</i> Об одной математической модели иерархической структуры сельских поселений регионов.....	32-38
<i>Бриль К. Г.</i> Актуалізація екологічно-орієнтованого туризму у сучасних туристичних центрах.....	39-45
<i>Дяченко А. Л.</i> Напрями міжнародної академічної мобільності в Україні.....	46-52
<i>Лісова Т. А.</i> Удосконалення адміністративно-територіального устрою України.....	53-58
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
<i>Літовкіна О. О.</i> Організація інвестиційної діяльності у регіоні: проблеми та перспективи.....	59-62
ІННОВАЦІЇ	
<i>Калінько І. В., Прокопенко Л.</i> Дослідження інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості... ..	63-67
<i>Ткаленко Н. В.</i> Особливості формування інноваційного ресурсу постіндустріальних країн-інноваторів..	68-75
<i>Карцева В. В.</i> Удосконалення фінансового управління в системі споживчої кооперації на основі створення центрів фінансової відповідальності.....	76-80
ЕКОНОМІКА ПРАЦІ	
<i>Polkovnichenko S. O., Kurochka V. O.</i> Assessment of the situation of «Brain Drain» from Ukraine in modern conditions.....	81-86
УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	
<i>Сахно Є. Ю., Сідін Е. П., Корнієць К. Є.</i> Моделювання ефективності реалізації довгострокових проектів.....	87-94
<i>Гарафонова О. І.</i> Організаційна культура як елемент забезпечення стійкості функціонування механізму здійснення змін на підприємстві.....	95-100
<i>Ладонько Л. С., Ганжа І. В.</i> Сутність та моделі управління змінами на підприємстві.....	101-108
<i>Ладонько Л. С., Ганжа М. В.</i> Стратегічний потенціал підприємства: формування та оцінка.....	109-115
<i>Ладонько Л. С., Солошин О. С.</i> Х-інжиніринг як новий напрям менеджменту змін.....	115-120
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА	
<i>Карчева Г. Т.</i> Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками електронного банкінгу.....	121-126
<i>Ільєнко Р. В.</i> Теоретико-методичні основи моделювання податкового навантаження в умовах економічної кризи.....	127-131
<i>Нехай В. А., Гнедіна К. В.</i> Податкові ризики: зміст та методи зниження.....	132-138
<i>Ремньова Л. М., Ніколаєнко Ю. В.</i> Концептуалізація парадигмальних зрушень у системі фінансового менеджменту під впливом глобальних мегатрендів економічного розвитку.....	139-147
<i>Копчинська К. О.</i> Європейські тенденції в оподаткуванні прибутку підприємств.....	148-153
<i>Луценко І. О.</i> Сільські території як об'єкт бюджетного регулювання.....	154-158
<i>Мовчун С. В.</i> Основні риси програм дострокового виходу на пенсію:світовий досвід та уроки для України	159-165
<i>Відомості про авторів</i>	166-169
<i>Правила оформлення та подання рукопису до журналу</i>	170-172

TABLE OF CONTENTS

NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT AND ECONOMICS	
<i>Savchenko V. F.</i> The economic potential of Ukraine and state influence on it.....	7-16
<i>Hmyria V. P.</i> Development of agricultural production market in Ukraine.....	17-22
<i>Mamontova N. A.</i> Investment support of sustainable economic development.....	23-27
<i>Mekshun L. N.</i> The governance experience of housing service in Germany.....	28-31
<i>Chemisov B. H., Khusaynov D. Ya.</i> On a mathematical model of hierarchical structure of rural settlements region.....	32-38
<i>Bryl K. H.</i> Actualization of ecological oriented tourism in contemporary touristic centres.....	39-45
<i>Diachenko A. L.</i> Trends of international academic mobility in Ukraine.....	46-52
<i>Lisova T. A.</i> Perfection of the administrative-territorial system of Ukraine.....	53-58
REGIONAL ECONOMICS	
<i>Litovkina O. O.</i> Organization of investment activity in the region: problems and prospects.....	59-62
INNOVATIONS	
<i>Kalinko I. V., Prokopenko L.</i> Investigation of innovation activity of food industry enterprises.....	63-67
<i>Tkalenko N. V.</i> Innovative resource formation features in postindustrial innovator states.....	68-75
<i>Kartseva V. V.</i> Improvement of financial management in the system of consumer cooperation based on building centers of financial responsibility.....	76-80
LABOUR ECONOMICS	
<i>Polkovnichenko S. O., Kurochka V. O.</i> Assessment of the situation of «Brain Drain» from Ukraine in modern conditions.....	81-86
ENTERPRISE MANAGEMENT	
<i>Sakhno Ye. Yu., Sidin E. P., Korniets K. Ye.</i> Modeling the effectiveness of realization the long-term projects..	87-94
<i>Harafonova O. I.</i> Organizational culture as an element of providing stability of functioning the mechanism of implementation changes at the enterprise.....	95-100
<i>Ladonko L. S., Hanzha I. V.</i> The essence and models of change management at the enterprise.....	101-108
<i>Ladonko L. S., Hanzha M. V.</i> Strategic potential of enterprise: formation and evaluation.....	109-115
<i>Ladonko L. S., Soloshyn O. S.</i> X-engineering as new direction of changes management.....	115-120
FINANCE. BANKING	
<i>Karcheva H. T.</i> Theoretical and practical aspects of electronic banking risk management.....	121-126
<i>Iliencko R. V.</i> Theoretical and methodological basis of modeling tax burden under condition of economic crisis	127-131
<i>Nekhai V. A., Hnedina K. V.</i> Tax risks: content and methods of reduction.....	132-138
<i>Remnyova L. M., Nikolaienko Yu. V.</i> Conceptualization of paradigm's shifts in the system of financial management under the influence of global megatrends in economic development.....	139-147
<i>Kopchynska K. O.</i> EU trends in corporate income taxation.....	148-153
<i>Lutsenko I. O.</i> Rural areas as an object of budgetary regulation.....	154-158
<i>Movchun S. V.</i> The main features of early retirement program: international experience and lessons for Ukraine.....	159-165
<i>Authors data</i>	166-169
<i>The rules of formatting and publishing the article in the journal</i>	170-172

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.242.4(477)

В. Ф. Савченко, д. е. н., професор,
заслужений економіст України**ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВНИЙ ВПЛИВ НА НЬОГО**

Анотація. Досліджено теоретичні і практичні питання ролі економічного потенціалу в розвитку господарського комплексу, охарактеризовано природні ресурси, фінансовий, трудовий, науково-технічний, виробничий і зовнішньоекономічний потенціали в Україні, запропоновано схему ефективного використання та ресурсозбереження економічного потенціалу на сучасному етапі. Надані і обґрунтовані конкретні пропозиції із зазначених проблем та ролі держави в їх вирішенні.

Ключові слова: економічний потенціал, держава, природні ресурси, інвестиції, інноваційний розвиток, виробництво, зовнішньоекономічна діяльність, ресурсозбереження.

В. Ф. Савченко, д. э. н., профессор,
заслуженный экономист Украины**ЕКОНОМИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ УКРАИНЫ И ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЛИЯНИЕ НА НЕГО**

Аннотация. Исследованы теоретические и практические вопросы роли экономического потенциала в развитии хозяйственного комплекса, охарактеризованы природные ресурсы, финансовый, трудовой, научно-технический, производственный и внешнеэкономический потенциалы в Украине, предложена схема эффективного использования и ресурсосбережения экономического потенциала на современном этапе. Даны и обоснованы конкретные предложения относительно исследованных проблем и роли государства в их решении.

Ключевые слова: экономический потенциал, государство, природные ресурсы, инвестиции, инновационное развитие, производство, внешнеэкономическая деятельность, ресурсосбережение.

V. F. Savchenko, Doctor of Economics, Professor,
Honored Economist of Ukraine**THE ECONOMIC POTENTIAL OF UKRAINE AND STATE INFLUENCE ON IT**

Abstract. Theoretical and practical issues of economic potential role in the development of industrial complex are investigated, natural resources of financial, labor, scientific-technical, manufacturing and foreign economic potentials in Ukraine are characterized, the scheme of an effective use and resource saving of an economic potential on the current stage is proposed. Specific proposals according the investigated issues and the state's role in solving them are given and grounded.

Keywords: economic potential, state, natural resources, investment, innovation development, production, foreign trade, resource.

Постановка проблеми. Аналіз складових економічного потенціалу країни, його нарощування та ефективного використання, теоретичне забезпечення зазначених процесів мають ключове значення на сучасному етапі розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ресурсів, їх ролі у розвитку країни ґрунтовно досліджувались у працях таких вітчизняних вчених як Б. Заблоцький, Б. Кваснюк, Д. Клиновий, В. Лишиленко, Л. Петкова, В. Тарасевич, О. Михайленко, О. Чаленко, Р. Яковенко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потребують подальшого дослідження сучасна ситуація з потенціалом господарського комплексу України, врахування глобалізаційних процесів, які впливають на ресурси і їх використання.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення економічного потенціалу держави і надання пропозицій щодо його посилення та ефективного використання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна наука неоднозначна щодо визначення самого поняття “потенціал”, його сутності, складу і співвідношення з іншими категоріями.

Термін “потенціал” у своєму етимологічному значенні походить від латинського слова *potential*, що означає приховані можливості, потужність, силу. Широке трактування смислового змісту поняття “потенціал” полягає в його розгляді як джерела можливостей, засобів, запасів, що можуть бути приведені в дію, використані для вирішення будь-якої задачі або досягнення певної мети.

У 42% випадків смислове значення терміну “потенціал” асоціюється із сукупністю природних умов і ресурсів, можливостей, запасів, цінностей; у 18% – з потужністю виробництва, фондів, багатств, ресурсів країни; у 16% – з ресурсними, економічними, природними можливостями; у 8% – зі здатністю продуктивних сил щодо досягнення певного ефекту. Тобто потенціал детермінується як: сукупність ресурсів, коштів, запасів; існуючі можливості продуктивних сил суспільства.

В основу підходу покладено твердження К. Маркса про те, що засоби праці, предмети праці і робоча сила як чинники виробництва і елементи створення нового продукту є можливостями, які підкреслюють їх потенційний характер. Для перетворення такої можливості “вони повинні об'єднатися” [1, с. 82].

Економічна система України за рівнем ресурсного потенціалу посідає дев'яте місце у світі за сукупністю природних і створених людиною можливостей у розвитку національної економіки. Тенденції попередніх років і орієнтири на нарощування виробничих потужностей призвели до зниження можливостей подальшого зростання і потребують орієнтації економіки на інвестиційно-інноваційний розвиток. Головними постають питання використання ресурсного потенціалу, екологізації виробництва, зменшення негативного впливу на природні ресурси.

Загальний індекс природоємності вітчизняного валового внутрішнього продукту становить більше 10 одиниць, індекс шкідливості – більше 15 одиниць, що перевищує середньосвітове значення в 10 разів. Високим залишається рівень енергоємності продукції, який перевищує середньосвітове значення в 17 разів, водоемність – у 4 рази [2, с. 32].

Запровадження ринкової системи господарювання в Україні призвело до значних змін у сфері державного регулювання. Держава виключила себе з прямого директивного управління за допомогою централізованих планів. Перед суб'єктами господарювання постало питання вписатися в існуючу ринкову систему, для чого, знову-таки, необхідна підтримка з боку держави.

Одним з найбільш важливих показників є економічний потенціал, який визначає можливості системи, її узагальнений запас продуктивних сил. Він традиційно використовується в державному регулюванні для вирішення багатьох завдань, пов'язаних з управлінням соціально-економічним розвитком. Доцільно детально проаналізувати головні складові економічного потенціалу України [3, с. 40].

Під природними ресурсами ми розуміємо матеріальні предмети і сили, які в результаті достатньої вивченості і на даному рівні розвитку продуктивних сил країни можуть бути використані для задоволення потреб суспільства та держави через задіяння у матеріальному виробництві. Природні ресурси мають споживчу вартість і є матеріальною базою виробництва. Тому необхідна постійна робота з їх розвідування, видобутку, використання та відтворення. При цьому під виробництвом мається на увазі як матеріальна, так і нематеріальна сфери: промисловість, агропромисловий комплекс, будівництво, туристична та рекреаційна діяльність тощо.

Із загального обсягу природно-ресурсного потенціалу України 48,6 % припадає на земельні ресурси, 28,8 % – мінеральні, 13,1 % – водні, 9,5 % – рекреаційні. Державним балансом запасів корисних копалин враховано близько 8 тисяч родовищ з 96 видів корисних копалин. 3350 родовищ освоєно промисловістю, на їх базі функціонує понад 2 тисячі гірничодобувних підприємств. Вартість розвіданих запасів у розрахунку на душу населення становить близько 150 тис. доларів США, а за оцінками західних експертів понад 200 тис. доларів США. Більш як третину експортного виторгу держава отримує від реалізації мінерально-сировинної продукції.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

До земельних ресурсів відносяться землі, які можуть бути використані в різних галузях і напрямках господарського комплексу держави: сільськогосподарського призначення, промисловості, транспорту, зв'язку, населених пунктів, водного і лісового фонду, рекреаційного та історико-культурного призначення, а також землі запасу.

Сприятливий клімат, вигідне геополітичне становище і родючі землі надають певні передумови для сільськогосподарського виробництва та ефективного розвитку експортоспроможного агропромислового комплексу. Біокліматичний потенціал України здатний забезпечити високу ступінь безризиковості ведення рослинницької і тваринницької галузей. Відмінність природно-кліматичних зон, в яких знаходиться Україна, значною мірою нівелює негативні наслідки посух, вітрів, паводків та інших катаклізмів.

Рекреаційні ресурси України охоплюють територію, яка займає 15,6 % загальної території держави. До ресурсів, що мають практичне відтворювальне та оздоровче значення, відносяться ландшафти, особливі кліматичні умови, мінеральні води, лікувальні грязі, біологічні і гідрологічні ресурси та інше.

Україна станом на початок 80-х років ХХ ст. визначалася як розвинута індустріальна складова Радянського Союзу, що мала потужну важку і добувну промисловість, досить розвинене машинобудування та інше. Водночас це була мілітаризована економіка, яка характеризувалася непомірними енерго- та матеріалоємністю, величезними трудовими затратами на одиницю продукції.

Якщо розглядати соціально-економічні трансформації у виробничому секторі в нашій державі через призму макроекономічних показників, можна виділити основні чотири етапи: 1991 – 1994 рр. – повного розбалансування старої адміністративно-командної системи, що характеризувався прискореними темпами падіння ВВП, обсягів промислового виробництва, гіперінфляцією, зuboжінням населення; 1995 – 1999 рр. – активного становлення ринкової інфраструктури, який ознаменувався зниженням інтенсивності падіння ВВП та обсягів промислового виробництва, укріпленням національної грошової одиниці, загостренням демографічної кризи; 2000 – 2007 рр. – держава вийшла на траєкторію економічного зростання; 2008 р. – по даний час, – фінансово-економічна криза, що доповнилася тотальною економічною кризою та військовими діями на сході України.

Економічна стагнація розтягнулася на десять років. І хоча з 2000 року спостерігалось щорічне зростання ВВП, у 2007 році обсяг реального ВВП складав лише 72,6 % від рівня 1990 р. Потім на результати діяльності в країні негативно вплинула фінансово-економічна криза і у 2013 р. рівень ВВП складає 69,4 % від зазначеного рівня (табл. 1)

Таблиця 1

Динаміка ВВП, %

Показники	У фактичних цінах		Індекси фізичного обсягу			
	валвий внутрішній продукт	валвий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	валового внутрішнього продукту	валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу	валового внутрішнього продукту	
	млн грн	грн	у цінах попереднього року, відсотків		відсотків до 1990 року	
Роки	1	2	3	4	5	6
1990	167 ¹	3 ²	100,0
1995	5451642 ¹	105793 ²	87,8	88,5	...	47,8
2000	170070	3436	105,9	106,7	...	43,2
2001	204190	4195	109,2	111,1	...	47,2
2002	225810	4685	105,2	106,3	...	49,7
2003	267344	5591	109,6	110,5	...	54,4
2004	345113	7273	112,1	113,0	...	61,0

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

1	2	3	4	5	6
2005	441452	9372	102,7	103,5	62,7
2006	544153	11630	107,3	108,1	67,3
2007	720731	15496	107,9	108,6	72,6
2008	948056	20495	102,3	102,9	74,2
2009	913345	19832	85,2	85,6	63,3
2010	1082569	23600	104,1	104,6	65,8
2011	1302079	28488	105,2	105,6	69,3
2012	1408889	30901	100,2	100,4	69,4
2013	1454931	31984	100,0	100,1	69,4

¹ Млрд крб.² Тис. крб.**Джерело:** [4;5], доопрацьовано автором

Реалії трансформаційної економіки обумовлюють необхідність поєднання в середньостроковому періоді механізмів оптимізації наявної індустріальної структури з інструментами, які забезпечують формування складових економіки, заснованої на знаннях. Наприклад, в ЄС промислове виробництво складає 18,7 % ВВП, тоді як на сферу послуг припадає 66,9 %. В Україні частка промисловості у загальному обсязі випуску продукції становила 50,1 %, що свідчить про індустріальний характер національної економіки.

У 1990 р. Україна володіла 6,5% світового науково-технічного потенціалу при чисельності населення близько 0,1% від світового. З кожної 1000 зайнятих 11 осіб працювали у науково-технічній сфері, а в 2013 р. – тільки п'ять осіб. Відбулося істотне скорочення чисельності науковців найвищої кваліфікації (докторів і кандидатів наук) у науковій сфері.

Питома вага витрат на науку у ВВП України склала 0,96%. Аналогічні витрати складають у Швеції – 3%, Японії – 2,97%, Швейцарії – 2,86%, США – 2,62%, Німеччині – 2,53%. Така ситуація не може вважатися прийнятною.

Незважаючи на різні форми підтримки та розвитку інноваційної діяльності, основним джерелом її фінансування є власні кошти підприємств, тоді як обсяги державної фінансової підтримки незначні, таблиця 2. При цьому в таблиці не вказані 2008-2009 рр. як період найбільш гострої кризи, коли фінансування інноваційної діяльності практично призупилося.

Таблиця 2

Джерела фінансування технологічних інновацій, %

Показники Роки	Загальна сума витрат	у тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	100,0	79,6	0,4	7,6	12,4
2001	100,0	83,9	2,8	3,0	10,3
2002	100,0	71,1	1,5	8,7	18,7
2003	100,0	70,2	3,0	4,3	22,5
2004	100,0	77,2	1,4	2,5	18,9
2005	100,0	87,7	0,6	2,7	9,0
2006	100,0	84,6	1,9	2,9	10,0
2007	100,0	73,7	1,3	3,0	21,7
2010	100,0	59,4	1,1	30,0	9,0
2011	100,0	52,9	1,0	0,4	45,3
2012	100,0	65,9	2,0	8,7	24,0
2013	100	72,9	1,9	14,5	10,7

Джерело: [4;5], доопрацьовано автором

Необхідно визначитись з довгостроковими головними соціально-економічними цілями та

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

пріоритетами розвитку науки і техніки, галузей економіки відповідно до соціально-політичних завдань та реальних фінансово-економічних можливостей держави і в цьому напрямку проводити своєчасне та в достатніх обсягах інвестування.

Свого часу в Україні було нагромаджено потужний інтелектуальний потенціал. За кількістю студентів, часткою наукових працівників у загальній чисельності населення держава посідала одне з перших місць у Європі. З початком переходу економіки країни на ринкові засади розвитку загострилась проблема працевлаштування осіб, які отримали вищу або середню професійну освіту, знизився престиж вищої освіти, внаслідок чого значна кількість вищих навчальних закладів (ВНЗ), зокрема технічного профілю, змушені були зменшити випуск фахівців [4, с. 27-30].

Інноваційний розвиток держави – це шлях до створення ефективної національної економіки [4, с.134]. Безпосередньо наявність і рівень інноваційного (науково-технічного, технологічного – ці терміни близькі один до одного) потенціалу пов'язані з об'єктивними фізичними, хімічними, біологічними та іншими граничними параметрами концепції нововведень. В конкретний час рівень потенціалу визначається розривом між досягнутим і теоретично можливим рівнями технічної ефективності промисловості.

Аналіз складових науково-технічного потенціалу доцільно проводити таким чином:

- аналіз деяких науково-технологічних ресурсів промислового комплексу;
- дослідження прихованих ресурсів з використанням SWOT-аналізу;
- вивчення сил, вектор дії яких направлений на збільшення реальних і прихованих науково-технологічних ресурсів.

Їх величина залежить від інтенсивності розвитку процесів виробництва і впровадження інновацій, модернізації виробництва та сфери послуг на базі сучасних технологій [1, с. 89].

Україна, взявши курс на інноваційну модель розвитку, водночас має досить низьке значення рівня інноваційності. Підвищення і ефективна реалізація її інноваційного потенціалу є резервом зростання продуктивності праці [6, с. 40].

Під трудовим потенціалом розуміють систему, що має просторову і часову орієнтацію, елементами якої виступають трудові ресурси з урахуванням усієї сукупності їхніх кількісних та якісних характеристик, зайнятості і робочих місць.

Розподіл населення в динаміці за останні 14 років за економічною активністю, статтю та місцем проживання (міське і сільське населення) наведено в таблиці 3.

У перспективі очікується зменшення приросту трудових ресурсів, що зумовить потребу у впровадженні трудозберігаючих технологій. Нерівномірне розміщення трудових ресурсів у країні, зниження їх природного приросту в більшості адміністративних районів, низький рівень ефективності використання робочої сили в галузях матеріального виробництва зумовлюють потребу в наукових дослідженнях і практичних заходах щодо раціонального використання ресурсів живої праці не тільки в галузях, але і в цілому у державі [4, с. 28].

На формування і використання кадрового потенціалу впливають внутрішні і зовнішні чинники. Це внутрішні і зовнішні умови середовища, в яких здійснюється процес формування та використання кадрового потенціалу. Під зовнішніми чинниками розуміють умови, які промисловий сектор економіки не може змінити, але повинен враховувати при формуванні та використанні кадрів. Внутрішні чинники представляють умови, що в значній мірі піддаються впливу зі сторони підприємств [1, с. 82].

При глобалізації виробництва, розвитку сучасних комунікаційних інформаційних технологій фінансові ресурси стають найбільш рухливими економічними ресурсами, що визначають динаміку й результати діяльності промислових підприємств, оскільки вони формують потужний фінансовий потенціал для створення і стратегічного впливу на виробничо-господарську ситуацію щодо швидкої зміни кон'юнктури внутрішнього й зовнішнього ринків [7, с. 107].

Зміст функції управління фінансовим потенціалом полягає у діяльності органів влади, що спрямована на створення, використання, залучення і акумуляцію його складових в обсягах, достатніх для вирішення завдань соціально-економічного розвитку [1, с. 83].

Реальне втілення в матеріально-речові предмети та інтелектуальні форми фінансові ресурси здійснюють через механізми капітального інвестування. Капітальні інвестиції – це інвестиції у

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

придбання або виготовлення матеріальних і нематеріальних активів. Інвестиції у матеріальні активи уособлюють інвестиції в основний капітал, землю, існуючі будівлі та споруди, нові будівлі та споруди, об'єкти незавершеного будівництва, біологічні активи, капітальний ремонт. Інвестиції в нематеріальні активи здійснюються у придбання або створення програмного забезпечення баз даних прав користування природними ресурсами, майном, прав на об'єкти промислової власності, авторських та суміжних прав.

Таблиця 3

Розподіл населення за економічною активністю

(у віці 15 – 70 років, тис. чол.)

Роки Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Економічно активне населення	22830,8	22280,8	22245,4	22322,3	22397,4	22150,3	22051,6	22056,9	22011,5	21980,6
працездатного віку	21150,7	20481,7	20545,9	20606,2	20675,7	20321,6	20220,7	20247,9	20393,5	20478,2
старше працездатного віку	1680,1	1799,1	1699,5	1716,1	1721,7	1828,7	1830,9	1809,0	1618,0	1502,4
Зайняті	20175,0	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1
працездатного віку	18520,7	18886,5	19032,2	19189,5	19251,7	18365,0	18436,5	18516,2	18736,9	18901,8
старше працездатного віку	654,3	1793,5	1698,2	1715,2	1720,6	1826,5	1829,5	1808,0	1617,4	1502,3
Безробітні	2655,8	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8	1785,6	1732,7	1657,2	1576,5
працездатного віку	2630,0	1595,2	1513,7	1416,7	1424,0	1956,6	1784,2	1731,7	1656,6	1576,4
старше працездатного віку	25,8	5,6	1,3	0,9	1,1	2,2	1,4	1,0	0,6	0,1
Економічно неактивне населення	13318,4	13559,7	13542,1	13312,0	12971,1	12823,0	12575,5	12265,5	12055,3	11861,7
працездатного віку	7562,4	8410,3	8318,0	8144,8	7909,5	8051,7	7878,0	7601,5	7540,7	7552,2
старше працездатного віку	5756,0	5149,4	5224,1	5167,2	5061,6	4771,3	4697,5	4664,0	4514,6	4309,5

Джерело: [4;5], доопрацьовано автором

Динаміка інвестицій є показником, що визначає можливості оновлення основного капіталу, проведення структурних реформ, формування бази для розвитку економіки. В Україні для якісного прориву необхідно збільшити частку високотехнологічних виробництв до 35-40%, наукової продукції – до 25-30%, питому вагу інноваційних підприємств – до 35-45%. Це може бути досягнуто завдяки зміні структури економіки, створенню ефективного інституційного середовища і пошуку реальних джерел фінансових ресурсів для модернізації економіки [8, с. 88].

В цілому управління інвестиційною діяльністю спрямоване на підвищення рівня інвестиційної привабливості, регулювання обсягів капіталовкладень, створення ефективної інфраструктури інвестиційного ринку, формування умов для відтворення інвестиційного потенціалу з метою забезпечення сталого розвитку [9, с. 104].

В умовах збройного конфлікту на Сході України, економічної стагнації і політичної нестабільності підвищується ризик дестабілізації макроекономічного середовища, що сприятиме подальшому падінню обсягів виробництва. Тому очікування іноземних інвестицій в українську економіку можуть не виправдатись, як і отримання недорогих кредитів від міжнародних фінансових організацій. У ситуації, що склалася, для забезпечення виконання річного бюджету держава вдається до акумулювання тимчасово вільних грошових ресурсів на внутрішньому ринку переважно шляхом емісії цінних паперів. Найбільш поширеною практикою покриття фіскального дисбалансу у

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

національних умовах фінансування дефіциту бюджету є використання облігацій внутрішньої державної позики [10, с. 6].

Україна, як самостійна держава, прагне посилити свою роль та ступінь впливу у господарських зв'язках на світовому і європейському рівнях. Проте підключення економіки країни до глобальних процесів і структур відбувається суперечливо та неоднозначно. Протягом періоду незалежного розвитку сформовано економічні, матеріальні, правові та інституційні передумови для інтеграції її економіки у світові цивілізаційні процеси. Здійснено поступовий перехід від повністю ліберального режиму зовнішньої торгівлі (1992 – 1995 рр.) до підвищення конкурентоспроможності виробництва, захисту вітчизняного товаровиробника, диверсифікації зовнішньоторговельних зв'язків відповідно до геополітичних, національних і регіональних пріоритетів, а також гармонізації законодавства з міжнародними вимогами і нормами.

Ліквідація державної монополії на здійснення зовнішньоекономічних операцій і надмірна лібералізація зовнішньої торгівлі призвели до дисбалансу між загальнодержавними інтересами та цілями окремих суб'єктів господарювання або галузевих "лобі". Втрата пріоритету інтересів держави як головного суб'єкта міжнародних економічних відносин призвела до процвітання "тіньового" бізнесу, надмірного експорту стратегічної сировини, нееквівалентного обміну, демпінгу та інших негативних явищ. Внаслідок такої зовнішньоекономічної політики країна зазнала значних фінансових втрат, оскільки валютні кошти від операцій осідали у зарубіжних банках і офшорних зонах. Негативний вплив на українську економіку здійснила практика ввезення та вивезення іноземних товарів під виглядом давальницької сировини, що зумовлювало зменшення надходжень від сплати мита.

Недосконалою є структура зовнішньоекономічних зв'язків України. У ній зовнішня торгівля переважає над такими формами як поглиблення виробничого кооперування, науково-технічне та кредитно-фінансове співробітництво, розвиток зовнішньоекономічної інфраструктури та ін. Водночас ці сучасні види діяльності здатні забезпечити інтегрування у світове співробітництво на паритетних засадах.

При визначенні економічного ефекту від експортно-імпортних операцій, як правило, не враховується їх негативний вплив на навколишнє природне середовище. Разом з тим економічний ефект повинен порівнюватися з витратами, що виникають унаслідок погіршення стану довкілля.

Під екологізацією експортно-імпортних операцій розуміють процес цілеспрямованих перетворень у системі зовнішньоекономічних відносин, що забезпечує зменшення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище [11, с. 134].

У самій структурі зовнішньої торгівлі має місце дисбаланс у співвідношенні товарів і послуг. Торговля послугами в Україні становить лише 15 % вартості експорту товарів, тобто є меншою у 6,6 разів. У структурі експортних послуг провідна роль належить транспортним і послугам зв'язку. Незначна частка ділових і професійних послуг, послуг міжнародного туризму, інжинірингу та ін. Так, валютні надходження від іноземного туризму в Україні майже у 20 разів нижчі, ніж у Польщі.

Питома вага України у світовій економіці досить помітна. За своїм потенціалом вона входить до першої шістки країн Європи (окрім неї – Великобританія, Італія, Німеччина, Росія, Франція). Об'єктивно це могло визначити істотну роль нашої країни у міжнародному територіальному поділі праці. Проте частка України у світовій торгівлі не надто висока. Недостатньо використовуються можливості для міжнародної кооперації, зовнішніх інвестицій тощо. Незважаючи на це, українська продукція добре відома у багатьох країнах. Для деяких країн та регіонів наша держава є важливим партнером в економічній співпраці.

Держава бере досить активну участь в економічному співробітництві з промислово розвиненими країнами світу. Понад 20 країн (Австрія, Великобританія, Голландія, Італія, Норвегія, Фінляндія, Франція, ФРН, Швейцарія, Швеція, США, Японія та ін.) отримують з України промислово продукцію і сировину: залізну й марганцеву руди, чавун, прокат чорних металів, графіт, металургійне та гірничо-шахтове устаткування, штучні алмази, металообробні верстати, прилади, автотранспортні засоби, а також одяг, олію та ін.

В економічних зв'язках із зарубіжними державами використовується науково-технічне

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

співробітництво (торгівля патентами, ліцензіями, технічним досвідом тощо), яке сприяє прискоренню темпів економічного розвитку, раціональному використанню природних ресурсів, автоматизації і механізації технологічних процесів, скороченню строків будівництва підприємств, підвищенню ефективності капіталовкладень, розширенню сфери міжнародних відносин. Науково-технічне співробітництво здійснюється у наступних формах: матеріальній, тобто через обмін продукцією; нематеріальній – у вигляді креслень, формул, обміну інформацією, літературою тощо; послуг фахівців і технічного персоналу в галузі менеджменту, маркетингу, контролю за якістю.

Важливу роль у розвитку зовнішніх економічних зв'язків відіграють країни колишнього Радянського Союзу. Найбільш потужними торговельними партнерами України є Росія, Туркменістан, Білорусь, Молдова, Казахстан, Литва, Узбекистан, Грузія, Азербайджан та ін. Питома вага зовнішньоторговельного обороту з цими країнами становить 46 % від загального товарообороту, у тому числі з експорту цей показник дорівнює 31 %, імпорту – майже 58 %.

Головні чинники економічної інтеграції на регіональному та глобальному рівнях, якими є безпосередньо економіка і тісно пов'язана з нею соціальна сфера, досить слабкі. За роки незалежності Україна мала періоди як спаду, так і зростання. Спостерігається тенденція погіршення статусу України у міжнародних відносинах. Крім того, відбуваються негативні явища у внутрішньому середовищі країни. Так, в середині 90-х років ліберальна валютно-грошова політика, поряд з лібералізацією зовнішньої торгівлі і відсутністю регулюючого законодавства, призвели до спаду у виробничій сфері, зниження рівня життя населення та посилення корупції. В нестабільному і незбалансованому становищі знаходиться вітчизняний агропромисловий комплекс. Все це негативно впливає на міжнародну інтеграцію держави [4, с. 31-32; 12, с. 8].

У зв'язку з переходом до нових засад управління соціально-економічними системами, основу яких складає збереження ресурсів, виникає необхідність оцінки потенціалу підприємств, регіонів і національної економіки в цілому.

Як видно з рис. 1, потенціал ресурсозбереження соціально-економічної системи може бути представлений через діяльність зі збільшення рівня самоорганізації, а також із зменшення витрат енергії у системі. Обидва види діяльності є взаємодоповнюючими і спрямованими на досягнення стратегічної мети управління розвитком соціально-економічної системи.

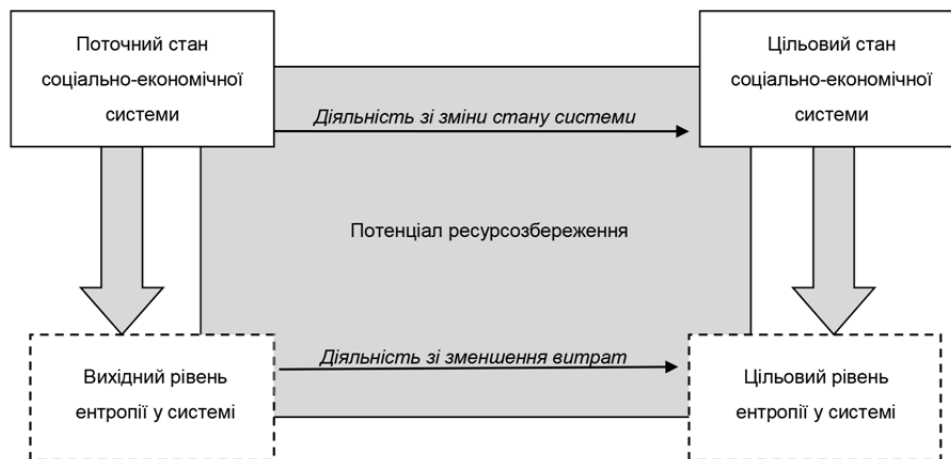

Рис. 1. Потенціал ресурсозбереження соціально-економічної системи
 Джерело: [13, с. 8], доопрацьовано автором

Діяльність із ресурсозбереження призводить до зниження витрат, тобто зниження рівня ентропії. Можна стверджувати, що існує пряма залежність між рівнем самоорганізації системи та ресурсозбереженням в ній.

У змінних умовах зовнішнього середовища ефективність діяльності із ресурсозбереження зростає в результаті збільшення рівня самоорганізації системи. Це обумовлює необхідність стратегічного управління ресурсозбереженням в національній економічній системі.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Для покращення досягнутого рівня ресурсозбереження необхідно залучити додаткові ресурси. Відмінність між ресурсами і потенціалом полягає в тому, що останній притаманний національній економіці, а ресурси можуть існувати незалежно.

В широкому розумінні потенціал ресурсозбереження представляє собою можливості системи зі зниження втрат [13, с. 8].

Узагальнюючи, ресурсозбереження є головною складовою ефективного використання потенціалу України.

Висновки і пропозиції.

1. За рівнем економічного потенціалу в його інтегральному розумінні Україна знаходиться серед провідних країн світу. Це стосується природних ресурсів, науково-технічного і трудового потенціалів, в меншій мірі виробничого, інвестиційного та зовнішньоекономічного потенціалів.

2. Враховуючи, що економічний потенціал категорія динамічна, за останні десятиріччя він зазнав змін не в кращу сторону. Крім того, неприйнятною є сутність його реалізації і ресурсозбереження.

3. Необхідні заходи програмного впливу на державному рівні щодо стабілізації економічного потенціалу, його подальшого нарощування і ефективного використання, особливо в частині ресурсозбереження.

Література

1. Ортіна Г. В. Антикризисний потенціал реального сектора економіки / Г. В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - №18. – С. 81-84.
2. Вишнеvsька О. Відтворення ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки регіону / О. Вишнеvsька, О. Літвак // Економіст. – 2012. - №2. - С. 32-34.
3. Чаленко Ю. О. Методика визначення економічного потенціалу / Ю. О. Чаленко // Економіка України. – 2013. - №8. – С. 40-54.
4. Савченко В. Ф. Національна економіка: навчальний посібник. 2-е вид. – Чернігів: Видавництво ЧДІЕУ, 2014. – 134 с.
5. Статистичний щорічник України за 2013 рік. Державна служба статистики України. – Держаналітінформ. - 2014. – 513 с.
6. Близнюк В. В. Вплив кризових явищ у національній економіці на модернізаційний потенціал України / В. В. Близнюк, Я. І. Юрик // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 15. – С. 34-40.
7. Возняк Г. В. Фінансовий потенціал реального сектора економіки регіону: підходи до формування та використання / Г. В. Возняк // Регіональна економіка. – 2012. - №1. – С. 107-116.
8. Журавель Ю. Г. Капітальні інвестиції в національну економіку: оцінка фінансового потенціалу модернізації / Ю. Г. Журавель // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - №18. – С. 88-94.
9. Кобушко Я. В. Організаційно-економічний механізм відтворення інвестиційного потенціалу регіону в умовах екологічних обмежень / Я. В. Кобушко // Економіка та держава. – 2012. - №5. – С. 104-107.
10. Швець С. Проблема нарощення інвестиційного потенціалу економіки України в умовах посилення бюджетного дисбалансу / С. Швець // Економіст. – 2013. - №12. – С. 6-11.
11. Грищенко В. Ф. Організаційно-економічні основи управління експортно-імпортом потенціалом регіону з урахуванням вимог екологічної безпеки / В. Ф. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - №7. - С. 132-145.
12. Судоргін М. Г. Сучасні інструменти використання потенціалу регіональної соціо-еколого-економічної системи / М. Г. Судоргін // Агросвіт. – 2012. - №7. – С. 69-72.
13. Іваненко О. В. Формування потенціалу ресурсозбереження соціально-економічних систем / О. В. Іваненко // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. - №8. – С. 7-10.

References

1. Ortina, H. V. (2013). Antykryzoviy potentsial realnoho sektora ekonomiky [Anti-Crisis potential of the real sector of economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: Practice and Experience*, 18, 81-84 [in Ukrainian].
2. Vyshnevskaya, O., & Litvak, O. (2012). Vidtvorennia resursnoho potentsialu ahrarnoho sektora ekonomiky rehionu [Reproduction of resource potential of the agricultural sector of the region economy]. *Ekonomist – Economist*, 2, 32-34 [in Ukrainian].
3. Chalenko, Yu. O. (2013). Metodyka vyznachennia ekonomichnoho potentsialu [Method of determination the economic potential]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine's economy*, 8, 40-54 [in Ukrainian].
4. Savchenko, V. F. (2014). *Natsionalna ekonomika: navchalnyi posibnyk. 2-e vyd [National economy: a tutorial. 2nd ed.]*. Chernihiv: publishing house of ChSIEM [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine (2014). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]*. [in Ukrainian].
6. Blyzniuk, V. V., & Yuryk, Ya. I. (2012). Vplyv kryzovykh yavlyshch u natsionalnii ekonomitsi na modernizatsiyni potentsial Ukrainy [The impact of the crisis events in the national economy on the modernization potential of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: Practice and Experience*, 15, 34-40 [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

7. Vozniak, H. V. (2012). Finansovyi potentsial realnoho sektora ekonomiky rehionu: pidkhody do formuvannia ta vykorystannia [Financial potential of the real sector of region economy: approaches to the formation and use]. *Rehionalna ekonomika - Regional Economics*, 1, 107-116 [in Ukrainian].

8. Zhuravel, Yu. H. (2013). Kapitalni investytsii v natsionalnu ekonomiku: otsinka finansovoho potentsialu modernizatsii [Capital investments to the national economy: evaluation of the financial capacity of modernization]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: Practice and Experience* 18, 88-94 [in Ukrainian].

9. Kobushko, Ya. V. (2012). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm vidtvorennia investytsiinoho potentsialu rehionu v umovakh ekolohichnykh obmezhen [Organizational-economic mechanism of reproduction the investment potential of the region in terms of environmental constraints]. *Ekonomika ta derzhava - Economics and State*, 5, 104-107 [in Ukrainian].

10. Shvets, S. (2013). Problema naroshchennia investytsiinoho potentsialu ekonomiky Ukrainy v umovakh posylennia biudzhetnoho dysbalansu [The problem of increasing the investment potential of Ukraine's economy in terms of strengthening the fiscal imbalances]. *Ekonomist - Economist* 12, 6-11 [in Ukrainian].

11. Hryshchenko, V. F. (2012). Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia eksportno-importnym potentsialom rehionu z urakhuvanniam vymoh ekolohichnoi bezpeky [Organizational-economic bases of management of export-import potential of the region to meet the requirements of environmental safety]. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economics* 7, 132-145 [in Ukrainian].

12. Sudorhin, M. H. (2012). Suchasni instrumenty vykorystannia potentsialu rehionalnoi sotsio-ekoloho-ekonomichnoi systemy [Modern instruments of use the potential of regional socio-ecological-economic system]. *Ahrosvit - Agrosvit* 7, 69-72 [in Ukrainian].

13. Ivanenko, O. V. (2013). Formuvannia potentsialu resursozberezhennia sotsialno-ekonomichnykh system [Formation of potential of resource economy of socio-economic systems]. *Ekonomika. Finansy. Pravo - Economy. Finance. Law*, 8, 7-10 [in Ukrainian].

Надійшла 19.03.2015

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.439.5(477)

В. П. Гмиря, к. е. н., доцент

РОЗВИТОК РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Сучасний етап розвитку української економіки характеризується кардинальною зміною макроекономічного середовища АПК, яке проявляється, насамперед, у підвищенні залежності матеріального становища товаровиробників від результатів збуту продукції. При цьому особливу увагу слід приділяти удосконаленню розвитку ринку аграрної продукції в Україні. Необхідною умовою розвитку інфраструктури ринку аграрної продукції в Україні є формування закономірностей попиту та пропозиції основної аграрної продукції. Систематизовано погляди науковців на зміст та складові інфраструктури ринку аграрної продукції в Україні. Умовою досягнення максимальної ефективності розроблених заходів є увага держави та місцевих органів влади до проблем сільського господарства, а також системність і послідовність у їх реалізації.

Ключові слова: аграрна продукція, ринок, ціноутворення, кредитування.

В. П. Гмиря, к. э. н., доцент

РАЗВИТИЕ РЫНКА АГРАРНОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ

Аннотация. Современный этап развития украинской экономики характеризуется кардинальным изменением макроекономической среды АПК, которое проявляется, прежде всего, в повышении зависимости материального положения товаропроизводителей от результатов сбыта продукции. При этом особое внимание следует уделять совершенствованию развития рынка аграрной продукции в Украине. Необходимым условием развития инфраструктуры рынка аграрной продукции в Украине является формирование закономерностей спроса и предложения основной аграрной продукции. Систематизированы взгляды ученых на содержание и составляющие инфраструктуры рынка аграрной продукции в Украине. Условием достижения максимальной эффективности разработанных мероприятий является внимание государства и местных органов власти к проблемам сельского хозяйства, а также системность и последовательность в их реализации.

Ключевые слова: аграрная продукция, рынок, ценообразование, кредитование.

V. P. Hmyria, Candidate of Economic Science, Associate Professor

DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION MARKET IN UKRAINE

Abstract. Radical changes in the macroeconomic environment of agro-industrial complex are manifested primarily in improving the financial situation of manufacturer depending on the results of commodity sales. These changes characterize the current stage of development of Ukrainian economy. Special attention should be paid to the improvement of agricultural market in Ukraine.

The necessary condition for the development of agricultural market infrastructure in Ukraine is forming patterns of demand and supply of main agricultural products. The scientific views on the content and infrastructure components of the agricultural market in Ukraine are systematized.

The attention of local authorities to the problems of agriculture, consistency and continuity of their implementation are the main conditions of maximum efficiency of developed measures.

Keywords: agricultural products, market, pricing, crediting.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку української економіки характеризується кардинальною зміною макроекономічного середовища АПК, яке проявляється, насамперед, у підвищенні залежності матеріального становища аграрних виробників від результатів збуту продукції.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Перманентна соціально-економічна криза стримує збільшення платоспроможного попиту населення, обмежуючи тим самим можливість зростання агропромислового виробництва. Економічні відносини, які склалися в нашій країні на продовольчому ринку, не відповідають вимогам простого і розширеного відтворення в агропромисловому комплексі як єдиної саморегульованої системи.

Постановка проблеми. В даний час можна констатувати, що на тлі кризових явищ в аграрній економіці виникла гона організаційних структур АПК, які забезпечують ефективну взаємодію всіх учасників аграрного ринку на основі зростання обсягів продажів, освоєння нових ринків збуту, підвищення якості продукції, розробки нових товарів і форм обслуговування споживачів, впровадження прогресивних технологій та економії витрат. Це свідчить про те, що ринок аграрної продукції формується і, незважаючи на несприятливі умови зовнішнього середовища в Україні, має потенціал для розвитку. Однак, дані ринкові перетворення відбуваються досить повільно і з великими витратами для аграрного сектора. Тому питання підтримки розвитку аграрного ринку України за рахунок державної підтримки та фінансових ринків має глибоке наукове обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання дослідження сучасного аграрного ринку в Україні розглядалося в роботах таких видатних вітчизняних вчених, як: В. І. Власова, М. І. Дем'яненко, Є. М. Кирилюка, М. Ю. Коденської, П. Т. Саблука, О. Г. Шпикуляка, О. М. Шпичака, О. В. Шубравської та ін. Проте, зміни в ринковій кон'юктурі на продовольчому ринку зумовлюють зміни у формуванні та функціонуванні аграрного ринку. Це, в свою чергу, потребує постійного дослідження розвитку ринку аграрної продукції та визначення тенденцій і особливостей його функціонування на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор залишається одним з пріоритетів соціально-економічної політики держави. Основними цілями аграрної політики є:

- підвищення ефективності аграрного сектору на основі зростання конкурентоспроможності виробництва та формування розвинених ринків;
- підтримка соціального розвитку сільської місцевості на основі збільшення доходів сільського населення, нормального життєзабезпечення відповідно до рекомендованих норм соціального облаштування, а також підвищення фінансової стійкості аграрних товаровиробників;
- підвищення доступності та безпеки продовольства для громадян;
- збереження і відтворення природних ресурсів, які використовуються в аграрному секторі [1].

Фінансове благополуччя кожного аграрного підприємства багато в чому залежить від обсягів та якості реалізованої аграрної продукції, для реалізації якої повинні бути створені певні умови господарювання:

- фізичні. Властивості сировини аграрного виробництва та готових продуктів харчування (це продукція, що не вимагає додаткової переробки, може бути реалізована безпосередньо від товаровиробника – картопля, овочі, фрукти, яйце, молоко, а інші види продукції, які вимагають переробки, реалізуються заготівельним організаціям або переробним підприємствам – зернові культури, цукрові буряки, соняшник, м'ясо, шерсть, молоко і т. д.);
- реальні. Витрати споживача (це коли продукція, пропонується покупцеві за однією ціною, в яку включені всі витрати плюс прибуток, не є реальною, і покупець призначає свою ціну, бачачи в товарі іншу вартість, але коли покупець віддає перевагу, наприклад, екологічно чистій продукції, то в цій ситуації ціни на продукцію будуть набагато вище, а покупців мало – тільки заможні люди);
- доцільність. Витрати сільськогосподарського виробника (вони пов'язані насамперед з впровадженням у виробництво досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду, а також зі скороченням витрат на одиницю продукції, що є неодмінною умовою ефективного функціонування кожного сільськогосподарського підприємства);
- розподіл товаровиробників і споживачів продукції аграрного господарства за територіальною ознакою.

Продукція аграрного господарства є однією з головних ресурсних складових виробництва у різних галузях національного господарства України. Від ступеня насичення ринку продовольчи-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ми товарами аграрної переробки, їхньої якості та ціни (доступності) залежить забезпечення населення продуктами харчування, що в свою чергу є однією з основних задач виробництва.

Враховуючи показники діяльності галузей економіки України, згідно Статистичного бюлетеня Державного комітету статистики, можна стверджувати про скорочення обсягів виробництва на 7,5 %. Незважаючи на деякі ознаки стабілізації економіки, загальна економічна ситуація залишається скрутною [2].

Єдиним сектором, який у 2014 році показав зростання, був аграрний. Розширення аграрного сектору України є ключовим елементом її майбутнього економічного зростання.

Враховуючи дані 2013 р., у сільському господарстві отримано 2,8% приросту загального обсягу продукції сільського господарства, у т. ч. в аграрних підприємствах – 4,1%, у господарствах населення – 1,2%.

Перевищення обсягів сільськогосподарського виробництва відзначалось у 15 регіонах країни: від 1,6% у Закарпатській області до 16,0% у Хмельницькій. Найсуттєвіший внесок у загальний обсяг валової продукції зробили господарства Вінницької (7,9%), Київської (6,3%), Полтавської (6,1%), Харківської (6,0%), Черкаської (5,8%), Дніпропетровської (5,6%) та Хмельницької (5,3%) областей.

У галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце (70,2% від загального обсягу виробництва) традиційно належить продукції рослинництва. У сільськогосподарських підприємствах її частка становить 75,7%, у господарствах населення – 63,4%. Загалом у 2014р. Вироблено рослинницької продукції (у постійних цінах 2010 р.) на 177,4 млрд грн, у т. ч. аграрними підприємствами – на 105,3 млрд грн, господарствами населення – на 72,1 млрд грн. Порівняно з 2013 р. Відбулося збільшення на 3,1% обсягів виробництва продукції рослинництва, у т. ч. в підприємствах – на 3,9%, у господарствах населення – на 1,9%.

У галузі тваринництва обсяг виробництва за 2014 р. Становив 75,5 млрд грн, що на 2,0% більше порівняно з 2013 р. Зростання відбулося за рахунок приросту виробництва на 4,6% в аграрних підприємствах, частка яких у загальному обсязі тваринницької продукції склала 44,9%. Господарства населення, які є основними виробниками продукції в цій галузі (41,6 млрд грн, або 55,1%), утримали її виробництво на рівні 2013 р.

У сільськогосподарських підприємствах переважну частку посівів займали зернові (56,5%) та технічні культури (38,4%); у господарствах населення під зерновими знаходилось 49,6% посівів, під картоплею та овоче-баштанними – 21,6%, під кормовими культурами – 14,4%.

У 2014 р. Виробництвом зернових і зернобобових культур займались 34,4 тис. Аграрних підприємств, сояшнику – 21,6 тис., цукрових буряків – 1,1 тис., сої – 9,1 тис., ріпаку озимого – 4,5 тис. підприємств. Ними вироблено 49,9 млн т зернових і зернобобових культур, у середньому по 47,5 ц з 1 га зібраної площі, 8,7 млн т сояшнику (по 20,5 ц з 1 га), 14,6 млн т цукрових буряків (по 490,2 ц з 1 га), 3,7 млн т сої (по 21,9 ц з 1 га), 2,1 млн т ріпаку озимого (по 25,9 ц з 1 га). Слід зазначити, що продуктивність великотварних підприємств досить висока: 2,6 тис. Виробників зернових і зернобобових культур з обсягом виробництва понад 5,0 тис. т кожний отримали з одного гектара по 58,1 ц збіжжя проти 34,5 ц в аграрних підприємствах з обсягом виробництва до 5,0 тис. т [3].

Ситуація, що склалася нині в Україні, не дозволяє аграрним виробникам вийти з кризи, що пов'язано з тим, що у переважній більшості вони просто не мають фінансових ресурсів для фінансування будь-яких нововведень: купівлю нової аграрної техніки, більш якісних добрив, нових видів рослин. Виробники аграрної продукції, з одного боку, не мають власних ресурсів для підвищення ефективності господарської діяльності, а з іншого, – через відсутність спеціальних програм кредитування аграріїв позбавлені можливості залучити кредитні кошти.

Вплив на дану ситуацію можливо змінити за рахунок включення в економічний процес державне регулювання ринку аграрної продукції (рис.1).

Механізм державного регулювання аграрного ринку в Україні – це система політичних, організаційних, економічних та законодавчих заходів цілеспрямованого впливу органів державного управління.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

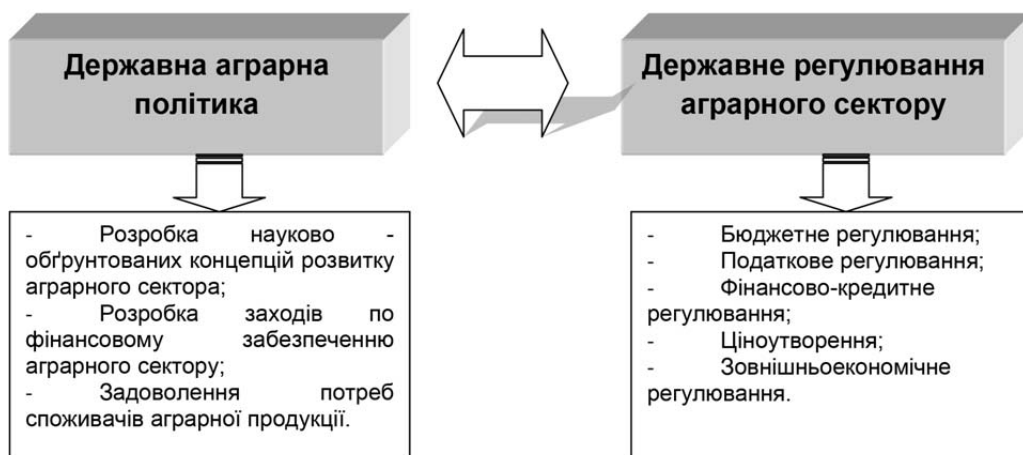

Рис. 1. Механізм регулювання аграрного ринку в Україні

Специфічна особливість аграрного ринку – недостатня гнучкість попиту та пропозиції, яка проявляється в середньостроковому періоді. Недостатня гнучкість попиту та пропозиції аграрної продукції в умовах зміни ринкової кон'юнктури породжує таку особливість аграрного ринку, як проблематична адаптація пропозиції до структурних змін розвинутої економіки. Аграрні товаровиробники стикаються з проблемою реалізації обсягу товару, який бажають продати на ринку. Основні фактори, які впливають на обсяг продажів можна класифікувати як:

- **кількісні:** кількість товаровиробників (чим їх більше, як правило, тим більше товару), ціни на економічні ресурси, податки та субсидії, субвенції, дотації;
- **якісні:** природні особливості аграрного року, наявність ринків збуту аграрної продукції, наявність можливості зберігання та переробки аграрної продукції, максимальна свобода виробництва аграрної продукції.

Ринковий механізм не здатний врівноважити попит на аграрну продукцію з її пропозицією при паритетному з іншими галузями економіки рівні цін.

Слабкими сторонами розвитку аграрного ринку є: дрібнотоварне виробництво; відсутність достатньої кількості потужностей для зберігання, логістичних потужностей; низький рівень використання НДДКР; низький рівень ветеринарної безпеки та інші дисбаланси розвитку; низька продуктивність праці; низький ступінь поширення сучасних агротехнологічних знань; нерозвиненість системи фінансування та страхування.

Діяльність на аграрному ринку України аграрних виробників має як позитивний, так і негативний вплив на галузь сільського господарства. Проведення SWOT-аналізу діяльності аграрних виробників дозволяє виділити основні сильні та слабкі сторони їх діяльності, а також запропонувати заходи щодо покращення стану ринку аграрного виробництва в Україні. (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT – аналіз діяльності аграрних виробників на агроринку України

Сильні сторони 1	Можливості 2
<p>Виробництво культур високої вартості, зокрема, фруктів і овочів, приносить найбільший прибуток і має значний потенціал для підвищення доходів аграрних виробників.</p> <p>Суміжні ринки аграрного сектора – ринок землі, ринок засобів виробництва, ринок аграрної продукції - діють і постійно розвиваються.</p>	<p>В даний час аграрний сектор України має серйозний потенціал, який в значній мірі не освоєний і не використаний. Зусилля, направлені на підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції, призведуть до перетворення сільського господарства України у високопродуктивний і прибутковий бізнес.</p>

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Продовження таблиці 1

1	2
<p>Інституційний розвиток асоціативного сектору, послуг розширення та підготовки в галузі аграрного бізнесу - важливі фактори, що сприяють розвитку аграрного сектору.</p>	<p>Близькість високорозвинених держав і пряме сусідство з ЄС дозволяють забезпечити порівняно швидкий трансфер передових технологій (насіння, посадковий матеріал, добрива, машини і обладнання та ін.), що підвищують продуктивність сектору. Умовою для цього є державне сприяння трансферу технологій.</p> <p>Концентрація фінансових ресурсів у веденні найбільш ефективних користувачів створить нові можливості в аграрному секторі.</p> <p>Поліпшення ділового та інвестиційного клімату дозволило б збільшити обсяг як вітчизняних, так і іноземних інвестицій в аграрний сектор. Це в свою чергу підвищить конкурентоспроможність і сприятиме просуванню інновацій за допомогою трансферу ноу-хау, створенню нових затребуваних на ринку спеціальностей, модернізації ринкової інфраструктури та інфраструктури зрощення, а також впровадженню стандартів якості.</p> <p>Підвищення привабливості сільських територій шляхом розвитку соціальної інфраструктури, що створить імпульс переходу бізнесу в сільську місцевість і, відповідно, створенню нових робочих місць поза сільськогосподарським сектором.</p>
Слабкі сторони	Погрози
<p>Показник врожайності з гектара нижче і серйозно різниться з кожним роком, що свідчить про відсутність механізмів пом'якшення ризиків у сільському господарстві.</p> <p>Поточна виробнича інфраструктура відображає дотаційний характер сільського господарства України.</p> <p>У секторі рослинництва переважають культури низької вартості, а виробництво культур високої вартості скоротилося в результаті досить високих виробничих витрат і хронічного браку грошових коштів.</p> <p>Нинішня невисока ефективність сільського господарства обумовлена слабким зв'язком з ринками та низьким рівнем конкурентоспроможності аграрної продукції.</p> <p>Недоліки у функціонуванні суміжних ринків аграрного сектору перешкоджають його розвитку.</p>	<p>Іноземні інвестори будуть і далі обходити стороною сільське господарство, якщо не відбудеться поліпшення ділового та інвестиційного клімату, в тому числі не буде переглянута заборона щодо компаній з іноземним капіталом на право власності на сільськогосподарські землі.</p> <p>Можливі природні катаклізми, у тому числі посуха, повені, град та ін.</p> <p>Відсутність національної міжсекторальної стратегії з підготовки до ризиків і пом'якшення їх наслідків.</p> <p>Можливе повне зникнення ряду вітчизняних наукових шкіл у галузі селекції і поліпшення сільськогосподарських культур.</p>

Висновок. Враховуючи вище перераховані проблеми функціонування аграрного ринку основними напрямками розвитку можна вважати наступне:

- Регулюючий процес повинен бути трансформований. Сьогоднішні його форми не стимулюють оформлення результативного стану господарювання, уповільнюють процес адаптації економічних суб'єктів до особливостей створених відносин. Практично всі використовувані, на

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

сьогодні, важелі впливу на ринкову ситуацію мають бути скасовані з часом або суттєво скориговані. Це відноситься до кредитного процесу, механізмів ціноутворення, прямої фінансової підтримки галузі, відносин власності;

- Удосконалення податкової політики – здійснення повної інвентаризації та реструктуризації кредиторської заборгованості аграрних товаровиробників; надання пільг з оподаткування виробникам переробного сектору, які вкладають кошти в розвиток пріоритетних галузей; приведення системи оподаткування у відповідність із міжнародними стандартами – це все дозволить збільшити кількість учасників аграрного ринку і забезпечить розвиток основних галузей аграрного сектору;

- Державний контроль якості продукції; поліпшення роботи зі стандартами і технологічними нормами;

- Політика «розумного торгового протекціонізму»; маркетингового обслуговування вітчизняних товаровиробників для виходу на зовнішній ринок; створення сприятливого клімату для іноземного інвестора; здійснення демпінгової політики при експорті конкурентоспроможних аграрних товарів на міжнародному ринку.

Література

1. Кабдулліна Г. Механізми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва Північного Казахстану / Г. Кабдулліна // Актуальні проблеми економіки. - 2012 - № 11 (137) - С. 347-353.
2. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Електронне видання. Електронний ресурс: Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
3. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2014 рік» / Електронне видання. Електронний ресурс: Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
4. Гуторов А. О. Корпоратизація сільського господарства в Україні / А. О. Гуторов // Економіка і прогнозування. - 2012. - № 4. - С. 84.
5. Лозинська Т. Тенденції розвитку аграрного ринку в контексті державного регулювання / Т. Лозинська, Г. Пасемко // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 1(5). – С. 162-168.
6. Дудар Т. Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: Монографія / Т. Г. Дудар, В. Т. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.

References

1. Kabdullina, H. (2012). Mekhanizmy pidvyshchennia efektyvnosti silskohospodarskoho vyrobnytstva Pivnichnoho Kazakhstanu [Mechanisms for improving the efficiency of agricultural production of the Northern Kazakhstan]. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economics*, 11 (137), 347-353 [in Ukrainian].
2. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik. Elektronne vydannia [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014. Electronic edition]. (n.d.). https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm [in Ukrainian].
3. Statystychnyi zbirnyk «Ukraina u tsyfrakh 2014 rik» [Statistical Yearbook "Ukraine in Figures 2014"]. (n.d.). ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm [in Ukrainian].
4. Hutorov, A. O. (2012). Korporatyzatsiia silskoho hospodarstva v Ukraini [Corporatization of agriculture in Ukraine]. *Ekonomika i prohozuvannia - Economics and Predictions*, 4, 84 [in Ukrainian].
5. Lozynska, T., & Pasemko, H. (2011). Tendentsii rozvytku ahramoho rynku v konteksti derzhavnoho rehuliuannia [Trends of the development of agricultural market in the context of state regulation]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka - Public Administration: Theory and Practice*, 1(5), 162-168 [in Ukrainian].
6. Dudar, T. H., & Dudar, V. T. (2009). *Formuvannia rynku konkurentospromozhnoi ahroprodovolchoi produktsii: teoriia, metodyka, perspektyvy: Monohrafiia [Formation of the market of competitive agri-food products: Theory, Methods, Prospects: Monograph]*. Ternopil: Economic thought [in Ukrainian].

Надійшла 10.07.2015

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.322: 330.341.1

Н. О. Мамонтова, д. е. н., доцент

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Проаналізовано стан та умови інвестиційної діяльності в Україні. Вказано, що ключовим фактором сталого економічного розвитку на сучасному етапі є висока інвестиційна активність. Внесено пропозиції щодо стимулювання інвестиційної активності.

Ключові слова: сталий розвиток, інвестиційна та інноваційна діяльність, інвестиційна політика.

Н. А. Мамонтова, д. э. н., доцент

ИНВЕСТИЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. Проанализировано состояние и условия инвестиционной деятельности в Украине. Указано, что ключевым фактором устойчивого экономического развития на современном этапе является высокая инвестиционная активность. Внесены предложения по стимулированию инвестиционной активности.

Ключевые слова: устойчивое развитие, инвестиционная и инновационная деятельность, инвестиционная политика.

N. A. Mamontova, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

INVESTMENT SUPPORT OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract. The state and conditions of investment activity in Ukraine are analyzed. It is indicated that the key factor for sustainable economic development on the present stage is high investment activity. Supplies to stimulate the investment activity are included.

Keywords: sustainable development, investment and innovation activity, investment policy.

Актуальність теми дослідження, постановка проблеми. Аналіз тенденцій і особливостей розвитку національних економічних систем провідних держав світу показує, що важливою складовою успішної державної політики має стати орієнтація на досягнення параметрів сталого розвитку. Для економік, що розвиваються, вказане передбачає націленість на реалізацію позитивних технологічних трансформацій національного господарства. У вузькому значенні йдеться про стимулювання інвестиційної діяльності, причому інвестиції мають поєднуватися з інноваціями – тобто призводити до розширеного відтворення на новій технологічній основі. Натомість в Україні питанням стимулювання інвестиційної та інноваційної активності приділяється незначна увага. Тому дослідження проблем стимулювання інвестиційної та інноваційної активності як передумови сталого розвитку представляє значний науковий та практичний інтерес.

Аналіз літератури. З актуальних питань формування та реалізації політики стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності видається чимало наукових праць. Плідно працюють над цією проблематикою А. Гальчинський, М. Жук, Л. Федулова, О. Шнипко, М. Шурик та інші науковці. Натомість доцільно поглиблено дослідити механізми стимулювання інвестиційної активності з урахуванням наслідків світової економічної кризи, а також удосконалити підходи до формування інвестиційної та інноваційної політики в умовах обмежених можливостей державних фінансів.

Мета статті – дослідити проблеми підтримки інвестиційної діяльності як фактора стимулювання сталого розвитку, а також ефективного поєднання інвестицій та інновацій як передумови підвищення технологічного рівня національної економіки України.

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток – це такий розвиток, за якого забезпечуєть-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ся розумний баланс між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Сталий розвиток в окремих працях називають ідеологію XXI сторіччя.

Сталий розвиток — це розвиток керований, тобто він неможливий “сам по собі”, а є продуктом реалізації глобальних та національних рішень. Основою підтримки сталого розвитку можуть бути системний підхід та сучасні технології.

Сталий розвиток як парадигму економічної політики декларують кілька держав світу, але інструменти підтримки цього розвитку різняться. На практиці досягти сталого розвитку в межах національних кордонів надзвичайно важко, адже близьке сусідство з іншими державами формує загрозу екологічної небезпеки, а глобалізація, що стрімко набрала обертів, сприяє утворенню та загостренню економічних та соціальних небезпек.

Сталий розвиток, однак, можливий лише на основі формування та реалізації виваженої інвестиційної політики. Образно кажучи, інвестиції сьогодні – це певні економічні результати завтра. Дані про обсяг освоєних капітальних інвестицій та джерела фінансування інвестицій представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Капітальні інвестиції в Україні, у фактичних цінах, млн грн

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Усього	189061	259932	263727	247891	204062
Довідково: у % до попереднього року	99,4	118,9	108,5	92,1	75,9
У тому числі за рахунок:	10952	18395	16530	6244	1511
Коштів державного бюджету					
Власних коштів підприємств і організацій	114964	152279	156149	157122	145884
Кредитів банків та інших позик	23336	42324	42527	36650	17992
Коштів населення на будівництво власного житла	16176	15103	21975	21770	21366
Інших джерел фінансування	23633	31831	26546	26105	17309

Джерело: складено за даними Держстату [3; 4].

Протягом 2012-2014 рр. в Україні абсолютний обсяг капітальних інвестицій (у фактичних цінах) зменшується, що говорить про інвестиційну кризу. За даними Держстату, у 2014 р. в економіці України було освоєно (використано) капітальних інвестицій на суму 204,1 млрд грн, що становить 75,9% від рівня попереднього року (у порівняльних цінах). Спад інвестицій у 2012-2014 рр. став наслідком негативних макроекономічних процесів, викликаних системною економічною кризою та негативними очікуваннями інвесторів [3; 4].

До 2008 р. абсолютний обсяг капітальних інвестицій щороку зростав, причому досить високими темпами. Відповідно зростали і обсяги інвестування за всіма напрямками, окрім інвестицій в нематеріальні активи (динаміка інвестування нематеріальних активів є нестабільною). У 2009, 2010, 2013 та 2014 рр. індекс інвестицій показав, що обсяг залучених інвестицій у порівняльних цінах продемонстрував падіння, а значить – інвестиційний клімат можна визначити незадовільним.

Системна фінансово-економічна криза, яка супроводжується значним падінням всіх показників розвитку національної економічної системи, найбільш негативний вплив спричинила саме на інвестиційну сферу. В свою чергу, стрімке падіння інвестицій унеможлиблює відновлення прискорених темпів економічного зростання у середньо- та короткостроковій перспективі, технологічне оновлення промисловості, модернізацію виробничої бази.

Основна частка капітальних інвестицій спрямовується у інвестиції в основний капітал, що притаманно для всіх країн. В Україні досить незначна частка інвестицій спрямовується у нематеріальні активи (2,8 – 3,5% від загального обсягу капітальних інвестицій протягом 2005-2014 рр.), що говорить про відсутність передумов для прискорення переходу економіки на шлях широкомасштабної модернізації та інноваційного розвитку.

Дані про структуру фінансування інвестицій представлено у таблиці 2. Динаміка структури фінансування капітальних інвестицій демонструє протирічливі тенденції. Падають частки дер-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

жавного бюджету (з 7,1% у 2011 р. до 0,7% у 2014 р.) та кредиту (з 16,3% у 2011 р. до 8,8% у 2014 р.), натомість зростає частка коштів населення на будівництво власного житла (з 5,8% у 2011 р. до 10,5% у 2014 р.).

Таблиця 2

Структура фінансування капітальних інвестицій в Україні, %

Показник	2005	2011	2012	2013	2014
Усього	100	100	100	100	100
Коштів державного бюджету	5,8	7,1	6,3	2,5	0,7
Власних коштів підприємств і організацій	60,8	58,6	59,2	63,4	71,5
Кредитів банків та інших позик	12,3	16,3	16,1	14,8	8,8
Коштів населення на будівництво власного житла	8,6	5,8	8,3	8,8	10,5
Інших джерел фінансування	12,5	12,2	10,1	10,5	8,5

Джерело: розраховано за даними Держстату [3; 4].

Зростала і частка власних коштів підприємств і організацій, що стало закономірним наслідком стрімкого падіння залучення інвестицій за рахунок зовнішніх джерел (бюджету та кредиту). Тенденції фінансування інвестицій в основний капітал за рахунок бюджетів є протирічливими. Протягом 2000 – 2008 рр. рівень фінансування інвестицій в основний капітал за рахунок державного бюджету залишався майже не змінним – 5,0 – 5,6% від загального обсягу інвестицій, за виключенням 2004 р., коли цей показник зафіксовано на рівні 10,5%. Протягом 2000 – 2008 рр. рівень фінансування інвестицій в основний капітал за рахунок місцевих бюджетів коливався на рівні від 3,7% до 4,7% від загального обсягу інвестицій. У 2011 – 2014 рр. через кризу державних фінансів роль бюджету поступово зменшувалася.

Починаючи з останньої чверті ХХ ст. більшість розвинутих країн перейшли на рейки так званої інноваційної моделі розвитку, рухаючись до постіндустріальної економіки (тобто до економіки, яка є більш вищою системою порівняно з індустріальною). Запорукою комерційного успіху стали ефективні інвестиції у розвиток людського капіталу, впровадження новітніх технологій, реалізація інноваційних проектів тощо [1, с. 25]. Уряди розвинутих держав взяли на себе відповідальність за створення і розвиток так званих національних інноваційних систем (НІС) – тобто систем організаційного, інфраструктурного, фінансового, інформаційного забезпечення інноваційно-технологічного процесу на макрорівні, що на практиці дозволяє мінімізувати початкові витрати та підвищити загальну привабливість інноваційної діяльності у всіх видах економічної діяльності. Розвиток національних інноваційних систем є ключовою умовою зростання обсягів виробництва та освоєння нових ринків, а відтак – і посилення національної конкурентоспроможності [2, с. 139].

Інноваційна активність у промисловості України залишається традиційно низькою (при цьому вітчизняна статистика інноваційно активними вважає навіть підприємства, в яких частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсягу реалізації становить менше 1%).

Таблиця 3

Інноваційна активність промислових підприємств

Показники	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2014
Питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, %	18,0	11,9	14,2	12,8	16,2	16,8	16,1
Загальна сума витрат на реалізацію інноваційної діяльності, млн грн	1760,1	5751,6	10850,9	7949,9	14333,9	9562,6	7705,1

Джерело: складено за даними Держстату [3; 4].

У 2014 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1609 підприємств, або 16,1% з числа обстежених [4]. На інновації підприємства витратили 7,7 млрд грн, у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,1 млрд грн (або 66,5% загального обсягу інноваційних витрат), на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 1,7 млрд грн

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

(22,8%), на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 47,2 млн грн (0,6%), інші витрати становили 0,8 млрд грн (10,1%) [4]. В структурі інноваційних витрат провідною була частка власних коштів підприємств і організацій. Власні кошти підприємств і організацій є важливим джерелом інвестування інноваційної діяльності у довгостроковому періоді, це джерело показало певну адаптивність в період загострення кризи. Тому під час формування державної інноваційної політики вказані властивості власних коштів підприємств і організацій мають братися до уваги, маючи на увазі, що саме це джерело є найбільш надійним в контексті інвестування проектів, які визначають перспективи технологічного оновлення економіки. Щоправда, частка цього джерела мала тенденцію до падіння, що пояснюється стрімким розширенням використання кредитного ресурсу для фінансування інноваційної діяльності.

Фінансування інноваційної діяльності за рахунок бюджетного ресурсу має нестійкий характер (у 2006, 2008, 2013 рр. порівняно з попередніми роками зафіксовано збільшення частки бюджетних коштів у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності, а у 2007, 2009, 2014 рр. – зменшення). Вказане може свідчити про відсутність пріоритетів бюджетної політики щодо фінансування інновацій. Однією з причин такого стану є відсутність довгострокової бюджетної стратегії, а також ефективного механізму середньострокового планування бюджетів [2, с. 290].

Суттєвою вадою національної моделі організації інноваційного процесу є недостатнє залучення малого бізнесу. Однією з особливостей трансформаційних перетворень стала орієнтація малого бізнесу здебільшого на спекулятивні (посередницькі) операції. Розвиток вітчизняного малого бізнесу на сучасному етапі характеризується відсутністю сформованого прошарку інноваційно орієнтованого малого підприємництва, а відтак – і недостатньою його участю у загальноекономічних інноваційних процесах [5, с. 163]. Цим пояснюється і відсутність ефективних партнерських ланцюгів між великими корпоративними структурами та малим бізнесом в інноваційній сфері.

Проведений аналіз свідчить, що головною причиною низької інвестиційної та інноваційної активності підприємств слід визнати відсутність довгострокових мотивацій організації високопродуктивної інвестиційно-інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність є малоприбутковою (низькорентабельною) та більш ризикованою порівняно з іншими видами діяльності [6, с. 140]. Тож завданням держави є створення ефективної і адекватної вимогам сьогодення системи підтримки інноваторів, яка б давала змогу здійснювати високопродуктивну інноваційну діяльність хоча б у пріоритетних сферах економіки.

Сучасна парадигма економічного розвитку України повинна передбачати широке використання інноваційного потенціалу регіонів, враховуючи особливості їхнього розвитку. Основним напрямом регіональної політики має стати підвищення ролі регіонів як господарюючих одиниць, що здатні самостійно (за рахунок коштів місцевих бюджетів та у партнерстві з недержавним сектором) реалізовувати масштабні інноваційні проекти.

Висновки. Стимулювання сталого розвитку повинно стати одним із завдань державної соціально-економічної політики. Таке стимулювання має відбуватися на системній основі задля підвищення технологічного рівня економіки, і як наслідок – посилення національної конкурентоспроможності. Зрозуміло, що практична реалізація цього завдання може здійснюватися лише на основі підвищення інвестиційної та інноваційної активності, в першу чергу у високотехнологічних галузях.

З метою посилення позитивного впливу державної економічної політики на динаміку інвестиційної діяльності, і як наслідок – створення умов для переорієнтації економіки на модель сталого розвитку, необхідно:

- вжити заходів з удосконалення державної бюджетної політики, забезпечивши спрямування додаткових коштів бюджетів на фінансування високотехнологічних проектів;
- розробити методики та рекомендації щодо подання заявок для фінансування інвестиційних та інноваційних пропозицій у структурні фонди та грантові програми ЄС;
- вжити заходів щодо стимулювання інвестиційної діяльності у малому підприємстві (пільгові кредити, спеціальні гранти тощо);

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

– стимулювання ринкового попиту на інновації і використання концепції „лідуючих” ринків, що передбачає підтримку ринків, найбільш сприйнятливих до нововведень;
 – прискорити темпи створення та оновлення інноваційної інфраструктури;
 – розробити законодавство з питань створення вільних економічних зон;
 – вжити заходів фіскального стимулювання капіталомістких інвестиційних проектів;
 – створити Державний інвестиційний банк з метою пільгового стимулювання інвестиційних проектів на пріоритетних напрямках (із жорстким контролем за його діяльністю).

Слід розробити законопроект, в якому мають бути визначені загальні поняття комерціалізації науково-технічних розробок, інновацій і технологій, в тому числі: правове визначення поняття “комерціалізація науково-технічних розробок, інновацій і технологій”; загальний порядок та способи комерціалізації; заходи стимулювання; правові форми інфраструктурної підтримки комерціалізації.

Доцільно щорічно складати та оприлюднювати Національну доповідь про стан та перспективи розвитку України на засадах сталого розвитку.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому мають бути виконані дослідження щодо запровадження гнучких механізмів стимулювання інноваційної активності в залежності від зміни макроекономічної ситуації.

Література

1. Гальчинський А. С. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 306 с.
2. Жук М. М. Удосконалення фінансового механізму державної підтримки інноваційної діяльності суб'єктів ринкової економіки / М. М. Жук // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 3. – С. 137-143.
3. Інноваційна діяльність промислових підприємств України у 2014 році: експрес-повідомлення Держстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [статистичний збірник] / [відповідальний за випуск: І. В. Калачова]. – К.: Держстат України, 2014. – 287 с.
5. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: [монографія] / [за ред. д-ра екон. наук Л. І. Федулової]. – К.: ІЕП НАНУ, 2011. – 656 с.
6. Шнипко О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації [монографія] / О. С. Шнипко. – К.: Наукова думка, 2003. – 334 с.

References

1. Halchynskiy, A. S., Heiets, V. M., Kinakh, A. K., & Semynozhenko, V. P. (2002). *Innovatsiina stratehiia ukrainskykh reform [The innovative strategy of Ukrainian reforms]*. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
2. Zhuk, M. M. (2015). Udoskonalennia finansovoho mekhanizmu derzhavnoi pidtrymky innovatsiinoi diialnosti subiektiv rynkovoi ekonomiky [Improvement of financial mechanism of the state support of innovation activity of individuals of market economy]. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economics*, 3, 137-143 [in Ukrainian].
3. Innovatsiina diialnist promyslovykh pidpriemstv Ukrainy u 2014 rotsi: ekspres-povidomlennia Derzhstatu Ukrainy [Innovation activity of industrial enterprises in Ukraine in 2014: rapid message of State Statistics Committee of Ukraine]. (2014). *ukrstat.gov.ua* Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
4. Kalachova, I. V. (2014). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini (statystychnyi zbirnyk) [Scientific and Innovation activity in Ukraine (statistical collection)]*. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine [in Ukrainian].
5. Fedulova, L. I. (2011). *Tekhnologichnyi imperatyv stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: (monohrafiia) [The technological imperative of socio-economic development strategy of Ukraine: (monograph)]*. Kyiv: IEP NANU [in Ukrainian].
6. Shnytko, O. S. (2003). *Natsionalna konkurentospromozhnist: sutnist, problemy, mekhanizmy realizatsii (monohrafiia) [National competitiveness: the essence, problems, mechanisms of implementation (monograph)]*. Kyiv: Scientific thought [in Ukrainian].

Надійшла 12.05.2015

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 351:322.8(430)

L. N. Mekshun, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

THE GOVERNANCE EXPERIENCE OF HOUSING SERVICE IN GERMANY

Abstract. *The article analyzes the experience of reforming the housing service (HS) in Germany. It is shown that the purpose of reform is development of competition in the industry and successful balance between public and private interests in this area. The state passes the appropriate laws and regulations, subsidies for energy and resource saving technologies, allotment of assistance to low-income families. It is noted that the delegation of authority to local governments in the housing and utilities sector and the development of competition between the companies have led to the improvement of the quality and diversity of service accordance by housing and communal services.*

Keywords: *the German experience, reforming the governance of HS, improvement of service quality, satisfaction of customers' needs.*

Л. М. Мекшун, к. е. н., доцент

ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ У НІМЕЧЧИНІ

Анотація. *В статті проаналізований досвід реформування системи управління житлово-комунальним господарством (ЖКГ) у Німеччині. Показано, що метою реформування став розвиток конкуренції та вдале поєднання державних і приватних інтересів в цій галузі. Держава залишила за собою прийняття відповідних законів і норм, субсидування енерго- і ресурсозберігаючих технологій, надання адресної допомоги малозабезпеченим родинам. Відзначено, що делегування повноважень органам місцевого самоврядування у житлово-комунальній сфері і розвиток конкуренції між її підприємствами призвели до підвищення якості і різноманітності надання послуг ЖКГ.*

Ключові слова: *досвід Німеччини, реформування управління ЖКГ, підвищення якості послуг, задоволення потреб споживачів.*

ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ В ГЕРМАНИИ

Л. Н. Мекшун, к. э. н., доцент

Аннотация. *В статье проанализирован опыт реформирования системы жилищно-коммунального хозяйства в Германии. Показано, что целью реформирования стало развитие конкуренции и удачное соединение государственных и частных интересов в этой отрасли. Государство оставило за собой принятие соответствующих законов и норм, субсидирование энерго- и ресурсосберегающих технологий, выделение адресной помощи малообеспеченным семьям. Отмечено, что делегирование полномочий органам местного самоуправления в жилищно-коммунальной сфере и развитие конкуренции между её предприятиями привели к повышению качества и разнообразия предоставления услуг ЖКХ.*

Ключевые слова: *опыт Германии, реформирования управления ЖКХ, повышение качества услуг, удовлетворение потребностей потребителей.*

Background research. *Overly centralized power in Ukraine caused the inhibition of political, economic and social life. Decentralization of power involves the increasing role of local government, which also depends on reforming the housing and communal services (HCS) and meets the immediate needs of the population. Market power constrains public services to improve living conditions in cities. Reforming the housing and communal services in Germany, which was based on a rational combination of centralization and decentralization gave positive results. This practice should be used in Ukraine.*

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Problem definition in general. Ukraine has a cumbersome and inefficient system of the governance of HCS, the companies of which have a monopoly in this area and do not use the opportunities of saving resources. Germany differs in the scale of HCS modernization programs and in a competitive and successful balancing between public and private interests. Its experience requires detailed analysis to implement the most effective ideas in the process of reforming HCS in our country.

Analysis of recent research and publications. The works of H. Akchurin, V. Heyts, A. Hrohorovych, I. Zapatrina, I. Lunina, O. Mylova, Ye. Momot, V. Fedosov, I. Chuhunova and others are devoted to the problem of reforming HCS in Ukraine. In their writings, they reviewed and analyzed various models of HCS in some countries.

Assignment of the unexplored parts. The question of adaptation the German experience of governance development of HCS to Ukrainian realities have not yet found its full reflection in the works of local authors.

Main problem definition. The main objective of this study is to determine the ways of the governance reforming of HCS in Ukraine by analyzing German experience.

The main research presentation. In modern Germany the role of state and local governments in the governance of HCS is efficiently combined. The state makes the laws and establishes the rules under which all market participants take part, necessarily taking into account the opinion of the Union of homeowners. The State also subsidizes energy saving materials and construction technologies, providing targeted assistance to low-income families. The existence of the state program of energy efficiency in the housing sector has allowed banks to lend to the participants of the program under privileged conditions. The local governments solve the entire problems of HCS sector.

To understand the roots of reforms in housing and communal services in Germany let's consider them in historical perspective. In the GDR buildings and land were in people's property. Under these conditions, the state invested in the housing sector by renting apartments to the population and providing them with minimal housing. Maintenance and repair of buildings were performed by communal companies. After the unification of East and West Germany the agreement on the distribution of land between the federal, municipal and local levels was signed. Under this agreement the housing stock was transferred to the ownership of municipalities.

The analysis of housing stock in East Germany in the 90s of the twentieth century showed that its improvements needed a lot of money. For example, only the energy needed readjustment of 70% of existing dwellings. The government developed a national concept of dwellings comprehensive readjustment. The sociologists were involved to explain the facilities for citizens of the need for such work. For example, updating a building of 11 floors was conducted for 5 days with 8-hour mode without relocation of tenants. Public services were provided during the evening, night and morning hours. Remediation of the building included the modernization of technical equipment but without its alteration, repair of facades, entrances, etc. Moreover, all rehabilitation measures aimed at saving energy were divided into two groups: the energy required and energy optional. The first included: insulation of roofs, attics, basements, facades; replacement of windows and balcony doors; upgrade of heating, hot water and ventilation. The second: waterproofing of roofs; replacement of equipment; revetment the kitchens and bathrooms with tile; upgrade of power supply system; update of apartment doors and others. According to German law windows of residential buildings are common property and insulating glass installation was carried out for the entire home. At the entrance of residential buildings were installed motion sensors that automatically turned on light. Experience of rehabilitation of residential buildings in East Germany showed that energy saving ranged from 30 to 50% (depending on the insulation material) [1].

In the early 90's the HCS management in municipalities started to create by residential and residential construction companies that had the status of limited liability. They got into the ownership of land, buildings, structures and became subsidiaries of municipalities. During the course of reform in Germany almost the entire HCS sector was privatized.

Now 82.0 million German citizens live in 40.1 million apartments with total area of 3.46 milliard m². 50% of all apartments are in buildings with one or two apartments, 39.5% – in homes with the number of flats less than 13, 10.5% – in homes with the number of apartments more than 13. It's per capita

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

40 m² of living space for one resident in Germany. 39.4% of households consist of one person, 33% – of two people, 26, 6% – three persons, 1% – four or more persons. Today in Germany entities that rent housing for rent owned 8.93 million apartments, private owners who live in their apartments – 16, 77 million apartments, private owners who rent houses for rent – 14, 4 million apartments [2].

The legislation, methodology, financial aspects the Ministry of Construction, housing and transport with land administration coordinate and improve the processes of transformation of housing and communal services field. The purpose of HCS reform has been the development of competition among enterprises. For this demonopolization and joint-stock of companies was done, which in the pre-reform period were state-owned and provide HCS with electricity, heat, gas. Service providers were selected on a competitive basis, which was confirmed by relevant legal norms.

Also there was the construction of efficient system of municipal government. Water supply and sewerage were committed by the companies that were organized at regional districts. To win the competition, they began to provide customers with multi-utilities, including essential services of the removal and disposal of garbage, telecommunications equipment management, cleaning house areas, landscaping and more. Today, these companies have a holding structure, divided by type of activity. This allows to transfer funds from a successful activities to the less successful, but socially important. In modern Germany municipal ownership of housing is reduced through the sale of buildings and land to housing companies. Most municipalities have a controlling stake in these companies and have a supervisory board which affects the housing strategy.

HCS companies conduct an updated calculation of consumption of services and improve control over payments. The movement of financial flows is transparent and each user has the ability to control the revenues and costs of HCS companies electronically. Germany moved from social assistance to the population by utilities to addressing subsidies. Subsidies are assigned to low-income families, depending on the size of their income on the principle, according to which the rich help the poor instead of using together the low pay scale.

Increase of the quality and range of housing and communal services leads to an increase in their cost and the transition to payment for services rendered by their actual consumption. Population saves resources and sets counters. During rehabilitation of facades (insulation, mesh, plaster, paint) the thick layer of insulation is used which allows to save heat. For example, at a temperature of -50C in insulated room is enough to turn on the radiator of heating for 30 minutes in the morning and evening to keep the temperature at + 190C. The temperature control is used on all radiators, as well as heat counters in the apartments that helps to reduce the fees for heating.

To increase the efficiency of HCS state and local governments used the planning of business processes. Thus, providing a wide range of basic and additional services, the use of transparent billing methods, taking into account the needs of a diverse population contributed to attracting a growing number of consumers of HCS and maximum satisfaction of their needs.

Economic activities of HCS companies are relatively independent from administrative structures. They are integrated into HCS associations, membership of which is voluntary and based on membership fees. Such unions perform the following functions: conducting outreach in Parliament; involvement in the preparation of laws relating to HCS sector; lobbying the interests of residential enterprises in state bodies; collecting statistics on the state of HCS stock; learning the operation and maintenance of the various categories of housing and so on. Members of the Union are provided with any legal and technical assistance. Unions publish special magazines for managers of housing companies. They contain information on new laws and regulations, technical seminars and exhibitions, a list of jobs at different HCS companies in Germany is published.

Politics of HCS companies depends on the needs of the city and the community. Various influencing factors such as population aging influence the needs. For seniors enterprises provide reconstruction of residential buildings aimed at reducing the number of floors and installation of lifts. Also new architectural solutions are offers such as different levels of resettlement houses with a rooftop terrace.

Under current German law the housing is divided into three categories: social housing employment, commercial housing, housing of private owners. Social housing is available for low-income and have restrictions on the area of the apartment. The quality of it is not different from housing provided by

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

commercial employment. The fee for social housing is subsidized by the municipality. Such apartments are built and rented by private persons or housing-constructing companies instead of the state. The state creates market conditions, promotes business initiatives and monitors the operation of social security of housing. For a commercial housing resident pays himself. It can be privatized. In order to do this the government gives a fixed interest-free loan for 10 years within existing residential standards for a family member. Overtime area is paid at market prices. Private housing stock consists of buildings owned by the residents. The relationship between homeowners is regulated by the Law "On the ownership of the house" and rules of the German Civil Code.

Buying a home in apartment buildings, residents will automatically receive the rights and obligations of company owners. Such societies themselves hire a manager, who concludes an agreement for HCS companies, who is responsible for the maintenance and repair of facilities that are jointly owned. In the case of a small number of homeowners a manager can be one of the tenants. The appointment of a manager is allowed up to 5 years but not less than 1 year. For getting a work permit from the municipality an applicant must provide a certificate of judicial authorities of trustworthiness. All decisions regarding the financial activities of the house, the size of monthly payment for housing and salary of a manager are accepted by the general meeting of homeowners. A manager reports to the Assembly on the implementation and financing activities every year. Managers unite in special associations that help them in organizing and carrying out work.

In Germany, all communal services are paid 100%, and the poor get targeted assistance. The total rent is composed of two parts – the fee for a dwelling and fees for HSC. Fee for living area is about 5 to 8 euros per square meter depending on the year of construction of housing, length of staying in this apartment and the number of residents. Payment of HSC includes with a rate of 1 m²: land tax – 0.20 euro, heating – 0.69 euro, warm water – 0.17 euros, cleaning of the local area – 0,04 euro, cold water – 0.37 euros, sewerage – 0.11 euro, waste disposal – 0.15 euro, elevator – 0.13 euro, lawn and landscaping – 0.08 euro, the total power consumption – 0.04 euro, chimneysweep services – 0.04 euro, insurance – 0.11 euro, salary of the manager – 0.18 euro, cable TV – 0.08 euro, other payments – about 0.04 euros. Overall, about 2.5 euro per one square meter. The fate of all actual and estimated payments for the lease, repair and maintenance of housing varies from 17 to 21% of the income. If privatized housing, its owners pay only charges for the repair and building management.

Anyone from tenants can join the association of homeowners, paying an annual fee of about 100 euros. This gives them the right to receive advice from lawyers in case of conflicts with a manager of the house.

Conclusion. Thus, there are four basic principles of successful operation of HCS in Germany that can be used in reforming the HCS system in Ukraine:

- A good combination of the state and local governments functions in the management of HCS;
- The presentment of the interests of homeowners and HCS companies at all levels of governance;
- A high personal and collective responsibility of homeowners established by law;
- The existence of competition in the market of HCS, which greatly improves their quality, promotes energy- and resource- saving technologies.

Література

1. Нефедов В. А. Опыт управления жилищной и коммунальной сферой в Германии / В. А. Нефедов // Вестник Томского государственного университета. – Томск. – 2007. – №301. – С. 161-163.
2. Шреккенбах Л. Система управления жилой недвижимостью в Германии [Электронный ресурс]. / Л. Шреккенбах – Режим доступа: http://teplydim.com.ua/static/storage/filesfiles/Housing_management_Germany_IWO_Rus.pdf.

References

1. Nefedov, V. A. (2007). Opyt upravleniya zhilishchnoy i kommunalnoy sferoy v Germanii [Experience in managing housing and communal sphere in Germany]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta – Tomsk State University Journal*, 301, 161-163 [in Russian].
2. Shrekkenbakh, L. (n.d.). *Sistema upravleniya zhiloy nedvizhimostyu v Germanii [The management system of immovable property in Germany]*. Retrieved from: http://teplydim.com.ua/static/storage/filesfiles/Housing_management_Germany_IWO_Rus.pdf. [in Russian].

Надійшла 01.03.2015

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 004.94:[330.111.4+332.122:338.43]

Б. Г. Чемисов, к. г. н., доцент,
Д. Я. Хусаинов, д. ф.-м. н., профессор**ОБ ОДНОЙ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ИЕРАРХИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ
СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ РЕГИОНОВ**

Аннотация. В статье рассмотрены особенности иерархической структуры городских и сельских поселений регионов в контексте правила "ранг - людность". Предложена методика исследования иерархического распределения сельских поселений региона на основе математического моделирования.

Ключевые слова: регион, сельские и городские поселения, иерархическая структура, математическая модель.

Б. Г. Чемісов, к. г. н., доцент,
Д. Я. Хусаїнов, д. ф.-м. н., професор**ПРО ОДНУ МАТЕМАТИЧНУ МОДЕЛЬ ІЄРАРХІЧНОЇ СТРУКТУРИ
СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ РЕГІОНІВ**

Анотація. У статті розглянуті особливості ієрархічної структури міських і сільських поселень регіонів в контексті правила "ранг - людність". Запропонована методика дослідження ієрархічного розподілу сільських поселень регіону на основі математичного моделювання.

Ключові слова: регіон, сільські та міські поселення, ієрархічна структура, математична модель.

B. H. Chemisov, Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor
D. Ya. Khusaynov, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor**ON A MATHEMATICAL MODEL OF HIERARCHICAL STRUCTURE
OF RURAL SETTLEMENTS REGION**

Abstract. The features of hierarchical structure of urban and rural settlements regions in the context of rules "rank - population size" are described in the article. Methods to study the hierarchical distribution of rural settlements of region are suggested, based on mathematical modeling.

Keywords: region, rural and urban settlements, hierarchical structure, mathematical model.

Актуальность темы. В исследованиях пространственной организации жизни общества важное место принадлежит изучению проблем городского и сельского расселения. Поиск методов выявления закономерностей формирования региональных систем расселения и направлений регулирования их развития представляет актуальный аспект исследований в контексте современных задач устойчивого развития

Постановка проблемы. Расселение населения, являясь одной из форм пространственной организации общества, в то же время оказывает существенное воздействие на региональную организацию производства. Формирование региональных систем расселения является сложным и многоаспектным процессом, на который оказывает влияние множество разнородных факторов социального, политического, этнического, экономического и природного характера, отличающиеся в каждом конкретном случае как по интенсивности влияния каждого из них, так и по результатам их совокупного воздействия. Этим обуславливается наличие разнообразных форм расселения населения, представляющих в конечном итоге один из результатов процесса взаимодействия общества и природы.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Вместе с тем формирование региональных систем поселений имеет внутренне присущие ему закономерности самоорганизации и саморегулирования. Поиск этих закономерностей становится более эффективным с применением количественных методов исследования и математического моделирования.

Анализ последних публикаций и исследований. По тематике расселения населения существует обширная литература, особенно в сфере градостроительной теории и практики (градостроение, урбанистика, градостроительство). Проблемы взаимосвязанного городского и сельского расселения, а также вопросы расселения сельского населения нашли освещение в работах ряда отечественных и зарубежных учёных: Ю.Р.Архипова, Х.Боса, В.Г.Давидовича, А.И.Доценко, С. А. Ковалёва, Д. Ф. Крисанова, В. Кристаллера, Г. М. Лаппо, А. Лёша, М. Мерлена, С. С. Мохначука, Е. И. Питюрено, В. В. Покшишевского, О. С. Пчелинцева, Г. Н. Рогожина, С. Г. Смидовича, Г. Ю. Стельмаха, Г. С. Фтомова, П. Хаггета, Б. С. Хорева и других. Следует отметить, что в контексте реформирования местного самоуправления и территориальной организации власти возрастает значимость проблем низового административно-хозяйственного районирования и связанного с ним сельского расселения населения. При решении этих проблем большое значение наряду с формированием массивов качественных характеристик имеют методы математической обработки данных, полученных в ходе специальных исследований, а также построение соответствующих математических моделей. В то же время следует отметить, что многоаспектность и сложность указанных проблем вызывает необходимость дальнейшего поиска в отмеченном направлении.

Постановка задания. Разработка методики исследования иерархической структуры сельских поселений регионов на основе математического моделирования.

Изложение основного материала. В основу методики положена математическая модель, основанная на правиле Зипфа, согласно которому в региональной сети городов существует зависимость между людностью города и его ранговым номером [1, с. 192; 2, с. 127; 3, с. 26; 4].

Зависимость имеет вид

$$P_i = P_1 i^a, \quad a < 0, \quad i = \overline{1, N}, \tag{1}$$

где P_1 - людность (количество населения) самого большого города региона, P_i – людность i -го города региона, i – порядковый номер города, установлены в порядке убывания, a – фиксированный параметр зависимости. Для американских городов Зипф принимал $a = -1$. Таким образом, если построить последовательность городов с количеством населения P_1, P_2, \dots, P_N , расположенных в порядке убывания, то формула Зипфа имела вид

$$P_i = \frac{P_1}{i}, \quad i = \overline{1, N} \tag{2}$$

Но, как показали исследования ряда ученых [1, с. 195; 4], формула Зипфа не всегда соответствует фактическому материалу. Ю. В. Медведков модифицировал уравнение следующим образом [4, с. 108].

$$P_i = K^{-1} P_1 i^a, \quad a < 0, \quad i = \overline{1, N},$$

где K^{-1} – коэффициент первенства главного города, a – мера контрастов внутри региональной системы городов, не обязательно равная единице. Более удобным для исследования являлась прологарифмированная формула

$$\ln P_i = \ln K^{-1} + \ln P_1 + a t_i, \quad a < 0, \quad t_i = \ln i, \quad i = \overline{1, N}, \tag{3}$$

или

$$X(i) = M + a t_i, \quad t_i = \ln i, \quad a < 0, \quad X(i) = \ln P_i, \quad M = \ln \frac{P_1}{K}, \quad i = \overline{1, N}. \tag{4}$$

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Кроме того он предложил в качестве одной из характеристик иерархической структуры городов региональной системы коэффициент корреляции, характеризующий тесноту связи людности городов с их ранговым номером.

Рассчитанная по формуле (3) зависимость «ранг–людность» в региональной системе городских поселений носит линейный по переменной $t_i = \ln i$ м характер, а различные углы наклона прямой отражают особенности её проявления в разных регионах. Однако, как для малых, так и для мелких городов эта зависимость теряет линейный характер и на графике выражается отклонением фактических значений людности от прямой линии [3, стр. 27; 4].

Исследование сельских поселений региональных систем также показало отсутствие линейного характера зависимости между их людностью и ранговым номером. Иерархическая структура сельских поселений регионов рассчитывалась по формуле, предложенной Б.Г.Чемисовым [5, стр. 189]

$$P_i = K^{-1} P_1^b i^{a \ln i},$$

или в виде

$$\ln P_i = \ln K^{-1} + b \ln P_1 + a (\ln i)^2$$

и на графиках по регионам зависимость «ранг – людность» отобразилась в виде различных парабол (рис.1; рис.2).

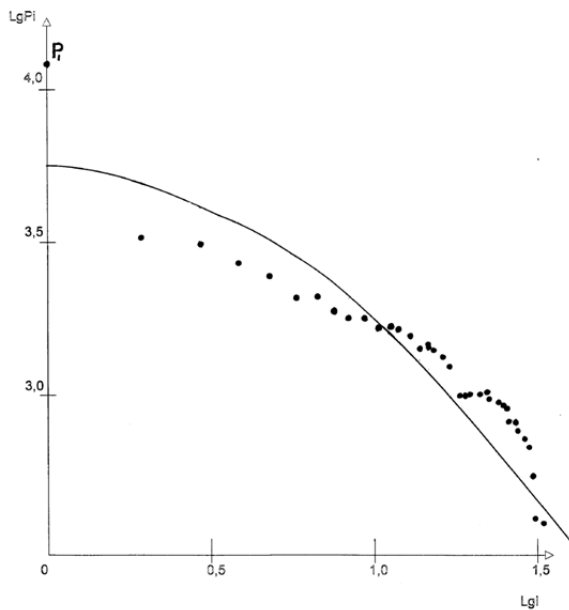

Рис. 1. Иерархическое распределение сельских поселений Жашковского района Черкасской области в логарифмическом поле (• - фактическая людность поселений)

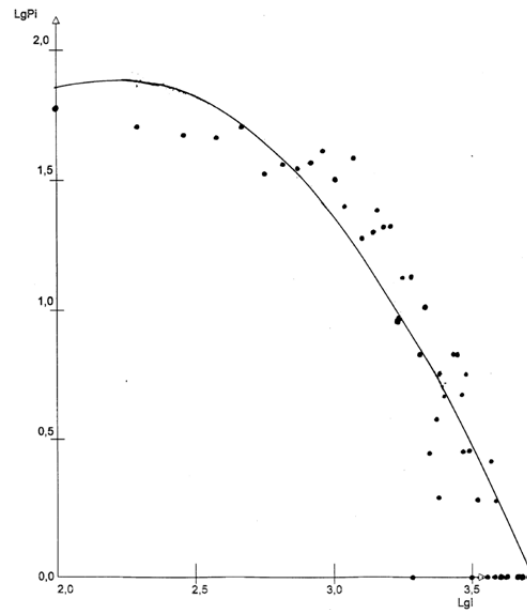

Рис. 2. Распределение сельских поселений Черкасской области в логарифмическом поле в зависимости от людности в интервале (• - фактическая людность поселений)

Позднее, для более адекватного выявления особенностей иерархической структуры сельских поселений была предложена более сложная формула [6, с.63]

$$P_i = K^{-1} P_1^{b+c \ln i}, \quad i = \overline{1, N},$$

где b, c постоянные параметры (не обязательно положительные), отражающие специфику региона. Соответственно в прологарифмированном виде она имела вид

$$\ln P_i = \ln K^{-1} + \ln P_1 + b \ln i + c (\ln i)^2, \quad i = \overline{1, N}$$

и более адекватно отражала иерархическую структуру сельских поселений регионов. Данная модель имеет вид квадратичной зависимости от логарифма

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

$$X(i) = M + bt_i + ct_i^2, \quad X(i) = \ln P_i, \quad t_i = \ln i, \quad M = \ln \frac{P_1}{K}. \quad (5)$$

Для определения коэффициентов M , b , c , дающих наилучшее приближение можно использовать метод наименьших квадратов. Пусть известны численности населения $X(i) = \ln P_i$, $i = \overline{1, N}$ упорядоченно построенных сельских населенных пунктов и их численности населения равны $X(1), X(2), \dots, X(N)$. Коэффициенты M , b , c зависимости выбираются из условия

$$\sum_{i=1}^N \{M + b \ln i + c (\ln i)^2 - X(i)\}^2 \rightarrow \min.$$

Необходимое условие минимума приводит к необходимости решения системы трех уравнений

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^N [M + b \ln i + c (\ln i)^2] &= \sum_{i=1}^N X(i), \\ \sum_{i=1}^N [M + b \ln i + c (\ln i)^2] \ln i &= \sum_{i=1}^N X(i) \ln i, \\ \sum_{i=1}^N [M + b \ln i + c (\ln i)^2] (\ln i)^2 &= \sum_{i=1}^N X(i) (\ln i)^2, \end{aligned}$$

Или

$$\begin{aligned} MN + b \sum_{i=1}^N \ln i + c \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 &= \sum_{i=1}^N X(i), \\ M \sum_{i=1}^N \ln i + b \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 + c \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 &= \sum_{i=1}^N X(i) \ln i, \\ M \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 + b \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 + c \sum_{i=1}^N (\ln i)^4 &= \sum_{i=1}^N X(i) (\ln i)^2. \end{aligned}$$

Используя правило Крамера, получаем

$$M = \frac{\Delta_1}{\Delta}, \quad b = \frac{\Delta_2}{\Delta}, \quad c = \frac{\Delta_3}{\Delta}, \quad (6)$$

где

$$\Delta = \begin{vmatrix} N & \sum_{i=1}^N \ln i & \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 \\ \sum_{i=1}^N \ln i & \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 & \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 \\ \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 & \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 & \sum_{i=1}^N (\ln i)^4 \end{vmatrix}, \quad \Delta_1 = \begin{vmatrix} \sum_{i=1}^N X(i) & \sum_{i=1}^N \ln i & \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 \\ \sum_{i=1}^N X(i) \ln i & \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 & \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 \\ \sum_{i=1}^N X(i) (\ln i)^2 & \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 & \sum_{i=1}^N (\ln i)^4 \end{vmatrix},$$

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} N & \sum_{i=1}^N X(i) & \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 \\ \sum_{i=1}^N \ln i & \sum_{i=1}^N X(i) \ln i & \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 \\ \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 & \sum_{i=1}^N X(i) (\ln i)^2 & \sum_{i=1}^N (\ln i)^4 \end{vmatrix}, \tag{7}$$

$$\Delta_3 = \begin{vmatrix} N & \sum_{i=1}^N \ln i & \sum_{i=1}^N X(i) \\ \sum_{i=1}^N \ln i & \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 & \sum_{i=1}^N X(i) \ln i \\ \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 & \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 & \sum_{i=1}^N X(i) (\ln i)^2 \end{vmatrix}. \tag{8}$$

Таким образом, для построения модели необходимо лишь иметь упорядоченную последовательность величин $X(1), X(2), \dots, X(N)$.

Обозначим

$$A(N) = \sum_{i=1}^N \ln i = \ln 1 + \ln 2 + \ln 3 + \dots + \ln N = \ln(N!).$$

$$B(N) = \sum_{i=1}^N (\ln i)^2 = (\ln 1)^2 + (\ln 2)^2 + \dots + (\ln N)^2 = \ln(1)^{\ln(1)} + \ln(2)^{\ln(2)} + \dots + \ln(N)^{\ln(N)} =$$

$$\ln[1^{\ln(1)} 2^{\ln(2)} \dots N^{\ln(N)}] = \ln \prod_{i=1}^N i^{\ln i}$$

$$C(N) = \sum_{i=1}^N (\ln i)^3 = (\ln 1)^3 + (\ln 2)^3 + \dots + (\ln N)^3 = \ln(1)^{\ln^2(1)} + \ln(2)^{\ln^2(2)} + \dots + \ln(N)^{\ln^2(N)} =$$

$$\ln[1^{\ln^2(1)} 2^{\ln^2(2)} \dots N^{\ln^2(N)}] = \ln \left[\prod_{i=1}^N i^{\ln^2 i} \right],$$

$$D(N) = \sum_{i=1}^N (\ln i)^4 = (\ln 1)^4 + (\ln 2)^4 + \dots + (\ln N)^4 = \ln[1^{\ln^3(1)} 2^{\ln^3(2)} \dots N^{\ln^3(N)}] = \ln \left[\prod_{i=1}^N i^{\ln^3 i} \right].$$

Тогда получаем

$$\Delta = \begin{vmatrix} N & A(N) & B(N) \\ A(N) & B(N) & C(N) \\ B(N) & C(N) & D(N) \end{vmatrix}. \quad \Delta_1 = \begin{vmatrix} \sum_{i=1}^N X(i) & A(N) & B(N) \\ \sum_{i=1}^N X(i) \ln i & B(N) & C(N) \\ \sum_{i=1}^N X(i) (\ln i)^2 & C(N) & D(N) \end{vmatrix},$$

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

$$\Delta_2 = \begin{vmatrix} N & \sum_{i=1}^N X(i) & B(N) \\ A(N) & \sum_{i=1}^N X(i)\ln i & C(N) \\ B(N) & \sum_{i=1}^N X(i)(\ln i)^2 & D(N) \end{vmatrix}, \Delta_3 = \begin{vmatrix} N & A(N) & \sum_{i=1}^N X(i) \\ A(N) & B(N) & \sum_{i=1}^N X(i)\ln i \\ B(N) & C(N) & \sum_{i=1}^N X(i)(\ln i)^2 \end{vmatrix} \quad (9)$$

Выше была описана математическая модель иерархической структуры сельских поселений административного района Украины.

Анализ зависимости “ранг-людность” сельских поселений административной области выполняется в соответствие с той же методикой, которая изложена выше, но с учётом ряда особенностей.

Принимая во внимание, что в административной области количество сёл намного больше нежели в административном районе, зависимость “ранг - людность” в этом случае рассматривается как зависимость между количеством сел и их людностью в соответствующих интервалах. Например:

Интервалы людности (чел.)	Число сельских поселений
...	...
401 – 300	45
301 - 200	49
201 - 100	53
101 - 1	60

Так, число поселений, в которых проживает от 1 до 100 чел. составляет 60 сел, количество поселений с численностью от 101 до 200 жителей - 53 села и т. д. После усреднения интервалов людности получаем:

P_i	I
...	...
350	45
250	49
150	53
50	60

Выводы. Представленная математическая модель вполне адекватно, на наш взгляд, отражает особенности иерархической структуры сельских поселений регионов.

Литература

1. Мерлен П. Город. Количественные методы изучения / П. Мерлен; [пер. с франц.] - М.: Прогресс, 1977. – 260 с.
2. Хаггет П. Пространственный анализ в экономической географии / П. Хаггет; [пер. с англ.] - М.: Прогресс, 1965. – 391 с.
3. Бос Х. Размещение хозяйства / Х. Бос; [пер. с англ.] – М.: Прогрес, 1970. – 157 с.
4. Количественные исследования в экономической географии // Сборник докладов на семинаре. - М.: МГУ, 1964.- 175 с.
5. Чемісов Б. Г. Територіальна зосередженість виробництва як чинник залежності «ранг-людність» в регіональній системі поселень / Б. Г. Чемісов // Сіверянський літопис. – 1999. – №5 – С. 187-196.
6. Чемісов Б. Г. К вопросу о моделировании структуры системы поселений / Б. Г. Чемісов // Моделирование и исследование устойчивости процессов. Тезисы докладов конференции (26-28 мая 1992 г.) Часть II – Киев: С. 62-63.
7. Хусаїнов Д. Я. Моделювання динамічних систем / І. І. Харченко, А. В. Шатирко, Д. Я. Хусаїнов – К.: ВПЦ Київсько-го університету, 2011. – 135 с.
8. Самарский А. А. Математическое моделирование: идеи, методы, примеры) / А. А. Самарский, А. П. Михайлов. – М.: Наука, Физматлит, 1997. – 316 с.

References

1. Pierre Merlin (1973). *Méthodes quantitatives et espace urbain*. Paris, Masson et Cie.
2. Peter Haggett (1965). *Locational Analysis in Human Geography*.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

3. Bos, Kh. (1970). Razmeshchenye khoziaistva [Accommodation of economy]. Moscow: Progress [in Russian].
4. Kolichestvennye issledovaniya v ekonomicheskoy geografii [Quantitative investigations in the economic geography]. (1964). *Sbornik докладов na seminare - Collection of reports at the seminar*. Moscow: MSU [in Russian].
5. Chemisov, B.G. (1999). Terytorialna zoseredzhennist vyrobnytstva yak chynnyk zalezhnosti „rang – liudnist” v regionalnii systemi poselen [The territorial concentration of production as a factor of dependence "rank-humanity" in the regional system of settlements]. *Siverianskii lytopys – Siverianskyi litopys*, 5, 187 – 196 [in Ukrainian].
6. Chemisov, B. G. (1992). K voprosu o modelirovanii struktury sistemy poseleniy [The question of modeling the structure of the system settlements]. *Proceedings from: Modelirovanie i issledovanie ustoychivosti protsessov. Tezisy докладов konferentsii (26-28 maya 1992 g.) Chast II - Kiev – Modeling and investigation of sustainability processes. Theses of the reports of conference (26-28 May 1992) Part 2 - Kyiv*. [in Ukrainian].
7. Khusainov, D.Ya., Kharchenko, I.I., & Shatyрко, A.V. (2011). *Modeliuvannia dynamichnykh system [Modeling of dynamic systems]*. Kyiv: V.P.Ts. Kyivskogo universytetu [in Ukrainian].
8. Samarskiy, A. A., & Mikhailov., A.P. (1997). *Matematicheskoe modelirovanie: idei, metody, primery [Mathematical modeling: ideas, methods, examples]*. Moscow: Nauka, Fizmatlit [in Russian].

Надійшла 09.04.2015

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.48(477)

К. Г. Бриль, к. е. н., викладач

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНО-ОРИЄНТОВАНОГО ТУРИЗМУ
У СУЧАСНИХ ТУРИСТИЧНИХ ЦЕНТРАХ**

Анотація. У статті показана необхідність інноваційного спрямування роботи туристичних центрів, що дозволить оновити атракційно-розважальну складову їхньої діяльності, активізувати участь у розробці природовідновлювальних технологій та забезпечить конкурентні переваги вітчизняним туристичним підприємствам.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, інновації, стратегічний пріоритет, фактори, розвиток.

К. Г. Бриль, к. э. н., преподаватель

**АКТУАЛИЗАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИ-ОРИЕНТИРОВАННОГО ТУРИЗМА
В СОВРЕМЕННЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ ЦЕНТРАХ**

Аннотация. В статье показана необходимость инновационной ориентации работы туристических центров, которая позволит обновить атрактивно-развлекательную составляющую их деятельности, активизировать участие в разработке природовосстановительных технологий и обеспечит конкурентные преимущества отечественным туристическим предприятиям.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, инновации, стратегический приоритет, факторы, развитие.

К. Н. Bryl, Candidate of Economic Sciences, Lecturer

**ACTUALIZATION OF ECOLOGICAL ORIENTED TOURISM
IN CONTEMPORARY TOURISTIC CENTRES**

Abstract. The author shows the necessity of the innovative orientation of the touristic centers work, which will allow to innovate the attraction-divertissement component of its activity, to activate the participation in the development of environmental-restoration technologies, and provide the competitive advantages of the national touristic enterprises.

Keywords: investments, investment attractiveness, innovations, strategic priority, factors, development.

Постановка проблеми. У функціонуванні галузі спостерігається ряд суттєвих проблем, що стримують її розвиток, зокрема, необґрунтована нерівномірність розвитку туристичної галузі за регіонами, яка не сприяє реалізації її потенціалу в забезпеченні територіального розвитку; тривалі міжсезоння, сезонний характер попиту на туристичні послуги, який призводить до перевантаження туристичних об'єктів в туристичний сезон та недовантаження в міжсезоння. В регіональному аспекті слід відмітити наявність територій, які викликають гіпертрофований інтерес туристів, та територій, які практично не відвідуються ними.

Більш повна реалізація потенціалу туризму полягає у стимулюванні економічного зростання в Україні та розвитку її регіонів можлива через актуалізацію екологічно-орієнтованих видів туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досягнення конкурентних переваг, необхідних для забезпечення довгострокового функціонування туристичних центрів при максимальному зниженні навантаження на навколишнє середовище протягом всього життєвого циклу турпродукту, а також співвідношення економічних і екологічних пріоритетів має відразу закладатися в

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

державні вимоги до діяльності туристичних центрів і туристичної галузі в цілому. При розробці стратегії туристичних центрів необхідне врахування наявної екологічної ситуації, а також динаміка антропогенного впливу залежно від самовідновлювального потенціалу екосистеми. Дана позиція прослідковується в роботах Данильчука В. Ф., Гуткевич С. О., Дядечка Л. П., Івеніної А. В., Загвойської Л. Д., Ізюмської В. А., Ілляшенка С. М.

Оцінка потенціалу економічного розвитку України, а також його туристичної складової здійснена Бланком І. А., Батурою О. В., Гетьманом В. І., Липчуком Н. В., Любіцевою О. О., засвідчує наявність конкурентних переваг нашої країни, що може стати фактором підвищення її інвестиційної привабливості як для внутрішнього, так і зовнішнього інвестора.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Але, разом з тим, дослідження напрямів та обсягів залучення інвестицій у туристичну галузь вказує на недосконалість розвитку інвестиційних процесів у туризмі. Це є результатом дії багатьох негативних чинників, зокрема, занадто довгого виходу економіки зі стадій спаду, невизначеності механізмів державного втручання протягом цих періодів, інфляції, зменшення вкладів населення та бюджетних інвестицій в розвиток супутніх до туристичної галузей. Ця думка підтверджується роботами Гайдуцького П. І., Ковалю П. Ф., Лушкіна В. А., Черчик Л. М.

Формулювання цілей. На нашу думку, доцільним є використання зростаючої популярності різних видів екологічно-орієнтованого туризму в якості бази для створення туристичних організацій, які матимуть не лише економічне, але й суспільно-просвітницьке та духовно-виховне значення.

Виклад основного матеріалу. Потреби сучасних туристів у активному відпочинку, його поєднанні зі спортом, пізнанням навколишнього середовища та спілкуванням з екологічно чистою природою обумовили появу та розвиток у 1960-70-ті роки якісно нових видів туризму. Завдяки диверсифікації та спеціалізації туристичної діяльності, а також виникненню суспільного руху «зелених», на ринку туристичних послуг виникають такі екологічно споріднені види туризму як власне екологічний, природний, м'який, аграрний, сільський, зелений, які можна узагальнено означити терміном «екологічно-орієнтований туризм» [9]. Їх сутність полягає у пропаганді виробництва та споживанні екологічно безпечних і нешкідливих для здоров'я продуктів, товарів та послуг. Світоглядно ці нові види туризму привносять у суспільство новий тип соціальної поведінки, яка полягає в раціональному природокористуванні, охороні природи, прагненні бути разом з природою, глибше пізнавати її розмаїття. Наявність людей з таким світоглядом призводить до появи нової концепції сталого, гармонійного, збалансованого розвитку туризму, який забезпечує баланс між його соціально-економічними і природними складовими.

Основою розвитку екологічно-орієнтованого туризму в Україні є 6737 спеціально відведених територій і об'єктів природного заповідного фонду. Їх загальна площа перевищує 2350000 га, що складає більше 3,9% усієї площі держави. На територіях природно-заповідного фонду (національні природні парки, біосферні заповідники і регіональні ландшафтні парки) може здійснюватися рекреаційна діяльність, яка повинна проводитися у формі екологічного туризму. Національні природні парки займають 20,9% території природно-заповідного фонду держави, біосферні заповідники - 9,6, регіональні ландшафтні парки - 17,2% [10].

За даними Державної служби статистики України, розвиток сільського зеленого туризму у 2012-2013 роках мав позитивну динаміку. Загальна кількість садиб по Україні, які надавали туристичні послуги у 2013 році зросла до 285 одиниць проти 230 у 2012 році. Загальна кількість розміщених осіб досягла приблизно 50 тис. [11].

Існує певне коло проблем, які заважають у повній мірі використати потенціал екологічно-орієнтованого туризму, зокрема:

- відсутність розрахованого допустимого антропогенного навантаження на території, в яких планується розвивати екологічно-орієнтовані види туризму;
- відсутність чіткого планування потоків туристів;
- відсутність капіталовкладень в розвиток екологічно-орієнтованого туризму, не відраховуються фінансові кошти на відновлення екосистем і на розвиток інфраструктури;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- відсутність здійснення моніторингу екосистем і біоресурсів на шляху масових маршрутів, сільських садиб, в заповідниках і національних парках;
- відсутність освітнього компоненту в організації туру, немає гідів, що добре знають флору і фауну, місцевий фольклор, міфологію і історію місцевості.
- відсутність необхідного первинного капіталу для фінансування робіт із створення туристичних центрів, які приступили б до опрацювання усього комплексу питань, що відносяться до формування цільових програм екологічних подорожей;
- незначність інвестицій в інфраструктуру еколого-орієнтованого туризму, що позначається на стані готельного, транспортного обслуговування туристів;
- відсутність коштів на проведення рекламної компанії в цілях привертання уваги потенційних туристів до відвідування територій, які мають в розпорядженні інфраструктуру для прийому, розміщення і обслуговування гостей;
- обмеженість туристичних маршрутів в місцях екологічного туризму і їх слабка облаштованість;
- відсутність спеціалізованих організацій, що займаються інвестуванням в сферу екологічно-орієнтованого туризму;
- обмеженість набору рекреаційних послуг для туристів;
- відсутність реклами екологічно-орієнтованого туризму територій;
- обмеженість кваліфікованих фахівців, здатних узяти на себе розробку, організацію і проведення анімаційних програм в екологічно-орієнтованих турах.

На цій підставі можна стверджувати, що екологічно-орієнтований туризм у нас поки що не є передовим напрямком туристичного бізнесу, немає його чіткої організації і ефективного управління. Відсутня діяльність щодо збереження територій, залучених в цю сферу діяльності.

З метою вирішення перерахованих недоліків, ми пропонуємо актуалізувати екологічно-інноваційні види туризму, тобто, окрему увагу в діяльності туристичних центрів необхідно приділяти інноваційній складовій розвитку галузі, що одночасно дозволить оновити атракційно-розважальну складову туризму та забезпечить конкурентні переваги вітчизняним турпідприємствам. Інноваційну діяльність в туризмі доцільно зосередити на трьох основних напрямках: інноваціях внутрішнього середовища туристичних центрів (розробка нових продуктів, технологій та організаційних інновацій); інноваціях, спрямованих на зовнішнє середовище (розробка інноваційних підходів до взаємодії підприємств туризму та інфраструктури, маркетингові інновації), екологічних інноваціях (удосконалення контролю за використанням туристичних ресурсів та запровадження технологій їх збереження і відновлення).

Крім того, потрібна розробка державної політики щодо розвитку екологічно-орієнтованого туризму з урахуванням специфіки регіонів. Для регіонів з унікальними природними і культурними туристичними ресурсами потрібна розробка і реалізація спеціальних державних і регіональних програм розвитку екологічно-орієнтованого туризму і фінансування його розвитку на початковому етапі з державного бюджету.

Туризм приносить значний дохід за допомогою мультиплікативного ефекту. Він комплексно вирішує природоохоронні, соціальні, економічні проблеми, збільшує кількість нових робочих місць, залучає місцеве співтовариство до туристичного бізнесу. Екологічно-орієнтований туризм може стати чинником стійкого розвитку території. Доходи від туризму сприятимуть охороні рідкісних і зникаючих екосистем, що є джерелами біорозмаїття.

Місцева влада повинна забезпечувати свободу у виборі видів туристичної діяльності для місцевих громад, самим визначати шляхи стійкого отримання вигоди від туризму. Доходи від туристичного бізнесу можуть інвестуватися в елементи інфраструктури, які більше ніяк не фінансуються, наприклад, в розвиток туристичних інформаційних центрів, з переліком платних та безкоштовних послуг для суб'єктів господарювання і бізнесу з орієнтацією на поступовий перехід до самофінансування та залучення приватних інвестицій для власного розвитку. Таким чином можна забезпечити залежність оплати праці робітників центру від результатів його діяльності, що дозволить поступово залучити достатню кількість кваліфікованих спеціалістів та відповідним чином їх мотивувати.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Доцільним є ефективний маркетинг для вузьких сегментів споживачів, який дозволить сформувати вимоги до оснащення туристичних об'єктів відповідними технічними, транспортними, розважальними засобами, здатними задовольнити потребу в отриманні різноманітних вражень та розваг для всіх сегментів туристичного ринку.

Важливі передумови підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості для кожного туристичного центру - розробка і запровадження інноваційних турпродуктів, привернення уваги споживачів, задоволення їх потреб. Складовими механізми підвищення є: фінансова стратегія; планування іміджбілдінгу; інвестування переважно інноваційних проектів; врахування сфери розваг як складової маркетингової стратегії турбізнесу; інноваційний підхід до екологізації туристичної сфери; покращення якості ландшафтів з метою збільшення їх споживчої корисності.

Для підвищення рівня самоокупності туристичних центрів, які обрали в якості своєї місії інноваційний підхід до екологізації туристичної сфери, необхідне стимулювання розвитку їхньої діяльності з пріоритетною орієнтацією на екологічний, у тому числі сільський і зелений туризм. Тому ми пропонуємо таким туристичним центрам приділяти особливу увагу вирішенню наступних питань: нешкідливості процесів надання туристичних послуг для живої природи; створенню диверсифікованих структур з підприємствами-постачальниками очисного обладнання; інвестування у розробку та будівництво очисних споруд з використанням новітніх технологій; розробки та впровадження сучасних методик лікування; розведення з метою збереження рідкісних видів тварин, риб, рослин і співпраця щодо цих питань із заповідниками, зоопарками, ботанічними садами, в т.ч. на міжнародному рівні.

Ці заходи повинні знайти своє втілення у визначенні місії туристичних центрів, яку ми пропонуємо сформулювати як: «надання туристичних, розважальних, оздоровчих послуг на теренах природи з одночасним відновленням природно-рекреаційного потенціалу підпорядкованих територій на засадах диверсифікації з високотехнологічними підприємствами».

Екологічний світогляд населення рекреаційних територій формується шляхом їх залучення до процесу обслуговування туристських маршрутів, де місцеві жителі виступають як провідники та інструктори, аніматори, учасники фольклорних ансамблів, прибиральники території і так далі. Тільки тоді, коли місцеві жителі переконуються в рекреаційній привабливості свого природного ландшафту, усвідомлюють, що він має еколого-естетичну цінність і може приносити матеріальну вигоду, вони приходять до думки про його охорону.

Задоволення туристичних потреб не повинне підривати екологічну базу українського туризму, який має бути заснованим на відновлювальних ресурсах. Зростання популярності екологічно орієнтованих видів туризму повинне підтримуватись державою і туристичними центрами через досягнення конкурентних переваг у втіленні природовідновлювальних технологій, врахування екологічної ситуації, розвиток сільського зеленого туризму.

Досягнення конкурентних переваг, необхідних для забезпечення довгострокового функціонування туристичних центрів при максимальному зниженні навантаження на навколишнє середовище протягом всього життєвого циклу турпродукту, а також баланс економічних і екологічних пріоритетів мають відразу закладатися в державні вимоги до діяльності туристичних центрів і туристичної галузі в цілому. При розробці стратегії туристичних центрів необхідне врахування наявної екологічної ситуації, а також динаміка антропогенного впливу залежно від самовідновлювального потенціалу екосистеми.

Проте чи не найважче завдання для тих, хто освоює в регіоні сферу екологічно-орієнтованого туризму, надаючи туристам комплекс певних послуг, - знайти свого туриста. Тобто, говорячи про прості традиційні села (без розвинутої готельно-розважальної та спортивної інфраструктур), постає проблема їхнього іміджу, котра окреслюється одним простим реченням - як привабити у ці села, нехай і в мальовничому регіоні, туристів.

Українське населення часто не сприймає село як місце для відпочинку чи відпустки, оскільки багато людей з міста мають родичів у селі або просто хату, куди вони періодично приїжджають і часто займаються там сільськогосподарською діяльністю. Отож такі люди аж ніяк не зацікавлені приїхати відпочивати саме у таке село. Традиційне село поки може привабити відносно невеликі сегменти відпочиваючих серед власне українського населення і - через брак відповідної рекла-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ми не те що на міжнародному рівні, а й у власній країні, - туриста-іноземця. Тож створення легенди Поліського краю, широке представлення її як у пресі, так і в Інтернеті та спеціальних профільних виданнях - нагальне завдання сьогодення.

Щоб створити таку легенду, треба, насамперед, визначити, що ж таке туристичний продукт, який може продавати даний регіон. Ідеться про комплекс послуг (харчування, розташування, туристичні маршрути, кінні прогулянки, можливість порибалити чи назбирати ягід і т.ін.), необхідних для задоволення потреб людини під час її мандрівок. Найсуттєвіший момент - усі ці складові повинні відповідати рівню світових стандартів. І хоча практично всі області є перспективними для розвитку екологічно-орієнтованого туризму, проблем - саме через брак у плані створення позитивного іміджу місцевості - тут ще багато.

Наразі існує три різновидності екологічного туризму в Україні: по-перше, агротуризм - вид сільського зеленого туризму як пізнавального, так і відпочинкового характеру, пов'язаний з використанням підсобних господарств населення або земель сільськогосподарських підприємств, які тимчасово не використовуються в аграрній сфері.

По-друге, власне відпочинковий туризм. Базою його розвитку є капітальний житловий фонд у садибах господарів та наявні природні, рекреаційні, історико-архітектурні, культурно-побутові й інші надбання регіону. І, по-третє, є ще екотуризм, або науково-пізнавальний підвид екологічно-орієнтованого туризму, характерний для сільських місцевостей і сіл, розташованих у межах територій національних парків, заповідних зон, природних парків тощо, де передбачено відповідні обмеження щодо навантажень на територію та регламентовано види розважального відпочинку. Усе це може повною мірою практикуватися на Поліссі.

Головною фігурою у забезпеченні функціонування зазначених видів туризму, в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка надає житло, забезпечує харчування і знайомить з особливостями сільської місцевості. Для того, щоб здійснювати це на відповідному рівні, необхідно вчитися. Тож сьогодні формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі з широкою можливістю використання природного, матеріального і культурного потенціалу.

Екологічно-орієнтований туризм у більшості країн справедливо розглядається як невід'ємна складова комплексного соціально-економічного розвитку села та як одна із серйозних можливостей вирішення багатьох сільських проблем. Враховуючи те, що в умовах загальноекономічної кризи економічні й соціальні проблеми села надзвичайно загострилися, широке розповсюдження і розвиток екологічно-орієнтованого туризму є особливо бажаними. Його позитивний вплив на вирішення соціально-економічних проблем села полягає, перш за все, у тому, що він забезпечує роботою передовсім жінок, даючи селянам додатковий заробіток; розширює можливості зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. При певному нагромадженні числа відпочиваючих з'являється потреба в задоволенні їх різноманітних запитів, а це, в свою чергу, стимулює розвиток сфери послуг: транспортних, зв'язку, торгівлі, служби побуту, відпочинково-розважальних та інших.

Проте на всій території України, екологічно-орієнтований туризм, якщо порівнювати його, скажімо, з аналогічною галуззю в Польщі чи й навіть Росії, де останнім часом взяли курс на розвиток внутрішнього туризму, ще значно відстає. Це зумовлюється, насамперед, технологічною відсталістю галузі. Недостатньо застосовуються туристичні технології, які в розвинутих країнах давно є повсякденними: електронні інформаційні довідники щодо готелів та приватних сільських садиб, транспортних маршрутів і туристичних фірм з переліком і вартістю послуг, які ними надаються (у світі практично всі довідники з туризму випускаються в електронному, а більшість - у Internet-форматах, що дає їх користувачам можливість бронювати місця в готелях і на транспорті у режимі реального часу - «on-line»).

Відомо, що туристичний рух у широкому розумінні є одним з елементів руйнування природного середовища. Тому розвиток туризму вимагає постійних продуманих дій аби не збільшувати конфлікту з природою. Для цього ми пропонуємо на стадії проектування туристичних центрів передбачати будівництво очисних споруд і систем видалення відходів. Заходи щодо підтримки рекреаційних властивостей території на потрібному рівні мають передбачати наявність в майбу-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

тніх туристичних центрах власних автономних очисних споруд, тепло- та енергозберігаючого обладнання, наприклад сонячних батарей та вітроенергостанцій. Доцільно використовувати електротранспорт для перевезення груп туристів під час відпочинку чи огляду, віртуальне полювання, продукти харчування із підсобних господарств. Крім того, варто приділити увагу розвагам, які не шкодять зовнішньому середовищу: повітряним кулям, пейнтболу, верховій їзді та ін. В перспективі туристичні центри зможуть утримувати ставки для вирощування риби для рибалок.

Це, з одного боку, спричинить деяке перевищення обсягів первинних вкладень, але з іншого – подібні споруди в сучасному технічному та дизайнерському оформленні самі по собі зможуть стати елементами атракцій і виховання екологічного світогляду туристів.

Висновки дослідження. Рекреаційні можливості території для створення туристичних центрів визначаються наявними ресурсами, їх доступністю, розповсюдженістю та здатністю забезпечувати розвиток туристичних центрів протягом тривалого часу. Таким вимогам найбільше відповідають сільський, зелений та агротуризм, ресурси для яких є найдешевшими і розповсюджені рівномірно по всій території України. Зараз в країні розвивається нова форма туристичного руху – сільський туризм, який охопив широкий спектр видів рекреації: стаціонарний відпочинок у сільській місцевості, відпочинок у туристичних центрах і курортах, розташованих у селищах і малих містах, відпочинок у сільських домогосподарствах. Велике значення має екологічна спрямованість цього виду рекреаційної діяльності. В цих умовах головним завданням керівництва туристичних центрів є забезпечення сталого розвитку протягом тривалого проміжку часу. Оскільки туристичні центри є не лише суб'єктами економічної діяльності, які надають туристичні послуги, але й базовими елементами, що формують структуру туристичної галузі, вони мають бути максимально захищеними від впливу негативних тенденцій ринкової кон'юнктури. Для цього необхідно активізувати роботу за такими напрямками як створення умов для оволодіння найбільшою частиною ринку, отримання прибутку, формування різноманітного асортименту туристичних послуг на основі підвищення їхньої корисності, управління активами туристичних центрів, корегування цінової стратегії.

Література

1. Данильчук В. Ф. Особенности формирования и развития туристических предприятий: монография / В. Ф. Данильчук. – НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2006. – 240 с.
2. Гуткевич С. О. Інноваційне підприємництво – як складова економічної ефективності діяльності підприємств туристичної сфери / С. О. Гуткевич, Л. Д. Дяченко // *Економіка Крима*. – 2009. – № 28. – С. 47-49.
3. Дядечко Л. П. Розвиток туристичних підприємств на основі внутрішніх джерел інвестування / Л. П. Дядечко, О. О. Градінарова // *Вісник ДІТБ*. – 2008. – №8. – С. 49-55.
4. Ивенина А. В. Эффективность современных инновационных технологий в стратегическом управлении туристскими предприятиями / А. В. Ивенина // *Економіка Крима*. – 2009. – №29. – С. 77-79.
5. Липчук Н. В. Розвиток агротуризму як напрямок диверсифікації особистих селянських господарств: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук / Н. В. Липчук. – Львів, 2007. – 20 с.
6. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2003. – 463 с.
7. Гайдуцький П. І. Іноземні інвестиції в Україні [Текст]: монографія / [за ред. П. І. Гайдуцького]. – К.: УкрІНТЕІ, 2004. – 248 с.
8. Коваль П. Ф. Актуальні питання організації обліку спільної діяльності на прикладі інвестиційних процесів в індустрії туризму / П. Ф. Коваль, В. П. Оніщенко, Г. П. Андреева // *Науковий вісник ЧДІЕУ* – 2008 – №1. – С. 95-106.
9. Шульгіна Л. М. Аналіз еко-орієнтованих видів туризму: їх відмінності та спільні риси [Електронний ресурс]. / Л. М. Шульгіна, А. І. Бондар // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. - 2010. - №1 - с. 161 - Режим доступу: mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2010_1_161_168.pdf.
10. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України. - К.: Київський університет, 2001. – 395 с.
11. Данилко В. К. Статистика сільського зеленого туризму: розвиток і становлення./ В. К. Данилко // *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. - 2014. - Вип. І(28). - С. 75-84.

References

1. Danilchuk, V. F. (2006). *Osobennosti formirovaniya i razvitiya turistichestkikh predpriyatij: monografiya [Features of formation and development the tourism enterprises: a monograph]*. National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Industrial Economics, Donetsk. [in Russian].
2. Hutkevych, S. O., & Diachenko, L. D. (2009). *Innovatsiine pidpriemnytstvo – yak skladova ekonomichnoi efektyvnosti diialnosti pidpriemstv turystychnoi sfery [Innovative entrepreneurship - as a part of economic efficiency activity of enterprises of tourism sector]*. *Ekonomika Kryma - Economy of Crimea*, 28, 47-49 [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

3. Diadechko, L. P., & Hradinarova, O. O. (2008). Rozvytok turystychnykh pidpriemstv na osnovi vnutrishnikh dzherel investuvannya [The development of tourism enterprises based on domestic sources of investment]. *Visnyk DITB - Bulletin of Donetsk Institute of travel business*, 8, 49-55 [in Ukrainian].
4. Ivenina, A. V. (2009). Effektivnost sovremennykh innovatsionnykh tekhnologiy v strategicheskom upravlenii turistskimi predpriyatiyami [The effectiveness of modern innovative technologies in the strategic management of tourist enterprises]. *Ekonomika Kryma - Economy of Crimea*, 29, 77-79 [in Russian].
5. Lypchuk, N. V. (2007). *Rozvytok ahroturyzmu yak napriamok dyversyfikatsii osobystykh selianskykh hospodarstv* [The development of agro-tourism as a way to diversify private country farms]. (Candidate of sciences dissertation thesis). Lviv [in Ukrainian].
6. Liubitseva, O. O. (2003). *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty)* [Market of tourist services (geospatial aspects)]. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
7. Haidutskyi, P. I. (Ed.). (2004). *Inozemni investytsii v Ukraini [Tekst]: monohrafiia* [Foreign investments in Ukraine [Text]: monograph]. Kyiv: UkrINTEI [in Ukrainian].
8. Koval, P. F., Onishchenko, V. P., & Andrieva, H. P. (2008). Aktualni pytannia orhanizatsii obliku spilnoi diialnosti na prykladi investytsiinykh protsesiv v industrii turyzmu [Actual issues of accounting organization of a common activity on the example of investment processes in the tourism industry]. *Naukovyi visnyk ChDIEU – Scientific bulletin of ChSIEM*, 1, 95-106. [in Ukrainian].
9. Shulhina, L. M., & Bondar, A. I. (2010). Analiz eko-orientovanykh vydiv turyzmu: yikh vidminnosti ta spilni rysy [Analysis of eco-oriented types of tourism: its differences and common features]. *Marketynh i menedzhment innovatsii - Marketing and Innovation Management*, 1, 161. Retrieved from: mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2010_1_161_168.pdf. [in Ukrainian].
10. Beidyk, O. O. (2001). *Rekreatsiino-turystychni resursy Ukrainy* [Recreational and tourist's resources of Ukraine]. Kyiv: Kyivskiy universytet [in Ukrainian].
11. Danylo, V. K. (2014). Statystyka silskoho zelenoho turyzmu: rozvytok i stanovlennia [Statistics of rural tourism: development and formation]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu - Theory problems and methodology of accounting, control and analysis*, 1(28), 75-84 [in Ukrainian].

Надійшла 21.04.2015

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.101

А. Л. Дяченко, аспірант

НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОЇ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано тенденції академічної мобільності у світі. Автором визначено проблеми української системи вищої освіти в реалізації стратегічних пріоритетів інтернаціоналізації та глобалізації. У статті автор доходить висновку про перспективність розвитку міжнародної діяльності сучасних вищих навчальних закладів як дієвого методу конкурентної боротьби на світових ринках освітніх, науково-технічних послуг і розробок та інновацій.

Ключові слова: університет, міжнародна діяльність, глобалізація, інтернаціоналізація, диверсифікація, академічна мобільність.

А. Л. Дяченко, аспірант

НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье проанализированы тенденции академической мобильности в мире. Автором определены проблемы украинской системы высшего образования в реализации стратегических приоритетов интернационализации и глобализации. В статье автор приходит к выводу о перспективности развития международной деятельности современных высших учебных заведений как действенного метода конкурентной борьбы на мировых рынках образовательных, научно-технических услуг, разработок и инноваций.

Ключевые слова: университет, международная деятельность, глобализация, интернационализация, диверсификация, академическая мобильность.

А. Л. Diachenko, Postgraduate Student

TRENDS OF INTERNATIONAL ACADEMIC MOBILITY IN UKRAINE

Abstract. The trends of the world academic mobility are analyzed in the article. The author identifies the Ukrainian higher education system problems in the implementation of internationalization and globalization of strategic priorities. The author has made a conclusion about the perspective of modern higher education institutions international activities development as an effective method of competition on the global educational, scientific, technical, innovational services markets.

Keywords: University, International Activity, Globalization, Internationalization, Diversification, Academic Mobility.

Постановка проблеми. У сучасних глобалізаційних умовах розвитку вищої освіти особливо актуалізується необхідність наукового пошуку економічно обґрунтованих і реалістичних, практично досяжних напрямів підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів. У контексті формування глобального освітнього середовища та активного розвитку, паралельно з цим, світового ринку освітніх послуг важливими проблемами для низки університетів на сьогоднішній день являється як вихід на міжнародну арену, так і забезпечення утримання зайнятої на світовому ринку ніші й підвищення рівня власної конкурентоспроможності [2-3]. Диверсифікація напрямів ведення навчальними закладами міжнародної діяльності цілком спроможна виявитись достатньо дієвим, ефективним і перспективним методом конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку вищих навчальних закладів в умовах глобалізації та інтернаціоналізації освітнього простору є об'єктом наукового аналізу й дослідження ряду українських та іноземних вчених, а саме: Антонюк Л., Андрущенко В., Антош-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

кіна Л., Айдрус І., Вікерс Ф., Іцковіч Г., Каленюк І., Кремень В., Куклін О., Лук'яненко Д., Майбу-ров І., Перфільєва О., Панченко Є., Романовський О., Сацик В., Цимбал Л., Шульц Т. та ін. Поряд із цим, динамічність розвитку глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти обумовлює актуальність опрацювання сучасних підходів до розширення спектру та підвищення ефективності міжнародної діяльності університетів у якості перспективного методу конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування перспективності розвитку сучасними вищими навчальними закладами міжнародної діяльності як методу конкурентної боротьби на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Підтримуючи запропоновану колективом учених у науковій праці [1] типізацію країн за стратегіями інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти, можна віднести Україну до експорто-імпортоорієнтованих суб'єктів світового ринку освітніх послуг. Однак, на даному етапі розвитку національної системи вищої освіти переважаючою складовою в реальній практиці є імпорт освітніх послуг при задекларованій пріоритетності їх експорту.

Вищеприведене обґрунтовується параметрами динаміки обсягів виїзду українців на навчання за кордон. Аналіз результатів зведення статистичних даних Аналітичним центром дослідження суспільства дозволяє констатувати вагомий приріст кількості українців, які здобувають вищу освіту в іноземних вищих навчальних закладах (на денній формі навчання) – табл. 1.

Представлена в табл. 1 статистична інформація демонструє значне підвищення попиту вітчизняних абітурієнтів на освітні продукти, пропоновані іноземними вищими навчальними закладами. В абсолютному вимірі найбільша кількість студентів-українців навчається у Польщі, Німеччині, Російській Федерації, Канаді та Чехії. Щоправда, зміна геополітичної ситуації та кардинальна трансформація відносин між Україною та Росією суттєвим чином спроможні порушити пропорції географічної структури імпорту нашою країною освітніх послуг.

Розгляд природних приростів кількості студентів з України в іноземних вищих навчальних закладах у 2013-2014 навчальному році до базисного 2008-2009 навчального року дозволяє відзначити найбільше зростання у відсотковому співвідношенні по Польщі, Латвії, Іспанії, Словаччині, Італії, Канаді, Великобританії та Австралії. Натомість, помітне скорочення темпів приросту даного показника спостерігається по Сполученим Штатам Америки, Швеції, Молдові, Білорусії та Грузії [6-7].

Особливо показово вищепроаналізовані та представлені в табл. 1 дані виглядають при їх розгляді в міжнародному вимірі (рис. 1). Стратегічно важливим освітнім ринком України є для Поль-

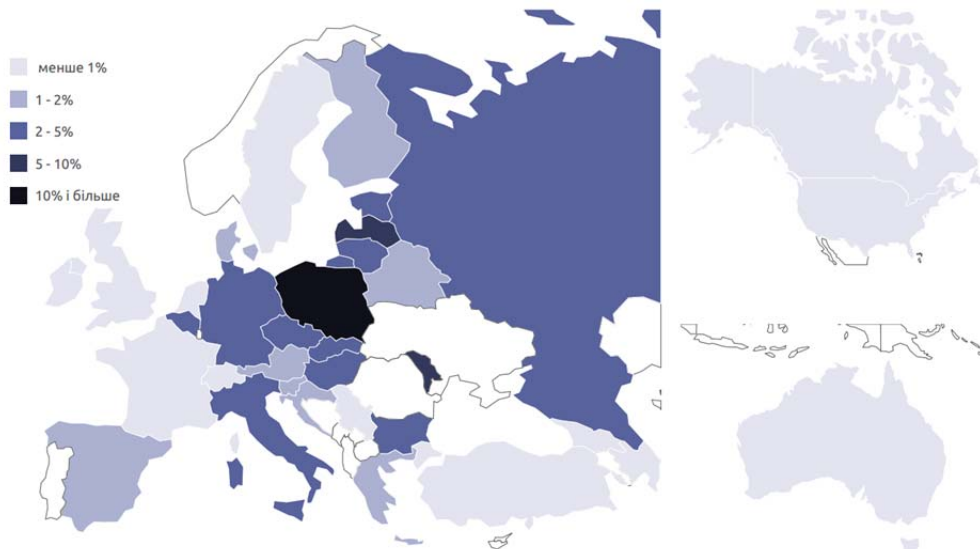

Рис. 1. Картосхема питомої ваги українців у сукупній чисельності іноземних студентів країн світу, 2013-2014 навчальний рік

Джерело: [5-6].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таблиця 1

Показники приросту обсягів навчання студентів-українців за кордоном (денна форма навчання), ос.

Рік Країна	2008- 2009	2009- 2010	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2010- 2011	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2011- 2012	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2012- 2013	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2013- 2014	базисна відносна величина динаміки (до 2008-2009 навч.р.), %
	4236 2831 8557 715 800 1716 558 1349 463 535 595 292 259 61 114 271 186 87 196 121 97 9	4055 3499 8818 916 1043 1727 641 1388 614 605 713 318 253 259 123 235 182 79 234 127 108 5	-4,27 23,60 3,05 28,11 30,38 0,64 14,87 2,89 32,61 13,08 19,83 8,90 -2,32 324,59 7,89 -13,28 -2,15 -9,20 19,39 4,96 11,34 -44,44	4919 4879 8830 1053 1314 1583 840 1447 636 670 762 336 429 214 145 202 180 96 294 119 111 16	21,31 39,44 0,14 14,96 25,98 -8,34 31,05 4,25 3,58 10,74 6,87 5,66 69,57 -17,37 17,89 -14,04 -1,10 21,52 25,64 -6,30 2,78 220,00	4644 6321 8929 1203 1556 1535 1114 1482 721 825 854 358 422 183 180 157 181 97 307 118 126 5	-5,59 29,56 1,12 14,25 18,42 -3,03 32,62 2,42 13,36 23,13 12,07 6,55 -1,63 -14,49 24,14 -22,28 0,56 1,04 4,42 -0,84 13,51 -68,75	4737 9620 9044 1611 1727 1490 1323 1282 692 905 955 371 295 188 178 165 152 103 316 106 232 11	2,00 52,19 1,29 33,92 10,99 -2,93 18,76 -13,50 -4,02 9,70 11,83 3,63 -30,09 2,73 -1,11 5,10 -16,02 6,19 2,93 -10,17 84,13 120,00	- 15123 9212 2053 1894 1464 1418 1320 1074 1040 943 397 139 233 125 164 148 111 - 117 170 7	- 434,19 7,65 187,13 136,75 -14,69 154,12 -2,15 131,97 94,39 58,49 35,96 -46,33 281,97 9,65 -39,48 -20,43 27,59 - -3,31 75,26 -22,22
Росія	4236	4055	-4,27	4919	21,31	4644	-5,59	4737	2,00	-	-
Польща	2831	3499	23,60	4879	39,44	6321	29,56	9620	52,19	15123	434,19
Німеччина	8557	8818	3,05	8830	0,14	8929	1,12	9044	1,29	9212	7,65
Канада	715	916	28,11	1053	14,96	1203	14,25	1611	33,92	2053	187,13
Італія	800	1043	30,38	1314	25,98	1556	18,42	1727	10,99	1894	136,75
США	1716	1727	0,64	1583	-8,34	1535	-3,03	1490	-2,93	1464	-14,69
Іспанія	558	641	14,87	840	31,05	1114	32,62	1323	18,76	1418	154,12
Франція	1349	1388	2,89	1447	4,25	1482	2,42	1282	-13,50	1320	-2,15
Австралія	463	614	32,61	636	3,58	721	13,36	692	-4,02	1074	131,97
Великобританія	535	605	13,08	670	10,74	825	23,13	905	9,70	1040	94,39
Австрія	595	713	19,83	762	6,87	854	12,07	955	11,83	943	58,49
Швейцарія	292	318	8,90	336	5,66	358	6,55	371	3,63	397	35,96
Швеція	259	253	-2,32	429	69,57	422	-1,63	295	-30,09	139	-46,33
Латвія	61	259	324,59	214	-17,37	183	-14,49	188	2,73	233	281,97
Фінляндія	114	123	7,89	145	17,89	180	24,14	178	-1,11	125	9,65
Молдова	271	235	-13,28	202	-14,04	157	-22,28	165	5,10	164	-39,48
Білорусь	186	182	-2,15	180	-1,10	181	0,56	152	-16,02	148	-20,43
Нідерланди	87	79	-9,20	96	21,52	97	1,04	103	6,19	111	27,59
Греція	196	234	19,39	294	25,64	307	4,42	316	2,93	-	-
Естонія	121	127	4,96	119	-6,30	118	-0,84	106	-10,17	117	-3,31
Литва	97	108	11,34	111	2,78	126	13,51	232	84,13	170	75,26
Грузія	9	5	-44,44	16	220,00	5	-68,75	11	120,00	7	-22,22

Джерело: розраховано автором на основі [6].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

щі, у якій 42% іноземних студентів у 2013-2014 навчальному році становили вихідці з нашої країни. Паралельно слід віддати належне якості стратегій інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти Польщі та ефективності реалізації заходів з ідентифікації потенційно перспективних ринків та залучення іноземних студентів.

Таким чином, на поточному етапі розвитку вищої освіти України можна констатувати переважання імпорту освітніх послуг над величиною їх експорту. Відтік молоді за кордон на навчання потенційно спроможний обумовити втрату країною талановитих кадрів (у разі неповернення студентів на батьківщину після завершення навчання в іноземних університетах), скорочення валового внутрішнього продукту і нарощування (формування) соціально-економічного, техніко-технологічного, культурного відставання в розвитку від провідних країн світу.

З іншого боку, мова в жодному разі не йде про лімітування обсягів навчання українців за кордоном, оскільки переймання провідного світового досвіду в процесі навчання в іноземних університетах спричинює економічне пожвавлення, науково-технічний розвиток і зростання в країні. Тобто, якщо навчання студентів за кордоном у кінцевому підсумку не призводить до «відтоку мізків», якщо після навчання молодь повертається до країни, то це, безперечно, носить, як правило, позитивний характер прояву і впливу. Іншими словами, оптимізації та збалансування потребують параметри експорту й імпорту освітніх послуг країною.

Локалізація та дослідження показників студентської мобільності на рівні системи вищої освіти дозволяє зробити дещо інші умовиводи. Від'їзд українців за кордон означає для вітчизняних вищих навчальних закладів зменшення потенційного контингенту абітурієнтів і майбутніх студентів та, відповідно, скорочення фінансових надходжень до бюджетів університетів у якості плати за навчання та супутні послуги.

Виключенням при цьому є короткострокові чи часткові (від кількох місяців до кількох років) курси закордонного навчання студентів у рамках спільних програм підготовки, організованих консорціумами чи кількома партнерськими університетами різних країн. Даний вид міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів набуває все більшої популярності як у межах глобального освітнього середовища, так і в межах вітчизняного ринку освітніх послуг, перетворюючись таким чином на достатньо дієвий інструмент конкурентної боротьби.

Відтік із країни потенційних студентів обтяжується виїздом науковців за кордон, офіційна статистика чого представлена на рис. 2. Проте, окремо слід наголосити на недосконалої державної офіційної статистики, що в силу об'єктивних причин неспроможна своєчасно акумулювати повну й релевантну інформацію.

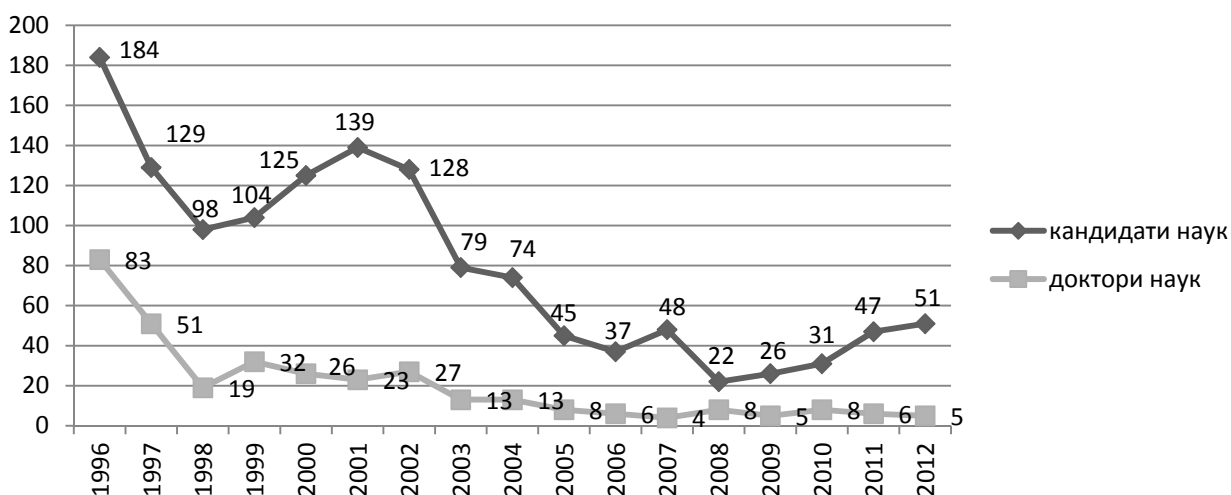

Рис. 2. Динаміка чисельності українських учених з науковими ступенями, які виїхали за кордон, ос. Джерело: [4-5].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Безперечно, тільки позитивно можна оцінити зміну в динаміці відтоку науковців за кордон – від 83 докторів і 187 кандидатів наук у 1996 р. до 5 докторів і 51 кандидата наук у 2012 р. Поряд із цим, починаючи з 2008 р. чітко простежується тенденція до щорічного приросту чисельності кандидатів наук, які виїжджають за кордон. Із 2005 р. кількість докторів наук-емігрантів, згідно з офіційними статистичними даними, не перевищує 8 осіб [4-5].

Географічна структура виїзду науковців за кордон представлена переважно Російською Федерацією, Сполученими Штатами Америки, Ізраїлем, Німеччиною, Польщею та Канадою. У період з 1994 р. по 2012 р. більшість докторів і кандидатів наук, які емігрували, були фахівцями в галузі технічних, медичних, біологічних і фізико-математичних наук. Натомість, виїзд фахівців політичних і соціологічних був поодиноким [4-5].

Нерідко можливості для еміграції науковців за кордон відкривають різноманітні грантові міжнародні науково-освітні програми. Наприклад, протягом 1992-2013 рр. міжнародні гранти в рамках програми Фулбрайта здобули 396 дослідників, 225 молодих учених і 179 студентів старших курсів з України [5]. Залученість університетів і представленість їх студентів та співробітників серед номінантів та отримувачів грантів мобільності позитивно впливає на рівень конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на світовому ринку. Іншими словами, це стає достатньо дієвим інструментом боротьби на висококонкурентному світовому ринку освітніх послуг, що є досить перспективним для його подальшого розвитку навчальними закладами України.

Усього за період із 1997 по 2011 р. 735 вихідців з України отримали докторські ступені у Сполучених Штатах Америки (рис. 3). Більшість присуджених українцям докторських ступенів американськими університетами підпадає під перелік наступних галузей знань: фізика та астрономія; суспільні науки та психологія; інженерія [5].

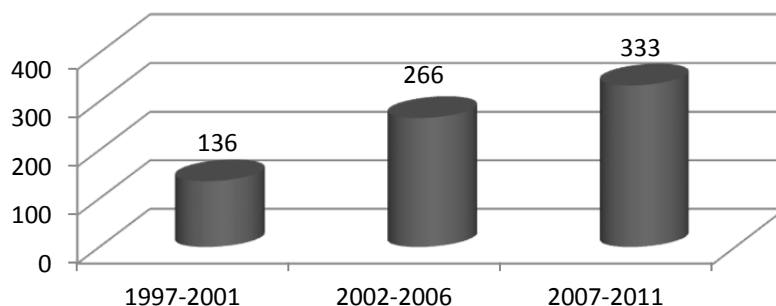

Рис. 3. Чисельність українських докторантів у США, ос.
Джерело: [5; 8].

Україні принципово важливо створити всі належні умови, спрямовані на забезпечення повернення вітчизняних фахівців, які проводили дослідження, навчалися чи викладали за кордоном. Таким чином вищі навчальні заклади вагомим чином поліпшать власні конкурентні позиції як на національному, так і на світовому ринку освітніх послуг. При виборі університету іноземні студенти зазвичай віддають перевагу тим навчальним закладам, що мають розвинену та ретельно опрацьовану базу і практику організації академічної мобільності. За таких обставин вищезазначене цілком правомірно розглядати в якості інструменту конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг, що реалізується в рамках міжнародної діяльності сучасних вищих навчальних закладів і має бути забезпечене всебічною державною підтримкою.

Висновки. Проведена в рамках даного дослідження аналітична характеристика академічної мобільності як ключового індикатора розвитку міжнародної діяльності у системах вищої освіти країн світу з ідентифікацією позицій України продемонструвала, що на поточному етапі розвитку наша держава по праву може бути віднесена до категорії імпорто-експортоорієнтованих з переважанням імпорту освітніх послуг. Порівняно слабкі конкурентні позиції вітчизняних вищих навчальних закладів на світовому ринку обумовлюють необхідність розробки/удосконалення стратегії інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти. Це має стати загальнонаціональним орієн-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

тиром, оскільки статистичні дані, що відображають зростаючий фактичний і потенційний «відтік мізків» (відображені тенденціями до збільшення кількості студентів-українців в іноземних вищих навчальних закладах і наявністю учених з науковими ступенями, які виїжджають за кордон), вказують на зростання загрози скорочення валового внутрішнього продукту країни, зниження темпів соціально-економічного, техніко-технологічного і культурного розвитку України внаслідок часткової втрати інтелектуального ресурсу.

Виявлені тенденції особливо серйозно мають бути взяті до уваги національною системою вищої освіти, зокрема в особі вітчизняних вищих навчальних закладів. Світовий досвід доводить перспективність розвитку університетами міжнародної діяльності, що в сучасних умовах виявляється дієвим методом конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг. Причому до цього необхідно забезпечити диверсифікований підхід, охоплюючи в рамках розвитку міжнародної діяльності комплекс виконуваних ними функцій з переведенням їх на мегарівень. Системність у розвитку міжнародної діяльності вищих навчальних закладів з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності на світовому ринку має реалізовуватись при акцентуванні уваги як на аспектах, пов'язаних із залученням іноземних студентів (тобто розвитку інтернаціоналізації та глобалізації освітньої діяльності університетів), так і на засадах активізації міжнародної складової інших напрямів функціонування сучасних вищих навчальних закладів.

З вищевикладеного логічно випливає перспективність подальших наукових досліджень пріоритетних векторів розвитку міжнародних функцій сучасних освітніх установ за напрямками науково-дослідної (організація та проведення спільних науково-дослідних робіт, реєстрація авторських прав на наукові винаходи в іноземних патентних відомствах і т. п.), фінансово-господарської (зокрема, забезпечення притоку ресурсів з іноземних джерел фінансування, формування практики створення університетами ендаумент-фондів, отримання грантів міжнародних фондів, фандрейзінг), інноваційної (генерація інноваційних ідей, спільна ініціація та імплементація інноваційних проектів, комерціалізація інновацій у різних країнах світу тощо) діяльності. Диверсифікований розвиток міжнародної діяльності створить сприятливі умови для успішної інтеграції вищих навчальних закладів країни до глобального освітнього середовища шляхом поліпшення їх конкурентних позицій на світових ринках освітніх, науково-технічних послуг, розробок та інновацій.

Література

1. Інтернаціоналізація вищого образования: тенденции, стратегии, сценарии будущего / М. Л. Агранович [и др.]. – М.: Логос, 2010. – 280 с.
2. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір: монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонта, М. П. Вербовий, Н. І. Холявко; [за заг. ред. д.е.н., проф. Каленюк І. С.]. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2011. – 165 с.
3. Освітній імператив суспільного розвитку: наукова монографія / І. С. Каленюк, О. І. Гонта, Н. І. Холявко, О. С. Сакун, О. П. Демченко, А. А. Дьякон, Л. І. Цимбал; [за заг. ред. д.е.н., проф. Каленюк І. С.]. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2014. – 172 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс.] - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Світящук І. Академічна міграція [Електронний ресурс.] / Ірина Світящук, Єгор Стадний. - Режим доступу: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631.
6. Стадний Є. Кількість студентів-українців за кордоном [Електронний ресурс.] / Єгор Стадний // Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-za-kordonom>.
7. European Commission – Official website [Electronic Recourse] - Access mode: www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
8. National Science Foundation, National Center for Science and Engineering Statistics [Electronic Recourse], NSF/NIM/ED/USDA/NEM/NASA Survey of Earned Doctorates; Special tabulation (November 2013). - Access mode: <http://www.nsf.gov/statistics/srvydoctorates/#abs-2>

References

1. Ahranovych, M. L. (2010). *Internatsionalizatsiya vysshogo obrazovaniya: tendentsii, strategii, stsenarioi buduschego* [Internationalization of Higher Education: trends, strategies, future scenarios]. Moscow: Lohos [in Russian].
2. Kalenyuk, I. S. (Ed.), Honta, O. I., Verbovyi, M. P., & Kholiavko, N. I. (2011). *Intehratsiia vyshchoi osvity Ukrainy v yevropeyskyi ta svitovyi osvittii prostir: ekonomichnyi vymir: monohrafiia* [Integration of Higher Education of Ukraine into the European and world educational space: the economic dimension: monograph]. Chernihiv: RVK «Desnianska pravda» [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

3. Kaleniuk, I. S. (Ed.), Honta, O. I., Kholiavko, N. I., Sakun, O. S., Demchenko, O. P., Diakon, A. A., & Tsymbal, L. I. (2014). *Osvitnii imperativ suspilnoho rozvytku: naukova monohrafiia [The educational imperative of social development: scientific monograph]*. Chernihiv: ChDIEU [in Ukrainian].
4. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official site of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstat.gov.ua* Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua. [in Ukrainian].
5. Svitiashchuk, I., & Stadnyi, Ye. (n.d.). *Akademichna mihratsiia [Academic migration]*. Retrieved from: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631. [in Ukrainian].
6. Stadnyi, Ye. (n.d.). *Kilkist studentiv-ukraintsiv za kordonom [The amount of Ukrainian students abroad]*. Retrieved from: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-za-kordonom>. [in Ukrainian].
7. European Commission – Official website. (n.d.). *epp.eurostat.ec.europa.eu* Retrieved from: www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
8. National Science Foundation, National Center for Science and Engineering Statistics (2013). *NSF/NIM/ED/USDA/NEM/NASA Survey of Earned Doctorates; Special tabulation*. Retrieved from: <http://www.nsf.gov/statistics/srvydoctorates/#tabs-2>

Надійшла 18.06.2015 р.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 352.075:353.2

Т. А. Лісова, аспірант

УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Анотація. У статті визначено основні проблеми адміністративно-територіального устрою України, висвітлено зарубіжний досвід та можливості його використання в Україні, розроблено пропозиції щодо реформування адміністративно-територіального устрою України.

Ключові слова: адміністративно-територіальний устрій, адміністративно-територіальна реформа, місцеве самоврядування.

Т. А. Лисовая, аспирант

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ
АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО УСТРОЙСТВА УКРАИНЫ**

Аннотация. В статье определены основные проблемы административно-территориального устройства Украины, отражен зарубежный опыт и возможности его использования в Украине, разработаны предложения относительно реформирования административно-территориального устройства Украины.

Ключевые слова: административно-территориальное устройство, административно-территориальная реформа, местное самоуправление.

Т. А. Lisova, Postgraduate Student

PERFECTION OF THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. The basic problems of administrative-territorial system of Ukraine are defined in the article, the foreign experience and possibilities of its use in Ukraine are reflected, suggestions concerning the reformation of administrative-territorial system of Ukraine are worked out.

Keywords: administrative-territorial system; administrative-territorial system reform, local government.

Постановка проблеми. За роки незалежності України в основному сформовано законодавство, що визначає систему органів публічної влади, їх повноваження, порядок формування та ресурсну основу їх діяльності.

Проте у наслідок численних причин в Україні так і не було сформовано струнку, зрозумілу, таку, що відповідає потребам її розвитку, систему адміністративно-територіального устрою, а вона як відомо є основою забезпечення територіальної цілісності, ефективного використання ресурсного потенціалу для збалансованого та динамічного соціально-економічного розвитку держави як в цілому, так і кожної її території. Адміністративно-територіальна реформа в державі має створити систему управління місцевим та регіональним розвитком, яка б забезпечила ефективне використання наявного економічного потенціалу для підвищення рівня життя громадян і забезпечення динамічного розвитку адміністративно-територіальних утворень та країни в цілому [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені внесли вагомий вклад в реформування адміністративно-територіального устрою. Розробка методологічних та методичних заasad адміністративно-територіальної реформи знайшла відображення в працях Верменича Я. [1], Ганущака Ю. [2], Коліушка І. [3], Кучабського О. [4], Лісового А. [5], Онищенко О. [7], Приполової Л. [10].

Мета статті. Метою даної статті є аналіз проблем адміністративно-територіального устрою України, висвітлення зарубіжного досвіду адміністративно-територіального реформування та можливості його використання в Україні в сучасних умовах державотворення.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на вагомий внесок вчених зайнятих проблемою адміністративно-територіального реформування, в сучасному адміністративно-територіальному устрої нашої держави неврегульованими залишаються такі проблеми:

- непорядкованість його структури;
- неврегульованість статусу ряду існуючих адміністративно-територіальних одиниць, відсутність єдиної класифікації та порядку віднесення їх до відповідної категорії;
- надмірні диспропорції за кількістю населення, площею, іншими параметрами між адміністративно-територіальними одиницями одного рівня, що не дозволяє здійснювати їх порівняльний аналіз;
- невідповідність статусу багатьох адміністративно-територіальних одиниць їх кадровому, матеріально-технічному та організаційному потенціалу;
- невідповідність адміністративно-територіальних одиниць рекомендаціям Європейського Союзу;
- наявність у межах території деяких адміністративно-територіальних одиниць територій, що належать іншим адміністративно-територіальним одиницям цього ж рівня адміністративно-територіального устрою;
- нераціональне розмежування між окремими адміністративно-територіальними одиницями;
- надмірна кількість адміністративно-територіальних одиниць базового (понад 12 тис.) та районного рівня (понад 500), що знижує ефективність надання публічних послуг та контролю [8].

Створення ефективної та зрозумілої системи адміністративно-територіального устрою України можливе тільки через його реформування.

Метою реформи адміністративно-територіального устрою в цілому є визначення раціональної просторової основи організації публічної влади для забезпечення доступності та якості надання соціальних та адміністративних послуг, ефективного використання публічних ресурсів, сталого розвитку територій, здатності адекватно реагувати на соціальні та економічні виклики та реалізації державної регіональної політики.

Реформа адміністративно-територіального устрою відкриває перспективи проведення ряду реформ. Пришвидшується інвентаризація землі, розроблення генпланів та планів використання земель. З'являються перспективи для проведення податкової реформи, судоустрою, введення страхової медицини [8].

Наявна система адміністративно-територіального устрою є бар'єром для подальшої бюджетної децентралізації та розвитку місцевого самоврядування. Досвід європейських держав свідчить, що реформування систем адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування не може бути розведено в часі. Адміністративно-територіальна реформа найтісніше пов'язана з процесом децентралізації, яка є змістом реформи місцевого самоврядування у Європі.

Найкращим прикладом для України є досвід її найближчих сусідів. Так польська реформа самоврядування, що здійснена ще на початку 1990-х років є неоціненною ілюстрацією майбутньої поведінки нашої держави. Ось що пише про наслідки тієї реформи відомий польський публіцист С. Братковський: "Місцеве самоврядування, надаючи самостійність гмінам, вивільнило динамізм та енергію, на які ніхто не сподівався. Малі містечка, тепер чисті й освітлені, змінювали свій вигляд з місяця в місяць; вже за рік Польща стала іншою країною".

Віктор Ніжнянський – перша фігура у розробці, просуванні та впровадженні адміністративно-територіальної реформи у Словаччині каже: "Сільські старости внаслідок реформи мають на 20 % більше фінансових ресурсів порівняно з часами до реформи. Це по-перше. По-друге – вони мають більше власних ресурсів. Отже, вони незалежні. Мають вже 50 % власних доходів і не залежать від дотацій з державного бюджету. До реформи власні доходи становили 6 %" [6].

На нашу думку досить цікавою є система шведського місцевого самоуправління. У період з 1930-го до 2005 р. у Швеції відбулося кілька адміністративно-територіальних реформ, у ході яких була впроваджена дворівнева система самоврядування. Така управлінська ланка, як райони, відсутня. До 30-х років упродовж п'яти століть Швеція була поділена на 2 тис. комун. Сьогодні країна складається з 290 комун, що входять до 20 областей. Комуни та області функціонують на засадах самоуправління [7].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

У шведській моделі самоврядування відсутній поділ на міста обласного чи районного підпорядкування. Поняття „місто” чи „село” не існує, а відтак і немає поділу на міські та сільські комуни, вони всі рівні, самоврядні. Кількість жителів не має значення при формуванні комуни. Рішення про об'єднання або відокремлення комун приймається на місцевих референдумах. Сьогодні у Швеції чисельність найменшої комуни – 2 тис. людей, але в середньому – 16 тис. Керівні органи – муніципальні та обласні ради, що обираються на пропорційній основі за відкритими партійними списками шляхом прямого таємного голосування один раз на чотири роки. Відповідальність муніципалітетів: освіта (до 9–10 класу), допомога громадянам похилого віку, безробітним, інвалідам, охорона навколишнього середовища, комунальне господарство [10].

До бізнес-функцій муніципалітетів належить надання в оренду земельних ділянок під інвестиційні проекти (наприклад спорудження підприємств, комунального житла тощо). Муніципалітет самостійно або за участю декількох комун може брати участь у бізнес-проектах, наприклад, виділяючи кошти з бюджету під будівництво аеропорту. Для виконання рішень муніципалітетів укладаються договори з відповідними установами та підприємствами (наприклад, які здійснюватимуть транспортне обслуговування населення, вивозитимуть сміття тощо), які можуть бути комунальними, кооперативними, приватними. Вони підбираються за принципами ціни та якості. Головна відповідальність областей: охорона здоров'я і транспорт. Бюджет у комуни приймається на один рік, але існують також довгострокові плани – на три роки. 85 % населення сплачує тільки муніципальні податки, і лише 15 % – ті, що мають доходи понад 433900 крон (приблизно 45703 євро) на рік, здійснюють додаткові відрахування в обласний бюджет. Найбільшим доходом держави є податок на додану вартість, який стягується за диференційованим принципом: 12 % – на продукти харчування, 6 % – на транспорт, 20–25 % – на решту товарів. Середня заробітна плата у Швеції становить 30600 крон (3223,17 євро). Профспілки та працедавці домовляються про мінімальний рівень заробітної плати в країні. Такого поняття, як прожитковий мінімум не існує [9].

Хоч загальні умови та принципи управління приймаються на центральному рівні, комуни мають право їх корегувати. Йдеться, наприклад, про встановлення ставки податків за користування водою, електроенергією, теплом, вивіз сміття тощо. Стокгольмська комуна є найбільшою у Швеції. Вона налічує 1,8 млн жителів і складається власне із Стокгольмського муніципалітету (760 тис. мешканців) та ще 23 прилеглих до міста муніципалітетів. Ні Уряд, ні Риксдаг (парламент) країни не мають права втручатися у діяльність комун, які наділені повною муніципальною самостійністю. Муніципалітет встановлює податки і розподіляє їх, 1 % міських доходів – це дотації з боку держави. Стокгольм поділений на 18 районів, які мають різні соціально-економічні проблеми, а відтак отримують різні кошти з муніципального бюджету. Вони витрачаються на освіту (34 %), соціальну підтримку людей похилого віку (29 %), безробітних (7 %), осіб із фізичними вадами (10 %), утримання адміністрації (4 %). На рівні районів уповноважені (депутати) не обираються, а делегуються з міської ради (13 осіб). Аби уникнути конфліктів, політична структура групи уповноважених у районах цілковито відповідає політичній пропорції, яка притаманна муніципальній раді. Наразі вона складається із 101 депутата, які належать до 5 політичних партій. Голова міста вибирається не його жителями, а членами ради [10].

Відбувається перехід енергосистеми Швеції з нафти та газу на біопаливо, вихідним матеріалом для якого є біомаса і торф. Передбачається, що за 20 років використання біопалива, Швеція забезпечить третину всієї енергії, яка споживатиметься у країні. Сьогодні понад 100 комун користується котельнями, що використовують біоенергетику (деревинне паливо, відходи аграрного походження, траву, соломку, органічне сміття та ін.). Усі будинки обладнані лічильниками на газ, воду, тепло, електрику. Для прикладу візьмемо комуна Сала, яка складається з міста Сала та трьох сільських комун. Її загальна чисельність – 24 тис. мешканців, площа 1173 кв. км. Комуна має вигідне розташування (120 км від Стокгольма), відзначається гарним комунальним та комерційним обслуговуванням, низьким рівнем безробіття (2 %). Багато столичних жителів наразі переїжджають жити до Сали, бо окремий будинок тут коштує так само, як однокімнатна квартира у Стокгольмі, а паркінг машин безкоштовний. Бюджет становить 12 млрд крон (майже 1,27 млн євро), з яких 51 млн крон (понад 5,3 млн євро) складають інвестиції, які вкладаються у будівництво та ремонт шкіл, житло для людей похилого віку, облаштування вулиць, будівництво до-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ріг. Із кожних 100 крон жителі платять 32,47 крон по-датків, з яких 22,19 залишаються в комуні, а 10,28 йдуть в обласний бюджет [9].

Зрозуміло, що Україна не зможе швидко перейняти увесь досвід Швеції, для цього потрібно якнайменше 10 років, але деякі моменти з зарубіжного досвіду для України були б вкрай важливі, особливо беручи до уваги напружену ситуацію у відносинах з Росією, яка поки що є головним постачальником газу для нашої країни. Україна могла б частково перейти на біопаливо, хоча б для побутових потреб, таких як: опалення окремих котелень (лікарні, дитсадки, школи). Потрібно залишати більшу частину коштів, які надходять у вигляді податків, у громадах саме для місцевих потреб населення, а не передавати їх до бюджету області і чекати потім дотацій.

Якщо спробувати спроектувати шведську систему адміністративно-територіального устрою до української, то ми пропонуємо ліквідувати районні державні адміністрації та районні ради, а їх функції передати обласним державним адміністраціям і сільським, міським та обласним радам.

Згідно Закону України «Про місцеві державні адміністрації», місцеві адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують:

1. Виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня.
2. Законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян.
3. Виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку.
4. Підготовку та виконання відповідних бюджетів.
5. Звіт про виконання відповідних бюджетів та програм.
6. Взаємодію з органами місцевого самоврядування.
7. Реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень [12, ст. 2].

З семи перерахованих вище основних завдань районної державної адміністрації дві втрачають необхідність через пропонувану нами ліквідацію районних бюджетів, а решта переходять у компетенцію обласних державних адміністрацій та сільських і міських рад. Наприклад, законність і правопорядок у селі можуть підтримувати сільські ради через сільського (дільничного) міліціонера, який отримує широкі повноваження, на зразок американського шерифа, і відповідно значно вище, ніж тепер, матеріальне забезпечення з сільського бюджету. Розслідування серйозних кримінальних злочинів, що потребують залучення кваліфікованих експертів, будуть передаватися у провадження обласної міліції.

Аналогічно можна ліквідувати і районні ради. Стаття 43 Закону України „Про місцеве самоврядування” визначає 37 завдань районної ради [11, ст. 43].

Більшість цих завдань стосуються самої ради (питання вибору керівництва, організаційні та бюджетні питання), тому легко можуть бути ліквідовані разом із радою, а решта управлінських завдань можуть бути делеговані обласним, міським та сільським радам. Так, наприклад, були ліквідовані районні ради в м. Києві, хоча районні державні адміністрації в цьому місті залишились. Але населення таких районів сягає близько 300 тис. на відміну від сільських адміністративних районів, де чисельність населення складає іноді навіть менше 30 тис.

За межею сільської громади починається територія іншої сільської чи міської громади: „білих плям” на карті України не існує. То якими ж тоді ресурсами розпоряджається районна ланка влади, якщо власних ресурсів не має? Навіть будівлі районної ради та районної державної адміністрації знаходяться в межах території відповідної міської чи селищної ради. Тому сільські громади цілком можуть справитись з управлінням власними ресурсами, без сторонньої допомоги з району, особливо зважаючи на те, що така допомога дорого обходиться для сільського бюджету (втратою 50 % суми податку на доходи фізичних осіб, який відраховується в районні бюджети).

Висновки. Пропонується не просто ліквідувати районні ради та районні державні адміністрації, а взагалі змінити адміністративно-територіальний устрій України, суттєво його спростивши. Для цього необхідно повністю ліквідувати районну ланку адміністративно-територіального

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

устрою країни. Адже в будь-якій системі управління чим менше проміжних ланок, що викривлюють інформацію від суб'єкта управління до об'єкта та зворотній зв'язок, тим вона ефективніша. Більшість послуг мають наблизитись до населення і надаватись на рівні сільської громади працівниками сільської ради, для чого необхідно дуже несуттєво збільшити їх штат. Наприклад, бухгалтер сільської ради, який, як правило, у середньому селі, має лише пів ставки посадового окладу, може за сумісництвом виконувати функції податкового інспектора, статистика, працівника пенсійного фонду, центру зайнятості і т. д. Відповідні районні служби і зараз часто об'єднуються в межах 2-3 адміністративних районів, тому краще їх об'єднати на рівні області, делегувавши частину повноважень сільським радам. Можливе збільшення обсягів роботи відповідних обласних служб може бути компенсоване за рахунок впровадження нових інформаційних технологій обробки документів.

Це дасть змогу суттєво зекономити народні гроші на утримання органів влади. Крім того, звільнені будівлі, що належали районним територіальним органам Державної фіскальної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України та інших міністерств і відомств перейдуть у власність місцевих громад і зможуть приносити їм дохід у формі орендної плати.

Бюджетна система України має бути побудована так, щоб бюджети місцевого самоврядування були не тільки самодостатніми, але й щоб мали кошти для соціально-економічного розвитку своїх громад, а іноді навіть могли підтримати обласний чи державний бюджети. На даний момент все навпаки: переважна частина податкових і неподаткових доходів спрямовуються в районні, обласні та державний бюджети, а вже звідти розподіляються у вигляді дотацій та субсидій тим громадам, які, на думку влади, потребують цих коштів найбільше. І це є одним із джерел корупції.

Звичайно для того, щоб провести реформування адміністративно-територіального устрою, необхідний тривалий час та відповідні підготовчі заходи.

Література

1. Верменич Я. В. Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування [Текст] : у 2 ч. / Я. В. Верменич. – К. : Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Центр теоретико-метод. проблем історичної регіоналістики, 2009. – 364 с.
2. Гануцак Ю. І. Реформа територіальної організації влади / Ю. І. Гануцак – К. : Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні. – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія-А». – 2013. – 160 с.
3. Коліушко І. Адмінтерреформа [Електронний ресурс] / І. Коліушко, В. Тимошук // Партнери. – № 11. – 2005. – Режим доступу: <http://www.cpp.org.ua/partners>.
4. Кучабський О. Г. Теоретико-методологічні засади адміністративно-територіальної організації України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / Кучабський Олександр Георгійович. – Х., 2010. – 35 с.
5. Лісовий А. В. Розукрупнення областей – перший етап адміністративно-територіальної реформи / А. В. Лісовий // Економіст – 2008. – № 8. – С. 26–30.
6. Ніжнянський В. Понад шістьдесят відсотків підтримують реформу: як це стало можливим у Словаччині [Електронний ресурс] / В. Ніжнянський // Партнери. – № 11. – 2006. – Режим доступу: <http://www.cpp.org.ua/partners>.
7. Онищенко О. С. Реформування адміністративно-територіального устрою: український та зарубіжний досвід: монографія / [Кресіна І. О. та ін.]; [за ред. І. О. Кресіної]. – К.: Логос, 2011. – 399 с.
8. Офіційний сайт Інституту Громадянського Суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/?p=865>.
9. Офіційний сайт Інституту трансформації суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ist.osp-ua.info/material.php?pokaz=2117>.
10. Приполова Л. І. Територіальний устрій України та європейських унітарних держав: порівняльно-правовий аналіз: дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Приполова Людмила Іванівна. – К., 2011. – 218 с.
11. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 № 280/97 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
12. Про місцеві державні адміністрації: закон України від 09.04.1999 № 586-XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

References

1. Vermenych, Ya. V. (2009). *Administrativno-terytorialnyi ustrii Ukrainy: evoliutsiia, suchasnyi stan, problemy reformuvannia [Tekst]* [Administrative-territorial division of Ukraine: evolution, current state, problems of reform [Text]]. Kyiv: The Na-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

tional Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine, Center of theoretical and methodological problems of Historical Regional [in Ukrainian].

2. Hanushchak, Yu. I. (2013). *Reforma terytorialnoi orhanizatsii vldy [The reform of the territorial organization of power]*. Kyiv: Swiss-Ukrainian project «Support of decentralization in Ukraine. – DESPRO». – Kyiv: TOV «Sofiiia-A» [in Ukrainian].

3. Koliushko, I., & Tymoshchuk, V. (2005). *Adminterreforma [Administrative territorial reform]*. *Partnery - Partners 11*, Retrieved from: <http://www.cpp.org.ua/partners>. [in Ukrainian].

4. Kuchabskyi, O. H. (2010). *Teoretyko-metodolohichni zasady administratyvno-terytorialnoi orhanizatsii Ukrainy [Theoretical and methodological principles of administrative-territorial organization of Ukraine]*. (Candidate of sciences dissertation thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

5. Lisovyi, A. V. (2008). *Rozukrupnennia oblastei – pershyi etap administratyvno-terytorialnoi reformy [Fragmentation areas - the first stage of administrative-territorial reform]*. *Ekonomist – Economist*, 8, 26–30 [in Ukrainian].

6. Nizhnianskyi, V. (2006). *Ponad shistdesiat vidstotkiv pidtrymuiut reformu: yak tse stalo mozhlyvym u Slovachchyni [More than sixty percent support the reform: how it was possible in Slovakia]* *Partnery - Partners 11*, Retrieved from: <http://www.cpp.org.ua/partners> [in Ukrainian].

7. Onyshchenko, O. S., & Kresina, I. O. (Ed.). (2011). *Reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu: ukrainskyi ta zarubizhnyi dosvid: monohrafiia [Reform of the administrative-territorial structure: Ukrainian and foreign experience: monograph]*. Kyiv: Lohos [in Ukrainian].

8. Ofitsiynyi sait Instytutu Hromadianskoho Suspilstva [Official website of the Institute of Civil Society]. (n.d.). www.csi.org.ua Retrieved from: <http://www.csi.org.ua/www/?p=865> [in Ukrainian].

9. Ofitsiynyi sait Instytutu transformatsii suspilstva [Official website of the Institute of Society Transformation]. *ist.osp-ua* Retrieved from: <http://ist.osp-ua.info/material.php?pokaz=2117> [in Ukrainian].

10. Prypolova, L. I. (2011). *Terytorialnyi ustroi Ukrainy ta yevropeiskykh unitarnykh derzhav: porivnialno-pravovyi analiz [The territorial structure of Ukraine and European unitary states: comparative legal analysis]*. (Candidate of sciences dissertation thesis). Kyiv [in Ukrainian].

11. Supreme Council of Ukraine (n.d.). *Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: zakon Ukrainy vid 21.05.1997 # 280/97 [On Local Government in Ukraine: the law of Ukraine of 21.05.1997 № 280/97]*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].

12. Supreme Council of Ukraine (n.d.). *Pro mistsevi derzhavni administratsii: zakon Ukrainy vid 09.04.1999 # 586-XIV [On local state administrations: the law of Ukraine of 09.04.1999 № 586-XIV]*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/586-14>. [in Ukrainian].

Надійшла 01.04.2015

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.126:330.332

О. О. Літовкіна, к. е. н., доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РЕГІОНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті проаналізовано механізми формування фінансового ресурсу регіональної інвестиційної політики. Визначено основні проблеми організації інвестиційної діяльності в регіонах. Запропоновано напрями формування стратегічних орієнтирів інвестиційного розвитку регіонів.

Ключові слова: фінансові інструменти, управління інвестиціями, регіональний розвиток.

О. А. Литовкина, к. э. н., доцент

**ОРГАНИЗАЦИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕГИОНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Аннотация. В статье проанализированы механизмы формирования финансового ресурса региональной инвестиционной политики. Определены основные проблемы организации инвестиционной деятельности в регионах. Предложены направления формирования стратегических ориентиров инвестиционного развития регионов.

Ключевые слова: финансовые инструменты, управление инвестициями, региональное развитие.

О. О. Litovkina, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

ORGANIZATION OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE REGION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract. The mechanisms of financial resource formation of regional investment policy are analyzed in the article. The main problems of organization of investment activity in the regions are defined. Directions to form strategic guidelines of the investment development of regions are offered.

Keywords: financial instruments, investment management, regional development.

Актуальність дослідження. В умовах економічної кризи стрімко звужуються фінансові джерела інвестування. Дослідження особливостей управління фінансуванням інвестиційного розвитку на рівні регіону є значною комплексною проблемою, для вивчення якої бракує результатів фундаментальних, науково-практичних та методичних розвідок.

В сучасних умовах, у зв'язку з проголошеним курсом на децентралізацію державного управління, важливою є проблема вироблення науково-методичних основ організації економічного регулювання на регіональному рівні. При цьому економічний розвиток регіону в значній мірі залежить від ефективності організації інвестиційного процесу. Особливо актуальною ця проблема є на регіональному рівні у зв'язку із нерівномірністю інвестиційного розвитку регіонів.

Аналіз літератури. Над проблемами удосконалення управління фінансуванням інвестиційного розвитку в останні часи видається чимало наукових праць. Беленький П. Ю. досліджував проблематику інвестиційно-інноваційного забезпечення конкурентоспроможності регіону [1]. Артеменко В. Б. зробив внесок у розвиток методології оцінювання економічної та інвестиційної динаміки розвитку регіонів [2]. Черевко О. В. запропонував засади формування стратегій соціально-економічного розвитку регіонів України з урахуванням інвестиційних чинників [4]. Веселовська О. внесла пропозиції щодо удосконалення механізму фінансового управління інвестиційним та інноваційним розвитком регіонів [5]. Захарін С. В. розробив методичні рекомендації щодо визначення інвестиційного потенціалу території на основі розрахунку інвестиційних мультиплікаторів [6]. Василенко В. М. вніс оригінальні пропозиції з питань усунення інвестиційної диспропорційності на регіональному рівні [7]. Мають бути розроблені методичні рекомен-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

дації з проблематики організації фінансування інвестиційної діяльності регіонів, з урахуванням проблем інноваційно-технологічного забезпечення територіальних утворень.

Мета роботи – обґрунтувати пропозиції з питань методичного забезпечення інвестиційного розвитку регіонів.

Виклад основного матеріалу. Механізм управління інвестиційним розвитком регіонів як спосіб реалізації державної регіональної політики має передбачати залучення і активізацію усіх важелів, що здатні привести регіональну економіку до стану стабільного розвитку та економічного зростання на основі ефективного інвестування, сприяючи розширенню ринкових перетворень.

Вважається, що головною метою регіональної інвестиційної політики є стабільний соціально-економічний розвиток регіону на основі оптимального використання інвестиційних ресурсів. Досягнення цієї мети потребує не лише нарощування інвестиційних ресурсів, а й підвищення економічної і соціальної ефективності їх використання шляхом спрямування на інноваційний розвиток виробництва, на створення високопродуктивних робочих місць, розвиток інфраструктурного середовища [1]. Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності на рівні регіону в значній мірі залежить від стану і особливостей розвитку фінансових ринків, серед яких найвагомішу роль грають ринок банківського кредиту та фондовий ринок. Ефективні фінансові ринки забезпечують доступ суб'єктів корпоративного сектору (корпоративних структур) до довгострокових ресурсів, які уможливають капіталомістке інвестування. Це знижує трансакційні витрати, що сприяє підвищенню ефективності інвестиційної діяльності та зростання показників мобільності капіталу.

Протягом 2008-2012 рр. інвестиційна активність в економіці України знижувалася, що відповідає загальній у економіці тенденції [6]. За рахунок підприємств і організацій освоюється більше половини обсягу капітальних інвестицій національної економіки. Середні темпи падіння інвестиційної активності у корпоративному секторі значно перевищували середні темпи падіння інвестиційної активності в економіці [6]. Завелика частка фінансування інвестицій в основний капітал за рахунок власних коштів у корпоративному секторі фактично є підґрунтям для консервації наявної структури виробництва, перешкоджає ефективній мобільності капіталу та розвитку фінансового посередництва. Вказане явище також пояснюється стрімким зрушенням зовнішніх джерел фінансування в умовах загострення негативних наслідків фінансово-економічної кризи [6].

В умовах трансформаційної економіки основними напрямками регіональної інвестиційної політики на сучасному етапі є [1; 2]:

- контроль над інвестуванням в найважливіші об'єкти,
- зміна джерел фінансування інвестицій, заміщення бюджетних асигнувань ресурсами приватних інвесторів (корпоративних і індивідуальних),
- перехід на нові організаційні форми і економічні методи керування інвестиційними проектами,
- пріоритетність проектів, що мають високу значимість, швидку окупність, вигідність із погляду створення нових робочих місць і надходжень «швидких грошей» у місцевий бюджет.

Можемо відзначити основні особливості управління інвестиційним забезпеченням економічного розвитку регіону в умовах перехідної економіки [1; 3; 7]:

- порівняно низька привабливість інвестиційного клімату у більшості регіонів, що викликано деформаціями та структурними диспропорціями регіонального розвитку,
- відсутність системного підходу при формуванні державної регіональної політики, недосконалість нормативно-правового регулювання регіонального економічного розвитку, недостатнє застосування інструментів державного стимулювання інвестиційного розвитку регіонів.
- недостатній вплив системи формування місцевих бюджетів та трансфертів на економічний розвиток регіонів;
- відтік трудових ресурсів та капіталу із одних місцевостей на користь інших (в основному великих міст);
- низька ефективність та результативність підтримки регіональної інвестиційної діяльності за рахунок централізованих ресурсів, гальмування та протидія процесам децентралізації бюджетного процесу, низький рівень бюджетної дисципліни,
- загострення інвестиційної конкуренції між регіонами.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Механізми управління інвестиційним розвитком регіонів, з огляду на численність та системність наявних проблем, мають бути значно удосконалені в напрямку підвищення рівня наукового забезпечення такого управління. Одним із напрямів є впровадження та підтримка стратегічного планування інвестиційного розвитку (інвестиційного процесу) регіонів, яке б враховувало загальні макроекономічні тенденції та особливості фінансової ситуації на конкретній території [2; 4].

Досягти підвищення ефективності управління інвестиційним забезпеченням економічного розвитку регіонів можливо через здійснення ефективного централізованого державного та регіонального прогнозування, планування і регулювання інвестиційних процесів відповідно до сучасних технологій управління, включаючи забезпечення їхнього збалансування та взаємоузгодженість, за умов державної підтримки [5; 8].

Одним із найголовніших завдань планування фінансування інвестиційного розвитку регіонів є організація науково обгрунтованого моделювання пропонованих сценаріїв (варіантів). Непродумані (необгрунтовані) економічні рішення можуть мати катастрофічні наслідки і викликати довгострокове погіршення інвестиційного клімату, що унеможливує швидке формування ефективного інвестиційного процесу.

Ефективним інструментом стимулювання інвестиційної діяльності на рівні регіону може стати обласна цільова програма інвестиційного розвитку регіону. Така програма повинна бути побудована за наступними принципами:

- принцип взаємозв'язку та наступності програм (програми та проекти на кожному етапі реалізації повинні бути взаємозалежні за завданнями);
- принцип нарощування зусиль (необхідно забезпечити відтворення ресурсів у процесі реалізації стратегії, тобто можливість використати на наступних етапах ресурси, що були створені на попередніх етапах);
- принцип економії ресурсів (при розробці програми важливо, щоб ефект від її реалізації був ширше, ніж безпосереднє вирішення програмних завдань. Мова йде про створення загальних сприятливих соціальних, технологічних, інституціональних та організаційних умов, що підвищують загальну ефективність економіки, соціальної сфери);
- принцип «середовищного впливу» (програми повинні бути спрямовані на формування умов для вирішення певного роду проблем, наприклад, міграції за рахунок створення найбільш сприятливих умов життєдіяльності та формування нових робочих місць);
- принцип інституціонального розвитку (ефективність програм визначається змінами в організаційній та інституціональній сферах).

Метою регіональних програм (стратегій) інвестиційного розвитку рекомендуємо визначити поліпшення якості життя населення за рахунок ефективних структурних змін економіки та підвищення конкурентоспроможності регіональної економічної системи на основі випереджаючого збільшення обсягів та удосконалення структури інвестицій, активізації інноваційної діяльності, переходу економіки на інноваційну модель розвитку та формування сучасних високотехнологічних виробництв [5].

Основними цілями реалізації таких стратегій можуть бути: розвиток людського потенціалу, раціональне використання природних ресурсів, трансформація доходів у капітал і залучення інвестицій в економіку області, розвиток малого бізнесу, формування високоефективного інноваційно-виробничого комплексу регіону та ін.

Необхідне розширення практики формування та виконання регіональних бюджетів розвитку (бюджетів розвитку місцевих бюджетів). Слід розширити джерельну базу таких бюджетів, з огляду на позитивний вплив капітальних видатків на регіональний соціально-економічний розвиток.

Висновки. Досягти підвищення ефективності фінансування інвестиційної діяльності на рівні регіону можливо через здійснення ефективного централізованого державного та регіонального прогнозування, планування і регулювання інвестиційних процесів відповідно до сучасних технологій управління, включаючи забезпечення їхнього збалансування та взаємоузгодженість, за умов державної підтримки.

Одним із напрямів є впровадження та підтримка фінансового планування інвестиційного розвитку (інвестиційного процесу) регіонів, яке б враховувало загальні макроекономічні тенденції та

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

особливості фінансової ситуації на конкретній території.

Метою регіональних програм (стратегій) інвестиційного розвитку рекомендуємо визначити поліпшення якості життя населення за рахунок ефективних структурних змін економіки та підвищення конкурентоспроможності регіональної економічної системи на основі випереджаючого збільшення обсягів та удосконалення структури інвестицій, активізації інноваційної діяльності, переходу економіки на інноваційну модель розвитку та формування сучасних високотехнологічних виробництв. Напрямами реалізації таких стратегій можуть бути: розвиток людського потенціалу, раціональне використання природних ресурсів, трансформація доходів у капітал і залучення інвестицій в економіку області, розвиток малого бізнесу, формування високоефективного інноваційно-виробничого комплексу регіону та ін.

Доцільне подальше розширення практики формування та виконання регіональних бюджетів розвитку (бюджетів розвитку місцевих бюджетів).

Перспективи подальших розвідок. У майбутньому необхідно виробити методичні підходи прогнозування залучення фінансових джерел інвестиційної діяльності в регіоні в умовах економічної нестабільності.

Література

1. Беленький П. Ю. Інвестиційно-інноваційне забезпечення конкурентоспроможності регіону / П. Ю. Беленький, В. І. Шевченко-Марсель, О. О. Другов. – Львів, Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2012. – 129 с.
2. Артеменко В. Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В. Б. Артеменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 90-98.
3. Моніторингові оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону. – Львів, Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2011. – 306 с.
4. Черевко О. В. Стратегія соціально-економічного розвитку регіонів України [монографія] / О. В. Черевко. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 424 с.
5. Веселовська О. Удосконалення системи управління інвестиційним та інноваційним розвитком регіонів / О. Веселовська // Проблеми науки. – 2009. – № 5. – С. 15-20.
6. Захарін С. В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку економіки [монографія] / С. В. Захарін. – К.: КНУТД, 2012. – 340 с.
7. Василенко В. М. Про деякі результати економічної діагностики розвитку регіонів / В. М. Василенко // Економіка України. – 2013. – № 1. – С. 12-25.
8. Березинская О. Инвестиционный процесс в российской экономике: потенциал и направления активизации / О. Березинская, А. Ведев // Вопросы экономики. – 2014. – № 4. – С. 4-16.
9. Бережний Я. В. Політика реалізації національних проєктів: перспективи розвитку в Україні / Я. В. Бережний, Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка // Економіка України. – 2013. – № 10. – С. 32–39.

References

1. Bielenkyi, P. Yu., Shevchenko-Marsel, V. I., & Druhov, O. O. (2012). Investytsiino-innovatsiine zabezpechennia konkurentospromozhnosti rehionu [Investment and innovation provision of the competitiveness of the region]. Lviv, Institute of regional investigations of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
2. Artemenko, V. B. (2006). Indykatory stiikoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Indicators of sustainable socio-economic development of regions]. *Rehionalna ekonomika - Regional Economics*, 2, 90-98 [in Ukrainian].
3. Institute of regional investigations (2011). *Monitorynhovi otsiniuvannia skladnykh sotsialno-ekonomichnykh yavyschch rozvytku rehionu [Monitoring evaluation of complex socio-economic events of the region development]*. Lviv, Institute of regional investigations of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
4. Cherevko, O. V. (2006). *Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy [monohrafiia] [Strategy of socio-economic development of regions of Ukraine [monograph]]*. Cherkasy: Brama-Ukraina [in Ukrainian].
5. Veselovska, O. (2009). Udokonalennia systemy upravlinnia investytsiinym ta innovatsiinym rozvytkom rehioniv [Improvement of the system management of investment and innovative development of regions]. *Problemy nauky - Problems of science* 5, 15-20 [in Ukrainian].
6. Zakharin, S. V. (2012). *Investytsiine zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky [monohrafiia] [Strategy of socio-economic development of regions of Ukraine [monograph]]*. Kyiv: KNUITD [in Ukrainian].
7. Vasilenko, V. M. (2013). Pro deiaiki rezultaty ekonomichnoi diahnostyky rozvytku rehioniv [Some results of economic diagnosis of regions development]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine's economy* 1, 12-25 [in Ukrainian].
8. Berезinskaya, O., & Vedev, A. (2014). Investitsionnyy protsess v rossiyskoy ekonomike: potentsial i napravleniya aktivizatsii [The investment process in Russian economy: potential and direction of activation]. *Voprosy ekonomiki - Problems of Economics*, 4, 4-16 [in Russian].
9. Berezhnyi, Ya. V., Zhalilo, Ya. A., & Pokryshka, D. S. (2013). Polityka realizatsii natsionalnykh proektiv: perspektyvy rozvytku v Ukraini [Policy of realization of national projects: development prospects in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy - Ukraine's economy*, 10, 32–39 [in Ukrainian].

Надійшла 01.04.2015

ІННОВАЦІЇ

УДК 330.341.1:338.439

І. В. Калінько, к. т. н., доцент,
Л. Прокопенко, студент**ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Анотація. В статті досліджується сучасний стан та основні тенденції інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості і її місце в промисловості України і розкриваються основні проблеми її інноваційного розвитку. Також виявляються задачі, вирішення яких є необхідною передумовою інноваційного розвитку харчової промисловості.

Ключові слова: інноваційна діяльність, харчова промисловість, інноваційний розвиток, інновації, виробництво, інноваційний потенціал, управління інноваціями.

И. В. Калинько, к. т. н., доцент,
Л. Прокопенко, студент**ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Аннотация. В статье рассматривается современное состояние и основные тенденции инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности и ее место в промышленности Украины, и раскрываются основные проблемы ее инновационного развития. Также выявляются задачи, решение которых необходимо для инновационного развития пищевой промышленности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, пищевая промышленность, инновационное развитие, инновации, производство, инновационный потенциал, управление инновациями.

I. V. Kalinko, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
L. Prokopenko, Student**INVESTIGATION OF INNOVATION ACTIVITY OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES**

Abstract. The modern state and basic tendencies of innovative activity of enterprises of food industry and its place in the industry of Ukraine are considered in the article, and basic problems of its innovative development are investigated. Tasks, the decision of which is necessary pre-condition for innovative development of food industry, are also detected.

Keywords: innovative activity, the food industry, innovative development, innovation, production, innovation potential, innovation management.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення одним з пріоритетів розвитку економіки в Україні в ряду стратегічних завдань щодо підвищення конкурентоспроможності та підвищенні рентабельності є створення інноваційної системи.

Інноваційна діяльність харчової промисловості в умовах переходу економіки України на інноваційний шлях розвитку набуває особливого значення. Охопивши різні аспекти ринкових відносин, інноваційний процес сприяє зростанню виробництва, дає змогу підвищувати продуктивність праці, залучати до виробничої сфери нові резерви.

Оскільки інновації є найважливішим засобом забезпечення економічного зростання, конкурентоспроможності та фінансової стабільності будь-якого підприємства, то високих результатів вони можуть досягти лише за систематичного і цілеспрямованого здійснення інноваційної діяльності, яка спрямована на реалізацію нових можливостей. Їх відкриває ринкове середовище, вони зв'язані із розробкою та впровадженням нових видів продукції, нових засобів виробництва і

ІННОВАЦІЇ

форм його організації, освоєнням нових ринків. Оскільки управління інноваціями стає одним із найскладніших завдань, з якими постійно стикаються підприємства, то дослідження, аналіз, обґрунтування напрямів і формування методів удосконалення управління інноваціями є важливою проблемою науки і практики.

Таким чином, існуючі механізми досягнення стратегічних пріоритетів в інноваційній сфері є недовірними та потребують перегляду. З огляду на зазначене, проблема створення економічного механізму, що дозволяє генерувати, відтворювати та використовувати науково-технічні інновації для підвищення темпів економічного розвитку та якості життя в нашій країні, набуває надзвичайно актуального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу інноваційним стратегіям у промисловості приділено у працях українських учених: В. П. Александрова, О. В. Озерчука, О. Г. Пенькова, Є. С. Пересунько. Значний внесок у розвиток теорії інновацій здійснили російські вчені, зокрема: І. Балабанов, Л. Гохберг, Л. Євдокимова, П. Завлін, С. Ілленкова, А. Казанцев, М. Молчанов, Ю. Морозов, В. Мединський, О. Пригожин, І. Рудакова, В. Тужилкіна, Є. Уткін, Р. Фатхудінов та ін. Із зарубіжних вчених варто відзначити дослідження Т. Брайана, Ф. Валенти, О. Водачкової, П. Друкера, І. Перлаки, Б. Санто, Б. Твіса, Ф. Хаберленда, М. Хучека, Й. Шумпетера та ін.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану і характерних тенденцій інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, виявленні проблем, що істотно гальмують розвиток галузі, та визначенні шляхів їх розв'язання.

Основні результати дослідження. В Україні харчова промисловість має великий потенціал для прискореного розвитку передусім через значні наявні ринки збуту та історично сформовану ресурсно-сировинну базу. Так, у харчовій промисловості України продукується майже 20% загального обсягу вітчизняної промислової продукції. А найоптимальнішим шляхом прискореного розвитку харчової промисловості повинен стати інноваційний.

За освоєнням виробництва інноваційних видів продукції у 2013 році харчова промисловість (487 найменувань) поступалася лише машинобудівній (1047 найменувань). Також у впровадженні нових технологічних процесів харчова промисловість (218 процесів) у 2013 році зайняла друге місце після машинобудування (1428 процесів).

Аналіз інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості дає підстави стверджувати, що інноваційний розвиток підприємств ще не набув позитивної динаміки (табл. 1).

Таблиця 1

Інноваційна активність промислових підприємств

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання нових технологій	підготовка виробництва для впровадження інновацій	придбання машин та обладнання пов'язані з впровадженням інновацій	інші витрати
	%			внутрішні НДР	зовнішні НДР				
		тис. грн.							
2001	23,1	27663,8	357,2	X	X	307,3	1686,0	24391,1	922,2
2002	21,3	27171,0	208,9	X	X	39,2	2306,0	23724,6	892,3
2003	22,5	51018,3	242,2	X	X	–	6544,9	42828,2	1403,0
2004	10,9	24698,1	23,7	X	X	8,7	1388,4	18960,1	4317,2
2005	10,3	16688,6	4,4	X	X	0,6	1131,0	11113,7	4438,9
2006	12,5	46797,1	–	X	X	290,0	2470,6	39559,9	4476,6
2007	11,7	28962,0	–	X	X	130,0	1123,0	25535,4	2173,6
2008	10,5	61366,3	218,0	–	218,0	–	X	56724,7	4423,6
2009	11,4	48563,7	165,0	165,0	–	–	X	46892,1	1506,6
2010	10,5	44674,3	145,0	145,0	–	–	X	44090,0	439,3
2011	12,4	28417,3	–	–	–	100,0	X	25562,2	2755,1
2012	14,4	758658,8	–	–	–	–	X	756950,7	1708,1
2013	16,5	72451,0	–	–	–	–	X	71739,3	711,7

Джерело: узагальнено автором за даними, представленими у джерелі [2]

ІННОВАЦІЇ

Дослідження показали, що в останні роки спостерігається тенденція зменшення кількості підприємств, які займалися інноваційною діяльністю (з 23% підприємств у 2001 р. до 16,5% у 2013 р.).

Встановлено, що за останні роки обсяг реалізованої інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості не мав стабільної динаміки, хоча ситуація змінюється й обсяг поступово починає збільшуватися.

Досліджено, що на 77 % підприємств харчової промисловості, які протягом останніх 2006–2013 років здійснювали інноваційну діяльність, позитивно вплинула на розширення асортименту продукції, на 50-60% – на збереження і розширення існуючих і створення нових ринків збуту в Україні. Половина ж з обстежених підприємств вважає, що при здійсненні інноваційної діяльності було забезпечено її відповідність сучасним правилам і стандартам. Кожне друге інноваційно-активне підприємство вказало на підвищення гнучкості виробництва, зростання виробничих потужностей, поліпшення умов праці, зниження забрудненості навколишнього середовища, створення нових ринків збуту за межами України, кожне третє – скорочення енергетичних витрат, кожне четверте – скорочення матеріальних витрат і заміну застарілої продукції [7].

Дуже мала частка підприємств, які проводять активну інноваційну діяльність, та незначні обсяги реалізації інноваційної продукції створюють непривабливий для інвесторів інвестиційний клімат в цій галузі.

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності (тис. грн.)

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2001	27663,8	19741,5	–	1760,9	6161,4
2002	27171,0	19152,7	13,0	–	8005,3
2003	51018,3	39262,7	–	–	11755,6
2004	24698,1	20146,2	–	311,7	4240,2
2005	16688,6	11614,2	–	–	5074,4
2006	46797,1	43692,7	–	349,0	2755,4
2007	28962,0	21152,5	400,0	–	7409,5
2008	61366,3	47867,3	–	–	13499,0
2009	48563,7	28585,6	4115,0	–	15863,1
2010	44674,3	43777,0	145,0	–	752,3
2011	28417,3	19961,6	2080,7	–	6375,0
2012	75868,8	39979,3	–	–	718679,5
2013	72451,0	27526,0	16581,8	–	–

Джерело: узагальнено автором за даними, представленими у джерелі [5]

Аналізуючи дані таблиці 2 можна стверджувати, що підприємства харчової промисловості, що розглядаються, протягом 2001-2013 рр. здійснювали фінансування інновацій, в основному, за рахунок власних коштів.

Аналіз стану внутрішніх джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості показав, що, незважаючи на наявність в них резервів, цих джерел недостатньо для масштабної технічної та технологічної модернізації підприємств, навіть за умов їх майбутнього зростання.

Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості наведено на рисунку 1 [7].

Враховуючи сучасний стан інноваційної діяльності та аналіз і оцінку інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості, запропоновано напрями розвитку управління інноваціями на підприємствах, а саме:

– організацію та кадрове забезпечення інноваційної діяльності (введення відділу інновацій, підбір спеціалістів, розробка посадових інструкцій і побудова моделей робочих місць);

ІННОВАЦІЇ

- формування інформаційної бази інноваційної діяльності (створення внутрішньої нормативної бази інноваційної діяльності, видання наказів та розробка положень й інструкцій з питань інноваційної діяльності, реєстрація та створення бази даних ідей підприємства);
- формування та реалізація інноваційних проектів (розробка бізнес-планів підприємства щодо інноваційних проектів, планування заходів просування на ринок інноваційної продукції).

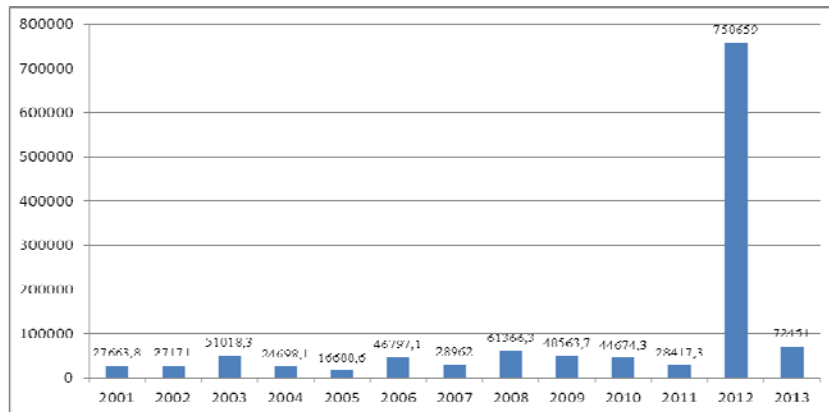

Рис. 1. Витрати на фінансування інноваційної діяльності з 2001 – 2013 рр.

З метою підвищення ефективності інноваційної діяльності на різних за масштабом здійснення інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості запропоновано різні варіанти удосконалення системи управління інноваціями: для великомасштабних інноваційних підприємств шляхом формування спеціалізованого інноваційного відділу – Департаменту інноваційного розвитку. Для підприємств, в яких, інноваційна діяльність ведеться постійно, але не має цілеспрямованого характеру та відділу, який займається і несе відповідальність за здійснення інноваційної діяльності ввести відділ, який безпосередньо буде займатися інноваційною діяльністю і буде підпорядковуватися вищому керівництву підприємства. Для підприємств, що мають незначні масштаби та недостатні можливості для здійснення систематичної інноваційної діяльності – введення штатної посади менеджера з інноваційної діяльності.

В якості функціональних обов'язків суб'єктів управління інноваційною діяльністю підприємства пропонується закріпити: реєстрацію ідей і розробок в єдиній базі даних (формування інформаційної бази інноваційної діяльності), формування внутрішньої нормативної бази інноваційної діяльності, розробку бюджету і інноваційної програми розвитку підприємства, реалізацію та контроль за виконанням інноваційної програми.

Визначено основні напрями інноваційної діяльності для підприємств, функціонуючих в досліджуваних галузях харчової промисловості, а саме: в м'ясопереробній галузі – виробництво спеціалізованих м'ясних продуктів для дітей різних вікових груп (дітей дошкільного, шкільного віку), підвищення якості та комплексне використання сировини; в молочній галузі – створення єдиного відтворювального циклу за ланками виробництва, впровадження більш прогресивних технологій, які скорочують період переробки і виробництва продукції та зменшують енерго- та матеріаломісткість продукції.

Висновки. Загалом інноваційна діяльність у харчовій промисловості України позначається нестабільністю, недостатньою збалансованістю фінансових джерел, відсутністю чітко визначених пріоритетів та вимагає впровадження державно-приватно партнерських заходів.

Література

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»: Від 1.12.1998 р. № 284-XIV // Економіка АПК, 1999. – №2 – С. 66-68.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
3. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність: навч. посібник / П. П. Микитюк – К.: Центр учбової літератури, 2009. – С. 112–117.

ІННОВАЦІЇ

4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 282 с.
5. Поддєрьогін А. М. Інновації та їх фінансове забезпечення в харчовій промисловості України / А. М. Поддєрьогін, А. В. Корнилюк // Фінанси України. – 2009. – № 11. – С. 94–100.
6. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення. / [за редакцією к. е. н., с. н. с., за-сп. економіста України Я. А. Жаліла]. - К.: НІСД, 2011. - 54 с.
7. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році» [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2011-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: матеріали парламентських слухань у ВРУ 17.06.2010. [Електронний ресурс] / [за заг. ред. проф. В. І. Полохала]. – К.: Парламентське видання, 2010. – с. 628. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua>.
9. Товста Т. Л. Інноваційна активність діяльності підприємств харчової промисловості [Електронний ресурс] / Т. Л. Товста // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 628. – 327 с. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomika/2009_628/51.pdf.
10. Харчова промисловість України [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Харчова_промисловість_України
11. Якимчук Т. В. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової промисловості України / Т. В. Якимчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4(106). – С. 162–168.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist»: Vid 1.12.1998 r. # 284-XIV [The law of Ukraine "On scientific and scientific-technical activity": from 01.12.1998 #284-XIV]. (1999). *Ekonomika APK - Economy of Agriculture*, 2, 66-68 [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Committee of Ukraine]. (n.d.). www.ukrstat.gov.ua Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua. [in Ukrainian].
3. Mykytiuk, P. P. (2009). *Innovatsiina diialnist: navch. posibnyk [Innovative activity: tutorial]*. Kyiv: Center of educational literature [in Ukrainian].
4. State Statistics of Ukraine (2011). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini. Statystychnyi zbirnyk [Scientific and Innovation activity in Ukraine. Statistical Yearbook]*. Kyiv: Informational and Publishing Center of the State Statistics of Ukraine [in Ukrainian].
5. Poddierohin, A. M., & Kornilyuk, A. V. (2009). Innovatsii ta yikh finansove zabezpechennia v kharchovii promyslovosti Ukrainy [Innovations and their financial security in the food industry of Ukraine]. *Finansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 11, 94–100 [in Ukrainian].
6. Zhalila, Ya. A. (Ed). (2011). *Restrukturyzatsiia promyslovosti Ukrainy u protsesi postkryzovoho vidnovlennia. [Restructuring of industry of Ukraine in the process of post-crisis recovery]*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
7. State Statistic Service of Ukraine (2011). *Statystychnyi zbirnyk «Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2011 rotsi» [Statistical Yearbook "Scientific and Innovational activity in Ukraine in 2011"]*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
8. Polokhala, V. I. (2010). Ctratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2011-2020 roky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv: materialy parlamentskykh slukhan u VRU 17.06.2010. [The strategy of innovative development of Ukraine for 2011-2020 in the conditions of globalizational challenges: materials of parliamentary hearings in Supreme Council of Ukraine 17.06.2010]. Kyiv: Parliamentary editions. Retrieved from: <http://kno.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Tovsta, T. L. (2009). Innovatsiina aktyvnist diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti [Innovation activity of work of food industry enterprises]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik» - Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 628, 327. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Ekonomika/2009_628/51.pdf. [in Ukrainian].
10. Kharchova promyslovist Ukrainy [Food industry of Ukraine]. (n.d.). [uk.wikipedia.org](http://uk.wikipedia.org/wiki/Kharchova_promyslovist_Ukrainy) Retrieved from: http://uk.wikipedia.org/wiki/Kharchova_promyslovist_Ukrainy [in Ukrainian].
11. Yakymchuk, T. V. (2010). Stan i perspektyvy rozvytku pidpriemstv kharchovoi promyslovosti Ukrainy [State and prospects for the development of the food industry enterprises of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economy*, 4(106), 162–168. [in Ukrainian].

Надійшла 20.03.2015

ІННОВАЦІЇ

УДК 338.24:330

Н. В. Ткаленко, д. е. н., доцент

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РЕСУРСУ
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН-ІННОВАТОРІВ**

Анотація. У статті систематизовано і проаналізовано основні особливості формування інноваційного ресурсу постіндустріальних країн-інноваторів. Охарактеризована концепція реалізації інноваційного розвитку Європейського Союзу.

Ключові слова: інноваційний ресурс, концепція, стратегія, інноваційна політика, інноваційний розвиток, постіндустріальна парадигма.

Н. В. Ткаленко, д. э. н., доцент

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО РЕСУРСА
ПОСТИНДУСТРИАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВ-ИННОВАТОРОВ**

Анотація. В статье систематизированы и проанализированы основные особенности формирования инновационного ресурса постиндустриальных стран-инноваторов. Охарактеризована концепция реализации инновационного развития Европейского Союза.

Ключевые слова: инновационный ресурс, концепция, стратегия, инновационная политика, инновационное развитие, постиндустриальная парадигма.

N. V. Tkalenko, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

INNOVATIVE RESOURCE FORMATION FEATURES IN POSTINDUSTRIAL INNOVATOR STATES

Abstract. The main features of innovative resource formation in post-industrial innovator countries are analyzed and systematized. The concept of the innovative development implementation in European Union is characterized.

Keywords: innovative resource, concept, strategy, innovation policy, innovative development, post-industrial paradigm.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки до країн що прийняли постіндустріальну парадигму за основу суспільного розвитку і є визнаними лідерами в інноваційній сфері, належать Європейський Союз, США, Японія, Тайвань, Південна Корея. В статті зроблено акцент на формування інноваційного ресурсу в країнах Європейського Союзу. Насамперед, це пояснюється стратегічним державним курсом євроінтеграції України, значним позитивним досвідом країн-членів ЄС в інноваційній сфері, необхідністю поступового переходу нашої країни до загальноприйнятої європейської концепції інноваційного поступу.

Мета статті проаналізувати особливості формування інноваційного ресурсу постіндустріальних країн-інноваторів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як доводить досвід країн-інноваторів, для здійснення культурних перетворень і технологічних модернізацій економіки державам життєво необхідний перехід від принципів ринкового догматизму до використання моделі регульованої ринкової економіки з високою часткою прямого й непрямого державного впливу, що припускає розробку відповідної інвестиційно-інноваційної політики, сутність якої полягає у виробленні й реалізації системи пріоритетів, створенні механізмів і конкретних заходів, що забезпечують формування інноваційного ресурсу національної економіки.

У вітчизняних та іноземних наукових працях, присвячених дослідженню інноваційної діяльності у постіндустріальних країнах-інноваторах [1, 4, 5, 6], можна простежити низку загальних закономірностей інноваційних політик в цих державах (рис. 1).

ІННОВАЦІЇ

Рис. 1. Особливості інноваційної політики постіндустріальних країн що активізують формування інноваційного ресурсу

Задекларована державна інноваційна політика, що орієнтована на підвищення рівня технологічного укладу та впровадження постіндустріальної парадигми, сприяє визначенню і реалізації загальної стратегії соціально-економічного розвитку держави.

Друга особливість визначає домінуючі пріоритети науково-технічного розвитку в розробці науково-технічної стратегії та інноваційної політики держави. При ідентифікації основних трендів інноваційного поступу вирішення стратегічних проблем соціально-економічного розвитку в якості обов'язкового інструментарію застосовують методологію технологічного прогнозування (технологічний форсайт).

Залучення іноземних інвестицій, участь у міжнародних об'єднаннях на початковому етапі становлення інноваційно-орієнтованої економіки, когерентний розвиток інноваційної політики ми пояснюємо зростаючою глобалізацією виробництва й активності науково-дослідних розробок і відкриттів, пов'язаних у мережі продукування інновацій. Саме це спонукає країни до міжнародного науково-технічного співробітництва та участі у глобальних технологічних ланцюжках нарощення вартості. Інноваційна політика стає результатом відповіді на виклики світової глобалізації, соціально-економічного розвитку країни, підтримує реформи у стимулюванні продуктивності й економічного зростання.

Наступною особливістю активізації формування інноваційного ресурсу, яку ми виділили, є системність державної охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Вона пояснюється необхідністю створення сприятливого середовища для здійснення технологічних трансформацій, отримання соціально-економічного ефекту від результатів наукової і науково-технічної діяльності їх власниками. Це можливо досягти в умовах чітко визначеного правового поля, гарантом якого є держава.

Необхідно зазначити, що у постіндустріальних країнах створені розгалужені інноваційно-технологічні інфраструктури, покликані забезпечувати зв'язок фундаментальних наукових досліджень та їх комерційного втілення у підприємницькому секторі.

ІННОВАЦІЇ

Ми зазначили, що пряме державне фінансування НДДКР на початковому етапі становлення постіндустріального суспільства має стратегічне значення для формування національного інноваційного ресурсу. Це пояснюється тим, що пряме втручання з боку держави у фінансування наукових і дослідно-конструкторських розробок має значний вплив на прискорення темпів продукування нових технологій, продуктів і послуг і, як наслідок, активізує процеси формування національного інноваційного ресурсу за пріоритетними напрямками. Однак на сучасному етапі відбувається трансформація від прямого державного фінансування до непрямого. Це стало можливим за рахунок наявності потужних національних інноваційних інфраструктур і розвиненості ринку інноваційного ресурсу в цих країнах.

Інноваційні високоприбуткові технології розглядаються як каталізатори інноваційного поступу країни в майбутнє. Технологічні інновації є квінтесенцією інституційних, економічних, технологічних та організаційних факторів, конвергенція яких створює умови для ефективної пропозиції та використання інноваційного ресурсу, і навпаки, їх диспропорції блокують інноваційний поступ.

Характерним імперативом сучасного періоду постіндустріальних країн є те, що найбільш важливі пріоритети науково-технологічного розвитку дедалі більше пов'язуються не з широкомасштабними дорогими проектами проривного характеру, а з довгостроковою роботою в напрямі зміцнення усіх ланок національних інноваційних систем – в економіці, інформаційній сфері, освіті та охороні здоров'я, охороні навколишнього середовища та вивченні космосу, що у сукупності формують життєздатну систему інноваційного поступу.

Як зазначалось раніше, питання формування інноваційного ресурсу в країнах ЄС має особливе місце в контексті євро-інтеграційних процесів України. На рис. 2 представлена концепція реалізації інноваційного поступу Європейського Союзу, яка стала результатом систематизації інформації, здійсненої нами на основі низки джерел [8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16].

Проаналізуємо питання формування інноваційного ресурсу в ЄС на основі представленої концепції. Забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного поступу актуалізувалася в ЄС ще з часів включення держав-членів у об'єднані процеси зі створення валютного союзу та введення спільної валюти. Перші пріоритети конкурентоспроможного розвитку ЄС, в яких закладена орієнтація на створення потужного інноваційного ресурсу, на наднаціональному рівні були ідентифіковані ще в 1993 році у так званій Білій книзі Ж. Делора [14].

У 1999 році у Плані дій щодо розвитку підприємництва та конкурентоспроможності ЄС та Звіті Спеціальної групи з покращення бізнес-середовища були визначені ключові напрями зосередження зусиль ЄС щодо покращення конкурентних позицій та розвитку підприємницького середовища [9]. Цими документами було закріплено зобов'язання ЄС дотримуватися більш ліберального підходу до економічної політики з акцентом на структурній реформі у контексті постіндустріальної парадигми розвитку. Застосування нової парадигми дозволило національним урядам і ЄС ефективніше сприяти формуванню інноваційного ресурсу через відповідну конкурентну інфраструктуру на відміну від попереднього курсу підтримки корпоративних інтересів або лідерів сектору. Таким чином, лібералізація разом з національними регуляторними реформами зумовила виникнення складної і «галузевонейтральної» політики конкурентоспроможності ЄС.

У 1999 році у Плані дій щодо розвитку підприємництва та конкурентоспроможності ЄС та Звіті Спеціальної групи з покращення бізнес-середовища були визначені ключові напрями зосередження зусиль ЄС щодо покращення конкурентних позицій та розвитку підприємницького середовища [9]. Цими документами було закріплено зобов'язання ЄС дотримуватися більш ліберального підходу до економічної політики з акцентом на структурній реформі у контексті постіндустріальної парадигми розвитку. Застосування нової парадигми дозволило національним урядам і ЄС ефективніше сприяти формуванню інноваційного ресурсу через відповідну конкурентну інфраструктуру на відміну від попереднього курсу підтримки корпоративних інтересів або лідерів сектору. Таким чином, лібералізація разом з національними регуляторними реформами зумовила виникнення складної і «галузевонейтральної» політики конкурентоспроможності ЄС.

Наступним важливим етапом в інноваційному поступі ЄС став 2000 рік, коли на Лісабонській Європейській Раді лідери країн-членів ЄС прийняли амбіційну економічну програму, головною метою якої проголошено «створення до 2010 року найбільш конкурентоспроможної і динамічної

ІННОВАЦІЇ

економіки у світі, заснованої на передових знаннях, здатної забезпечувати стійкі темпи економічного зростання при створенні більшої кількості більш якісних робочих місць і вищого ступеня соціальної згуртованості» [10]. Тим самим була підтверджена орієнтація науково-технічної, інноваційної політик на розбудову постіндустріального суспільства.

Передумови розбудови постіндустріального суспільства і забезпечення інноваційного поступу		
Біла книга	План дій щодо розвитку підприємництва та конкурентоспроможності ЄС	Лісабонська стратегія
<ul style="list-style-type: none"> - створення умов для прискорення темпів інноваційного поступу та підвищення конкурентних позицій за рахунок глобальної конкурентоспроможності та максимального використання переваг єдиного ринку; - розвиток трансєвропейських мереж задля розбудови інноваційної інфраструктури; - розвиток наукових досліджень і технологій; - економіка солідарності в контексті постіндустріальної парадигми; - трансформація суспільства за рахунок нових технологій (інформаційне суспільство, біотехнології, аудіовізуальні технології); - інтеграція систем вищої і професійної освіти; - перетворення економічного зростання у створення робочих місць; - здійснення інвестицій в освіту; - поступовий перехід до економіки, заснованої на передових наукових завданнях; - децентралізація та розвиток ініціативи; - скорочення розриву між темпами зміни пропозиції та відповідним пристосуванням попиту. 	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток освіти для підприємницького суспільства; - нові вимоги до освіти, програм перепідготовки та створення робочих місць; - доступ до фінансових ресурсів і сприяння інноваціям; - доступ до науково-технічних та інноваційних розробок; - покращення виконання функцій державними органами (адміністрування); - створення сприятливих умов для зайнятості та покращення умов праці. 	<ul style="list-style-type: none"> - підготовка переходу до економіки й суспільства знань шляхом формування політики, яка сприятиме розвитку інформаційного суспільства й щодо наукових досліджень і розробок, а також прискорення структурних реформ для конкурентоспроможності та інновацій і завершення формування внутрішнього розвитку; - модернізація європейської соціальної моделі, інвестування в людський капітал і посилення соціальної згуртованості; - підтримка сприятливих перспектив зростання через відповідне застосування макроекономічних інструментів; - врахування впливу цієї політики на навколишнє середовище.
Мета		
модернізація економіки ЄС для збереження унікальної соціальної моделі в умовах зростання глобальної конкуренції, технологічних змін, загострення екологічних питань і старіння населення		
Напрями стратегії Європа-2020		
технологічного розвитку	інноваційного розвитку	
<ul style="list-style-type: none"> - підтримка освіти та мобільності кадрів; - створення сприятливого правового, регламентуючого й фінансового середовища; - стимулювання інноваційної активності в приватному секторі та посилення кооперації як на національному рівні, так і на рівні ЄС 	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення частки витрат на НДДКР до 3% ВВП – за рахунок асигнувань приватного сектора; - подальша вертикальна і горизонтальна координація інноваційної політики; - створення єдиного європейського дослідницького простору з урахуванням розширенням ЄС 	
Інструментарій		
<ul style="list-style-type: none"> - 7-рамкова програма досліджень, технологічного розвитку та демонстрації; - Рамкова програма конкурентоспроможності та інновацій; - програми форсайту, розроблені на рівні окремих країн-членів ЄС - Європейський інститут інновацій та технологій 		
Поточні досягнуті результати		
<ul style="list-style-type: none"> - перенесення стратегічного мислення на інструменти політики на європейському рівні, включаючи директиви, програми ЄС, плани дій і рекомендації; - розробка інструментів у напрямі стабільного розвитку; - запровадження основних інструментів реалізації стратегії, включаючи присвячення весняної Європейської Ради Лісабонському процесу, реорганізація роботи Ради Міністрів навколо плану дій щодо конкурентоспроможності, залучення до Лісабонського процесу Європейського Парламенту, соціальних партнерів і громадянського суспільства 		

Рис. 2. Концепція реалізації інноваційного поступу Європейського Союзу

Передусім країни ЄС ставили завдання перевершити найрозвиненіші економіки світу (а саме США і деякою мірою – Японію) за основними параметрами інноваційного поступу: з точки зору інноваційного ресурсу, науково-технічного, інноваційного потенціалів. Мета створення до 2010 року найбільш конкурентоспроможної у світі економіки, заснованої на знаннях, вимагала економічних і соціальних реформ. Початкові цілі Лісабонської стратегії склалися з чотирьох основних домінант наведених в концепції.

ІННОВАЦІЇ

На наш погляд з точки зору формування інноваційного ресурсу, головна ідея Лісабонської стратегії полягає у переосмисленні умов забезпечення інноваційного поступу у межах неоекономіки, яка генеруватиме вищу додану вартість і водночас підвищуватиме продуктивність основних факторів виробництва за одночасного покращення функціонування спільного європейського ринку, підтримки інноваційного підприємництва, зміцнення стабільності макроекономічної системи й посилення соціальної консолідації за дотримання принципів стабільного розвитку.

Лісабонською стратегією встановлено мету: 3% ВВП має припадати на виконання наукових досліджень і розробок. Хоча до 2010 р. ця мета не була досягнута (табл. 1), вона залишилася одним з п'яти ключових завдань в рамках стратегії Європа-2020, прийнятій у 2010 р. [2].

Таблиця 1

Частка витрат на виконання досліджень і розробок у ВВП, %

№	Країна	Частка, %	№	Країна	Частка, %
1	Фінляндія	3,55	18	Угорщина	1,3
2	Швеція	3,41	19	Іспанія	1,3
3	Німеччина	2,98	20	Італія	1,27
4	Данія	2,98	21	Росія	1,12
5	Австрія	2,84	22	Сербія	0,97
6	Словенія	2,8	23	Польща	0,9
7	Франція	2,29	24	Литва	0,9
8	Бельгія	2,24	25	Мальта	0,84
9	Естонія	2,18	26	Словаччина	0,82
10	Нідерланди	2,16	27	Україна	0,75
11	ЄС-27	2,08	28	Хорватія	0,75
12	Чеська Республіка	1,88	29	Греція	0,69
13	Сполучене Королівство	1,72	30	Латвія	0,66
14	Ірландія	1,72	31	Болгарія	0,64
15	Норвегія	1,65	32	Румунія	0,49
16	Португалія	1,5	33	Кіпр	0,46
17	Люксембург	1,46			

Однак, на національному рівні лише три країни-члени ЄС досягли мети Лісабонської стратегії – фінансування двох третин витрат на дослідження і розробки підприємницьким сектором: Люксембург (79,7%), Фінляндія (68,2%) і Німеччина (68,1%). У той же час основний обсяг витрат на наукові дослідження підприємницького сектора більшості обстежених країн було витрачено у сфері виробництва, найбільше з яких – у Німеччині та Словенії (відповідно 90,0% і 85,6%) [2].

Формування потужного інноваційного ресурсу потребує значних змін в розподілі витрат на наукові дослідження і розробки між країнами за галузями наук у секторі вищої освіти. Разом із тим, у більшості країн природничі науки, техніка, технології та медичні науки складали понад дві третини витрат на наукові дослідження і розробки у секторі вищої освіти [3].

Виникла необхідності перегляду і перебудови традиційних інструментів забезпечення процесів формування інноваційного ресурсу і трансформації суспільства у межах постіндустріальної парадигми, тобто:

- розвитку економіки знань, у якій традиційні основи зростання продуктивності витісняють знаннями, інноваціями, людським потенціалом і потужними інноваційним ресурсом, що зумовлює відмінні способи створення вартості порівняно з матеріальними формами капіталу;
- значної зміни балансу глобальних конкурентних сил за рахунок підвищення частки світового виробництва в азійських та інших країнах, особливо країнах-учасницях БРИКС;

ІННОВАЦІЇ

– глобалізації, розвитку нових технологій та інтеграції у глобальну інноваційну систему країн, що розвиваються. Це призводить до необхідності корегування моделі міжнародної спеціалізації і стимулювання зрушень до нових сфер діяльності;

– посилення тенденції до делокалізації інноваційної діяльності, що є наслідком розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, руйнування географічних бар'єрів, які призводять до зростання специфікації, фрагментації та територіального розосередження виробничих ланцюгів між країнами з метою пошуку найбільш продуктивного їх розташування;

– збільшення різниці між розвитком ЄС і його основних конкурентів – наприклад, інноваційний поступ, рівень зайнятості, рівні продуктивності та життя в ЄС є нижчими, ніж в економіці США;

– посилення тиску на енергетичні й інші ресурси внаслідок зростання глобального попиту, що зумовлює вищі екологічні витрати й вимагає дій щодо покращення екологічної ефективності економіки як на внутрішньому, так і на багатосторонньому рівнях;

– демографічних змін, спричинених старінням населення, які мають значний вплив на довгострокове зростання ЄС і порушують стабільність програм державних витрат в ньому.

За оцінкою Єврокомісії, у 2050 році ЄС створюватиме лише 10% глобального ВВП порівняно з 18 % у 2000 році [10].

Лісабонський процес є динамічним, таким, що постійно адаптується до нових умов. Це призвело до прийняття нової стратегії. Передусім, процес перегляду Лісабонської стратегії ЄС був зумовлений необхідністю посилення взаємної узгодженості з ключовими сферами політики на рівні співтовариства та країн-членів.

З метою створення в ЄС найбільш привабливого місця зосередження процесів формування інноваційного ресурсу Лісабонською стратегією передбачено забезпечити відкриті та конкурентні екзогенні та ендогенні ринки, удосконалити європейську інноваційну інфраструктуру. Крім того, має бути здійснена реформа політики державної підтримки процесів формування інноваційного ресурсу, НДДКР, венчурного капіталу, особливо щодо малих і середніх підприємств.

Також запропоновано нові напрями й інструменти для підвищення конкурентоспроможності економіки ЄС, які використовує оновлена Лісабонська стратегія. Зокрема, Єврокомісія розробила дві головні програми фінансування – 7-рамкова програма досліджень, технологічного розвитку й демонстрації (РП7) (бюджет якої складає 50,5 млрд євро) і Рамкова програма конкурентоспроможності та інновацій (СІР) (3621,3 млрд євро). Таким чином, ЄС визначає знання найважливішим своїм ресурсом і перспективи майбутньої конкурентоспроможності його членів залежать від інноваційного розвитку економіки, що передбачає активізацію інвестицій у знання та інновації, зростання продуктивності, розвиток людського капіталу й посилення наукової та технологічної бази промисловості.

У другій половині 90-х років уряди практично всіх західноєвропейських країн прийняли на законодавчому рівні Програми стимулювання інноваційної діяльності. Так, у 1999 році уряд Франції прийняв закон про інновації, в якому, у тому числі, намічено: розширення мобільності наукового персоналу державних дослідницьких центрів, надання їм більшої свободи в організації власних компаній, надання консультацій у промисловості; посилення зв'язків між університетами та промисловістю з метою створення малого інноваційного бізнесу тощо.

До законодавчих ініціатив Великобританії відносяться «Схема венчурного капіталу» і «Схема розвитку бізнесу», які містять заходи щодо стимулювання залучення коштів суспільного накопичення і приватних заощаджень в інвестування малого інноваційного бізнесу.

Як відповідь на виклики американського Массачусетського технологічного інституту, було створено Європейський інститут інновацій та технологій (ЄІТ) (Європейський Парламент підтримав Регламент про заснування 11 березня 2008 року). Це стало одним із наймасштабніших проектів у контексті нової освітньо-дослідницької політики ЄС, і зокрема втілення принципу трикутника знань» (освіта – дослідницька діяльність – інноваційне виробництво). Робота ЄІТ спиратиметься на діяльності «Спільнот знань та інновацій» – довгострокових партнерських консорціумів між університетами, дослідницькими організаціями та бізнесовими компаніями. «Спільно-

ІННОВАЦІЇ

ти» працюватимуть на базі ЄІТ, однак матимуть високий рівень автономії. У них також зможуть взяти участь освітні, дослідницькі чи бізнесові структури країн з поза меж ЄС.

Світовий досвід переконує у неможливості забезпечення інноваційного поступу національної економіки без стимулювання державою залучення недержавних інвестицій у цей процес. Наприклад у 2012 р. у промисловості США 36% витрат на НДДКР фінансувалося за рахунок урядових контрактів, спрямованих головним чином на створення військових і космічних систем, у той час як компанії безпосередньо фінансували ризикові проекти [7]. В 2012 р. американські компанії витратили 91 млрд дол на науково-дослідну діяльність, що дорівнює 24% валового національного продукту, створеного в приватному секторі. Майже 97% цієї суми були витрачені промисловістю на прикладні дослідження та створення нових і покращання існуючих продуктів і технологій [7].

Для порівняння: поза бюджетом у США фінансується 73% НДДКР, у Німеччині – 70%, в Японії і Великобританії – 62%, у Франції та Італії – 57%. Найбільша увага при цьому поділяється експортно-орієнтованим конкурентоспроможним видам економічної діяльності. У США тільки із позабюджетних джерел на наукову діяльність надходить 200 млн дол, а один вкладений у науку долар повертає до бюджету 8 доларів [7].

Бюджет – головне джерело фінансування державних довго-, середньо- та короткострокових програм НДДКР, створення й придбання нової цивільної техніки та технології. Держава постає також у ролі підприємця, розміщуючи на державному ринку контракт на НДДКР, і висуває наступні вимоги до корпорацій – постачальників нової техніки та технології або науковим центрам-виконавцям програми НДДКР:

- ефективне використання державних фінансових ресурсів, раціоналізація промислового й технологічного виробництва;
- застосування сучасних методів управління;
- активне здійснення державної політики міжгалузевої та внутрішньогалузевої передачі технологій – упровадження в економіку новітніх зразків техніки та технології, стимулювання НТП;
- перепідготовка та перекваліфікація кадрів;
- постійна реконструкція виробництва чи його модернізація, якщо це пов'язано з виконанням держзамовлень у сфері науки, техніки та НТП.

Таким чином, держава відіграє подвійну роль. З одного боку, вона вимушена пристосовуватись до умов глобалізації і може застосовувати заходи, що гальмують співробітництво, якщо це не відповідає інтересам національного капіталу, з іншого – сама створює передумови для його подальшого розвитку.

Висновки. Шлях інтеграції України до Європейського Союзу вимагає наближення економічної системи до системи країн ЄС, що призводить до необхідності імплементації інноваційної моделі розвитку, яка прийнята у ЄС за базову. Утвердження інноваційної моделі розвитку національної економіки призначене забезпечити її конкурентоспроможність, інноваційний поступ, а тому поступово стає імперативом державної політики України.

Література

1. Ковальчук К. Ф. Проблеми та тенденції формування соціально-інноваційної політики сталого розвитку держави, регіонів, підприємств : колект. монографія / К. Ф. Ковальчук. – Павлоград : Арт СИНТЕЗ-Т, 2014. – 352 с.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держ. служба статистики України. – К.: [б. в.], 2013. – 287 с.
3. Семиноженко В. П. Яка інноваційна політика потрібна Україні? / В. П. Семиноженко // Наука та інновації. – 2011. – Т. 7. – №1. – С. 41-44.
4. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л. Федулова // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С. 28-45.
5. Федулова Л. І. Технологічна політика в системі стратегії економічного розвитку / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 1. – С. 20-38.
6. Шандра В. М. Шляхи використання в економіці України форм і методів технологічного оновлення в розвинених країнах / В. М. Шандра // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 6. – С. 31-38.
7. Шерер Ф. М. Структура отраслевых рынков / Ф. М. Шерер, Д. Росс; [пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 1997. – С. 608-609.
8. Crawford R. In the Era of Human Capital. The Emergence of Talent, Intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What It Means to Managers and Investors / R. Crawford. – L. – N. Y., 1991. – P. 11.
9. International Property Right Index 2011 REPORT [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

ІННОВАЦІЇ

http://www.propertyrightsalliance.org/userfiles/file/ATR_2011%20INDEX_Web2.pdf.

10. IT Industry Competitiveness Index 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bsa.org/globalindex.
11. OECD Factbook 2013 Economic, Environmental and Social Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd-ilibrary.org>.
12. Portet A. I. High Tech Indicators (Statistics-Only). Technology-based Competitiveness of 33 Nations [Електронний ресурс]. / A. I. Portet, N. C. Newman, X.-Y. Jin, D. M. Johnson, J. D. Roessner – Atlanta Technology Policy and Assessment Center Georgia Institute of Technology, 2008. – Режим доступу: www.tpac.gatech.edu/sites/default/files/doc/HTI_S_2008report_Jun10.pdf.
13. Rothwell R. Industrial innovation: Success, Strategy, Trends / Ed. M. Dodgson and R. Rothwell // The Handbook of Industrial Innovation. – Aldershot: Elgar, 1994. – P. 33–53
14. Sapir A. Globalisation and the Reform of European Social Models (Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bruegel.org/wp-content/uploads/imported/publications/pc_sept2005_socialmod.pdf.
15. Офіційний сайт European Foresight. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://foresight.jrc.ec.europa.eu>.
16. Офіційний сайт GOV.UK [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gov.uk>.

References

1. Kovalchuk, K. F. (2014). *Problemy ta tendentsii formuvannya sotsialno-innovatsiinoi polityky staloho rozvytku derzhavy, rehioniv, pidpryemstv: kolekt. monohrafiia [Issues and trends of formation the social-innovative policy of sustainable development of the state, regions, companies: collective. Monograph]*. Pavlohrad: Art SYNTEZ-T [in Ukrainian].
2. State Statistics Service of Ukraine (2013). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: stat. zb. [Scientific and innovative activity in Ukraine: Statistical Yearbook]*. Kyiv: [b. v.] [in Ukrainian].
3. Semynozhenko, V. P. (2011). Yaka innovatsiina polityka potrebna Ukraini? [Which innovation policy Ukraine requires?]. *Nauka ta innovatsii - Science and Innovations, Vol., 7. 1, 41-44* [in Ukrainian].
4. Fedulova, L. (2013). Innovatsiinyi rozvytok: evoliutsiia pohliadiiv ta problemy suchasnoho usvidomlennia [Innovative development: the evolution of opinions and problems of the current perception]. *Ekonomichna teoriia - Economic theory, 2, 28-45* [in Ukrainian].
5. Fedulova, L. I. (2010). Tekhnolohichna polityka v systemi stratehii ekonomichnoho rozvytku [Technological policy in the system of economic development strategy]. *Ekonomika i prohnozuvannia - Economics and predictions, 1, 20-38* [in Ukrainian].
6. Shandra, V. M. (2007). Shliakhy vykorystannia v ekonomitsi Ukrainy form i metodiv tekhnolohichnoho onovlennia v rozvynenykh krainakh [The ways to use in the economy of Ukraine forms and methods of technological upgrades in developed countries]. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of economics, 6, 31-38* [in Ukrainian].
7. Frederic M. Scherer (1990). *Industrial Market Structure and Economic Performance*. Houghton Mifflin Company
8. Crawford, R. (1991). *In the Era of Human Capital. The Emergence of Talent, Intelligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What It Means to Managers and Investors*. N. Y.
9. International Property Right Index 2011 REPORT (2011). www.propertyrightsalliance.org Retrieved from: http://www.propertyrightsalliance.org/userfiles/file/ATR_2011%20INDEX_Web2.pdf.
10. IT Industry Competitiveness Index 2011 (2011). www.bsa.org Retrieved from: www.bsa.org/globalindex.
11. OECD Factbook 2013 Economic, Environmental and Social Statistics (2013). www.oecd-ilibrary.org Retrieved from: <http://www.oecd-ilibrary.org>.
12. Portet, A. I., Newman, N. C., Jin, X.-Y., Johnson, D. M., & Roessner, J. D (2008). *High Tech Indicators (Statistics-Only). Technology-based Competitiveness of 33 Nations*. Atlanta Technology Policy and Assessment Center Georgia Institute of Technology. Retrieved from: www.tpac.gatech.edu/sites/default/files/doc/HTI_S_2008report_Jun10.pdf.
13. Rothwell, R., & Dodgson, M. (Ed.). (1994). *Industrial innovation: Success, Strategy, Trends*. The Handbook of Industrial Innovation. Aldershot: Elgar.
14. Sapir, A. (2005). *Globalisation and the Reform of European Social Models (Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005)*. Retrieved from: http://bruegel.org/wp-content/uploads/imported/publications/pc_sept2005_socialmod.pdf.
15. Ofitsiinyi sait European Foresight. [Official site of European Foresight]. (n.d.). foresight.jrc.ec.europa.eu Retrieved from: <http://foresight.jrc.ec.europa.eu>.
16. Ofitsiinyi sait GOV.UK [Official site of GOV.UK]. (n.d.). www.gov.uk Retrieved from: <http://www.gov.uk>.

Надійшла 25.07.2015

ІННОВАЦІЇ

УДК 658.15: 334.735

В. В. Карцева, к. е. н., доцент, докторант**УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ НА ОСНОВІ СТВОРЕННЯ ЦЕНТРІВ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Анотація. Обґрунтовано доцільність удосконалення фінансового управління в системі споживчої кооперації на основі створення центрів фінансової відповідальності. У якості домінуючих виділено центри витрат, доходів, прибутку та інвестицій з виокремленням відповідних ключових показників успіху, що сприятиме формуванню повноцінного циклу фінансового управління у системі споживчої кооперації. Практична реалізація процесу створення та функціонування центрів фінансової відповідальності в системі споживчої кооперації надасть змогу оцінити ефективність функціонування як окремого бізнес-процесу, центру фінансової відповідальності так і системи в цілому.

Ключові слова: система споживчої кооперації, фінансове управління, центри фінансової відповідальності, ключові показники успіху.

В. В. Карцева, к. э. н., доцент, докторант**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВОГО УПРАВЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ НА ОСНОВЕ СОЗДАНИЯ ЦЕНТРОВ ФИНАНСОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

Аннотация. Обоснована необходимость усовершенствования финансового управления в системе потребительской кооперации на основе создания центров финансовой ответственности. В качестве доминирующих определены центры расходов, доходов, прибыли и инвестиций с выделением для каждого центра финансовой ответственности определенных ключевых показателей успеха. Это будет способствовать формированию полноценного цикла финансового управления в системе потребительской кооперации. Практическая реализация процесса создания и функционирования центров финансовой ответственности в системе потребительской кооперации создаст условия для оценки эффективности функционирования как отдельного бизнес-процесса, центра финансовой ответственности так и системы в целом.

Ключевые слова: система потребительской кооперации, финансовое управление, центры финансовой ответственности, ключевые показатели успеха.

V. V. Kartseva, Candidate of Economic Science, Associate Professor, Postdoctoral Student**IMPROVEMENT OF FINANCIAL MANAGEMENT IN THE SYSTEM OF CONSUMER COOPERATION BASED ON BUILDING CENTERS OF FINANCIAL RESPONSIBILITY**

Abstract. The necessity to improve the financial management in the system of consumer cooperation on establishment centers of financial responsibility have been grounded in the article. The centers of charges, proceeds, benefit and investments are identified as dominant ones with distribution to every center the financial responsibility of fixed key indicators of success. Creation and practical functioning of financial responsibility centers in consumer cooperation system will allow evaluating functional efficiency of both financial responsibility center as a separate business process and the system as a whole.

Keywords: consumer cooperation system, financial management, financial responsibility centers, key success indicators.

Актуальність теми дослідження. Нестабільні економічні та політичні процеси, що відбуваються в Україні, закономірно потребують пошуку нових гнучких форм фінансового управління з

ІННОВАЦІЇ

метою підвищення конкурентоздатності та прибутковості. Досягнення росту прибутковості суб'єктів господарювання, у тому числі і споживчої кооперації, можна забезпечити на основі широкого застосування принципів і форм внутрігосподарської децентралізації управління шляхом створення центрів фінансової відповідальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання організації системи фінансового управління на основі центрів фінансової відповідальності знайшли відображення в роботах П. Хорвата, Д. Хоупа, Р. Фрайзера, С. Ф. Голова, А. Г. Загороднього, В. Б. Івашкевича, Т. П. Карпової, В. Е. Керімова, А. Д. Шеремета, І. С. Шиткіної, Г. О. Партина, Л. А. Сухаревої, С. Н. Петренко, А. І. Ясінської та ін. У попередніх дослідженнях нами розкриті питання сутності фінансового контролінгу, використання інструментарію стратегічного та оперативного фінансового контролінгу в системі споживчої кооперації. Разом з тим питання щодо удосконалення системи фінансового управління зі створенням центрів фінансової відповідальності у споживчій кооперації є недостатньо висвітленими.

Мета статті. Метою даної статті є обґрунтування можливостей створення центрів фінансової відповідальності в системі споживчої кооперації для забезпечення ефективності її функціонування.

Викладення основного матеріалу. Споживча кооперація України є складною системою, яка відіграє значну роль у розвитку економіки держави, вона вирішує складні і важливі проблеми соціально-економічного функціонування як власної системи так і суспільства в цілому. Нестабільні економічні та політичні процеси, що відбуваються в Україні, потребують від керівництва системи споживчої кооперації пошуку гнучких методів фінансового управління з метою підвищення ефективності її діяльності. Одним з таких методів може бути удосконалення діючої системи фінансового управління на основі створення центрів фінансової відповідальності, що сприятиме децентралізації управлінського процесу та підвищенню відповідальності за результати діяльності на нижніх управлінських рівнях.

Децентралізація управлінського процесу надасть можливість виявляти ефективність діяльності кожного структурного підрозділу системи споживчої кооперації. Процес управління структурними підрозділами забезпечує інформаційна база обліку, аналізу та контролю, що у сукупності формує систему центрів фінансової відповідальності споживчої кооперації. Система розподілу відповідальності має забезпечити:

По-перше формування удосконаленої фінансової структури, основу якої складають центри фінансової відповідальності. Фінансова структура - ієрархічна система центрів фінансової відповідальності (ЦФВ), яка визначає їх значущість та економічну сопідпорядкованість і призначена для комплексного управління економічними результатами діяльності [3].

По-друге формування бюджетної структури, яка представлена системою фінансової планово-звітної документації (бюджетів) суб'єкта господарювання за різними сферами діяльності (в залежності від специфіки галузі діяльності суб'єкта господарювання) та центрів фінансової відповідальності (ЦФВ).

Створення центрів фінансової відповідальності при формуванні системи бюджетів має забезпечення їх виконання, контроль та коригування.

За Хоупом Д. та Фрайзером Р. центр фінансової відповідальності - це специфічна структурна одиниця суб'єкта господарювання, яка в процесі своєї діяльності впливає на економічний результат і призначена для несення відповідальності за процес планування та досягнення планів [7].

Поняття ЦФВ для більшої деталізації можна доповнити поняттями центр фінансового обліку та місце виникнення витрат, оскільки центр фінансової відповідальності має бути забезпечений якісною інформаційною базою та здійснювати безпосередньо контроль за витратами, обсяг яких знаходиться в безпосередньому зв'язку з фінансовими результатами діяльності підприємства.

Шиткіна І. С. та Івашкевич В. Б. дотримуються думки, що:

- центр фінансового обліку (ЦФО) – це специфічна структурна одиниця суб'єкта господарювання, що впливає в ході своєї діяльності на економічні результати та забезпечує коректний облік даних результатів;
- місце виникнення витрат (МВВ) – виокремлений об'єкт у складі суб'єкта господарювання,

ІННОВАЦІЇ

в результаті функціонування якого виникають витрати відповідного рівня, а відповідальність за них несе центр фінансової відповідальності вищого рівня [2, 8].

Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж. чітко визначають обсяг відповідальності за створеними центрами, так центр витрат (cost center) підзвітний тільки за витрати; центр продаж (revenue center) – тільки за виручку; центр прибутку (profit center) – за витраті та забезпечення виручки; центр інвестицій (investment center) – за затрати, виручку та інвестиції [6, с.110].

Для системи споживчої кооперації України найбільш прийнятними є створення центрів фінансової відповідальності: витрат, доходів, прибутку та інвестицій.

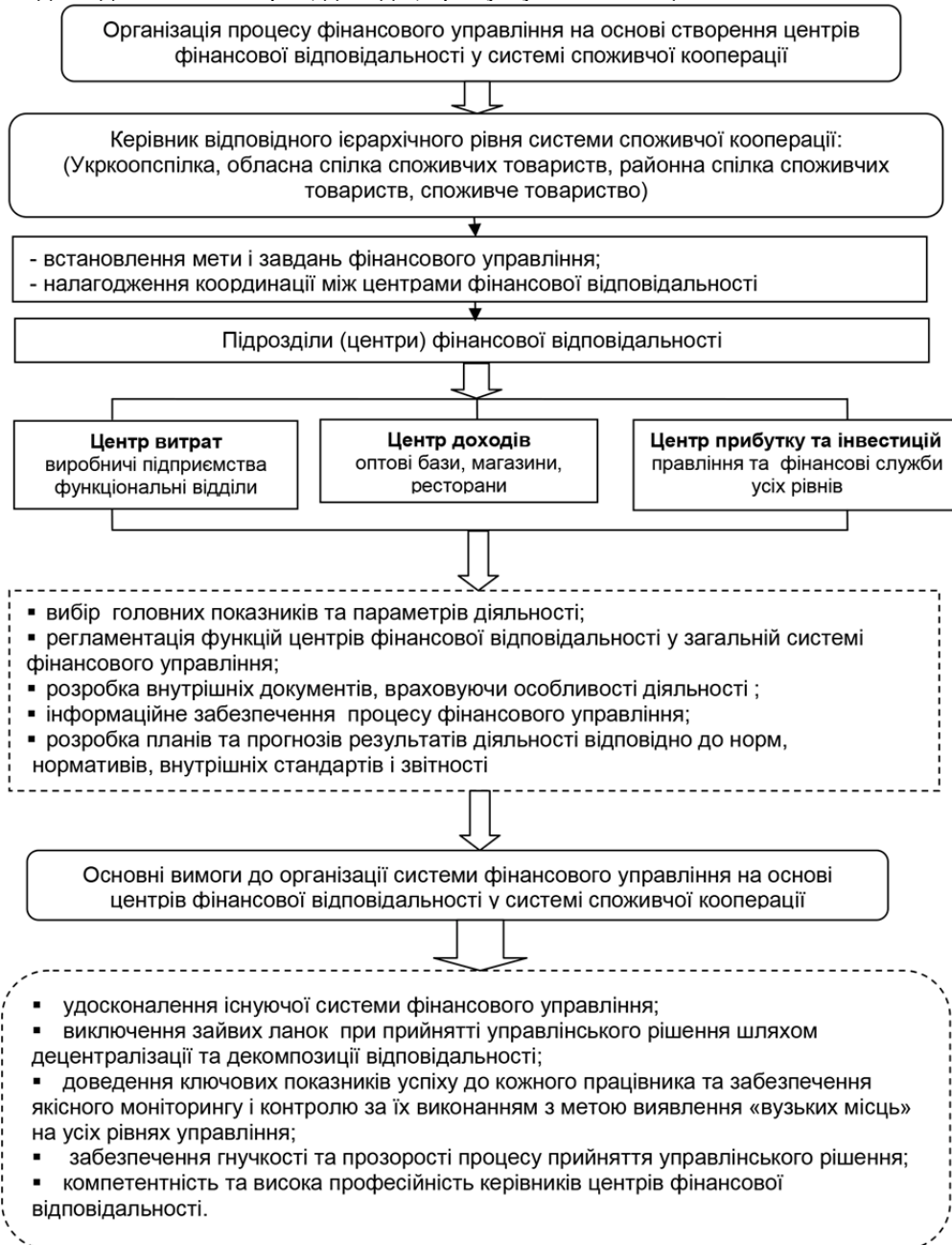

Рис. 1. Основні елементи системи фінансового управління системи споживчої кооперації на основі виділення центрів фінансової відповідальності

ІННОВАЦІЇ

Такий вибір пов'язаний зі специфікою діяльності системи споживчої кооперації України, де з одного боку побудована вертикаль управління з відповідною сопідпорядкованістю рівнів управління (Укркоопспілка, обласна спілка споживчих товариств, районна спілка споживчих товариств, споживче товариство), а з іншого – кожен рівень управління має власні повноваження і відповідну самостійність у прийнятті управлінських рішень (рис. 1).

Рішення щодо напрямів інвестиційних вкладень вирішуються на рівні вищого менеджменту. Для функціонування визначених центрів фінансової відповідальності мають бути виокремлено їх задачі та інструменти.

Діяльність центра фінансової відповідальності має контролюватись через призму визначених ключових показників успіху. Для цього необхідно чітко розуміти обсяг робіт, послуг, асортимент продукції, що реалізується через створений центр фінансової відповідальності, а також обсяг послуг, що надаються зовнішнім і внутрішнім клієнтам. Так у системі споживчої кооперації України є власне виробництво, ресторанне господарство, оптова та роздрібна торгівля, в рамках такої діяльності можуть надаватись послуги по реалізації продукції як всередині системи так і за її межами.

Враховуючи багатофункціональну діяльність системи споживчої кооперації, можна запропонувати для центрів фінансової відповідальності наступні показники:

- центр витрат: обсяги робіт, що виконуються даним підрозділом (виробнича програма), структура витрат, собівартість одиниці продукції, показники ефективності використання основних і оборотних засобів;

- центр доходів: обсяг продаж (реалізації), обсяг грошових надходжень, обсяги дебіторської заборгованості, обсяг витрат, пов'язаний із реалізацією товарів, робіт, послуг, витрати на утримання даного центру;

- центр прибутку та інвестицій необхідно оцінювати за показниками центру витрат і доходів, а також за показником ефективності фінансово-господарської діяльності (рентабельність, фондодвидача, оборотність оборотних активів і т. ін.). Крім того, мають бути включені показники, пов'язані із ефективним здійсненням інвестиційної діяльності (період окупності, внутрішня норма дохідності, ROI, RORAC, EVA), для інвестора важливо враховувати фінансовий стан, тому показники фінансового стану також можуть бути включені до переліку ключових показників.

Після визначення структури центрів відповідальності та декомпозиції відповідальності за виконання визначених показників доцільно сформувати структуру бюджетів, які зводять у єдине ціле доведені до кожного центру відповідальності фінансові показники.

Показники мають враховувати особливості функціонування відповідного центру відповідальності та підлягати плануванню і контролю. Після визначення показників необхідно сформувати регламент фінансового планування, порядок формування звітів, коригування прийнятих бюджетів для кожного центру відповідальності та здійснення аналізу фінансових результатів з метою виявлення відхилень і з'ясування причин цих відхилень. Таким чином, ми маємо справу із повноцінним циклом фінансового управління в системі споживчої кооперації України, з орієнтацією на обрані фінансові показники.

Система ключових показників центрів фінансової відповідальності формує бюджетну модель системи споживчої кооперації. При підборі ключових показників успіху необхідно враховувати, що вони повинні відображатися у фінансових і бухгалтерських звітах, мати числове значення і однозначне трактування з погляду економічного змісту

При практичній реалізації процесу формування центрів фінансової відповідальності в системі споживчої кооперації необхідно залучати до цієї процедури власників бізнес-процесів. Це є необхідним для відповідної аргументації щодо відбору показників за допомогою яких можна оцінити та контролювати як окремий бізнес-процес, центр фінансової відповідальності так і діяльність системи споживчої кооперації в цілому. Нами запропоновано використовувати систему евентологічного скорингу для відбору показників, що сприятиме більш чіткій аргументації даної процедури.

Висновки. Сформована на таких засадах фінансова структура системи споживчої кооперації України має забезпечити для кожної її складової (центру відповідальності) ті чи інші фінансові

ІННОВАЦІЇ

показники, які розкривають сутність цієї організаційної структури в системі управління. Такий підхід до бюджетного управління системою споживчої кооперації України забезпечить визначення прогнозних та планових показників діяльності на більш якісному рівні з подальшим коригуванням даних показників під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Логічно побудована фінансова структура в системі споживчої кооперації України є основою для впровадження прозорого, надійного та гнучкого бюджетного управління та сприятиме більш чіткій роботі усіх рівнів менеджменту системи.

Література

1. Голов С. Ф. Управлінський облік і контролінг: концепції та застосування / С. Ф. Голов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2007. - № 5. - С. 8 – 10.
2. Ивашкевич В. Б. Организация управленческого учета по центрам ответственности и местам формирования затрат. / В. Б. Ивашкевич // Бухгалтерский учет. - 2000. - № 5 - С. 56 – 59.
3. Карпова Т. П. Управленческий учет: учебник для вузов. [Текст] / Т. П. Карпова.- Москва: ЮНИТИ, 2002. – 350 с.
4. Сухарева Л. А. Контроллинг - Основа управления бизнесом: учет. пособие / Л. А. Сухарева, С. Н. Петренко. – Киев: Ника-Центр, 2002. - 208 с.
5. Хорват П. Концепция контролинга: Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование / П. Хорват. – Киев : Вища освіта , 2008. – 269 с.
6. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект/ Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер; [пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова]. - Москва: Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
7. Хоуп Д. Бюджетирование, каким мы его не знаем. Управление за рамками бюджетов. [Текст] / Д. Хоуп, Р. Фрайзер. – Москва: ООО Вершина, 2005. – 256 с.
8. Шиткина И. С. Холдинги: правовой и управленческий аспекты. [Текст] / И. С. Шиткина. – Москва: Городец, 2003. – 367 с.

References

1. Holov, S. F. (2007). *Upravlinskyi oblik i kontrolinh: kontseptsii ta zastosuvannia* [Accounting management and controlling: concepts and application]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu - Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 5, 8 – 10 [in Ukrainian].
2. Ivashkevich, V. B. (2000). *Organizatsiya upravlencheskogo ucheta po tsentram otvetstvennosti i mestam formirovaniya zatrat* [Organization of the administrative account of the responsibility centers and places of formation expenses]. *Bukhhalterskyi uchet – Accounting*, 5, 56 – 59 [in Russian].
3. Karpova, T. P. (2002). *Upravlencheskiy uchet: uchebnik dlya vuzov* [Management accounting: a textbook for high educational establishments]. Moscow: YuNYTY [in Russian].
4. Sukhareva, L. A., & Petrenko, S. N. (2002). *Kontrolling - Osnova upravleniya biznesom: uchet. posobie* [The fundamentals of business management: textbook]. Kiev: Nika-Tsentr [in Russian].
5. Khorvat, P. (2008). *Kontseptsiya kontrolinga: Upravlencheskiy uchet. Sistema otchetnosti. Byudzhetrovanie* [The concept of controlling: Management accounting. The reporting system. Budgeting]. Kyiv: Higher Education [in Russian].
6. Charles T. Horngren, & George Foster (1999). *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. Prentice Hall College Div.
7. Khoup, D., & Frayzer, R. (2005). *Byudzhetrovanie, kakim my ego ne znaem. Upravlenie za ramkami byudzhetrov* [Budgeting, which we do not know. Beyond Budgeting]. Moscow: ООО Vershyna [in Russian].
8. Shitkina, I. S. (2003). *Kholdingi: pravovoy i upravlencheskiy aspekty* [Holdings: legal and administrative aspects]. Moscow: Horodets [in Russian].

Надійшла 09.07.2015

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

УДК 331.556.4

S. O. Polkovnychenko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
V. O. Kurochka, Student**ASSESSMENT OF THE SITUATION OF «BRAIN DRAIN» FROM UKRAINE
IN MODERN CONDITIONS**

Abstract. *The essence of the concept of «brain drain» is disclosed in the article. The dynamics is investigated and the main trends of emigration of highly skilled professionals from Ukraine are determined in the context of geographical, sectoral and age-sex structure. The outflow of scientists outside Ukraine is considered as one of the main threats to national security. Public policy measures aimed at regulating «brain drain», relating to both restraint of young scientists going abroad and their return, are proposed.*

Keywords: *intellectual migration, «brain drain», emigration of highly skilled professionals, regulation of «brain drain».*

S. O. Полковниченко, к. е. н., доцент,
V. O. Курочка, студент**ОЦІНКА СТАНУ «ВІДПЛИВУ УМІВ» З УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Анотація. *У статті розкрито сутність поняття «відплив умів». Досліджено динаміку та визначено основні тенденції еміграції висококваліфікованих фахівців з України з точки зору географічної, галузевої та статеві-вікової їх структури. Відплив учених за межі України розглянуто як одну з основних загроз національній безпеці. Запропоновано заходи державної політики, спрямовані на регулювання «відпливу умів», як для стримування виїзду молодих науковців за кордон, так і для повернення їх із-за кордону.*

Ключові слова: *інтелектуальна міграція, «відплив умів», еміграція висококваліфікованих фахівців, регулювання «відпливу умів».*

S. A. Полковниченко, к. э. н., доцент,
V. A. Курочка, студент**ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ «УТЕЧКИ УМОВ» ИЗ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

Аннотация. *В статье раскрыта сущность понятия «утечка умов». Исследована динамика и определены основные тенденции эмиграции высококвалифицированных специалистов из Украины с точки зрения географической, отраслевой и половозрастной структуры. Отток ученых за пределы Украины рассмотрен как одна из основных угроз национальной безопасности. Предложены меры государственной политики, направленные на регулирование «утечки умов», как для сдерживания выезда молодых ученых за границу, так и для возврата их из-за границы.*

Ключевые слова: *интеллектуальная миграция, «утечка мозгов», эмиграция высококвалифицированных специалистов, регулирование «утечки умов».*

Relevance of the research topic. International competitiveness of national economy and its modernization opportunities largely depend on the possession and proper management of intellectual capital. Highly qualified staff acquires key importance and becomes a constantly in demand production factor for a knowledge-based economy. It is highly-developed personality that becomes one of the most valuable national riches and a key resource for the development of economic system. In this regard, the developed countries not only create conditions for preservation and qualitative growth of their own intellectual capital, but also actively attract highly-skilled foreign professionals. In modern

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

conditions there takes place a rapid development of such segment of labor market as market of research staff and highly-skilled professionals, accompanied by increase in their mobility, growth of intellectual migration and the emergence of such specific phenomenon as "brain drain".

Statement of the problem. The phenomenon of "brain drain" is typical for all countries, but especially for those that choose the path of changing social structure and economic reforms. As a result of transformation processes the economy is unable to provide appropriate employment opportunities for specialists with higher education. Ukraine, today becoming an active participant in international intellectual migration processes, is not an exception. However, Ukraine remains an exporter at the international market of intellectual labor, being a donor of highly-educated and highly-skilled employees.

Analysis of recent researches and publications. Today, the phenomenon of "brain drain" is an extremely debatable topic that is of great interest for researchers and lively discussed by experts in different areas. The problem of international migration of skilled professionals was covered in many works of Ukrainian and foreign scientists, particularly, Y.Begay, E.Libanova, V.Nikolaevskiy, V.Omelianenko, N.Prohorenko and others. However, a set of theoretical and practical issues associated with "brain drain" from Ukraine still requires investigation. Economic science has not yet developed a clear approach to determining the nature and consequences of the influence of "brain drain" on the level of security, as well as an adequate migration policy.

Statement of the objective. The purpose of this article is to study theoretical aspects of "brain drain" process and justification of practical recommendations for its regulation in Ukraine.

Presentation of the problem basics. Intellectual migration is a process complex in nature, manifestations and consequences. We support the point of view of those researchers who consider intellectual migration as a two-way process involving "brain inflow" (brain gain) and "brain outflow" (brain drain) [1]. Since Ukraine serves mainly as a donor country of highly-educated and skilled professionals, we will focus on interpretation of the term "brain drain", which is similar to movement of capital going in one direction – from the country.

Researchers disagree as to which specialists should be included in the category of "brain", and what types of migration should be attributed to "brain drain". Some of them, along with scientists, engineers, programmers and other individuals with higher education, include middle technical and medical staff into the concept of "brain", however, do not refer specialists of creative professions to them [2]. Others limit the composition of such migrants only to scientific personnel. Some would, by contrast, define "brain drain" as migration, primarily of intellectuals, creators and carriers of spiritual and cultural values [7]. There is also a point of view according to which intellectual migrants include all population with higher education.

There is also no unity in determination of duration of migration of highly skilled professionals. While some researchers refer only irreversible emigration to obtain permanent residence to the concept of "brain drain", others consider it necessary to take account of migration under employment contracts and education programmes as well [6].

We would consider "brain drain" as emigration of highly-skilled professionals, particularly scientific personnel, in order to obtain permanent residence or employment contracts, i.e. as irreversible or long-term emigration of scientists and highly-skilled specialists.

Since the beginning of market reforms in Ukraine's economy there have been established strong trends of emigration of highly-skilled professionals. Unfortunately, available statistics of State Statistics Service of Ukraine do not reflect the real extent of "brain drain" abroad. As official information applies only to persons with scientific degree going abroad, we would focus on studying emigration of scientists.

Since independence, Ukraine has lost about a third of its scientific potential and continues to lose it. During 1991-1995 313 doctors of sciences already left Ukraine, out of which 105 persons moved to the USA, 34 to Israel, 115 to Russia, 10 to Germany and 9 to Poland. From 1996 to 2013 1,732 scientists (Fig. 1) left Ukraine for permanent residence abroad, among which 1,394 candidates and 338 doctors of sciences.

This process was the most massive during 1996-2002, with the average outflow of one hundred and fifty scientists per year. Since 2003 the intensity of emigration of scientists from Ukraine signifi-

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

cantly decreased. In 2008 the least number of candidates of sciences and in 2013 doctors of sciences within the studied period moved abroad. Out of the total number of professionals who left the state in 2013, there were one doctor and 27 candidates of sciences, from which 13 persons had academic status – 10 associate professors and 3 senior researchers [3].

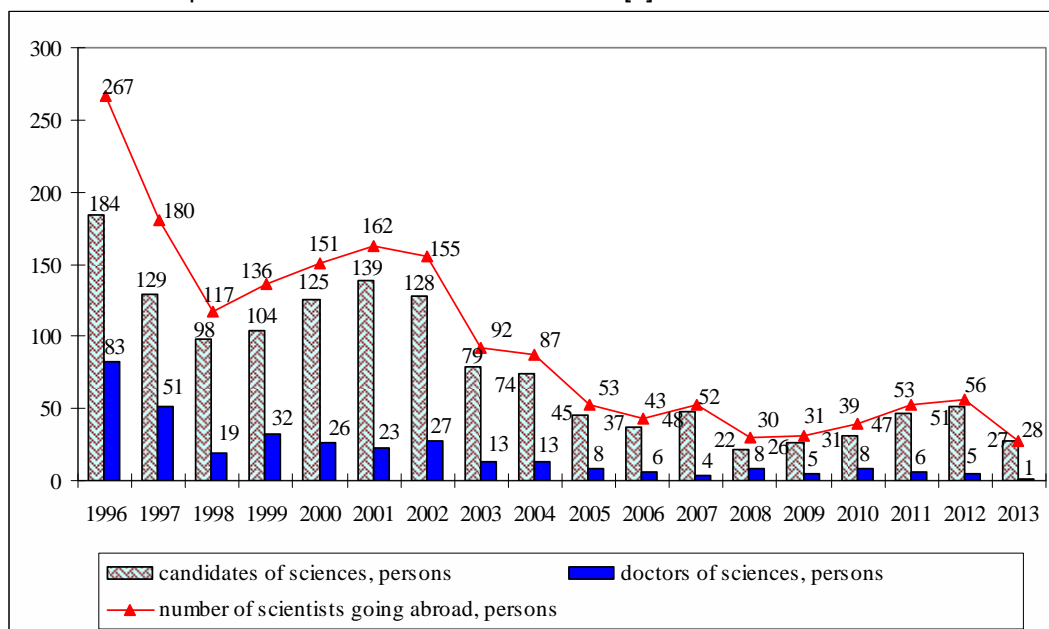

Fig.1. Number of emigrants from Ukraine with scientific degree during 1996-2013, persons
 Source: [3; 4; 5]

Men were more numerous to leave. For example, during 2007-2013 173 men went abroad, while only 116 women left in this period [5]. As for age structure of scientists-emigrants, by 1995 half of qualified researchers going abroad were under the age of 55; the age of the other half was within the range of 56 to 70 years. During 1998-2002 the average age of candidates of sciences, who emigrated, was 45.6 years, and of doctors of sciences – 54.7 years [3; 5]. However, while in 2007-2008 all doctors of sciences going abroad were in the age groups over 56 years, the majority of candidates of sciences were aged 31 to 50 years, being the most productive age for research activity. According to the data of 2007-2011 period, the highest number of scientists – 88 persons – left at the age of 30-40, 11 persons were aged less than 30 and 8 persons were aged over 70. The average age of professionals who went abroad in 2013, was 68 years for doctors and 42 years for candidates of sciences [3].

Emigration processes covered the scientists, who were the core of research teams and ensured recreation of research schools, especially in the fields of technical, medical and physical and mathematical sciences. Therefore, losses from emigration of highly-qualified professionals should be considered not only with respect to the range of research and development activities they could have carried out, but destructive processes at the collective level such as interruption of academic training and recreation of research schools should also be taken into account.

Among the hundreds of scientists who left Ukraine in the years of 1996-2012 for permanent residence abroad, most of them were represented by biologists, physicists and mathematicians. Specifically, during this period 83 doctors and 267 candidates of physical and mathematical sciences, 66 doctors and 198 candidates of biological sciences, 50 doctors and 199 candidates of medical sciences, 88 doctors and 298 candidates of technical sciences moved from Ukraine. The least number of scientists who emigrated were representatives from such fields as geology (3 doctors and 9 candidates), psychology (3 doctors and 8 candidates), geography (3 doctors and 7 candidates), veterinary medicine (3 doctors and 7 candidates), sociology (1 doctor), national security (1 doctor) and politics (1 candidate) [3; 10].

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

The most popular countries, where Ukrainian scientists left for, were the USA, Russia, Israel and Germany (Fig. 2).

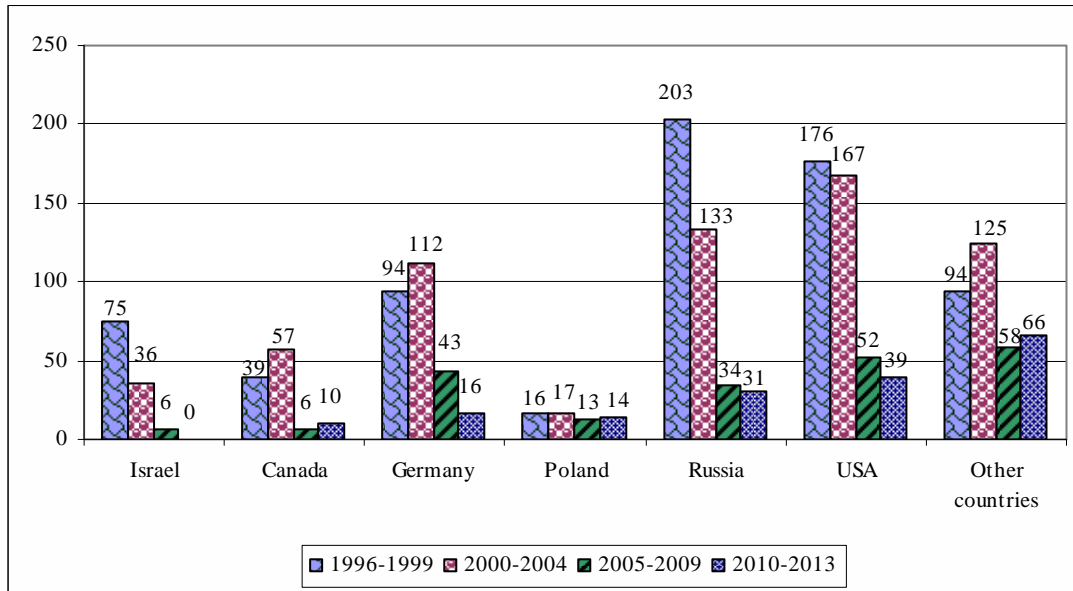

Fig.2. The main recipients of “brain drain” from Ukraine during 1996-2013, persons
Source: [3; 4; 5]

For the period of 1996-2013 25.1% of Ukrainian scientists moved to the USA, 23.2% – to Russia, 15.3% – to Germany, 6.8% – to Israel, 6.5% – to Canada, 3.5% – to Poland [3; 4; 5]. While in the 90-ies of XX century significant part of Ukrainian scientists settled in Israel and Canada, no scientist has left for Israel for the last four years.

In 2013 the main countries-recipients of highly-skilled professionals were European countries (10 specialists, among them – 6 moved to Germany), Russia (6), the USA and Canada (5) [3].

Despite reduction in the number of Ukrainian scientists-emigrants, emigration of specialists to the USA remains consistently high; this is fairly due to numerous scholarship programmes that enable young scientists move to the United States. Thus, during 1992-2013 800 Ukrainian scientists participated in the Fulbright Scholarship programme. Half of them were engaged in research activities, 22% represented by students who studied under graduate programs, and 28% were members of Faculty Programs [10].

Many of highly-educated Ukrainian specialists go to richer countries in search of better life and decent financial security. However, there are a lot of those who emigrate due to the desire for self-realization, improving skills and obtaining new experience. The long-term crisis of Ukrainian science, which is reflected in significant deterioration of its resource base, critically insufficient funding, and low wages of scientists, increases the desire of researchers for emigrating abroad.

The feature of modern emigration of highly-skilled Ukrainian professionals lies in the fact that these are persons of high professional motivation, who prefer opportunities of professional realization and meeting professional expectations and requirements to geographical factor in application of their knowledge [9]. In this regard, one may hope that the community of highly-skilled emigrants is not completely lost for Ukraine, and their intellectual potential in certain circumstances could work for the welfare of the Motherland.

Raw materials export-oriented structure of Ukrainian economy, active penetration of imported high-tech products into the national market, underdevelopment of the domestic market of high technologies, unwillingness of private sector to invest in expensive and long-term research projects create favorable conditions for emigration of highly-skilled professionals. We lose not only capital, which is, in-

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

cientally, more than one billion US dollars per year, but also the opportunity for adequate scientific and technological development.

The outflow of scientists, professionals, and skilled labor from Ukraine is considered as one of the major potential or real threats in scientific and technological areas of national security, as parameters of human resources potential of science and education have a decisive influence on the speed of socio-economic development.

Since the most capable specialists and young scientists leave Ukraine, there is a risk of losing the middle generation in scientific field of our country. Besides, Ukraine is losing billions of dollars spent on training and development of these professionals.

The cost for government and family for preparation of a scientist up to his working age is \$ 800 thousand, and of a specialist with higher education – \$ 600 thousand. Under this approach the estimated loss of Ukraine from emigration of scientists only amounts to about \$ 36 billion, however, this method does not consider a potential value of what they could have produced or invented [8].

Today Ukrainian policy in the area of intellectual migration is fragmentary and represents a set of disparate measures, hardly united by a common idea, goals and objectives. In addition, it is not conceptually, organizationally or legally framed.

The state should comprehensively approach the regulation of the process of intellectual capital outflow, create the proper conditions for fruitful research activity primarily of elite, the most gifted scientists, and develop and implement the mechanism of return of migrants to their homeland, i.e. turn irreversible emigration into temporary. In this regard, the state must adopt the measures for deterring young scientists from going abroad, as well as for return them from abroad (Fig. 3).

Training and obtaining experience by domestic professionals abroad, however, with subsequent return to this country, can be one of the ways of resolving the problem of “brain drain”. In order to avoid degradation of future generation we should expand cooperation with our scientists working abroad. “Brain drain” should not be loss-making, but profitable for the state, at least paying its way.

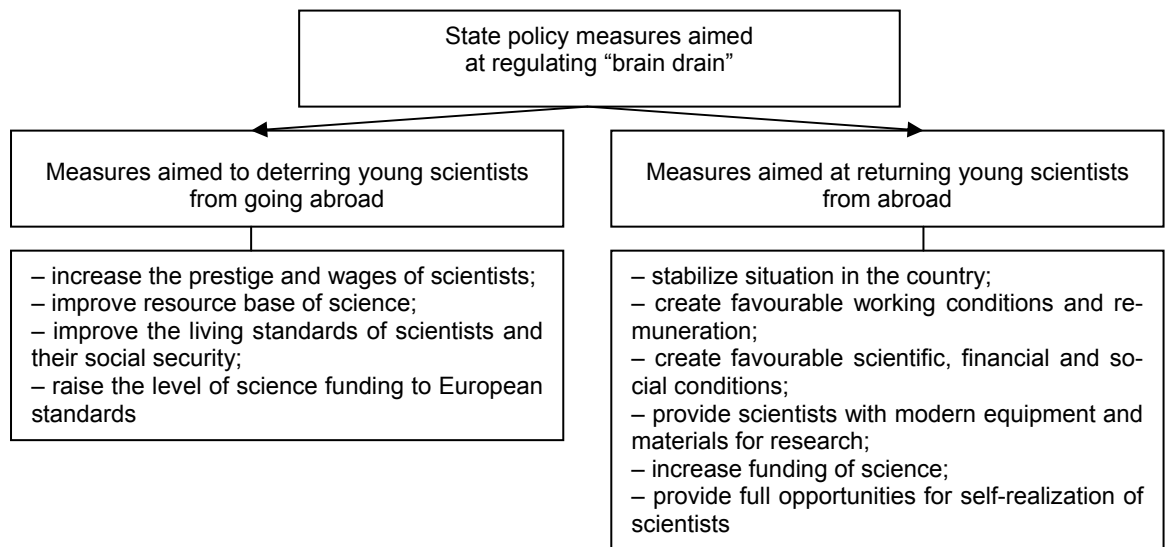

Fig. 3. State policy measures aimed at regulating “brain drain”
 Source: compiled by authors

Conclusions. Thus, emigration of highly-skilled professionals from Ukraine for permanent residence abroad is still continuing, although the intensity of these processes is currently much lower than in the previous decade. “Brain drain” inflicts substantial economic, social, cultural and political damage to the country, causing the decline of domestic science and lack of skilled specialists, who can become leading professionals in management and production, in dire need of whom our country is.

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ

Resolving the problem of "brain drain" at the present stage of economic development of Ukraine requires both funding and participation of state institutions in the organization and regulation of international migration outflows, including young people.

References

1. Artyukhin, M. I. (2010). Osnovnye tendentsii razvitiya vneshney intellektualnoy migratsii v Respublike Belarus [The main trends of the development of foreign intellectual migration in Belarus]. *Sotsiologicheskii almanakh - Sociological Almanac*, 1, 283-286 [in Russian].
2. Apenicheva, N. V. (n.d.). *Sotsiologicheskii analiz sovremennykh aspektov vneshney migratsii v Rossii. Problema «utechki umov»* [Sociological analysis of contemporary aspects of foreign migration in Russia. The problem of "brain drain"]. Retrieved from: <http://lib.socio.msu.ru/library> [in Russian].
3. State Statistics Service of Ukraine [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). www.ukrstat.gov.ua Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. State Statistics Service (2013). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2012 rotsi. Statystychnyi zbirnyk* [Scientific and Innovative activity in Ukraine in 2012. Statistical Yearbook]. Kyiv: State Statistics Service [in Ukrainian].
5. State Statistics Service (2014). *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini u 2013 rotsi. Statystychnyi zbirnyk* [Scientific and Innovative activity in Ukraine in 2013. Statistical Yearbook]. Kyiv: State Statistics Service [in Ukrainian].
6. Nikolaievskiy, V.M., & Pylynskiy, Ya (Ed.). (2007). Intelektualna mihratsiia ta sotsialna bezpeka [Intellectual migration and social security]. *Mihratsiia i tolerantnist v Ukraini - Migration and tolerance in Ukraine*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
7. Nikolaievskiy, V.M., & Omelchenko, V.V. (2006). Intelektualna mihratsiia: prychny, naslidky, vyklyky [Intellectual Migration: causes, consequences, challenges]. *Visnyk KhNU im. V.N.Karazina. «Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody» - The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. "Sociological researches of modern society: methodology, theory and methods"*, 723, 140-147 [in Ukrainian].
8. Omelianenko, V.A., & Kulinich, K.M. (n.d.). *Mizhnarodni protsesy intellektualnoi mihratsii v konteksti hlobalnykh innovatsiinykh tendentsii* [International intellectual migration processes in the context of global innovation trends]. Retrieved from: http://asconf.com/eng/archive_view/103 [in Ukrainian].
9. Prohorenko, N.Y. (2010). Intelektualna mihratsiia: prychny ta chynnyky [Intellectual migration: causes and factors]. *SOCIOPROSTIR: Mizhdystsyplinarnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty - SOCIOPROSTIR: Interdisciplinary collection of scientific works in sociology and social work*, 1, 73-76 [in Ukrainian].
10. Svitiaschuk, I., & Stadnyi Ye. (n.d.). *Akademichna mihratsiia* [Academic migration]. The center of society investigation. Retrieved from: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.Pdf?1404815631 [in Ukrainian].

Література

1. Артюхин М. И. Основные тенденции развития внешней интеллектуальной миграции в Республике Беларусь / М. И. Артюхин // Социологический альманах. – 2010. – №1. – С. 283-286.
2. Апеничева Н. В. Социологический анализ современных аспектов внешней миграции в России. Проблема «утечки умов» [Электронный ресурс] / Н. В. Апеничева. – Режим доступа: <http://lib.socio.msu.ru/library>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 287 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 році. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики, 2014. – 314 с.
6. Ніколаєвський В. Інтелектуальна міграція та соціальна безпека. / [за ред. Ярослава Пилинського]. // Міграція і толерантність в Україні. – К.: Стило, 2007. – С. 121-126.
7. Ніколаєвський В. М. Інтелектуальна міграція: причини, наслідки, виклики / В. М. Ніколаєвський, В. В. Омеляченко // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – 2006. – №723. – С. 140-147.
8. Омеляненко В. А. Міжнародні процеси інтелектуальної міграції в контексті глобальних інноваційних тенденцій [Електронний ресурс] / В. А. Омеляненко, К. М. Кулініч. – Режим доступу: http://asconf.com/eng/archive_view/103.
9. Прохоренко Н. Є. Інтелектуальна міграція: причини та чинники / Н. Є. Прохоренко // SOCIOPROSTIR: Міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2010. – №1. – С. 73-76.
10. Світяшук І. Академічна міграція [Електронний ресурс] / І. Світяшук, Є. Стадний // Центр дослідження суспільства. – Режим доступу: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631.

Надійшла 17.05.2015

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК УДК 004.338

Є. Ю. Сахно, д. т. н., професор,
Е. П. Сідін, к. т. н., доцент,
К. Є. Корнієць, студент

МОДЕЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОВГОСТРОКОВИХ ПРОЕКТІВ

Анотація. У статті розглянуто схеми реалізації довгострокових та короткострокових проектів. Визначено та проаналізовано алгоритм реалізації проектів, а також розраховано загальну економічну ефективність проектів за умови можливих обмежень.

Ключові слова: проект, ефективність, параметри, інвестиції.

Е. Ю. Сахно, д. т. н., професор,
Э. Ф. Сидин, к. т. н., доцент,
Е. Е. Корниец, студент

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ДОЛГОСРОЧНЫХ ПРОЕКТОВ

Аннотация. В статье рассмотрены схемы реализации долгосрочных и краткосрочных проектов. Определены и проанализированы алгоритм реализации проектов, а также рассчитана общую экономическую эффективность проектов при условии возможных ограничений.

Ключевые слова: проект, эффективность, параметры, инвестиции.

Ye. Yu. Sakhno, Doctor of Technical Sciences, Professor,
E. P. Sidin, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
K. Ye. Korniets, Student

MODELING THE EFFECTIVENESS OF REALIZATION THE LONG-TERM PROJECTS

Abstract. The schemes of implementation the long-term and short-term projects are disclosed. The algorithms of implementation projects are identified and analyzed, as well as the total economic efficiency of projects is calculated on the assumption of possible restrictions.

Keywords: project, effectiveness, options, investments.

Актуальність теми дослідження. В даний час при плануванні інноваційно-інвестиційних проектів, управлінці стикаються з проблемою вибору параметрів для розрахунку. При підготовці і реалізації довгострокових проектів і програм слід мати на увазі, що вихідні дані необхідно постійно коригувати залежно від змінюваних зовнішніх і внутрішніх умов на мікро - і макrorівнях. При розрахунку інноваційно-інвестиційних проектів дуже важливо знати перелік параметрів, який може змінюватися з плином часу при зміні зовнішніх умов і стану глобальної економіки. Цю задачу пропонується вирішувати шляхом вибору параметрів використовуються проектувальником при розрахунку проектів за допомогою програмного забезпечення, такого як Project Expert, MS Project, QSB та іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему визначення ефективності довгострокових проектів та програм представлено в ряді наукових робіт. Так, в роботі [1] наведена актуальність проблеми підготовки аналітиків-розробників проектів, бухгалтерські та дисконтні методи розрахунку інвестиційних проектів, взаємодоповнюючі критерії економічної оцінки ефективності довгострокових інвестицій в реальні активи. В роботі [2] запропоновано алгоритми реалізації довгострокових проектів з використанням формалізованих методів прогнозування на базі теорії макроекономіки. В роботі [3] наведено підходи до оцінки економічної ефективності впровадженого проекту. Визначено відповідність фактичних та планових показників реалізації стратегії

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

проекту. В роботі [4] наведено принципи співпраці банківської системи України зі Світовим банком, а також числові дані про фінансування довгострокових проектів, їх цілі та ефективність реалізації. В роботі [5] розглянуто принципи проектного фінансування довгострокових проектів, а також аналіз фінансового інструментарію міжнародного кредитування.

Постановка проблеми. При управлінні інноваційно-інвестиційними проектами слід мати на увазі, що при реалізації довгострокових проектів та програм, на протигагу від короткострокових, відбувається зміна чисельних значень параметрів, які визначають ефективність його реалізації. У зв'язку з цим, при підготовці проекту до реалізації необхідно враховувати зміну цих параметрів з плином часу, що вказує на необхідність коригування бюджету проекту. При цьому розробка алгоритму реалізації довгострокового проекту з визначенням ефективності його реалізації з врахуванням зміни параметрів зовнішнього та внутрішнього оточення проекту є доволі актуальною задачею.

Виклад основного матеріалу. Інформаційне забезпечення вибору параметрів проекту складається з чотирьох блоків, котрі в свою чергу розділяються на підпункти, які більш детально характеризують дані які необхідні для розрахунку проекту (рис. 1). При цьому обробка інформації для проектування є складною задачею. З рисунку 1 видно, що параметри для розрахунку надходять з 4 оточуючих підсистем. Проектувальнику необхідно бути ознайомленим із змінами параметрів у часі і постійно коригувати параметри для розрахунку, і саме від цього залежить адекватність отриманих результатів при управлінні інвестиційним проектом.

Рис. 1. Схема інформаційного забезпечення для розрахунку проекту

Параметри, які входять в зовнішнє і внутрішнє середовище проекту, можуть бути описані у наступному вигляді (табл. 1) [2, 3].

Таблиця 1

Параметри для розрахунку інвестиційного проекту	
Енергія, що надходить у систему	Енергія, що виходить із системи
$U(t_0, t_N) = \begin{cases} U_a(t) - \\ U_e(t) - \\ U_f(t) - \\ U_g(t) - \\ U_i(t) - \end{cases}$	$Y(t_0, t_N) = \begin{cases} Y_a(t) - \\ Y_b(t) - \\ Y_d(t) - \\ Y_e(t) - \\ Y_g(t) - \end{cases}$

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Заповнивши таблицю 1 управлінець формує інформаційну базу для розрахунку під конкретний програмний продукт, завдяки чому можливо значно скоротити час на реалізацію проекту і підвищити ефективність його управління.

При цьому часовий графік реалізації короткострокового і довгострокового проекту представлений на рис 2. З графіка видно, що життєвий цикл проекту можна умовно представити у вигляді трьох етапів. Підготовка вихідних даних для розрахунку ПД, розрахунок параметрів проекту РПП і фаза реалізації проекту ФРП. При цьому слід мати на увазі, що при плануванні довгострокових проектів вирішальне значення має фаза підготовки параметрів розрахунку (прогнозування їх числових характеристик на плановий період). І в цьому випадку у відповідності з рис. 2, час необхідний для підготовки цих параметрів буде $t_{пн}$ і його величина може змінюватися в більшу або меншу сторону.

З досвіду ведення економічної діяльності видно, що, як правило, величини вихідних параметрів з часом збільшуються. При цьому трудомісткість виконання проектних робіт можна визначити з формули:

$$T_{пн} = T_{пнi} \cdot K, \tag{1}$$

де $T_{пнi}$ – трудомісткість виконання і-того виду робіт, K – коригуючий коефіцієнт, що враховує зміну параметрів з плином часу.

Слід зазначити, що час реалізації проектів який показаний на рисунку умовний, його початок, розрахунок даних і реалізація може відбуватися як одночасно, так і з відставанням визначених термінів.

При реалізації довгострокових проектів на початковому етапі можна виділити такі самі фази, що й при реалізації короткострокових проектів. Однак з плином часу дані змінюються і на часовому графіку необхідно врахувати фазу коригування даних КД, фазу перерахунку параметрів проекту ППП і відповідно фази реалізації проекту: початкову РП_н і остаточну РП_к. Алгоритм моделювання інвестиційних проектів представлений на рис 3.

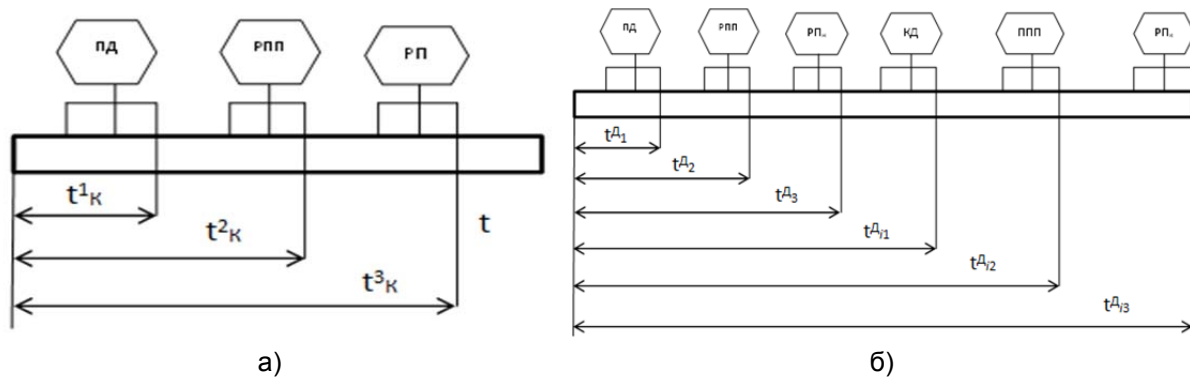

Рис. 2. Часовий графік реалізації короткострокового і довгострокового проекту б): $t^1_K, t^2_K, t^3_K, t^A_1, t^A_2, t^A_3, t^A_1, t^A_2, t^A_3$ – час реалізації фаз проекту

Питання економічної ефективності при плануванні проектів як короткострокових так і довгострокових розглядаються в різних аспектах і на різних стадіях життєвого циклу. Відповідно відрізняються і методом, які використовуються на окремих етапах планування (моделювання) і оцінки:

- на етапі , (рис. 2) проводиться збір і підготовка необхідних даних для розрахунку у відповідності до задач і кінцевим цілям проекту;
- на етапі , (рис. 2) проводиться розрахунок параметрів проекту (РПП), планування фінансування проекту при неповних даних або умов їх виконання;
- на вирішальній стадії (фазі) реалізації необхідно розглянути проект у цілому, спираючись на так звані «глобальні» моделі, що враховують всі особливості фінансової сфери регіону.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ефективність проекту характеризується системою показників, які виражають співвідношення вигід і витрат проекту для його безпосередніх учасників. Доцільно використовувати наступні показники ефективності проектів:

- показники комерційної ефективності, які враховують фінансові результати реалізації проекту для всіх безпосередніх учасників;
- показники економічної ефективності, які враховують народногосподарські вигоди й втрати проекту;
- показники бюджетної ефективності, які відображають фінансові наслідки реалізації проекту для державного та місцевого бюджетів.

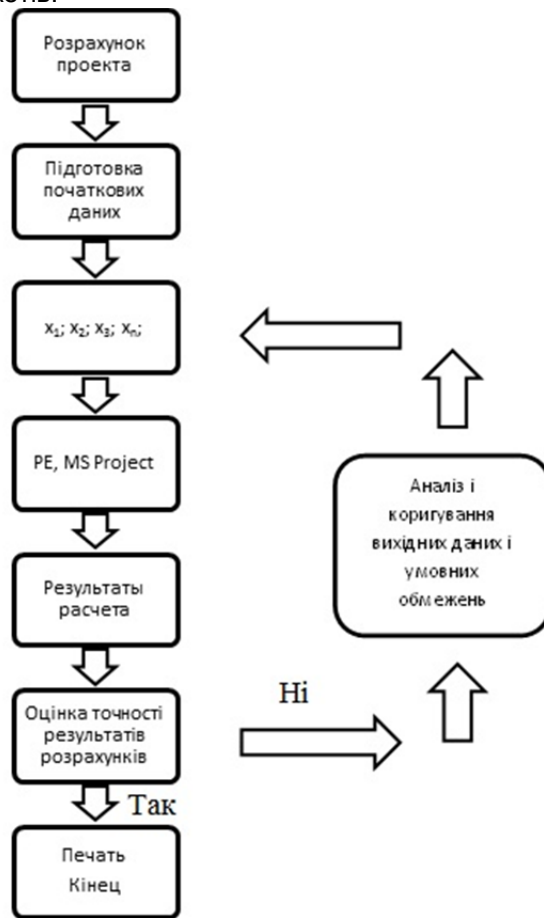

Рис. 3. Алгоритм моделювання інвестиційних проектів

Залежно від тривалості життєвого циклу проекту оцінка показників ефективності може бути різною: на цикл, рік, квартал, місяць і т. д. Оцінка ефективності інвестиційного проекту є ключовим питанням для інвестора. Головним критерієм оцінки інвестиційних проектів є фінансова (комерційна) ефективність, яка оцінюється максимумом доходів при збереженні всіх умов передбачених по життєвому циклу проекту. Комерційна ефективність проекту визначається співвідношенням фінансових витрат і результатів, що забезпечує необхідну норму прибутку. При цьому повинні дотримуватися наступні принципи:

- зберігаються передбачені ринкові або прогнозовані ціни на всі види ресурсів;
- грошові потоки розраховуються в тих же валютах, в яких проектом передбачається придбання ресурсів і оплата продукції (послуг);
- у розрахунках по проекту враховуються всі види операційної діяльності.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Комерційну ефективність можна розраховувати, як для короткострокових так і довгострокових проектів у цілому, а також для окремих учасників та окремих етапів життєвого циклу. Великі проекти в даний час в Україні тільки починають розроблятися. Критерієм оцінки ефективності таких проектів повинні стати показники бюджетної ефективності, які розкривають вплив результатів на доходи і витрати бюджету відповідного рівня. Основні принципом оцінювання ефективності проектів є порівняння обсягів доходів та витрат на їх забезпечення.

Пояснюючи економічну ефективність інвестиційних проектів, застосовують комплекс показників, які відображають різні аспекти прийнятого підходу і дають змогу оцінити доцільність і системність інвестицій. Основний показник який широко застосовується на практиці - це відомий критерій Net Present Value (NPV) – чиста приведена вартість проекту (рис.4).

де V_t – доходи від проекту в t – році; C_t – витрати на проект у t – році; r – ставка дисконту; n – життєвий цикл проекту.

Крім того, ефективність головного проекту можна оцінити шляхом підсумування NPV окремих субпроектів. Це важлива особливість, яка дозволяє використовувати NPV як основний критерій при аналізі проекту. Точність розрахунків буде залежати від детального прогнозу стабільності грошових потоків під час життєвого циклу проекту, а також гнучкість ставки дисконту.

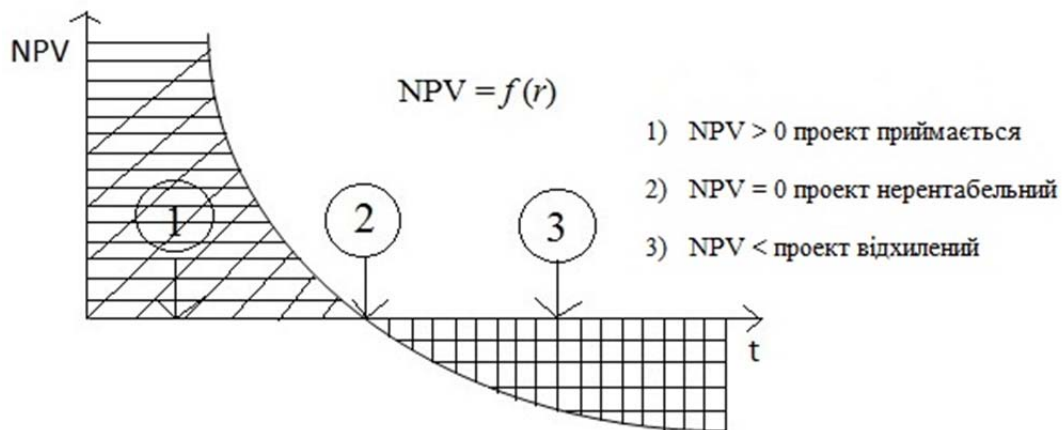

Рис. 4. Залежність $NPV = f(t)$

При виборі інвестиційних проектів як короткострокових так і довгострокових враховуються інвестиційні можливості компаній, характер і профіль спеціальності, що забезпечує максимальний приріст капіталу від різних проектів. Для оцінки можливих варіантів дохідності проектів в залежності від різних обставин використовують такі підходи:

а) аналіз чутливості проекту до змін окремих факторів, які впливають на величину доходу. До таких факторів належать ціна реалізації, собівартість, обсяг виробництва, вартість обладнання і т. д. Оцінюється вплив цих факторів на загальну прибутковість проекту і ступінь зниження ризику;

б) аналіз прогнозних варіантів успішного здійснення і інвестування проекту. Тут можливі три шляхи:

- базовий розрахунок за середніх, найбільш вірогідних умов;
- оптимістичний варіант найкращого розкладу факторів, які впливають на прибутковість проекту;
- песимістичний варіант, куди закладаються найгірші можливі ситуації у країні й на конкурентних ринках;

в) метод математичного моделювання з використанням комп'ютерних технологій і пакетів прикладних програм, що дозволяє визначити максимальну прибутковість інвестиційних проектів при різних початкових умовах моделі проекту.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Більшість фахівців з питань інвестиційного менеджменту при розрахунку параметрів у точках t_k^2, t_g^2 (рис. 2) користуються математичними моделями оптимізації лінійного програмування, які містять цільову функцію і систему обмежень допустимих рішень.

Оптимізаційну модель в загальному вигляді з урахуванням [6] та специфіки проекту можна представити:

$$Z = f(\bar{x}, \bar{A}) \Rightarrow Ex(max, min), \tag{2}$$

$$g_i(\bar{x}, \bar{A}) \begin{cases} \geq \\ = \\ \leq \end{cases} b_i, \quad i = 1, \dots, m,$$

де $f(\bar{x}, \bar{A})$ – цільова функція пошуку оптимальних рішень; $\bar{x} (x_1, x_2, \dots, x_n)$ – вектор незалежних змінних; $\bar{A} (A_1, A_2, \dots, A_n)$ – вектор параметрів моделі; $g_i(\bar{x}, \bar{A})$ – система обмежень на змінні; b_i – вільний член обмежень.

Підбір проектів, що формують потенційно інвестиційний портфель оптимальним чином, можна здійснити використовуючи наступну математичну модель лінійного програмування:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n Inv_i^0 w_i \leq Inv_2^0; \\ \dots \dots \dots \dots \dots \dots; \\ \dots \dots \dots \dots \dots \dots; \\ \sum_{i=1}^n Inv_i^1 w_i \leq Inv_2^1; \\ \sum_{i=1}^n Inv_i^m w_i \leq Inv_2^m; \\ 0 \leq w_i \leq 1, \end{cases} \tag{3}$$

де K_i – цільовий критерій оптимізації; w_i – частина (відсоток) від загального обсягу інвестицій на i – й проект; Inv_j^i – інвестиційні витрати на i – й проект в j – ому періоді; Inv_2^i – максимальний обсяг інвестицій в j – ому періоді; $i = 1 \dots n$ – номер інвестиційного проекту; $i = 1 \dots m$ – номер інвестиційного періоду.

При цьому мається функція пошуку оптимального рішення буде мати вигляд:

$$ff = \sum_{i=1}^n K_i w_i \Rightarrow \min(max). \tag{4}$$

Керівництво інвестиційною діяльністю передбачає формування оптимального портфеля проектів, що забезпечує максимальний прибуток протягом усього життєвого циклу. Це можна забезпечити відстежуючи прибутковість окремих проектів через певні інтервали часу і створивши базу даних, побудувати часовий ряд (тренд) і спрогнозувати успішність всього процесу на перспективу.

Крім вищевказаного методу оптимального управління проектами за допомогою математичних моделей лінійного програмування застосовується динамічне програмування, в якому процес управління і прийняття рішень може бути розбитий на окремі етапи. Це дозволяє на кожному етапі приймати сукупність рішень, які сприяють поліпшенню результатів проекту на попередньому етапі. Використання даного принципу гарантує, що рівняння, яке на кожному кроці моделювання локально краще, а краще з точки зору ефективності проекту в цілому.

Критерієм оптимальності при цьому може служити прибуток (max) від експлуатації обладнання або сумарні витрати (min) на експлуатацію протягом проміжку часу.

Математична модель оптимальності має вигляд:

$$ff_N(t) = \max \begin{cases} r(t) - u(t) + f_{N-1}(t + 1) \Rightarrow \text{збереження обладнання}; \\ s(t) - p + r(0) - f_{m-1}(1) \Rightarrow \text{зміна обладнання}. \end{cases} \tag{5}$$

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

(6)

Так, наприклад, протягом часу N потрібно визначити оптимальний цикл заміни застарілого обладнання на нове, забезпечити прибуткові технології з високим коефіцієнтом енергозбереження (рис.5). Введемо позначення:

- (max) дохід, одержуваний від устаткування за t років, та за N років циклу використання при збереженні оптимальної стратегії;
 - вартість продукції, виробленої за годину на одиниці устаткування за t років;
 - щорічні витрати на обслуговування устаткування за t років;
 - залишкова вартість устаткування за t років;
 - ціна придбання устаткування;
- N – період, в межах якого потрібно виконати оптимальний цикл заміни обладнання.

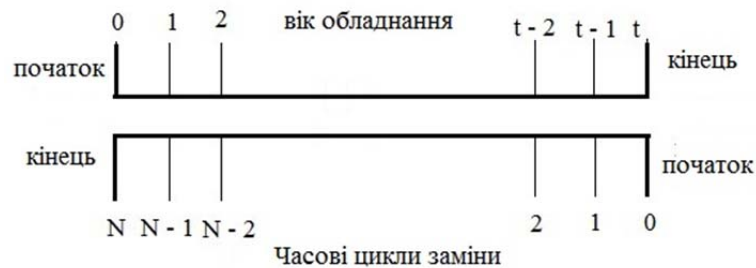

Рис. 5. Послідовність заміни обладнання та часові цикли: $t=0$ – обладнання нове; $N=0$ – початок процесу заміни

На кожному етапі стадійного процесу $N, N-1, \dots$ приймається варіант рішення по збереженню (заміни) обладнання, але з умовою отримання максимального прибутку. Тут рівняння (5) описує N – стадійний процес, а рівняння (6) – одностадійний. В обох рівняннях верхній рядок визначає дохід, одержуваний при збереженні обладнання, нижній – дохід, одержуваний за умови роботи на новому обладнанні і при частковій заміні застарілого.

У рівняннях (5) і (6) функція $Z = r(t) - u(t)$ є різниця між вартістю виробленої продукції та експлуатаційними витратами на N -ій стадії функціонування проекту. Функція на нижньому рядку (5) і (6) являє чисті витрати по заміні устаткування, вік якого t років. Функція характеризує сумарний прибуток від $(N - 1)$ решти стадій для устаткування, вік якого становить $t+1$ років. Функція $r(0)$ виражає дохід, отриманий від нового устаткування віку $t = 0$ років.

Необхідно відзначити, що для даної математичної моделі прийнято умову, що перехід від старого устаткування віку t років до роботи на новому обладнанні відбувається миттєво, тобто вкладається в одну і ту ж стадію заміни. Функція означає дохід від решти $N - 1$, до початку яких вік устаткування складає 1 рік.

Висновки. На основі проведених досліджень побудовано схему інформаційного забезпечення для розрахунку інноваційно-інвестиційних проектів та програм розвитку, яка використовується при реалізації коротко- та довгострокових проектів в організаціях. Проведено моделювання механізму реалізації довгострокових проектів та визначено економічну ефективність реалізації інвестиційних проектів по заміні технологічного обладнання. При проведенні інвестиційної діяльності необхідно передбачувати формування оптимального портфеля проектів, що забезпечують прибуток протягом всього життєвого циклу.

Література

1. Елович А. Я. Экономическая оценка эффективности проектов долгосрочных инвестиций в реальные активы / А. Я. Елович // Культура народов Причерноморья, 2004. - N55, Т. 3. - С. 20-25.
2. Швець О. В. Прогнозування зовнішнього середовища довгострокових проектів / О. В. Швець // Восточно-европейский журнал передовых технологий, 2011.- №1/7(49).- С. 61-63.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

3. Сахно Є. Ю. Оцінка ефективності впроваджуваного проекту / Є. Ю. Сахно, Е. П. Сідін, К. Є. Сахно // Чернігівський науковий часопис, 2014. - №01(005).- С. 123-128.
4. Николаев В. Проблемы співпраці України з міжнародними банківськими установами [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36124/64-Elovich.pdf?sequence=1>.
5. Склеповий Є. В. Проектне кредитування як ефективна форма міжнародного кредитування / Є. В. Склеповий // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2005.-№79. - С. 47-49.
6. Красс К. С. Основы математики и ее приложения в экономическом образовании/ К. С. Красс, Б. П. Чупрынов - М: Дело, 2002. – 197 с.
7. Сидин Э. Ф. Экономико-математическое моделирование/ Э. Ф. Сидин– Чернігів: ЧГИЕУ, 2001. – 68 с.

References

1. Elovich, A. Ya. (2004). Ekonomicheskaya otsenka effektivnosti projektov dolgosrochnykh investitsiy v realnye aktivy [Economic evaluation of the effectiveness of long-term investment projects in real assets]. *Kultura narodov Prichernomorya - Culture of the people of Black Sea Coast*, 55, 3, 20-25 [in Russian].
2. Shvets, O. V. (2011). Prohnozuvannya zovnishnoho seredovyscha dovhostrokovykh projektiv [Predictions of the external essence of long-term projects]. *Vostochno-evropeyskiy zhurnal peredovykh tekhnologiy - East-European Journal of leading technologies*, 1/7(49), 61-63 [in Ukrainian].
3. Sakhno, Ye. Yu., Sidin, E. P., & Sakhno, K. Ye. (2014). Otsinka efektyvnosti vprovadzhanoho projektu [Evaluation of effectiveness of implemented projects]. *Chernihivskiy naukoviy chasopys - Chernihiv scientific journal*, 01(005), 123-128 [in Ukrainian].
4. Nikolaiev, V. (n.d.). *Problemy spivpratsi Ukrainy z mizhnarodnyimi bankivskimi ustanovami [Problems of Ukraine's cooperation with international banking institutions]*. Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36124/64-Elovich.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
5. Sklepoviy, Ye. V. (2005). Projektne kredyтування yak efektyvna forma mizhnarodnoho kredyтування [Project crediting as an effective form of international crediting]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka - Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University* 79, 47-49 [in Ukrainian].
6. Krass, K. S., & Chuprynov, B. P. (2001). *Osnovy matematiki i ee prilozheniya v ekonomicheskom obrazovanii [Fundamentals of mathematics and its application in economic education]*. Moscow: Delo [in Russian].
7. Sidin, E. F. (2001). *Ekonomiko-matematicheskoe modelirovanie [Economic-mathematical modeling]*. Chernihiv: ChHYEU [in Russian].

Надійшла 08.08.2015

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 005.591.3

О. І. Гарафонова, д. е. н., доцент

**ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗДІЙСНЕННЯ ЗМІН НА ПІДПРИЄМСТВІ**

Анотація. В статті розглянуто підходи щодо формування механізму здійснення змін на підприємстві, визначено основні його елементи та особливості забезпечення стійкості функціонування.

Ключові слова: організаційна культура, механізм здійснення змін, управління змінами.

О. И. Гарафонова, д. э. н., доцент

**ОРГАНИЗАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА КАК ЭЛЕМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ
ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПЕРЕМЕН НА ПРЕДПРИЯТИИ**

Аннотация. В статье рассмотрены подходы к формированию механизма осуществления изменений на предприятии, определены основные его элементы и особенности обеспечения устойчивости функционирования.

Ключевые слова: организационная культура, механизм осуществления изменений, управление изменениями.

O. I. Harafonova, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

**ORGANIZATIONAL CULTURE AS AN ELEMENT OF PROVIDING STABILITY OF FUNCTIONING
THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION CHANGES AT THE ENTERPRISE**

Abstract. The approaches to form the mechanism of implementation changes at the enterprise are considered in the article, the main elements and features of ensure the stability of functioning are defined.

Keywords: organizational culture, the mechanism of implementation changes, change management.

Актуальність теми дослідження. Сучасний розвиток української економіки супроводжується новим етапом реформ, посиленням економічної глобалізації, зростанням невизначеності та мінливістю умов ведення бізнесу, вимагаючи від суб'єктів господарювання швидкої та гнучкої реакції на зміну чинників зовнішнього середовища. В центрі особливої загрози наразі перебувають зміни на підприємстві, що зазвичай не має достатньо людських ресурсів для прогнозування можливих кризових явищ та розробки певних заходів щодо їх попередження чи усунення, а також фінансових ресурсів необхідних для покриття всіх збитків, якщо кризу таки не вдалося оминути. Тому адекватним до зазначених викликів має бути стратегічний підхід щодо організації розробки системи антикризового управління, що передбачає впровадження ефективних механізмів, які даватимуть змогу сприйняти зміни, ідентифікувати їх і забезпечити відповідну адаптацію господарської, фінансової та інвестиційної діяльності.

Постановка проблеми. Метою даної статті є узагальнення концептуальних підходів щодо формування механізму здійснення змін на підприємстві, а також визначення організаційної культури як важливого елемента механізму здійснення змін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми реструктуризації привернули увагу багатьох вітчизняних науковців О. М. Алімова, О. І. Амоші, В. М. Гейця, М. Д. Білик, Л. П. Батенко, Г. О. Швиданенко, В. М. Заболотного, О. Б. Бутнік-Сіверського. Наголос у цих дослідженнях зроблено на питаннях визначення окремих видів реструктуризації та комбінування різних варіа-

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

нтів використання методик фінансового та економічного аналізу для реструктуризації підприємства. Аналіз сучасної літератури дозволяє зробити висновок про суттєвий розрив між необхідним рівнем вивчення цих проблем і реальним станом їх наукового та практичного розв'язання. Зокрема це проблема вибору об'єктів та ефективних методів реструктуризації, формування механізму її реалізації та формування організаційної культури.

Виклад основного матеріалу. Механізм управління змінами характеризується певною кінцевою множиною елементів та взаємозв'язків між ними. Взаємозв'язок між елементами відбувається за допомогою відповідних важелів. Завдяки організації системних зв'язків механізм забезпечує розвиток підприємства за рахунок ефекту синергії [1].

Ефект синергії механізму управління змінами пов'язаний з підвищенням оперативності управління, налагодженням внутрішніх та зовнішніх зв'язків між учасниками підприємства, покращенням кінцевих результатів його діяльності. Його зростання передбачає розвиток сучасних організаційних форм, інтеграцію, раціональне співвідношення централізації та децентралізації управління, розподіл повноважень між структурними елементами підприємства. Механізм управління змінами охоплює різні складові діяльності підприємства, а саме: організаційну, економічну та соціальну складові діяльності підприємства. Соціальна складова механізму управління змінами на підприємстві реалізується в рамках сформованих організаційних структур підприємства.

Слід зазначити, що основними елементами механізму управління змінами виступають: організаційна структура (в рамках процесу реорганізації на підприємстві), система менеджменту якості (як складова процесу трансформацій сучасних підприємств), організаційна або корпоративна культура (як складова еволюційних організаційних змін на підприємстві), бізнес-процеси (як основа реінжинірингу та концепції постійного покращення БП підприємства), всі підсистеми підприємства (як основа процесу реструктуризації підприємства) [1-2].

Таким чином, з авторської точки зору, механізм процесу управління змінами підприємства – це сукупність різних елементів, важелів, інструментів та методів організаційно-управлінського та економічного характеру, що спрямовані на формування адаптивного потенціалу змін та забезпечення створення і збереження конкурентних позицій підприємства в цілому, а також задоволення потреб споживачів, що в результаті сприяють розвитку підприємства в майбутньому [1].

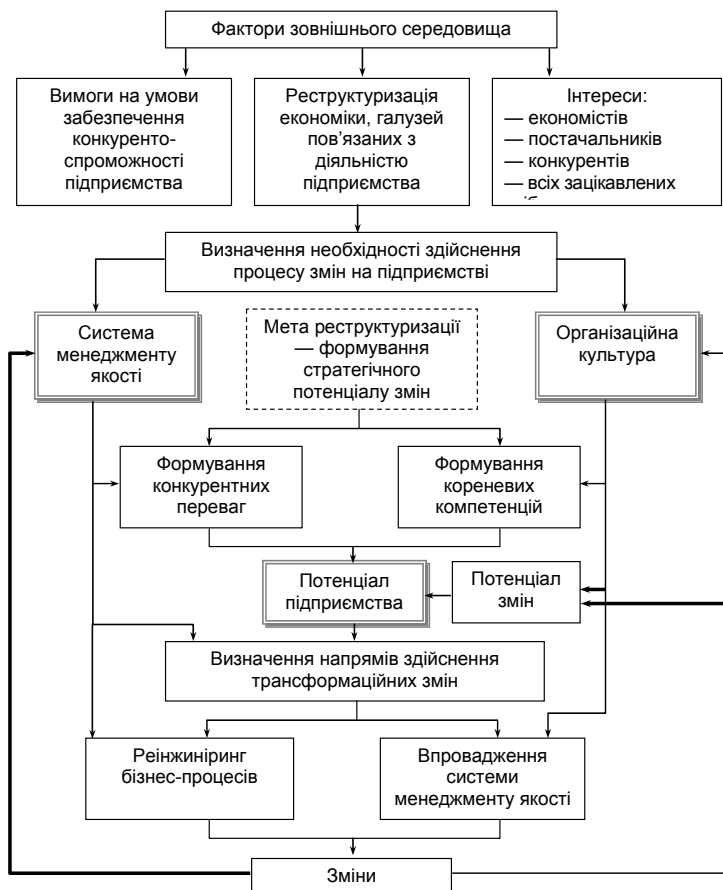

Рис. 1. Теоретичні засади формування механізму управління змінами на підприємстві [1]

Джерело: розроблено автором.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Тобто, реструктуризація – це загальний процес здійснення змін на підприємстві. Окрім реструктуризації, необхідно зрозуміти як чинять вплив всі елементи механізму здійснення змін на підприємстві (див. рис. 1 та рис. 2).

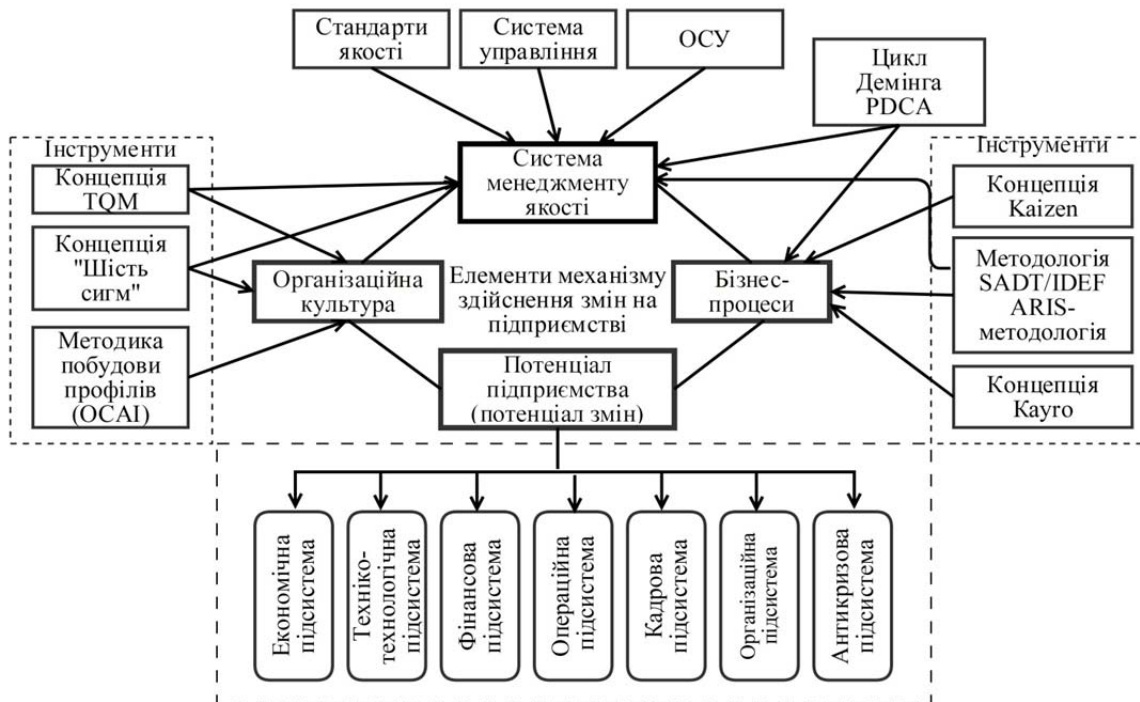

Рис. 2. Концептуальні положення формування механізму управління змінами на промисловому підприємстві [1]

Джерело: розроблено автором.

Слід наголосити на тому, що без зміни наведених соціальних складових неможливо провести будь-які зміни в організації, до складу яких можна віднести і впровадження систем управління якістю і розвиток сучасних принципів менеджменту якості. Також вагомою складовою механізму управління змінами є організаційна культура.

Організаційна культура — це унікальна для кожної організації сукупність формальних та неформальних норм, цінностей і типів поведінки, які формуються з накопиченого досвіду організації та створюються спеціально і поділяються всіма членами організації [2]. Ці норми діють задля внутрішньої інтеграції та адаптації до зовнішніх умов, що забезпечує щоденне функціонування організації. Організаційна культура складається з чотирьох рівнів, наведених на рис. 3.

Організаційна культура являє собою інструмент ефективного управління підприємством, який дає змогу значно підвищити продуктивність праці, звести до мінімуму плинність кадрів в умовах, коли конкуренція загострюється. Численні дослідження доводять, що успішні компанії характеризуються високим рівнем розвитку організаційної культури.

У другій половині ХХ ст. почали з'являтися перші більш-менш чіткі визначення культури організації. Сам термін *культура* (від лат. culture — виховання, освіта) являє собою специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, який відображено в продуктах матеріальної та духовної праці, в системі соціальних норм і засад, духовних цінностей, у сукупності ставлення людей до природи і до самих себе та взаємин між собою.

Поняття «корпоративна культура» охоплює явища духовного і матеріального життя колективу, а саме: домінуючі у ньому моральні норми та цінності, кодекс поведінки, ритуали тощо. Концепція цього явища не має єдиного трактування.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

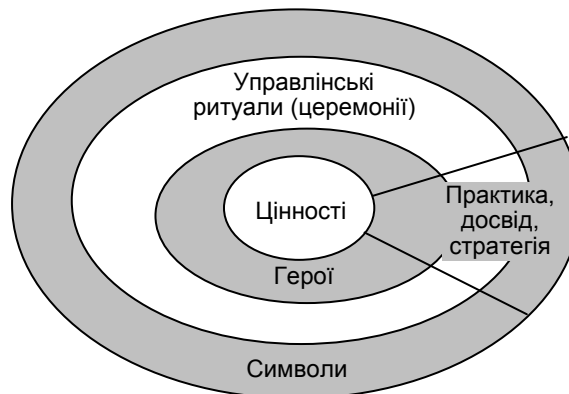

Рис. 3. Діаграма організаційної культури Г. Хофстеде [1-2]

Джерело: узагальнено автором на основі [1].

Організація функціонує і розвивається як складний організм, її життєвий потенціал, ефективність функціонування й виживання в конкурентній боротьбі залежать не тільки від стратегій, чіткої організаційної побудови, відповідних систем управління й висококваліфікованих співробітників. Успіх компанії визначається ще й сильною культурою, особливим стилем, які сприяють досягненню й збереженню провідних позицій на ринку.

Питання формування і розвитку організаційної культури в контексті запровадження міжнародних стандартів якості, застосування філософії всеосяжного менеджменту якості не можуть розглядатись без відповідних досліджень. Відтак, формування культури якості, виховання свідомого ставлення до забезпечення якості на всіх рівнях з боку кожного виконавця — це найважливіше завдання, що постає перед українським бізнесом.

Досвід розвинених країн з ринковою економікою переконливо свідчить, що вагомим важелем ефективного розвитку підприємств є прогресивна організаційна культура. В Україні лише нещодавно звернули увагу на феномен організаційної культури. Поштовхом для цього стали ринкові перетворення, проголошення демократичного шляху розвитку держави, приватизаційні процеси, відмова від планового управління економікою.

Постійні зміни зовнішнього середовища спонукають до змін і внутрішнього середовища підприємства, що спричиняє зміни і в організаційній культурі підприємства. Будь-які зміни на підприємстві викликають опір з боку персоналу, втрату ними захищеності та стабільності. Зменшення цього опору можливе за рахунок формування сильної організаційної культури, орієнтацією якої є динамічні зміни на випередження конкурентів та мінливого зовнішнього середовища.

Індикатором таких змін стала зміна методів управління, зумовлена новими умовами господарювання, принципово інша організаційна структура більшості підприємств. Проте, незважаючи на численні зміни в діяльності підприємств, найбільш консервативним елементом в системі вітчизняного менеджменту залишається організаційна культура.

Предмет нашого дослідження — це елемент системи управління змінами, а саме корпоративна культура — зразок того, як розвиток цивілізації, науково-технічний прогрес приводять суспільство до потреби в розвитку духовної культури і навіть до того, щоб у трудовій діяльності вимоги високої культури, етики були пріоритетними щодо вимог чистої економіки.

Узагальнюючи наукові підходи до даного визначення, можемо дійти висновку, що організаційна культура промислового підприємства — це система цінностей, переконань, вірувань, уявлень, очікувань, символів, а також дійових принципів, норм поведінки, традицій, ритуалів і т. ін., які склалися на підприємстві або в його підрозділах за час діяльності та які приймаються більшістю співробітників [1].

Поява в теорії і практиці феномена корпоративної культури пов'язана насамперед з необхідністю посиленої уваги до духовної культури. Це особливо актуально для вітчизняних підприємств, оскільки при трансформації економіки і всього суспільства необхідно взяти правильний старт. В іншому разі наша країна приречена залишитися в ролі наздоганяючої.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Саме тому організаційні зміни пов'язані насамперед зі зміною корпоративної культури промислового підприємства.

Корпоративна культура – переважно невидима частина промислового підприємства. Це не зменшує її впливу на поведінку співробітників, але ускладнює аналіз і керування нею. Вона може бути детально регламентована документами, можуть бути декларовані лише окремі її принципи і, врешті, вона може існувати без будь-яких письмових правил.

Слід зазначити, що одні визначають корпоративну культуру як систему взаємин, побудованих компанією відносно зовнішнього оточення і внутрішнього середовища. Інші – як низку постійно присутніх заходів, що визначають ідеологію (концепцію) компанії і для ринку (клієнтів, постачальників, конкурентів), і для співробітників. Та все ж, як правило, виділяють два типи корпоративної культури: один формується компанією (в особі керівництва) свідомо, інший сформований персоналом спонтанно.

Формуючи організаційну культуру, потрібно усвідомлювати, що створюються лише умови, в яких відбуватиметься її розвиток, а не керувати нею безпосередньо. Формування організаційної культури залежить від керівника організації, а отже, саме він повинен чітко встановити цінності та цілі підприємства. Розуміння місця та значення організаційної культури для успіху досягнення стратегічних цілей організації та уміння формувати бажаний профіль організаційної культури, є важливими умовами вдалих організаційних змін, в процесі яких формується організаційна культура.

Зовнішні чинники: національна культура (політична система, система соціалізації, система освіти, економічна система, релігійна система, система бачення щодо формування сім'ї та проведення відпочинку); зміни зовнішнього середовища (НТП); правила ведення бізнесу загалом та окремо певної галузі.

Внутрішні чинники: історія організації (міфи, легенди, ритуали, традиції); цілі та завдання, які ставить перед собою організація; розмір організації та її технологічне оснащення; персонал (особистісні відносини, винагорода та покарання).

Технологія формування та розвитку організаційної культури передбачає аналіз усіх вищезазначених чинників впливу. Необхідність проведення цього аналізу зумовлена тим, що відсутність врахування характеру впливу основних чинників може призвести до неефективності заходів щодо формування та розвитку організаційної культури підприємства.

Узагальнено можемо вважати, що структуру корпоративної культури складають і зовнішні атрибути, що відображають матеріальну сторону життя організації (символіка, кольори, зовнішній вигляд будівель, устаткування, меблі, слогани, фірмовий стиль, організаційні церемонії, робоча обстановка та ін.), і внутрішні цінності та норми, стратегії поведінки (вірування, цінності, ритуали, табу, образи і міфи, пов'язані з діяльністю організації, прийняті норми спілкування) [1].

Корпоративна культура, що склалася, далеко не завжди сприяє ефективній роботі персоналу. Причина може полягати в тому, що культуру характеризує невисокий рівень довіри між працівниками і керівництвом, у відсутності у працівників прагнення брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, дотримуючись пасивної, вичікувальної позиції. Взагалі боязкість працівників проявляти ініціативу характерна для корпоративної культури більшості українських організацій.

Корпоративна культура може виступати як дієвий інструмент, що забезпечує настрій персоналу на високу продуктивність і високу якість у роботі. Формування і підтримка такої культури, що підвищувала б віддачу від людей, які працюють в організації, сприяла підвищенню її ефективності і конкурентоспроможності, – це одне з найважливіших стратегічних завдань вищого керівництва.

Висновки. Наведені концептуальні положення процесу управління змінами формують загальне уявлення. Вони є базисом та вектором для розвитку даної методології в напрямі розробки потенціалу підприємства в цілому та потенціалу змін (як його складової).

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Література

1. Гарафонова О. І. Управління змінами: теорія, методологія та практика: одноосібна монографія / О. І. Гарафонова. - К.: КНУТД, 2014. – 364 с.
2. Гарафонова О. І. Узгодження економічного зростання та соціального розвитку: колективна монографія / О. І. Гарафонова; [за заг. ред. Савіної Г. Г.]. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2012. – 244 с.
3. Гарафонова О. І. Управление изменениями: стратегический подход при формировании конкурентного потенциала предприятия и технология достижения успеха в инновациях / О. И. Гарафонова // Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1, Економіка : збірник наукових праць. – 2014. – № 1(21). – С. 81–87.

References

1. Harafoнова, O. I. (2014). *Upravlinnia zminyamy: teoriia, metodolohiia ta praktyka: odnoosibna monohrafiia* [Change Management: theory, methodology and practice: the sole monograph]. Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].
2. Harafoнова, O. I., & Savina H. H. (Ed.). (2012). *Uzghodzhennia ekonomichnoho zrostannia ta sotsialnoho rozvytku: kolektyvna monohrafiia* [Concordance of the economic growth and social development: the collective monograph]. Kherson: PP Vyshemyrskyi V. S. [in Ukrainian].
3. Garafoнова, O. I. (2014). Upravlenie izmeneniyami: strategicheskyy podkhod pri formirovaniy konkurentnogo potentsiala predpriyatiya i tekhnologiya dostizheniya uspekha v innovatsiyakh [Change management: a strategic approach in the formation of the competitive potential of the company and the technology to achieve success in innovation]. *Naukovyi visnyk ChDIEU. Seriya 1, Ekonomika : zbirnyk naukovykh prats – Scientific Journal of ChSIEM. Series 1, Economy: collection of scientific works, 1(21), 81–87* [in Ukrainian].

Надійшла 26.07.2015

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 65.012

Л. С. Ладонько, к. е. н., доцент,
І. В. Ганжа, магістрант**СУТНІСТЬ ТА МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ**

Анотація. Розглянуто поняття «зміни» та «управління змінами». Проаналізовано та узагальнено існуючі моделі управління змінами. Розглянуто можливості та передумови застосування оригінальних модельних рішень щодо впровадження змін на українських підприємствах.

Ключові слова: зміни, організаційні зміни, управління змінами, модель управління змінами.

Л. С. Ладонько, к. э. н., доцент,
И. В. Ганжа, магистрант**СУЩНОСТЬ И МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЯМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ**

Аннотация. Рассмотрено понятие «изменения» и «управление изменениями». Проанализированы и обобщены существующие модели управления изменениями. Рассмотрены возможности и предпосылки применения оригинальных модельных решений по внедрению изменений на украинских предприятиях.

Ключевые слова: изменения, организационные изменения, управление изменениями, модель управления изменениями.

L. S. Ladonko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
I. V. Hanzha, Master's Degree Student**THE ESSENCE AND MODELS OF CHANGE MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE**

Abstract. The article has considered the concept of "change" and "change management". The existing models of change management have been analyzed and summarized. The author of the article has considered the possibilities and preconditions for use of the original model solutions for the introduction of changes in Ukrainian enterprises.

Keywords: changes, organizational changes, change management, model of change management.

Постановка проблеми. Сучасна практика ведення бізнесу доводить, що економічний розвиток господарюючих суб'єктів можливий тільки на основі пошуку шляхів пристосування та адаптації до зовнішнього середовища, яке якісно і швидко змінюється. Це обумовлює необхідність здійснення постійних змін на підприємстві, які здійснюють значний вплив на його функціонування та розвиток. Таким чином, постає проблема ефективного управління змінами на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність і важливість управління змінами на підприємствах доведено досвідом як українських, так і міжнародних компаній. Дослідження змін на підприємстві, проблеми адаптації та моделі управління змінами висвітлені в роботах таких зарубіжних авторів, як І. Ансофф, І. Адізес, В. Барнетт, А. Ван де Вен, Л. Грейнер, Ф. Гуїяр, Дж. Д. Дак, Е. Камерон, Д. Келлі, Д. Коттер, К. Левін, Д. Лестер, Д. Ліппіт, А. Мейер, М. Тушман, С. Хенкс і інших. Поряд із цим теоретичні та практичні аспекти управління змінами досліджуються і в роботах вітчизняних вчених: О. Бесєдіної, Є. Бойка, Д. Воронкова, О. Кузьміна, О. Лапіна, І. Петрової, Л. Скібіцької та ін. Проте, виникає ряд задач, які пов'язані з необхідністю підвищення ефективності процесу впровадження змін на українських підприємствах, що потребує подальших досліджень та доопрацювання.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Виклад основного матеріалу. Зміни – це питання, які торкаються всіх організацій. На сьогодні українські підприємства повинні постійно вносити зміни в господарську діяльність для підвищення ефективності, розвитку та забезпечення конкурентоспроможності. Це обумовлено перш за все стрімкими змінами в зовнішньому та внутрішньому середовищі.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначено поняття «зміна» як перехід, перетворення чого–небудь у щось якісно інше; змінювання [1].

У підприємстві термін «зміни» може мати декілька значень. Таким терміном характеризують зовнішні зміни: технологій, споживчих смаків, умов конкуренції, різноманітних соціальних, політичних та інших факторів. Також термін «зміни» характеризує внутрішні зміни, що виникають у результаті необхідності підприємства адаптуватись до умов зовнішнього середовища конкретної галузі [2].

В теорії та практиці менеджменту науковці розглядають зміни з трьох позицій: як новий стан; як процес руху; як синонім терміну «реорганізація», «трансформація», «нововведення», «організаційні зміни», «реінжиніринг», «реструктуризація», проте єдиного визначення змін в сучасній управлінській думці ще не надано. В загальному вигляді, під «змінами» розуміють впровадження інновацій для перетворення діяльності підприємства у відповідність до вимог ринку [3].

Австрійський вчений І. Шумпетер виділяв п'ять типових змін на підприємстві, до яких можна віднести: використання нової технології та процесів; впровадження продукції з новими властивостями; використання нової сировини; зміни в організації виробництва та його матеріально–технічного забезпечення; поява нових ринків збуту [4].

У сучасній теорії організації виділяють чотири найпоширеніші види організаційних змін [5]:

1) технологічні (підвищення ефективності виробництва товарів і послуг, зміни основної виробничої функції, заміна устаткування, знарядь праці, матеріалів і технологічних процесів);

2) продуктові зміни (зміна асортименту продукції і набору послуг, що надаються, пов'язані зі змінами в потребах і перевагах споживачів);

3) структурні зміни (перебудова внутрішньої організації, трудових процесів, зміна процесу ухвалення рішень і управління, системи комунікацій, зміни у системі розподілу повноважень і відповідальності);

4) культурні (перегляд та зміна цінностей компанії, традицій, зміни в нормах, відносинах, переконаннях, поведінці співробітників організації, зміна стилю керівництва).

Крім того зміни на підприємстві можуть стосуватись наступних сфер:

а) правовий статус – зміна правової структури, форми власності, диверсифікація, злиття, створення спільних підприємств;

б) фінанси – зміна джерел та структури фінансових ресурсів;

в) персонал – зміна керівництва і службового персоналу, підвищення кваліфікації та компетенції працівників, зміна системи мотивації;

г) цілі та стратегія;

д) імідж – зміна репутації та престижу організації в ділових колах і в суспільстві.

Всі зміни, що відбуваються в організаціях, можна класифікувати за різними принципами. Згідно з останніми будуть отримані різні типології управління змінами (таблиця 1) [6].

Таблиця 1

Типологізація організаційних змін

Критерій 1	Тип організаційних змін 2
Джерело впливу	– викликані чинниками внутрішнього середовища; – викликані чинниками зовнішнього середовища;
Ймовірність подій	– непередбачені (спонтанні); – заплановані (цілеспрямовані);
Час	– стратегічні; – тактичні; – оперативні; – стабілізуючі;
Підхід до управління	– еволюційні (поступові);

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

– революційні (кардинальні, швидкі);

1	2
Форма	– фронтальні; – групові; – індивідуальні
Глибина перетворень	– перебудова організації; – радикальні зміни; – помірні зміни; – часткові перетворення;

Ефективне управління змінами на підприємстві є найскладнішим та найважливішим завданням. Управління змінами – це управління переходом організації, як системи, з одного стійкого стану в інший, як правило, більш якісний. Цей процес зумовлений тиском факторів зовнішнього та внутрішнього середовища та включає ініціювання змін: визначення необхідності змін, їх планування, організування (створення команди змін; забезпечення підтримки змін та ін.), формування системи мотивування змін, контролювання, регулювання змін та їх завершальне впровадження [2].

В даний час визначення управління змінами включає в себе як організаційні зміни процесів управління так і окремі моделі управління змінами.

Базовою моделлю управління змінами є, запропонована ще в 1951 році, триетапна модель К. Левіна. Вона лежить в основі більшості підходів управління зверху–вниз в якості класичного погляду на організаційні перетворення. Модель включає наступні етапи:

- 1) розмороження – передбачає аналіз існуючого стану підприємства, визначення рушійних сил і опис бажаного кінцевого стану;
- 2) рух – перехід з одного стану (те, що є на підприємстві) в інший (як має бути, кінцевий результат). Цей етап передбачає залучення персоналу підприємства до безпосереднього процесу здійснення змін;
- 3) замороження – цей етап являє собою стабілізацію організації та цементування нового стану [7].

Модель К. Левіна була модифікована і на її основі розроблені більш вдосконалені моделі управління змінами, серед яких моделі Л.Грейнера і Дж. Коттера.

У 1967 році Ларрі Грейнер розробив модель успішного управління змінами, яка деталізує етапи моделі К. Левіна. Грейнер зобразив управління змінами як процес, що містить 6 етапів [2]:

1. Тиск і спонукання (тиск факторів зовнішнього середовища та визнання необхідності змін через динаміку внутрішніх факторів);
2. Посередництво та переорієнтація уваги (залучення зовнішнього консультанта чи співробітників як посередників);
3. Діагностика і визначення конкретних проблем – усвідомлення (збирання інформації “згори донизу” за умов зворотного зв’язку);
4. Вирішення проблеми та забезпечення зобов’язання щодо виконання нового курсу;
5. Експеримент і виявлення (аналізування наслідків експериментального впровадження змін з метою підвищення їх ефективності шляхом коригування);
6. Підкріплення і згода (мотивування персоналу та впровадження змін).

Головна ідея моделі Дж. Коттера полягає в тому, що процес змін відбувається у вісім послідовних кроків, виконання яких необхідне для успішного проведення перетворень на підприємстві [8]:

1. Створення відчуття необхідності змін (вивчення ринкової ситуації, конкурентних позицій підприємства, виявлення та аналіз реальних і потенційних криз, сприятливих можливостей);
2. Створення команди реформаторів (формування та організація групи агентів змін, виділення лідерів);
3. Визначення бачення і стратегії (створення бажаного образу в майбутньому, розробка стратегії досягнення цього бачення);

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

4. Пропаганда нової концепції майбутнього (охоплення всіх співробітників, яких стосуються зміни);
5. Створення умов для широкої участі співробітників в перетвореннях (усунення можливих перешкод, делегування повноважень, мотивація персоналу);
6. Отримання швидких результатів (планування перших кроків та їх виконання, винагороджує і пропагуючи перші успіхи);
7. Закріплення досягнутих успіхів і поглиблення змін (доведення процесу змін до кінця, поширюючи успішний досвід по всій організації);
8. Інституалізація (закріплення) змін в корпоративній культурі (демонстрація переваги нового стану).

Головним недоліком наведених моделей змін є їх лінійна форма. На практиці ж процес управління змінами носить циклічний характер. Так Е. Кемерон модифікував восьми кроковий процес управління змінами Дж. Коттера. Основною відмінністю запропонованої послідовності є те, що модель являє собою нескінченний цикл. Модель Е. Кемерона складається з таких етапів [9]: створення потреби в змінах; створення команди змін; створення образу і цінностей; спілкування і залучення; наділення повноваженнями співробітників; винагорода успіхів і похваллення; зміцнення.

В основі моделі управління змінами «Дослідження – Дії» О. Віханського та А. Наумова лежить циклічна послідовність, що складається з чотирьох етапів: дослідження (визнання організацією наявності проблем, що потребують вирішення за допомогою змін); зворотній зв'язок (обмін результатами дослідження між сторонніми фахівцями та менеджерами організації); обговорення (організація ефективних дискусій для формування цілей і планів змін); дії (реалізація перших етапів плану змін) [10]. Особливість даної моделі полягає у залученні додаткових фахівців до процесу змін.

Також циклічність процесу управління змінами відображена в моделі І. Адізеса (рис. 1). Згідно неї впливає, що зміни відбуваються постійно, проблеми породжуються змінами, рішення дозволяють подолати проблеми, а вирішені проблеми викликають нові зміни [11].

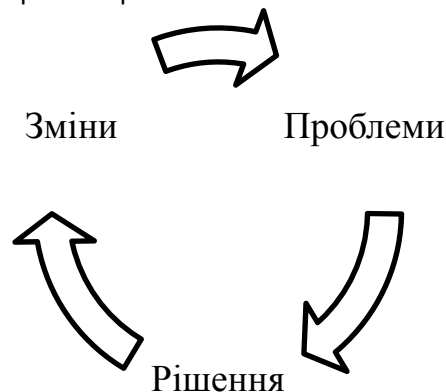

Рис. 1. Модель І. Адізеса «Зміни–Проблеми–Рішення»

Однак, з підвищенням професіоналізму працівників, зі зростанням динамічності ринкового середовища, посиленням важливості особистого розвитку персоналу підприємства вище розглянуті традиційні моделі управління змінами не створюють умов для стійких довготермінових змін. У зв'язку з цим було розроблено ряд інших моделей.

Управління змінами згідно моделі «Калейдоскоп», запропонованої В. Хоуп–Хейлі і Дж. Балоган, передбачає аналіз зовнішнього та внутрішнього організаційного контексту підприємства, який визначає можливості та напрями проведення змін на підприємстві.

«Калейдоскоп» (рис. 2), дозволяє агентам змін здійснити дослідження контексту впровадження змін і складається з трьох кілець:

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

- 1) зовнішнє (охоплює широкий організаційний контекст, що передбачає виявлення на підприємстві необхідності стратегічних змін, тобто, що потрібно змінити, як та чому);
- 2) середнє (внутрішні характеристики контексту організаційних змін);
- 3) внутрішнє (набір варіантів, якими можуть скористатись агенти, приступаючи до впровадження змін) [12].

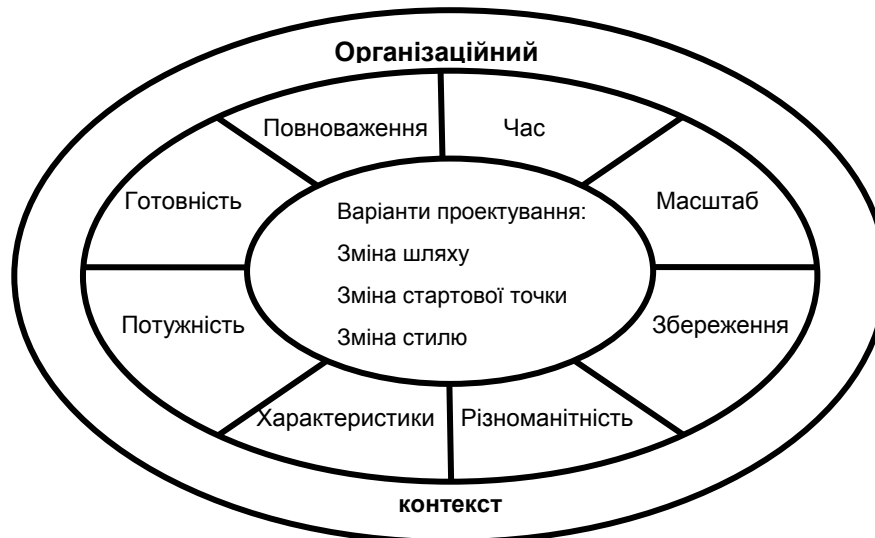

Рис.2 «Калейдоскоп змін» В. Хоуп-Хейлі і Дж. Балоган [12].

Застосування моделі «Калейдоскоп» дозволяє створити унікальну картину для кожної ситуації змін, що виникає на підприємстві. Ефективне управління змінами на базі цієї моделі передбачає першочерговий аналіз зовнішнього контексту та поступовий перехід на основі проведеного аналізу до внутрішнього, де керівництво має можливість обирати найоптимальнішу з альтернатив щодо управління змінами.

Розроблена у 2001 році Дж. Хаятом модель ADKAR полягає у тому, що зміни реалізуються за двома напрямками: бізнес та співробітники. Тобто успіх перетворень можливий, якщо керувати одночасно впровадженням нового проекту та змінами поведінки співробітників. ADKAR – це практично орієнтована модель змін, що складається з п'яти послідовних кроків [13]:

1. Усвідомлення необхідності змін. На цьому етапі описуються підстави для проведення змін.
2. Бажання і готовність до змін. На етапі відбувається прийняття рішення про підтримку тих чи інших змін, які досягаються тільки у випадку розуміння їх необхідності.
3. Знання, яким чином змінюватися. На цьому етапі формується знання про те, як саме належить і слід змінюватися, а також містяться необхідні для змін знання, вміння, навички.
4. Здатність впроваджувати зміни. Етап передбачає демонстрацію застосовності і привабливості змін, а також визначення бар'єрів, які можуть перешкодити змінам.
5. Забезпечення підтримки змін. Тут особлива увага приділяється зусиллям, спрямованим на підтримку змін. Їх стабілізація і прийняття досягаються шляхом зворотного зв'язку, преміюванням, оцінкою діяльності та прийняттям коригувальних заходів.

За спостереженнями В. Крюгера, автора моделі «Айсберг управління змінами», більшість керівників приділяють увагу видимій частині організації, забуваючи про те, що основні важелі не лежать на поверхні. Поверхнєве управління – верхня частина айсберга. На цьому рівні управління являє собою управління витратами, якістю, часом. Глибинне управління – нижня частина айсберга. На цьому рівні відбувається управління змінами та впровадженнями: управління сприйняттям і переконаннями; управління владними та політичними повноваженнями. На думку В. Крюгера, реальні зміни вимагають глибинних змін у поведінці співробітників, їх цінності, зачіпаючи перерозподіл владних повноважень [14].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Узагальнення розглянутих моделей управління змінами на підприємстві представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Моделі управління змінами на підприємстві

Назва моделі управління змінами	Кількість етапів/елементів моделі	Особливості реалізації
Трьохетапна модель К. Левіна, 1951р.	3	Три стадії змін: «розморожування», «рух», «заморожування».
Модель успішного управління змінами Л. Грейнера, 1967р.	6	Управління змінами це процес, що складається з послідовних етапів. Експериментальне впровадження змін.
Вісім кроків управління змінами Дж. Коттера, 1995р.	8	Обов'язковість дотримання послідовності етапів, кожен наступний залежить від попереднього. Порушення послідовності або відмова від якогось із етапів призводить до ілюзії швидких змін, але відводить від бажаного результату.
Модель Е. Кемерона	7	Процес управління змінами носить циклічний характер, є нескінченним.
Модель І. Адізеса «Зміни–Проблеми–Рішення»	3	Зміни відбуваються постійно, проблеми породжуються змінами, рішення дозволяють подолати проблеми, вирішені проблеми викликають нові зміни.
Модель «Дослідження–Дія» О. Віханського та А. Наумова	4	Процес змін відбувається у циклічній послідовності; залучення сторонніх фахівців до процесу перетворень.
«Калейдоскоп змін» В. Хоуп–Хейлі і Дж. Балоган, 1999р.	3	Передбачає аналіз зовнішнього та внутрішнього організаційного контексту підприємства, який визначає можливості та напрями проведення змін на підприємстві.
Модель ADKAR Дж. Хаята, 2001р.	5	Зміни реалізуються за двома аспектами: аспект бізнесу та людський аспект. Зміни приносять успіх тільки тоді, коли здійснюються і в тому, і в іншому аспекті.
«Айсберг управління змінами» Ф. Крюгера, 2004р.	2	Передбачає поверхнєве та глибинне управління змінами. Перетворення вимагають глибинних змін у поведінці співробітників.

Проаналізувавши існуючі моделі управління змінами на підприємстві можна стверджувати, що сучасні умови господарювання вітчизняних підприємств висувають кардинально нові вимоги до системи управління змінами з точки зору забезпечення її ефективності. Тому ефективне управління змінами на підприємствах повинно ґрунтуватися на засадах комплексного підходу – інтеграції вище розглянутих моделей управління змінами. В рамках комплексного підходу необхідно дотримуватися таких принципів управління процесом змін:

- планування змін із врахуванням необхідного часу для їх реалізації, ступені опору, факторів ризику та ін.;
- узгодженість методів і процесів змін з тактичною, стратегічною діяльністю та процесами управління в організації;
- участь керівництва всіх рівнів;
- узгодженість бізнес–процесів з умовами зовнішнього середовища під час планування та реалізації змін [15].

Висновки. В даній статті розкрито сутність поняття «зміни» і визначено, що зміни обумовлюють перехід підприємства з поточного стану – в бажаний майбутній. Організаційні зміни можуть стосуватись всіх сфер функціонування підприємства і відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Процес управління змінами передбачає визначення їх необхідності, планування, організацію робіт із впровадження змін, контроль за їх виконанням та мотивування працівників, які беруть участь в процесі змін. Управління змінами визначає успіх функціонування будь-якого підприємства.

Проаналізувавши представлені моделі управління змінами можна зробити висновок, що ефективне управління повинно ґрунтуватись на засадах комплексного підходу до управління процесом змін на сучасному підприємстві, тобто поєднанні декількох моделей відповідно до специфіки умов зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. В. Т. Бусел]. – [5-е вид.]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Стеців С. Р. Сутність та етапи управління змінами на підприємстві / С. Р. Стеців // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". – 2011. – № 714. – С. 155–161
3. Воронков Д. К. Управління змінами на підприємстві: теорія та прикладні аспекти : монографія / Д. К. Воронков. – Х. : ВД «Інжек», 2010. – 340 с.
4. Дмитрів І. А. Визначення поняття управління змінами, як основної складової діяльності сучасного підприємства [Електронний ресурс] / І. А. Дмитрів, Н. М. Курилова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 1. – С. 102–106. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2013_1_20.pdf.
5. Ровинская Н. Ю. Влияние организационных изменений на бизнес–модель компании [Електронний ресурс] / Н. Ю. Ровинская // Економіка і менеджмент – 2015: Перспективи інтеграції та інноваційного розвитку. – 2015. – Том 3. – С. 50–51. – Режим доступу: http://confcontact.com/2015_04_25/EIM_2015_tom3.pdf.
6. Располов В. М. Управление изменениями: учебное пособие / В. М. Располов. – М.: Магистр. – 2009. – 333 с.
7. Lewin K. Field Theory in Social Science / K. Lewin. – New York: Harper & Row, 1951. – 346 p.
8. Коттер Дж. П. Впереди перемен / Джон П. Коттер; [пер. с англ.]. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2011. – 256 с.
9. Камерон Э. Управление изменениями / Э. Камерон, М. Грин. – М: Добрая книга, 2006 г. – 360 с.
10. Виханский О. С. Менеджмент : учебник / О. С. Виханский, Наумов А. И. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Экономист, 2006. – 670 с.
11. Адизес И. К. Управляя изменениями/ И. К. Адизес – [пер. с англ. В. Кузин]. – СПб.: Питер, 2010. – 223 с.
12. Балоган Дж. Стратегические преобразования: разработка контекстуального подхода к их осуществлению./ Дж. Балоган, В. Хоуп–Хейли // Курс МВА по стратегическому менеджменту. / [под ред. Л. Фазейля, Р. Рэндела; перевод с англ.]. – 4-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – С. 534–563.
13. Ташлыкова Е. В. Подходы и модели к управлению изменениями на высокотехнологичных предприятиях [Текст] / Е. В. Ташлыкова, Д. Н. Черемных // Молодой ученый. – 2014. – №1. – С. 432–435.
14. Кругер Ф. Модель Айсберг управления изменениями [Електронний ресурс] / Ф. Кругер. – Режим доступу: <http://ibcm.biz/Nauchnye-stati/model-organizacii-ajsberg-upravleniya-izmeneniyami-fkruger.html>.
15. Гринько Т. В. Концептуалізація моделей управління змінами на підприємствах в сучасних умовах мінливого середовища [Електронний ресурс] / Т. В. Гринько, Т. З. Гвінішвілі // Технологічний аудит і резерви виробництва. – 2015. – № 1(5). – С. 34–40. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tatrv_2015_1\(5\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tatrv_2015_1(5)_6.pdf).

References

1. Busel, V. T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. 5-e vyd. [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language. 5th ed.]. Kyiv: Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
2. Stetsiv, S. R. (2011). Sutnist ta etapy upravlinnia zminamy na pidpriemstvi [The essence and stages of change management at the enterprise]. *Visn. Nats. un-tu "Lviv. politekhnika" - Bulletin of the National University "Lviv. Polytechnic"*, 714, 155–161 [in Ukrainian].
3. Voronkov, D. K. (2010). *Upravlinnia zminamy na pidpriemstvi: teoriia ta prykladni aspekty : monohrafiia [Change management at the enterprise: the theory and practical aspects: Monograph]*. Kharkiv: VD «Inzhek» [in Ukrainian].
4. Dmytriiev, I. A., & Kurylova, N. M. (2013). Vyznachennia poniattia upravlinnia zminamy, yak osnovnoi skladovoi diialnosti suchasnoho pidpriemstva [The definition of the concept change management as a basic component of activity of modern enterprise]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva - Problems and prospects of business development*, 1, 102–106. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/piprp_2013_1_20.pdf. [in Ukrainian].
5. Rovinskaya, N. Yu. (2015). Vliyanie organizatsionnykh izmeneniy na biznes–model kompanii [The impact of organizational changes on the company's business model]. *Ekonomika i menedzhment – 2015: Perspektyvy intehratsii ta innovatsiinoho rozvytku – Economics and Management - 2015: Perspectives of integration and innovative development*, Vol. 3, 50–51. Retrieved from: http://confcontact.com/2015_04_25/EIM_2015_tom3.pdf. [in Ukrainian].
6. Raspopov, V. M. (2009). *Upravlenie izmeneniyami: uchebnoe posobie [Change management: a tutorial]*. Moscow: Magistr [in Russian].
7. Lewin, K. Field (1951). *Theory in Social Science*. New York: Harper & Row.
8. Kotter, John P. (1996). *Leading Change*. Harvard Business School Press.
9. Kameron, E., & Grin., M. (2006). *Upravlenie izmeneniyami [Change management]*. Moscow: Dobraia kniga [in Russian].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

10. Vikhanskiy, O. S., & Naumov, A. I. (2006). *Menedzhment : uchebnik [4–e izd., pererab. i dop.] [Management: a tutorial [4th ed., rev. and add.]]*. Moscow: Ekonomist [in Russian].
11. Ichak Kalderon Adizes (1992). *Mastering Change: The Power of Mutual Trust and respect in Personal Life, Family Life, Business and Society*. The Adizes Institute.
12. Julia Balogun, Veronica Hope Hailey (2004). *Exploring Strategic Change*. Harlow: FT Prentice Hall.
13. Tashlykova, E. V., & Cheremnykh, D. N. (2014). Podkhody i modeli k upravleniyu izmeneniyami na vysokotekhnologichnykh predpriyatiyakh [Approaches and models of change management at the high-tech enterprises]. *Molodoy uchenyy - Young scientist*, 1, 432–435 [in Russian].
14. Kruger, F. (n.d.). *Model Aysberg upravleniya izmeneniyami [Iceberg Model of change management]*. Retrieved from: <http://ibcm.biz/Nauchnye-stati/model-organizacii-ajsberg-upravleniya-izmeneniyami-kruger.html> [in Russian].
15. Hrynko, T. V., & Hviniashvili, T. Z. (2015). Kontseptualizatsiia modelei upravlinnia zminamy na pidpriemstvakh v suchasnykh umovakh minlyvoho seredovyshcha [Conceptualization models of change management at the enterprises in modern conditions of changeable environment]. *Technological audit and reserves of production - Technological audit and reserves of production*, 1(5), 34–40. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/Tatrv_2015_1\(5\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/Tatrv_2015_1(5)_6.pdf) [in Ukrainian].

Надійшла 15.06.2015

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 65.01

Л. С. Ладонько, к. е. н., доцент,
М. В. Ганжа, магістрант**СТРАТЕГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНКА**

Анотація. У статті розкрито сутність поняття стратегічний потенціал підприємства, його склад та структура, закономірності його формування. Розглянуто методи аналізу й оцінки стратегічного потенціалу підприємства.

Ключові слова: потенціал, стратегічний потенціал, аналіз, оцінка, стратегічні ресурси, стратегічні напрями.

Л. С. Ладонько, к. э. н., доцент,
М. В. Ганжа, магістрант**СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕДПРИЯТИЯ: ФОРМИРОВАНИЕ И ОЦЕНКА**

Аннотация. В статье раскрыта сущность понятия стратегический потенциал предприятия, его состав и структура, закономерности его формирования. Рассмотрены методы анализа и оценки стратегического потенциала предприятия.

Ключевые слова: потенциал, стратегический потенциал, анализ, оценка, стратегические ресурсы, стратегические направления.

L. S. Ladonko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
M. V. Hanzha, Master's Degree Student**STRATEGIC POTENTIAL OF ENTERPRISE: FORMATION AND EVALUATION**

Abstract. The essence of the concept of strategic potential of enterprise, its composition and structure, patterns of its formation are explored in the article. Methods of analysis and evaluation of strategic potential of the enterprise are examined.

Keywords: potential, strategic potential, analysis, evaluation, strategic resources, strategic directions.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку бізнесу України успішне функціонування підприємств значною мірою залежить від стратегічного потенціалу. Адже він визначає стратегічні можливості підприємства, забезпечує ефективне використання ресурсів, резервів та можливостей підприємства, розробку та реалізацію його стратегій на всіх етапах розвитку, що впливає на досягнення стратегічних цілей та визначених напрямів розвитку підприємства у майбутньому. Тому перед вітчизняними підприємствами постає питання його формування та оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти дослідження стратегічного потенціалу підприємства та процесу його формування, аналізу й оцінки знайшли своє відображення у роботах таких вчених, як І. Ансофф, О. М. Алимов, А. О. Азарова, Д. О. Горелов, Л. Є. Довгань, Г. Клейнер, О. І. Маслак, В. В. Микитенко, І. П. Отенко, М. Портер, М. Г. Саєнко, В. В. Тарасенко, О. С. Федонін та інших. Разом з тим, досі невирішеним залишається питання стандартизації методичних підходів до аналізу і оцінки стратегічного потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу. В умовах конкурентного економічного середовища можливості підприємства визначаються не максимальними можливостями випуску продукції, а спроможністю підприємства передбачати потенційні зміни макро- і мікросередовища та його готовністю гнучко реагувати на ці зміни, визначати стратегічні орієнтири розвитку. З цією метою в літературі використовується термін стратегічний потенціал підприємства [1].

Розкриття сутності терміну «стратегічний потенціал» потребує, перш за все, розуміння змісту категорії «потенціал» (рис. 1) [2].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

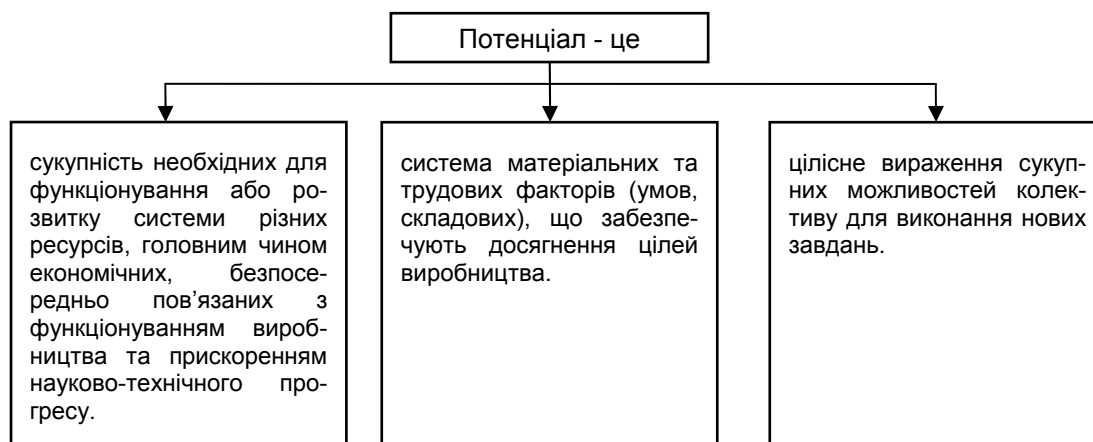

Рис.1 Підходи до визначення поняття «потенціал»

З огляду на визначення, представлені на рисунку 1, можна підсумувати, що в загальному вигляді під потенціалом розуміють сукупність наявних ресурсів, резервів та можливостей підприємства, які можуть бути використані для досягнення поставлених цілей.

Стратегічний потенціал є інтегрованою й повною характеристикою розвитку підприємства [1]. Для кращого розуміння розглянемо деякі трактування даного поняття різними науковцями (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування поняття «стратегічний потенціал підприємства»

Автор	Визначення
Маркова В. Д.	Стратегічний потенціал підприємства – це сукупність наявних ресурсів і можливостей (здібностей) для розробки і реалізації стратегії підприємства [3].
Березін О. В.	Стратегічний потенціал – це сукупність наявних ресурсів, що забезпечують виживання підприємства у конкурентному середовищі у перспективі [4].
Сущенко О. А.	Стратегічний потенціал – це певним чином упорядкована відповідно до стратегічних напрямів розвитку сукупність ресурсів і резервів, яка дозволяє при їх комплексному використанні забезпечити реалізації потенційних можливостей [5].
Фещур Р. В.	Стратегічний потенціал – це потенціал, сформований відповідно до цілей підприємства, що відображає його можливості передбачити зміни у зовнішньому середовищі та готовність гнучко реагувати на ці зміни [6].
Гросул В. А., Василенко Ю. Ю.	Стратегічний потенціал – це найбільш сильні конкурентні переваги, які дозволяють підприємству досягти визначеної мети більш ефективно, порівняно з конкурентами [7].
Клейнер Г. Б.	Стратегічний потенціал - економічні можливості організації, які можуть бути використані для досягнення стратегічних цілей [8].

Узагальнюючи наведені вище трактування, можна стверджувати, що стратегічний потенціал підприємства – це сукупність наявних ресурсів та резервів підприємства, які визначають складові його потенціальних можливостей у майбутньому та забезпечує реалізацію стратегічних напрямків розвитку як у короткострокових, так і в довгострокових періодах.

Стратегічний потенціал підприємства являє собою складну, динамічну, поліструктурну систему, яка складається із сукупності взаємозалежних та взаємопов'язаних локальних потенціалів:

1. Ресурсо-сировинного (наявна сировина, матеріали, складські ресурси);
2. Виробничий (основні виробничі фонди, виробничі площі, використовувані технології);
3. Фінансового (власні засоби, оборотні засоби, залучений капітал);
4. Трудового (чисельність персоналу, його кваліфікація, сукупність здібностей та досвіду працівників, віковий та освітній склад персоналу);
5. Організаційно-управлінський (система управління підприємством, організаційне забезпечення виробництва);

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

- 6.Інноваційного (науково-технічний потенціал, інноваційна активність);
- 7.Інвестиційного (інвестиційні ресурси, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість підприємства, доступ до кредитних ресурсів);
- 8.Інформаційного (наявність інформаційних технологій, технічні характеристики інформаційної системи);
- 9.Інфраструктурного (забезпеченість об'єктами інфраструктури всіх підрозділами підприємства);
- 10.Маркетингового (масштаб ринку підприємства, обсяги продаж, конкуренція, наявність портфеля замовлень, реклама);
- 11.Екологічного (рівень забруднення навколишнього середовища, наявність природоохоронних технологій);
- 12.Резервів підприємства (внутрішньовиробничі та позавиробничі).

Крім того, локальні потенціали складаються із сукупності ресурсних компонентів, поєднання яких варіюється залежно від стратегічного напрямку розвитку підприємства. Стан і напрям розвитку локальних потенціалів зумовлюється цілями: а) формування стратегічного потенціалу, що визначаються відповідно до стратегічних напрямів розвитку підприємства: забезпечення високих темпів економічного розвитку; б) максимізації прибутку; в) мінімізації витрат ресурсів шляхом розкриття внутрішніх резервів; г) мінімізація ризиків; д) стабілізації роботи підприємства.

Метою формування стратегічного потенціалу підприємства є забезпечення ефективніших шляхів використання ресурсів, резервів і можливостей підприємства з метою максимально ефективною реалізації його стратегії на всіх етапах розвитку [11].

Основною складовою при формуванні стратегічного потенціалу підприємства, яка визначає його потенційні можливості є наявність стратегічних ресурсів. Стратегічні ресурси це ті ресурси, сукупність та взаємодія яких відкриває перспективні можливості формування і досягнення стратегічних цілей, тобто, ресурси, які здатні в стратегічній перспективі сприяти втіленню вибраної фірмою місії та задоволенню постійно змінних потреб і запитів потенційних споживачів [10].

Процес формування стратегічного потенціалу можна представити у декілька послідовних етапів:

1. Збір, аналіз і обробка інформаційних потоків
2. Аналіз факторів діяльності підприємства.
3. Вивчення тенденцій розвитку та стратегічних позицій підприємства на ринку.
4. Визначення стратегічних напрямків розвитку підприємства та визначення потенційних можливостей.
5. Формування стратегії підприємства.
6. Оцінка економічних умов реалізації стратегії.
7. Оцінка локальних потенціалів.
8. Формування стратегічного потенціалу [9].

Аналіз та оцінка стратегічного потенціалу дозволяє визначити чи володіє підприємство достатніми силами і ресурсами, які мають вирішальне значення для досягнення стратегічних цілей та можливих меж функціонування у майбутньому, виходячи з прогнозованих умов зовнішнього середовища.

При аналізі й оцінці стратегічного потенціалу підприємства використовують методики, які ґрунтуються на аналізі зовнішнього і внутрішнього середовища, теорії конкурентних переваг, конкурентоспроможності товару, концепції життєвого циклу, тощо (табл. 2) [2].

Наведені у таблиці 2 методики оцінки рівня розвинутої стратегічного потенціалу у більшості акцентують увагу на якісних, змістовних аспектах, кількісним же параметрам приділяється недостатня увага. Тому, на наш погляд, для об'єктивізації оціночних параметрів стратегічного потенціалу варто застосовувати інтегральну оцінку, математичне вираження якої представимо формулою вигляду (1):

$$СП_{\Pi} = \sum_{i=1}^n p_i * x_i, (1)$$

де $СП_{\Pi}$ – інтегральна оцінка стратегічного потенціалу підприємства;

p_i – ступінь значимості локального потенціалу;

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

x_i – інтегральне значення локального потенціалу;
 n – кількість локальних потенціалів.

Таблиця 2

Методи аналізу й оцінки стратегічного потенціалу підприємства

Підхід	Назва методу	Характеристика
Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища	SWOT-аналіз	Передбачає оцінку фактичного положення і стратегічних перспектив компанії, одержаних у результаті вивчення її сильних і слабких сторін, ринкових можливостей і факторів ризику [11]. Дає можливість визначити стратегічні напрями діяльності на основі зіставлення можливих комбінацій показників зовнішнього середовища й ресурсних можливостей [2].
	PEST-аналіз	Полягає у виявленні й оцінці впливу факторів макросередовища на результати поточної й майбутньої діяльності підприємства, його стратегічний потенціал. Проводиться за чотирма напрямками : політика (P), економіка (E), суспільство (S), технологія (T) [2].
	Матриця SPACE	Для оцінки пропонуються зовнішні (стабільність середовища, привабливість галузі) та внутрішні фактори (фінансовий, виробничий потенціал). Кожен із критеріїв складається з певного переліку параметрів, що оцінюються за шкалою від 0 до 6. Кожній характеристиці присвоюється вага, що відображає її значимість у розрізі фактора і розраховується середньозважена оцінка. На основі отриманих результатів здійснюється розробка стратегічних напрямів розвитку [12].
Аналіз конкурентних переваг, конкурентоспроможності	«5 сил конкуренції» Портера	Аналіз проводиться для ідентифікації сприятливих можливостей і небезпек, з якими може зіткнутися компанія в галузі : нові конкуренти; нові гравці на ринку; існуючі конкуренти; компанії, що пропонують продукти-замінники; вплив постачальників; вплив покупців. На основі моделі можна виявити конкурентні переваги компанії і визначити стратегічні орієнтири розвитку [11].
	Матриця БКГ	Стратегічний потенціал залежить від положення конкретного виду бізнесу організації в стратегічному просторі, утвореному двома координатними осями: темп росту, частка ринку. В залежності від того в якому квадранті матриці він перебуває, формується стратегія [13].
	Матриця GE / McKinsey	Багатофакторна матриця, яка є більш детальним варіантом БКГ. Передбачає оцінку потенціалу за показниками привабливості галузі та конкурентоспроможності підприємства [13].
	Матриця Shell / DPM	Передбачає оцінку підприємства на основі оцінки показників конкурентоспроможності (здатність отримувати переваги з тих можливостей, які є у відповідній бізнес-області) та перспектив ділового сектору [11].
Концепція життєвого циклу	Матриця ADL	Оцінка проводиться за критеріями конкурентного статусу підприємства і стадії життєвого циклу галузі. Конкурентне положення характеризується п'ятьма позиціями: ведуча, сильна, благополучна, міцна або слабка. Стадії життєвого циклу галузі характеризуються змінами в обсягах продажів, рух прибутку і виробництва. Комбінація представлених параметрів формують матрицю ADL, на основі якої визначаються стратегічні напрями [11].
	«64 стратегіями» Тарасенка	Стратегічний потенціал залежить від того, на якій стадії життєвого циклу знаходиться галузь, у якій працює підприємство, якою є стадія життєвого циклу самого підприємства та його керівників – лідерських груп. Так як на практиці одночасне знаходження всіх компонентів підприємства на однаковій стадії життєвого циклу майже неможливе, виділяється 64 комбінації можливих станів – стратегем. Потенціал будь-якої з 64-х можливих стратегем визначається за кількісною (бальною) оцінкою [15].

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Інтегральне значення локальних потенціалів визначається на основі їх показників (табл.3).

Таблиця 3

Сукупність показників локальних потенціалів підприємства

Локальний потенціал	Показники локального потенціалу
Виробничий потенціал	Коефіцієнт зносу основних фондів, співвідношення коефіцієнтів вибуття і оновлення основних фондів, коефіцієнт використання виробничих потужностей, фондодіддача, фондомісткість, ін.
Фінансовий потенціал	Показники рентабельності, ділової активності, фінансової стійкості, ліквідності.
Трудовий потенціал	Чисельність персоналу, коефіцієнт плинності кадрів, частка робітників у складі промислово-виробничого персоналу, показники продуктивності праці.
Маркетинговий потенціал	Показники прибутковості, конкурентоспроможності підприємства.
Інноваційний потенціал	Частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), придбання ліцензій, патентів, ноу-хау в загальній сумі витрат підприємства, частка науково-технічних витрат у собівартості продукції, частка науково-технічних працівників в загальній кількості працюючих.
Організаційно-управлінський потенціал	Якість планування та контролювання, кількість рівнів управління, ступінь делегування повноважень, норма керованості, швидкість прийняття важливих рішень, ін.

Також для оцінки стратегічного потенціалу підприємства використовують комплексний та абсолютний показник стратегічного потенціалу [9]. Комплексний показник розраховується на основі середньоарифметичної бальної оцінки факторів формування можливостей (ресурсів) підприємства на основі висновків експертів щодо характеру їх впливу на стратегічний потенціал підприємства. Застосована може бути як проста, так і зважена бальна оцінка факторів і як середньоарифметична, так і сумарна (проста чи зважена) бальна оцінка самого показника стратегічного потенціалу підприємства. Абсолютний показник дозволяє оцінити стратегічний потенціал підприємства відносно умовно-ідеального підприємства. Абсолютний стратегічний потенціал підприємства визначається шляхом порівняння оцінок підприємства з основними конкурентами.

Висновок. В умовах конкурентного економічного середовища успішна діяльність підприємства залежить від формування та ефективного використання його стратегічного потенціалу. Адже він визначає стратегічні можливості підприємства, забезпечує ефективне використання ресурсів, резервів підприємства, розробку та реалізацію його стратегій на всіх етапах розвитку, що впливає на досягнення стратегічних цілей та визначених напрямів розвитку підприємства у майбутньому. В статті висвітлені поняття стратегічного потенціалу підприємства, склад і структуру, визначено закономірності його формування. Також розглянуто методи аналізу й оцінки стратегічного потенціалу підприємства.

Література

1. Богацька Н. М. Стратегічний потенціал підприємства [Електронний ресурс] /Н. М. Богацька, Д. Ковальчук. – Режим доступу: www.rusnauka.com/33_DWS_2010/Economics/.
2. Горелов Д. О. Стратегія підприємства: навч.-метод. посіб. [для студ. вищ.навч. закл.] / Д. О. Горелов, С. Ф. Большенко. – Харків: Вид-во ХНАДУ, 2010. - 133 с.
3. Маркова В. Д. Стратегический менеджмент: курс лекций / В. Д. Маркова, С. А. Кузнецова. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: Сибирское соглашение, 1999. – 288 с.
4. Березін О. В. Завдання та механізм оптимізації структури потенціалу підприємства / О. В. Березін // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. – Частина II: зб. наук. пр. – Вип. 4 (40). – 2007. – С. 20–28.
5. Сущенко О. А. Формування стратегічного потенціалу підприємства: автореф. дис. канд.екоп. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О. А. Сущенко. – Луганськ, 2002. – 20 с.
6. Фещур Р. В. Оцінювання і управління потенціалом машинобудівних підприємств / Р. В. Фещур, Бортновська О. Б. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – № 606. – С. 113-118.
7. Гросул В. А. Основні підходи до визначення поняття "потенціал" підприємства / В. А. Гросул / Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. праць. – Х.:ХДУХТ, 2008. – Вип. 2 (8). – 165 с.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

8. Клейнер Г. Б. Предприятия в нестабильной экономической среде: риски, стратегия, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов. - М.: Экономика, 1997. - 425 с.
9. Ладонько Л. С. Напряги та технології нарощення інформаційного потенціалу в контексті елімінації загрози економічній безпеці [Текст] / Л. С. Ладонько, О. В. Гребенюк, Р. В. Кузьменко // Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: монографія. - К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. - С. 128-153.
10. Предеїн А. М. Роль ресурсів у стратегічному управлінні підприємствами [Електронний ресурс]. / А. М. Предеїн. - Режим доступу: http://business-inform.net/pdf/2012/9_0/318_325.pdf.
11. Арутюнова Д. В. Стратегический менеджмент: учебное пособие / Д. В. Арутюнова – Таганрог: ТТИ ЮФУ, 2010. – 122 с.
12. Репіна І. М. Потенціал підприємства: формування та оцінка: монографія / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. - К.: КНЕУ МОН України, 2005. - 261 с.
13. Шершньова З. Є Стратегічне управління: підручник / З. Є. Шершньова – [2-ге вид., перероб. і доп.]. - К.: КНЕУ, 2004. - 699 с.
14. Микитенко В. В. Стратегічний потенціал – сукупні можливості національної економіки по досягненню цілей збалансованого розвитку / О. М. Алімов, В. В. Микитенко // Продуктивні сили України. науково-теоретичний економічний журнал. К.: – РВПС НАН України, 2007. – № 1. – С. 135–151.
15. Тарасенко В. В. Книга бизнес-перемен.64 стратегемы / В. В. Тарасенко– М.: Генезис, 2006. – 324 с.

References

1. Bohatska, N. M., Kovalchuk, D. (n.d.). *Stratehichnyi potentsial pidpriemstva [Strategic potential of the company]*. Retrieved from: www.rusnauka.com/33_DWS_2010/Economics/. [in Ukrainian].
2. Horielov, D. O., & Bolshenko, S. F. (2010). *Stratehiia pidpriemstva: navch.-metod. posib. [Business Strategy: teach.-method. guidances]*. Kharkiv: Vyd-vo KhNADU [in Ukrainian].
3. Markova, V. D., & Kuznetsova, S. A. (1999). *Strategicheskii menedzhment: kurs lektsiy [Strategic Management: lectures]*. Moscow: YNFRA-M; Novosybyrsk: Sybyrskoe sohlashenye [in Russian].
4. Berezin, O. V. (2007). *Zavdannia ta mekhanizm optyimizatsii struktury potentsialu pidpriemstva [The goal and mechanism of optimization the structure of the enterprise potential]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnohospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ekonomika. – Chastyna II: zb. nauk. pr. – Herald of the National University of Water and Nature management. Economy. - Part II: Collection of scientific papers, Vyp. 4 (40), 20–28* [in Ukrainian].
5. Sushchenko, O. A. (2002). *Formuvannia stratehichnoho potentsialu pidpriemstva [Formation of strategic potential of enterprise]*. (Candidate of science dissertation thesis). Luhansk [in Ukrainian].
6. Feshchur, R. V., & Bortnovska O. B. (2007). *Otsiniuvannia i upravlinnia potentsialom mashynobudivnykh pidpriemstv [Assessment and management of potential of machine-building enterprises]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Menedzhment tapidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku - Herald of the National University "Lviv Polytechnic". Management and Entrepreneurship in Ukraine: formation stages and problems of development, 606, 113-118* [in Ukrainian].
7. Hrosul, V. A. (2008). *Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia "potentsial" pidpriemstva [Basic approaches to the definition of company's "potential"]*. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh: zb. nauk, prats – Economic strategy and prospects of development the trade and services branches: Collection of scientific works, Vyp. 2 (8)*. Kharkiv: KhDUKHT [in Ukrainian].
8. Kleyner, G. B., Tambovtsev, V. L., & Kachalov, R. M. (1997). *Predpriyatiya v nestabilnoy ekonomicheskoy srede: riski, strategiya, bezopasnost [Companies in the unstable economic environment: risks, strategy, security]*. Moscow: Ekonomika [in Russian].
9. Ladonko, L. S., Hrebenuk, O. V., & Kuzmenko, R. V. (2014). *Napriamy ta tekhnolohii naroshchennia informatsiinoho potentsialu v konteksti eliminuvannia zahrozi ekonomichnii bezpetsi [Text]*. *Potentsial staloho ro-zvytku Ukrainy na shliakhu realizatsii intehratsiinoho vyboru derzhavy: monohrafiia – Potential of sustainable development of Ukraine on implementation the integration choice of the state: monograph. 128-153*. Kyiv: State Institution "Institute of Economics of nature management and sustainable development of the National Academy of Sciences of Ukraine". [in Ukrainian].
10. Prediein, A. M. (2012). *Rol resursiv u stratehichnomu upravlinni pidpriemstvamy [The role of resources in strategic management of enterprise]*. Retrieved from: http://business-inform.net/pdf/2012/9_0/318_325.pdf. [in Ukrainian].
11. Arutyunova, D. V. (2010). *Strategicheskii menedzhment: uchebnoe posobie [Strategic Management: a tutorial]*. Taganrog: TTI YuFU. [in Russian].
12. Riepina, I. M., Fedonin, O. S., & Oleksiuk, O. I. (2005). *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka: monohrafiia [Potential of the enterprise: formation and evaluation: monograph]*. Kyiv: KNEU MON Ukrainy [in Ukrainian].
13. Shershnova, Z. Ye (2004). *Stratehichne upravlinnia: pidruchnyk (2-he vyd., pererob. i dop.) [Strategic Management: textbook (2nd ed., revised. and add.)]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
14. Mykytenko, V. V., Alymov, O. M. (2007). *Stratehichnyi potentsial – sukupni mozhlyvosti natsionalnoi ekonomiky po dosiahnenniu tsilei zbalansovanoho rozvytku [Strategic potential - combined capabilities of the national economy to achieve sustainable development goals]*. *Produktivni syly Ukrainy. nauko-teoretychnyi ekonomichnyi zhurnal - The productive forces of Ukraine. scientific and theoretical journal of economics, 1, 135–151*. Kyiv: RVPS NAN Ukrainy [in Ukrainian].
15. Tarasenko, V. V. (2006). *Kniga biznes-peremen.64 strategemy [Book of business changes. 64 stratagems]*. Moscow: Genезis [in Russian].

Надійшла 15.06.2015

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 004:65.012.32

Л. С. Ладонько, к. е. н., доцент,
О. С. Солошин, магістрант**Х-ІНЖИНІРИНГ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗМІН**

Анотація. Розглянуто актуальність та необхідність застосування Х-інжинірингу як сучасного методу покращення зовнішніх бізнес-процесів на основі застосування ІТ-технологій. Проаналізовано ключові відмінності технологій Х-інжинірингу та традиційного реінжинірингу бізнес-процесів. Охарактеризовані основні переваги, завдання та принципи застосування Х-інжинірингу, виділені додаткові стратегічні можливості для управління бізнес-процесами функціонування Х-інжинірингу, які не охоплює реінжиніринг бізнес-процесів.

Ключові слова: інжиніринг, реінжиніринг, Х-інжиніринг, бізнес-процес, ІТ-технології, зміни.

Л. С. Ладонько, к. э. н., доцент,
О. С. Солошин, магістрант**Х-ИНЖИНИРИНГ КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ МЕНЕДЖМЕНТА ИЗМЕНЕНИЙ**

Аннотация. Рассмотрена актуальность и необходимость применения Х-инжиниринга как современного метода улучшения внешних бизнес-процессов на основе применения ИТ-технологий. Проанализированы ключевые отличия технологий Х-инжиниринга и традиционного реинжиниринга бизнес-процессов. Охарактеризованы основные преимущества, задачи и принципы применения Х-инжиниринга, выделены дополнительные стратегические возможности для управления бизнес-процессами функционирования Х-инжиниринга, которые не охватывает реинжиниринг бизнес-процессов.

Ключевые слова: инжиниринг, реинжиниринг, Х-инжиниринг, бизнес-процесс, ИТ-технологии, изменения.

L. S. Ladonko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
O. S. Soloshyn, Master's Degree Student**X-ENGINEERING AS NEW DIRECTION OF CHANGES MANAGEMENT**

Abstract. The article is focused on the analysis of relevance and necessity of X-engineering use as a modern method of improvement of external business processes on the basis of IT-technologies. The research has elucidated the key differences between X-engineering technologies and traditional reengineering of business processes. The basic advantages, tasks and principles of X-engineering application have been characterized, the additional strategic possibilities for management business processes of X-engineering functioning, that is not embraced by the reengineering of business processes, have been distinguished.

Keywords: engineering, reengineering, X-engineering, business process, IT-technologies, changes.

Постановка проблеми. На сьогодні недостатньо бути гнучким в процесі виробництва або створенні послуги, знайти дешевшу та якісну сировину чи досконало вивчити потребу споживача в послугі або товарі, застосувати ефективні методи внутрішнього менеджменту підприємства та обрати найвигіднішу маркетингову стратегію збуту товару чи послуги. У зв'язку з цим суб'єкти ринкового середовища в управлінській практиці використовують все більше сучасних інформаційних технологій. Охопити та керувати інформаційним полем стає все більш нагальною проблемою підприємств і організацій, з моменту вибору сегменту ринку до задоволення потреб споживача. Новим методом, який поєднує як зовнішню систему постачання сировини чи дослідження потреб споживачів в послугах, внутрішні фактори процесу виробництва товарів чи ство-

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

рення послуг, їх ефективного збуту і тим самим задоволення споживачів стає X-інжиніринг, спрямований на перебудову зовнішніх та внутрішніх бізнес-процесів за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття X-інжинірингу вперше було використане в літературі на початку XXI ст. Основоположником даної теорії є Дж. Чампі, який виклав основні її аспекти в книзі "X-Engineering the Corporation: Reinventing Your Business in the Digital Age" [1], де зазначається, що ця теорія є похідною від реінжинірингу бізнес-процесів і зберігає основні його принципи, засади, підходи та особливості, але основною відмінністю є те, що X-інжиніринг виходить за межі внутрішнього середовища організації. Вивченням теоретико-прикладних основ X-інжинірингу, як управлінської технології впровадження суттєвих змін в організаційно-економічну систему також займалися такі вітчизняні вчені, як Гвоздь М. Я., Таранюк Л. М. та інші [2].

Постановка цілей. Мета статті полягає у дослідженні концептуальних засад формування X-інжинірингу, визначенні основних методів здійснення та виявленні умов його застосування на українських підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Наше життя ніколи не стоїть на місці, а весь час супроводжується певними змінами. Одні їх бояться, інші радо зустрічають, а хтось взагалі не звертає на них уваги, доки вони не приносять кардинальні перевороти. Бізнес досить жорстокий, і якщо ти не можеш пристосуватись до правил ринку, то у тебе є декілька варіантів: вийти з нього, навчитися грати за його правилами, або почати диктувати свої.

Для того, щоб навчитися грати за правилами ринку, потрібно вміти швидко адаптуватися до змін ринкового середовища. Саме з цією метою і виникло поняття «інжиніринг» [3]. Якщо говорити досить просто, то інжиніринг – це метод менеджменту, спрямований на покращення існуючих бізнес-процесів. Але якщо підприємству не хочеться займати середні позиції у бізнесі і воно бажає бути серед лідерів, то потрібно бути на крок попереду своїх конкурентів. У сучасних умовах досягти таких переваг можна тільки за кардинальної перебудови бізнес-процесів на основі інновацій. Такий стан справ і став наслідком виникнення більш досконалого методу перебудови внутрішніх бізнес-процесів - реінжинірингу.

Багато хто думає, що реінжиніринг був модною течією в менеджменті на початку 90-х, а потім його спіткало заслужене забуття. Це не зовсім так. Також хибним є твердження, що він знову є актуальним, адже він ніколи не втрачав своїх позицій, а навпаки процвітає та вдосконалюється. Без реінжинірингу багато секторів економіки розвинутих країн не могли б досягти нинішнього рівня розвитку: ціни залишилися б занадто високими, якість - занадто низькою, клієнти купляли б виключно зарубіжну продукцію, і взагалі компанії не змогли б реагувати ні на значні зміни в споживчому попиті, ні на загрозу з боку конкурентів і нових агресивних компаній.

Проте найбільш груба помилка сучасних управлінців - проводити незначні зміни існуючих бізнес-процесів, називаючи це реінжинірингом. У той час, коли термін «реінжиніринг» отримав суттєве поширення і відомість - його стали застосовувати до різних програм і заходів, які насправді не мали нічого спільного з радикальною перебудовою бізнес-процесів. Реінжиніринг – це повне переосмислення і радикальна перебудова бізнес-процесів для досягнення кардинальних результатів критичних показників ефективності [4-7]. Він не обіцяє простих, швидких і безболісних перетворень, а навпаки, припускає складну, напружену роботу. Керівники і співробітники компанії повинні змінити своє мислення і методи роботи, а компанії - замінити старі прийоми управління абсолютно новими. Реінжиніринг потрібно зробити першочерговим завданням управління на довгостроковий період, або не братися за нього взагалі. Якщо увага керівництва розсіюється через безліч різних програм, а реінжиніринг - це лише одна з них, він не отримає необхідної підтримки і зусилля зйдуть нанівець через опір.

До основних повноцінних ознак реінжинірингу бізнес-процесів можна віднести:

- орієнтацію на процес;
- встановлення високих цілей;
- порушення правил та відмову від використання старих схем управління;
- творче використання інформаційних технологій.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Потрібно пам'ятати, що реінжиніринг ніколи не йде знизу вгору, оскільки є дві основні причини, за якими робітники, які працюють з клієнтами, і менеджери середньої ланки не здатні ініціювати та впроваджувати ре інжиніринговий процес. Перша причина: співробітники, що працюють з клієнтами, не можуть подивитися на ситуацію в цілому і оцінити, чого вимагає реінжиніринг. Їх досвід обмежується, головним чином, окремими функціями та відділами. Навіть якщо вони краще за всіх бачать якісь вузькі проблеми, їм важко подивитися на процес в цілому і визначити, що джерело проблем криється у непродуманій загальній схемі. Звісно, менеджери, які працюють з клієнтами, більш охоче погоджуються на поступовість змін ніж на реінжиніринг, оскільки можна не виходити за рамки свого бачення. Друга причина: управління будь-яким бізнес-процесом неминуче виходить за межі загальноприйнятих теорій та рекомендацій, а менеджери середньої ланки не мають достатніх знань і навиків, щоб ініціювати такі перетворення. Більш того, деякі з них будуть небезпідставно побоюватися, що зміни зменшать їх власну владу, вплив або повноваження. Такі менеджери дуже зацікавлені в збереженні існуючих методів роботи і можуть поставити майбутнє компанії під загрозу заради власних кар'єрних інтересів, можуть гальмувати спроби радикальних змін знизу, і лише сильне лідерство зверху змусить їх прийняти перетворення, які приносять реінжиніринг.

При застосуванні реінжинірингу бізнес-процесу, посади, орієнтовані на одну задачу, стають багатосторонніми. Люди, які раніше виконували дії за заданою схемою, тепер самостійно повинні приймати рішення. Функціональні відділи втрачають сенс існування, а менеджери починають діяти як тренери, а не як контролери. При класичному виконанні робіт працівник повинен завершити завдання «А», а потім передати результати іншому працівнику, який виконає завдання «Б» [8]. Розташування завдань у лінійній послідовності створює штучну черговість, яка уповільнює сам процес виконання. При перебудові процесів на основі реінжинірингу етапи роботи розташовуються у логічному порядку. Ліквідація лінійності бізнес-процесів прискорює їх двома способами: по-перше, багато завдань виконуються одночасно; по-друге, скорочення часу між першими і останніми етапами процесу зменшує можливість значних змін, через які виконана раніше робота може застаріти, а виконана пізніше - не збігтися з попередньою. Тим самим, зменшується кількість переробок, які є ще однією важливою причиною затримок.

Якщо основною метою традиційних процесів було масове виробництво для масового ринку, коли всі вихідні дані оброблялися однаково, щоб компанії могли видавати однакові і сумісні продукти або послуги, то в сучасних обставинах потрібно декілька версій одного і того ж процесу, пристосованих до вимог різних ринків, ситуацій або вихідних даних. Більш того, ці нові процеси повинні мати той же ефект масштабу, що і при масовому виробництві.

Звичайно, з появою реінжинірингу з'явилися і нові правила ведення бізнесу, в яких той, хто перший вносить інноваційні методи у свою діяльність, знаходиться на крок попереду своїх конкурентів. І ця думка існувала до тих пір, поки на перше місце ведення бізнесу не вийшли інформаційні системи, які супроводжувалися великими інформаційними потоками. Як раз в цей час застосування традиційних принципів реінжинірингу для зайняття лідируючих позицій на ринку стало недостатнім, тому що він обмежувався виключно межами організації.

Новий напрям реінжинірингу бізнес-процесів, в якому усунене обмеження рамками організації, отримав назву Х-інжинірингу. За словами Дж. Чампі, основа підходу залишилася колишньою, але реалізація концепції придбала нові риси, а саме: Х-інжиніринг дає змогу менеджменту виходити за межі внутрішнього середовища і орієнтуватись на відносини і співпрацю із споживачами, конкурентами, партнерами і глобальною економікою в цілому.

В концепції Х-інжинірингу збережені і працюють всі правила, підходи та принципи реінжинірингу, а саме:

- орієнтація на досягнення результату, а не виконання завдання;
- поєднання паралельних робіт замість інтеграції результатів;
- оптимізація робіт не шляхом автоматизації, а за рахунок спрощення або видалення зайвих елементів;
- зменшення кількості перевірок;
- застосування ІТ-технологій.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Але потрібно зауважити, що якщо реінжиніринг зосереджувався тільки на внутрішніх процесах, то Х-інжиніринг радить перебудовувати бізнес-процеси, які пов'язані зі своїми клієнтами, постачальниками та партнерами. Правильно проведений Х-інжиніринг не дозволяє гальмувати процеси у ланцюжку «постачальник - компанія - клієнт».

Дана концепція передбачає, в першу чергу, побудову «трикутника Х-інжинірингу», який зосереджується на трьох сферах: внутрішній, зовнішній, (табл. 1). Концепція Х-інжиніринг підтверджує, що компанії повинні розширити свої процеси за межами, а точніше, перетнути кордони між організаціями які взаємодіють у межах соціально-економічної системи. При здійсненні процесів інтеграції з іншими компаніями, всі партнери можуть об'єднати свої зусилля й стати набагато сильнішими, ніж окремо.

Таблиця 1

Трикутник Х-інжинірингу		
Процеси	Пропозиції	Учасники
<ul style="list-style-type: none"> • Внутрішні (те, що компанія робить «для себе»); • Зовнішні (те, що компанія робить для інших); • Вхідні (процеси, виконуванимось для компанії). 	Унікальна цінність компанії: <ul style="list-style-type: none"> • інноваційність; • ціна; • якість; • сервіс; • швидкість; • різноманітність. 	<ul style="list-style-type: none"> • Тільки своя організація; • Зовнішні організації одного типу (наприклад, постачальників, партнерів або тільки споживачі); • Зовнішні організації двох типів; • Зовнішні організації всіх трьох типів.

Отже, основними завданнями Х-інжинірингу є:

- усунення меж між організацією та зовнішнім середовищем;
- оптимізація зовнішніх бізнес-процесів на основі сучасних інформаційних технологій;
- налагодження партнерських відносин із складовими зовнішнього оточення організації (конкуренти, постачальники, споживачі тощо);
- утримання конкурентних позицій;
- збільшення частки ринку.

Практично такі ж завдання ставлять перед собою транснаціональні компанії (ТНК), які довели свою життєздатність, маючи достатньо коштів та маніпулюючи фінансовими потоками за рахунок оперативного пристосування під зміни кон'юнктури ринку. Головною метою котрих є швидкий перелив капіталу в більш рентабельний бізнес та максимізація прибутку. Але потрібно знайти або відчути той момент для внесення змін в бізнес-процеси.

Алгоритм проведення Х – інжинірингу бізнес-процесів подамо у вигляді таблиці 2. [2].

Таблиця 2

Схема проведення Х – інжинірингу бізнес-процесів			
№	Етап	Завдання	Управлінські технології
1	2	3	4
1	Бізнес-планування реінжинірингу бізнес процесів (РБП)	Розроблення методики проведення РБП підприємства. Створення та навчання робочої групи проекту. Визначення пріоритетних напрямів проекту з урахуванням ефективної взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем	<ul style="list-style-type: none"> • Технології планування • Аналіз витрат
2	Запуск проекту	Визначення підходу до проведення РБП з урахуванням концепції Х-інжинірингу з використанням методів стратегічного аналізу). Опис внутрішніх та зовнішніх процесів «як є»	<ul style="list-style-type: none"> • Електронне ведення документації • Формування баз даних
3	Перепроєктування процесів	Відбір та перепроєктування бізнес-внутрішніх та зовнішніх процесів, моделювання «як повинно бути». Моніторинг перепроєктованих процесів на підприємстві та за його межами. Підведення попереднього аналізу на підставі поточного моніторингу перепроєктованих бізнес-процесів	<ul style="list-style-type: none"> • Логістичні технології • Управлінський облік

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

1	2	3	4
4	Перевірка результатів РБП	Планування результатів оцінки РБП. Аналіз та контроль за отриманими результатами оцінки. Відстеження ступеня змін зовнішнього середовища та їх відхилення від запланованих норм, визначення факторів, які вплинули на відхилення	<ul style="list-style-type: none"> • Моніторинг середовища • Технології активізації продаж • Маркетингові технології
5	Прийняття рішення щодо ефективності РБП	Розроблення критеріїв щодо ефективності проведення РБП на підставі отриманих результатів, залучаючи бенчмаркінгові дослідження РБП. Розроблення коригуючих дій, які спрямовані на зменшення відхилень від нормованих значень індикаторів економічної ефективності проведення РБП. Розроблення моделі безперервних покращень бізнес-процесів внутрішнього та зовнішнього середовища та її реалізації на підприємстві. Перевірка ефективності створеної моделі	<ul style="list-style-type: none"> • Управління якістю • Стратегічний контролінг • Збалансована система показників
6	Застосування ІТ-технологій	Забезпеченням X-інжинірингу є інформаційні технології, а точніше - новий творчий підхід до їх застосування. Використання ІТ-технологій для налагодження відносин між підприємством, постачальниками, конкурентами та споживачами	<ul style="list-style-type: none"> • Автоматизовані системи управління • На базі ІТ-технологій

Таким чином, методи реінжинірингу і X-інжинірингу схожі в тому, що вони дозволяють значно підвищити ефективність бізнесу, але вимагають радикального переосмислення і фундаментальних змін. Але реінжиніринг застосовується в значній мірі для скорочення витрат, підвищення якості і збільшення продуктивності бізнес-процесів. X-інжиніринг також підвищує внутрішню ефективність, але основна його мета - поліпшення операцій і процесів за межами організації. Основними орієнтирами X-інжинірингу є інноваційні технології. І хоча основна вигода для багатьох компаній полягає в підвищенні ефективності, X-інжиніринг слід практикувати з метою підвищення цінності продукції підприємства для клієнтів.

Висновок. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що X-інжиніринг є новим різновидом теорії реінжинірингу, який застосовується на підприємствах, що прагнуть впроваджувати радикальні зміни, готові до розширення організаційних меж та активно застосовують ІТ-технології. X-інжиніринг - це радикальна перебудова бізнес-процесів, які повинні задовольнити своїх клієнтів та практично доводить до автоматизму взаємовідносини з постачальниками, клієнтами та іншими партнерами по бізнесу, призводячи до підвищення ефективності промислових підприємств, фінансових установ та організацій сфери послуг. Його концепція виходить за рамки одного підприємства та надає змогу не тільки пристосовуватись під правила економічного середовища, а намагатися зайняти лідируючі позиції в заданому сегменті ринку та бути на крок попереду своїх конкурентів.

Література

1. Хаммер М. Реінжиніринг корпорації: маніфест революції в бізнесі / М. Хаммер, Д. Чампі. – СПб., 2000. – 332 с.
2. Champy J. X-Engineering the Corporation: Reinventing Your Business in the Digital Age. / J. Champy. - Warner Business Books, 2002. – 240 p.
3. Таранюк Л. М. Методологія реінжинірингу бізнес-процесів промислових підприємств [Електронний ресурс] / Л. М. Таранюк - 2010 - Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24507/1/3.2_taranyuk.pdf.
4. Тельнов Ю. Ф. Реинжиниринг бизнес-процессов. Комплексная методология / Ю. Ф.Тельнов – [2-е изд., перераб. и доп.]– М.: Финансы и статистика, 2004. – 320 с.
5. Лепейко Т. І. Реінжиніринг бізнес-процесів. Навчально-практичний посібник у схемах і таблицях / Т. І. Лепейко, А. В. Котлик.– Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 80 с.
6. Робсон М. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес-процессов / М. Робсон, Ф. Уллах.– М.: Аудит. ЮНИТИ, 1997.– 224 с.
7. Кутелев П. В. Организационный инжиниринг: Технология реинжиниринга бизнеса / П. В. Кутелев. – Ростов н/Д.: Феникс, 2003. – 211 с.
8. Виноградова О. В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті: монографія / О. В. Виноградова. – Донецьк: Дондуєт ім. М. Туган-Барновського, 2005. – 193 с.

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

References

1. Khammer, M., & Champi, D. (2000). *Reinzhynirynh korporatsii: manifest revoliutsii v biznesi [Reengineering of the Corporation: a business revolution manifest]*. [in Ukrainian].
2. Champy, J. (2002). *X-Engineering the Corporation: Reinventing Your Business in the Digital Age*. Warner Business Books.
3. Taraniuk, L. M. (2010). *Metodolohiia reinzhynirynhu biznes-protseviv promyslovykh pidpriemstv [The methodology of reengineering in business-processes of industrial enterprises]*. Retrieved from: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24507/1/3.2_taranyuk.pdf. [in Ukrainian].
4. Telnov, Yu. F. (2004). *Reinzhiniring biznes-protseviv. Kompleksnaya metodologiya [Business Process Reengineering. Complex methodology]*. Vol.2. Moscow: Finance and Statistics [in Russian].
5. Lepeiko, T. I., & Kotlyk, A. V. (2009). *Reinzhynirynh biznes-protseviv. Navchalno-praktychnyi posibnyk u skhemakh i tablytsiakh [Reengineering of business processes. Educational-practical guide in schemes and tables]*. Kharkiv: Vyd. KhNEU [in Ukrainian].
6. Robson, M., & Ullakh, F. (1997). *Prakticheskoe rukovodstvo po reinzhiniringu biznes-protseviv [Practical guide to business process reengineering]*. Moscow: Audyt. YuNYTY [in Russian].
7. Kutelev, P. V. (2003). *Organizatsionnyy inzhiniring: Tekhnologiya reinzhiniringa biznesa [Organizational engineering: technology of business reengineering]*. Rostov n/D.: Fenyks [in Russian].
8. Vynohradova, O. V. (2005). *Reinzhynirynh biznes-protseviv u suchasnomu menedzhmenti: monohrafiia [Reengineering of business processes in modern management: monograph]*. Donetsk: Donetsk Mikhail Tugan-Baranovsky National University of Economics and Trade [in Ukrainian].

Надійшла 20.05.2015

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.717

Г. Т. Карчева, д. е. н., доцент

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
ЕЛЕКТРОННОГО БАНКІНГУ**

Анотація. Досліджено перспективи розвитку інноваційних систем електронного банкіngu та основні ризики, що виникають при їх впровадженні. Розглянуто вимоги Базельського комітету щодо створення в банках систем управління ризиками при наданні банківських послуг в електронному форматі, які б передбачали ідентифікацію, аналіз, оцінку та мінімізацію ризиків дистанційного банкіngu. Проаналізовано особливості фінансового моніторингу електронних банківських операцій та надані пропозиції щодо посилення контролю за цими операціями з використанням сучасних методів та підходів.

Ключові слова: електронний банкінг, управління ризиками, фінансовий моніторинг, Базельський комітет.

А. Т. Карчева, д. э. н., доцент

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ
ЭЛЕКТРОННОГО БАНКИНГА**

Аннотация. Исследованы перспективы развития инновационных систем электронного банкинга и основные риски, возникающие при их внедрении. Рассмотрены требования Базельского комитета по созданию в банках систем управления рисками при предоставлении банковских услуг в электронном формате, которые бы предусматривали идентификацию, анализ, оценку и минимизацию рисков дистанционного банкинга. Проанализированы особенности финансового мониторинга электронных банковских операций и предоставлены предложения по усилению контроля за этими операциями с использованием современных методов и подходов.

Ключевые слова: электронный банкинг, управление рисками, финансовый мониторинг, Базельский комитет.

H. T. Karcheva, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

**THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF ELECTRONIC
BANKING RISK MANAGEMENT**

Abstract. The prospects of innovative electronic banking systems development and the main risks, which can appear during their implementation, have been investigated. The demands of Basel Committee concerning building the risk management systems in banks while providing bank services online, which would include identification, analysis, evaluation and minimization of risks of remote banking, have been considered. Features of financial monitoring of electronic banking operations have been analyzed and suggestions regarding strengthening the control over these operations with use the latest methods and approaches have been given.

Keywords: online banking, risk management, financial monitoring, Basel Committee.

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах інноваційний розвиток банків насамперед пов'язаний з трансформацією каналів продажу банківських послуг, переходом від традиційного обслуговування клієнтів через філії/відділення до альтернативних, що базуються на широкому використанні технологій дистанційного банківського обслуговування, т. зв. віддаленого банкіngu, який вважається найбільш поширеною інновацією і поступово стає основною функцією банків. На сьогодні жоден банк не може вважати себе конкурентоспроможним за відсутності ефективних систем електронного банкіngu. У Західній Європі, за оцінками експертів, до 2020 р.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

клієнтура ДБО буде становити 60% від загальної кількості, за нашими оцінками в Україні за оптимістичним прогнозом – 15-20%. Водночас надаючи банкам широкі операційні можливості віддалений банкінг призводить до зростання ризиків у банківській діяльності.

Постановка проблеми. Впровадження інноваційних систем електронного банкінгу дозволяє банкам підвищити конкурентоспроможність, збільшити обсяги високотехнологічних банківських послуг і отримати додаткові доходи. Разом з тим використання технологій дистанційного банкінгу пов'язано з ризиками, що може мати негативний вплив на надходження та капітал банку. Не змінюючи сутність традиційних ризиків, інтернет-технології модифікують характер традиційних ризиків і вносять зміни в структуру та профіль ризиків, що вимагає від банків створення сучасних систем управління ризиками електронного банкінгу з дотриманням міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дистанційного банківського обслуговування досліджували багато вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: В. Бауер, М. Енгстлер, Б. Кінг [1], К. Скіннер [2], Д. Шпат [3], С. Лемешинський, Л. Лямин, Н. Пантелєєва [4], П. Ревенков, Дж. Сінкі [5], Т. Шалига, О. Чуб та інші. В основному їх дослідження стосуються сутності електронного банкінгу, його переваг і недоліків, видів онлайн-послуг, характеристики функціональних можливостей інноваційних систем віддаленого банкінгу. Разом з тим багато аспектів цієї проблеми залишається недостатньо дослідженими, включаючи ризики, що виникають при впровадженні технологій дистанційного обслуговування клієнтів, та забезпечення ефективного фінансового моніторингу таких операцій.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління ризиками електронного банкінгу та фінансового моніторингу онлайн-операцій банків.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існують різні варіанти електронного банкінгу і немає принципового значення, який конкретно варіант використовує банк. Втім, як зазначає Д. Коддере, «якщо компанія не наслідує тенденції ринкових, фінансових та технологічних умов, що змінюються, то вона недовго залишиться у бізнесі» [6, с. 221]. А це означає, що в сучасних умовах банк не може бути конкурентоздатним і надавати сучасні якісні послуги, якщо не забезпечує надійне дистанційне обслуговування клієнтів. Мова має йти не про окремі банківські операції, а про радикальну перебудову організації всієї банківської діяльності.

Зауважимо, що до цього часу немає чіткого розуміння змісту електронного банкінгу [7 – 9]. Найчастіше використовується таке базове визначення електронного банкінгу: «забезпечення можливостей для клієнтів банків отримувати віддалений доступ до своїх банківських рахунків через інформаційно-телекомунікаційні системи та, як мінімум, здійснювати перекази фінансових коштів між ними». Отже, дистанційним обслуговуванням банку правомірно називати надання банківських продуктів / послуг за запитом клієнта без безпосередньої взаємодії клієнта з співробітником банку. Іноді такий вид діяльності називають ще системою віддаленого доступу, а одержувані клієнтами послуги - ONLINE послугами.

Більшість банків застосовують різні форми дистанційного банківського обслуговування (ДБО), такі як Інтернет-банкінг, «Банк- клієнт», «Теле-банк», мобільний банкінг (WAP-, SMS-, GSM-, GPRS-), Wi-Fi-банкінгу, POS-термінали та інші, використовуючи декілька варіантів цих систем для обслуговування юридичних і фізичних осіб. При всіх відмінностях систем електронного банкінгу, заснованих на системах доступу та передачі інформації по одному з каналів зв'язку - комп'ютер, Інтернет, стаціонарний або мобільний телефон, вони мають суттєві переваги перед традиційним обслуговуванням.

Дослідження західних банків, проведене консалтинговою компанією The Boston Consulting Group, показало, що за рахунок меншої вартості утримання клієнта (на 4%), більшого обсягу продажів послуг (на 8%) і зниження вартості обслуговування (на 14%) банківський клієнт, який обслуговується в режимі онлайн, на 26% прибутковіший, ніж коли користується традиційною офлайновою послугою. В Україні доходи будуть значно менші через невеликий обсяг онлайн-операцій і меншу економію на масштабі.

Широке впровадження дистанційного банкінгу має не тільки економічну, але й соціальну значимість, оскільки дозволяє підвищити доступність банківських послуг у віддалених регіонах краї-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ни та скоротити витрати на оренду та обслуговування приміщень, істотно зменшити чисельність персоналу і, відповідно, витрати на зарплату. Завдяки економному онлайн-обслуговуванню банк може пропонувати більш вигідні умови, одночасно прискорюючи процес обробки банківської інформації, що сприяє залученню нових клієнтів та освоєнню нових ринків, причому без відкриття додаткових офісів продажів. Сьогодні багато провідних банків світу, керуючись концепціями Банк 2.0 і Банк 3.0, вкладають значну частину своїх інвестицій на розвиток обслуговування через Інтернет, самообслуговування та мобільного банківського обслуговування. Зокрема, Бретт Кінг [1] в концепції Банк 2.0 («Як поведінка споживачів і технології змінять майбутнє фінансових послуг», 2012) прогнозує завершення епохи традиційного банкінгу і передбачає зростання ролі соціальних мереж і електронного банкінгу. У концепції Банк 3.0 («Чому сьогодні банк це не те, куди ми йдемо, а те, що ми робимо», 2014) передбачається домінування в найближчому майбутньому мобільних гаманців; необмежені можливості планшетних комп'ютерів; використання "хмарних" технологій; стрімкий розвиток соціальних мереж та активна взаємодія з клієнтом. На думку Бретта Кінга, в 2016 році на один особистий контакт банкіра з клієнтом буде припадати 350 віртуальних.

Загальноприйнято вважати, що в Україні лідером у впровадженні інноваційних систем електронного банкінгу є Приватбанк. Так, у Приватбанку усі операції в режимі дистанційного обслуговування, що не залежать від зовнішніх регламентів, опрацьовуються банком цілодобово та без вихідних в режимі 24/7/365. Швидкість проведення платежів – 1 секунда. Проведення платежів між клієнтами банку відбувається миттєво та цілодобово. Комісія за переказ коштів між клієнтами – 0% у будь-який час. Передбачені безкоштовні консультації в телефонному режимі та online – цілодобово. Обрана стратегія лідерства дозволила забезпечити Приватбанку лідируючі позиції на ринку банківських послуг, про що свідчить значно вищі темпи зростання депозитної бази банку порівняно з банками-конкурентами та банківською системою в цілому. За 10 останніх років депозитна база Приватбанку зросла в 13,1 рази, що значно перевищувало середні темпи зростання по банківській системі – 7,9 разів.

Існують різні причини, що негативно впливають на розвиток інноваційних систем ДБО. Одна з них, це підвищені ризики та висока вартість надійних систем, які мають широкі можливості, реалізують різні канали інформаційної взаємодії (Інтернет, мобільний зв'язок, телефонне обслуговування і т.д.) і добре захищені від несанкціонованого доступу. Такі витрати часто є непосильним для багатьох малих банків IV групи, яких в Україні налічується біля 100 банків.

Зауважимо, що при використанні технологій електронного банкінгу виникає велика кількість нових, нетипових для традиційної банківської діяльності джерел компонентів банківських ризиків. Банки і клієнти в такій ситуації опиняються незахищеними від загроз, які можуть виникнути через впровадження недостатньо надійних технологій електронного банкінгу та банківських автоматизованих систем, що їх реалізують. У зв'язку з цим прийнято виділяти три основні «системні» фактори що обумовлюють виникнення нових джерел компонентів банківських ризиків при впровадженні систем електронного банкінгу: поява у банку клієнтів нового типу, які часто фактично самі відіграють роль операціоністів; залучення третьої сторони, зокрема провайдерів, для забезпечення формування і підтримання функціонування систем ДБО; потенційна доступність банківських автоматизованих систем банків для несанкціонованого доступу та мережевих атак.

До основних ризиків, пов'язаних з впровадженням систем електронного банкінгу, прийнято відносити операційний, юридичний, стратегічний, репутаційний та ризик ліквідності. Джерела загроз криються як у програмному забезпеченні, так і в навмисному або ненавмисному спрацьовуванні людського фактора. Наприклад, загрози банківської інформаційної безпеки можуть виходити від користувачів зовнішніх мереж (атаки з Інтернету, зловмисне використання каналів дистанційного банківського обслуговування), від персоналу банку (внаслідок помилкових дій чи недбалості). У програмному забезпеченні, що підтримує послуги інтернет-банкінгу, можуть бути вбудовані підпрограми руйнівного впливу або комп'ютерні віруси. Чималу загрозу несуть в собі збої у роботі обладнання та програмного забезпечення.

Базельський комітет з банківського нагляду визначив принципи з управління ризиками при наданні банківських послуг в електронному форматі, які включають: принципи для ради директорів і правління банку; принципи для вибору і адекватного функціонування засобів забезпечен-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ня безпеки; принципи для підвищення значимості управління ризиками [7].

Перші три принципи управління ризиками електронного банкінгу визначені в розділі «Спостереження з боку ради та керівництва». Їх суть полягає в тому, що рада директорів і правління банку відповідають за розробку корпоративної стратегії банку і за організацію ефективного спостереження за ризиками. Передбачається, що вони приймають чіткі, обґрунтовані та формалізовані стратегічні рішення щодо того, чи буде в майбутньому надавати банк послуги в рамках інтернет-банкінгу, і якщо так, то яким саме чином контролювати ризики електронного банкінгу.

Спостережна рада банку несе відповідальність за політику управління ризиками при здійсненні операцій інтернет-банкінгу та за наявність контролю за безпекою. У свою чергу, правління банку має забезпечити належне функціонування систем управління ризиками електронного банкінгу, що означає введення належних правил авторизації і способів аутентифікації, засобів контролю логічного і фізичного доступу, побудова адекватної структури безпеки для підтримки необхідних допусків і обмежень у частині дій як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів, а також цілісності транзакцій, записів та інформації.

Наступні сім принципів управління ризиками Базельським комітетом визначені в категорії «Засоби забезпечення безпеки». Така категорія представляє особливу значимість внаслідок підвищеної складності технологій, що застосовуються при операціях інтернет-банкінгу. Третя група принципів управління ризиками електронного банкінгу включає рекомендації з управління правовим та репутаційним ризиками. Їх зростання може бути обумовлено відмінностями в законодавчих актах країн, через які здійснюються онлайн- операції, в забезпеченні конфіденційності інформації та правилах захисту клієнта, що діють на територіях цих країн.

Базельські принципи є базовими при побудові банками комплексних систем управління ризиками електронного банкінгу, без яких вся подальша робота щодо ідентифікації, аналізу, оцінки і мінімізації ризиків втрачає сенс. Зауважимо, що в Україні регулятивні норми відстають від змін, пов'язаних з впровадженням технологій дистанційного обслуговування клієнтів та ризик-орієнтованого підходу. До того ж вони повинні передбачати створення ефективної системи фінансового моніторингу, що має протидіяти спробам використання системи інтернет-банкінгу в протиправних цілях.

Рекомендації регулятора з фінансового моніторингу онлайн-операцій мають обов'язково враховувати транскордонний характер послуг інтернет-банкінгу. Так, банкам рекомендується виявляти можливі додаткові джерела ризиків, що виникають у зв'язку з порушенням законодавства зарубіжних держав або територій, а також додаткові фактори ризиків, що відносяться до інших юрисдикцій, в тому числі щодо дотримання рекомендацій ФАТФ.

Зауважимо, що на сьогодні організація банківського нагляду щодо функціонування систем електронного банкінгу значною мірою зводиться до спостереження за процесами, що відбуваються в цій сфері, виявлення основних факторів або джерел ризиків, пов'язаних із застосуванням даної технології послуг. Водночас керівництву банків необхідно враховувати при здійсненні фінансового моніторингу в умовах електронного банкінгу, що використання таких технологій кардинально змінює характер взаємодії банків з клієнтами, що може негативно вплинути на ефективність здійснення процедур фінансового моніторингу, наслідком чого може стати підвищення банківських ризиків, зокрема юридичного, репутаційного, стратегічного.

При впровадженні інноваційних систем електронного банкінгу особливу увагу слід звернути на операційний ризик, зокрема пов'язаний з шахрайством. Разом з тим існує загроза зростання стратегічного ризику внаслідок недосконалого стратегічного плану інноваційного розвитку банку і неможливістю досягнення стратегічних цілей у зв'язку з відсутністю або незабезпеченням в повному обсязі необхідними ресурсами (фінансовими, матеріально-технічними, людськими) і невиконанням організаційних заходів щодо надання інноваційних послуг; великими витратами на впровадження і використання інноваційних систем, що робить їх недозавантаженими, нерентабельними і недоцільними до впровадження; помилками при виборі видів послуг інтернет-банкінгу або технічних рішень, що їх реалізують тощо. Це призводить до некупності інноваційних систем інтернет-банкінгу і зростання не тільки стратегічного, але й репутаційного та операційного ризиків. Зауважимо, що відповідно до рекомендацій Базельського комітету стратегічний і правовий ризики розглядаються в структурі операційного ризику, який включає такі категорії як

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ризик персоналу, ризик систем і технологій, ризик бізнес-процесів, ризик зовнішнього середовища функціонування банку.

Необхідність підвищення ефективності управління операційним ризиком в банках України обумовлена тим, що останнім часом операційний ризик набув зростання і матеріалізувався у значних втратах, в т. ч. внаслідок впровадження все більш складних інноваційних систем електронного банкінгу, інтернаціоналізацією банківської діяльності, управлінням банківськими операціями в умовах невизначеності.

У зв'язку з цим важливого значення набуває кількісна оцінка операційного ризику. Відповідно до рекомендацій Базеля II передбачено три альтернативних методи для вимірювання величини операційного ризику по мірі зростання складності і чутливості до нього: метод базових індикаторів (Basic Indicator Approach, BIA), стандартизований підхід (The Standardised Approach, TSA) та підхід поглиблених вимірів (Advanced Measurement Approaches, AMA).

При використанні методу BIA розмір капіталу на покриття операційного ризику (Operational Risk Capital — ORC) розраховується за такою формулою:

$$ORC = \alpha \cdot GI \quad (1)$$

де: $\alpha = 15\%$ - фіксоване значення, встановлене Базельським комітетом;

GI – середньорічний валовий чистий дохід за останніх три роки (валовий чистий дохід = (+) процентний дохід; (-) видатки на відсотки; (+) - надходження від зборів і комісій; (-) - видатки на збори й комісії, (+) - прибуток і/або збиток від фінансової діяльності, (+) - прибуток від акцій і часток; (+) - інші операційні доходи).

Проведений розрахунок розміру капіталу за методом BIA на покриття операційного ризику банків України за даними фінансової звітності банків показав, що станом на 01.01.2015 р. можливі втрати від операційного ризику банків України склали 11,9 млрд грн, або 6,3% регулятивного капіталу.

Зауважимо, що за останні роки електронні технології через можливість заплутування слідів і потоків фінансових коштів, стали досить активно використовуватися для легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, та відмивання грошей. Багатьма банківськими фахівцями як вітчизняними, так і зарубіжними відмічається про відставання законодавчої бази від практики, що регулює нові банківські інструменти і технології, які можуть використовуватися для відмивання грошей. Їх анонімність використовується для такої протиправної фінансової діяльності, де фігурують фіктивні фірми, підставні особи, тобто які не існують реально, а імітовані за допомогою електронного документообігу і т. п. Загрози для банків полягають в тому, що вони можуть непомітно бути залучені до протиправної діяльності з усіма негативними наслідками реалізації компонентів юридичного, репутаційного та стратегічного ризиків.

У багатьох банків системи внутрішнього контролю не враховують загроз, пов'язаних із застосуванням інтернет-технологій, а відповідальність за аудит і контроль інформаційних технологій переноситься на учасників процесів організації цих технологій - підрозділи автоматизації, порушуючи основний принцип організації ризик-орієнтованої системи контролю, а саме її незалежність від бізнес-процесів. Така ситуація пов'язана і з недостатнім рівнем професійної підготовки фахівців внутрішнього контролю, відсутністю жорстких вимог наглядового органу до діяльності цих служб, і з недостатньою оцінкою банками ризиків електронного банкінгу.

Для того щоб служба внутрішнього контролю була ефективною, її персонал повинен мати повне і адекватне уявлення про бізнес-моделі банку, напрями його діяльності, технологічне та програмне забезпечення, інтернет-банкінг, ризики, пов'язані з інтернет-технологіями, їх можливі джерела та способи оцінки. Відомі принципи «знай свого клієнта» і «знай свого працівника» для фахівців, зайнятих у системі внутрішнього контролю, доречно було б доповнити принципом «знай свої технології».

Багато сучасних платіжних інструментів характеризуються надвисокою швидкістю транзакцій, анонімністю, глобальними діями, узгодженістю з різними платіжними системами і автоматизованістю, тобто здійснюються без людського втручання. Ці особливості знижують ефективність традиційних методів фінансового моніторингу, таких як встановлення особистості клієнта, відслідковування змісту операцій, надання тієї чи іншої додаткової інформації тощо. Використання

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

технологій електронного банкінгу потребує нового підходу до здійснення фінансового моніторингу онлайн-операцій.

Висновок. Визначальним напрямом розвитку банків в сучасних умовах є активне використання інноваційних систем електронного банкінгу як основної форми обслуговування клієнтів, яка дозволяє розширити та покращити якість клієнтської бази, результативні показники діяльності, зміцнити конкурентні позиції, підвищити доступність банківських послуг у віддалених регіонах, а також позитивно впливає на імідж банку, його позиціонування як високотехнологічного фінансового інституту.

Використання систем електронного банкінгу, надаючи певні переваги банкам, супроводжується зростанням ризиків. За таких умов для банків актуальним є впровадження інтегрованого підходу до управління ризиками, пов'язаними з впровадженням технологій електронного банкінгу, що базується на принципах Базельського комітету, і передбачають, щоб кожний співробітник банку був зацікавлений в контролі та упередженні ризиків електронного банкінгу, а також підвищенні відповідальності керівництва та забезпеченні безпеки банку.

Важливим є посилення контролю за системами електронного банкінгу, зокрема за системами електронного фінансового трансферу, що обумовлено розбіжностями в технологічних рівнях, нормах законодавства, вимогах регулюючих органів в різних країнах. За таких умов для контролю за електронними банківськими операціями доцільно використовувати сучасні інтелектуальні системи, включаючи евристичні методи, для виявлення підозрілих онлайн-операцій або фінансових потоків. Водночас регулятору необхідно вимагати від банків наявності в них ефективних систем фінансового моніторингу, адекватних способам і умовам здійснення ними банківської діяльності.

Література

1. Бретт К. Банк 3.0. Почему сегодня банк – это не то, куда вы ходите, а то, что вы делаете / К. Бретт; [пер. с англ. М. Мацковской]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2014. – 520 с.
2. Скиннер К. Будущее банкинга. Мировые тенденции в отрасли / К. Скиннер; [пер. с англ.]. – Минск: «Гревцов Паблшер». – 2009. - 385 с.
3. Spath D. Innovationen und Konzepte fur die Bank der Zukunft / Spath Diter, Bauer Wilhelm, Engstler Martin. – Gabler, Wiesbaden, 2008. – 294 s.
4. Пантелеева Н. М. Організаційно-економічний механізм управління інноваціями банківської системи / Н. М. Пантелеева // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013 . – № 2 (16). – С.122 – 128.
5. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл.; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
6. Coderre D. Internal Audit. Efficiency through automation / Coderre D.- John Wiley&Sons Inc., Hoboken, NJ, USA, 2009 – 311 p.
7. Risk Management Principles for Electronic Banking. Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements, Basel, July 2003. – 201 p.
8. E-Banking. Federal Financial Institutions. - Examination Council, Washington, DC, USA, August 2003. – 298 p.
9. WEBLINKING: Identifying Risks and Risk Management Techniques. Interagency Guidance. Federal Deposit Insurance Corporation, National Credit Union Administration, Office of Thrift Supervision, Office of the Comptroller of the Currency, Washington, DC, April 23, 2003. – 671 p.

References

1. Brett King (2012). *Bank 3.0: Why Banking Is No Longer Somewhere You Go But Something You Do*. Wiley.
2. Chris Skinner (2007). *The Future of Banking In a Globalised World*.
3. Spath Diter, Bauer Wilhelm, & Engstler Martin (2008). *Innovationen und Konzepte fur die Bank der Zukunft*. Gabler, Wiesbaden.
4. Pantelieieva, N. M. (2013). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia innovatsiiny bankivskoi systemy [Organizational-economic mechanism of management of banking innovation system]*. Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy - Journal of University of Banking of National Bank of Ukraine, 2 (16), 122 – 128 [in Ukrainian].
5. Joseph F. Sinkey (2002). *Commercial Bank Financial Management*. Prentice Hall
6. Coderre, D. (2009). *Internal Audit. Efficiency through automation*. John Wiley & Sons Inc., Hoboken, NJ, USA .
7. Bank for International Settlements (2003). *Risk Management Principles for Electronic Banking. Basel Committee on Banking Supervision*.
8. Federal Financial Institutions (2003). *E-Banking*. Examination Council, Washington, DC, USA.
9. Interagency Guidance. Federal Deposit Insurance Corporation, National Credit Union Administration, Office of Thrift Supervision, Office of the Comptroller of the Currency (2003). *WEBLINKING: Identifying Risks and Risk Management Techniques*. Washington, DC.

Надійшла 19.07.2015

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.18: 336.29

Р. В. Ільєнко, к. е. н., доцент

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

Анотація. У статті наведено авторське розуміння поняття "податкове навантаження". Узагальнено методичні підходи до оцінки податкового навантаження. Запропоновано шляхи підвищення ефективності податкової політики через коригування рівня податкового навантаження.

Ключові слова: податок, база оподаткування, податкова політика, податкове навантаження.

Р. В. Ильенко, к. е. н., доцент

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ
В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА**

Анотація. У статті наведено авторське розуміння поняття "податкове навантаження". Узагальнено методичні підходи до оцінки податкового навантаження. Запропоновано шляхи підвищення ефективності податкової політики через коригування рівня податкового навантаження.

Ключові слова: податок, база оподаткування, податкова політика, податкове навантаження.

R. V. Ilienکو, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF MODELING TAX BURDEN
UNDER CONDITION OF ECONOMIC CRISIS**

Abstract. The author's understanding of the term "tax burden" is shown in the article. Methodological approaches to the assessment of the tax burden are generalized. The ways of improving the efficiency of tax policy are suggested by adjusting the level of the tax burden.

Keywords: tax, tax base, tax policy, tax burden.

Актуальність теми дослідження. Моделювання податкового навантаження представляє собою ключову проблему усієї державної фінансової політики. За розрахунками Світового банку, Україна за рівнем податкового навантаження у 2012-2013 рр. посідала 181 місце серед 183 країн [11]. Крім того, за даними українських науковців, значна частина української економіки знаходиться в "тіні", в першу чергу саме через завищений податковий тиск. Тому доволі актуальною проблемою є визначення теоретичних підходів до оцінки та моделювання податкового навантаження, що дасть можливість коригувати податкову політику країни для забезпечення зростання всіх сфер економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу податків на економіку завжди займали чільне місце в історії світової фінансової думки, а внаслідок постійних змін податкової політики лишаються актуальними і до тепер. Дослідженням принципів оптимального оподаткування були присвячені праці Ш. Бланкарта, М. Геде, Р. Масгрейва, Е. Мендози. Важливий внесок у вивчення природи та сутності податкового навантаження зробили вітчизняні вчені В. Л. Андрущенко, О. Д. Василик, І. О. Луніна, В. М. Мельник, В. М. Опарін, А. М. Соколавська, В. М. Федосов. Однак, недостатньо розкриті питання уніфікації підходів до визначення рівня податкового навантаження на економіку.

Мета статті полягає в узагальненні існуючих поглядів на категорію "податкове навантажен-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ня", визначення напрямів моделювання податкового навантаження на економіку в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу. Зростання податкового тягаря призводить до зростання податкових надходжень тільки до тих пір, поки не почне скорочуватись оподатковувана частина національного виробництва. Після перевищення цієї межі зростання податкової ставки буде сприяти скороченню дохідної частини бюджету [8, с. 25].

Термін "податкове навантаження" зустрічається ще у класиків політекономії. А. Сміт розглядав податкове навантаження в аспекті взаємозв'язків між рівнем податкового тягаря та бюджетними доходами. За його переконанням низький рівень оподаткування призведе до збільшення бази оподаткування та податкових надходжень в наслідок розвитку господарської діяльності [12, с. 532-541]. Основоположник теорії оподаткування У. Петті у "Трактаті про податки і збори" детально вивчав проблему розподілу тягаря податків та пропонував оптимальну, на його погляд, систему оподаткування - пропорційну, за якої кожен громадянин повинен сплачувати податки відповідно до рівня свого доходу. У. Петті під поняттям "податкове навантаження" розумів загальну суму коштів, яку необхідно мобілізувати до державної казни у вигляді податків [2, с. 23]. К. Віксель запропонував основою оподаткування вважати принцип еквівалентності між платежами державі (податками) та отриманими послугами з боку держави. [9, с. 82-83].

А. Соколовська ототожнює терміни "податковий тягар" та "податкове навантаження". Ми згодні з думкою про те, що "податковий тягар – це ефекти впливу податків на економіку в цілому та на окремих її платників, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання" [14].

Найбільш уніфікованим є підхід до обрахунку податкового навантаження, що застосовується фахівцями Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації. Експертами в кожній окремій країні підраховано розмір податків та відрахувань, зібрано інформацію про частоту перевірок компаній податковими службами. Розрахунки податкового навантаження за методикою Світового банку включають аналіз таких індикаторів:

- податкових виплат, який відображає загальну кількість податків і відрахувань, метод сплати, частоту сплати і кількість державних органів, задіяних у процесі. Цей індикатор також включає споживчі податки, такі як податок на продаж і ПДВ. Ці податки, зазвичай, сплачує споживач. Хоча вони і не впливають на показники роботи компанії, але збільшують адміністративне навантаження на підприємців, тож їх включили в індекс;

- кількість платежів. У країнах, де є можливість подавати податкову звітність в електронному вигляді і цим користуються більшість підприємств, вважається, що податок сплачується раз на рік, навіть, якщо виплати роблять частіше. Відносно податків, які сплачуються через третіх осіб, тільки одна виплата береться до уваги, навіть, якщо їх більше. Якщо більше двох податків або відрахувань сплачуються по одній і тій самій формі, це розглядається як одна виплата. Так, якщо обов'язкові відрахування до фонду медичного страхування і в пенсійний фонд сплачуються одночасно, враховується тільки одне з цих відрахувань;

- витрат часу, які підраховують у годинах на рік. Цей індикатор вимірює час, витрачений на підготовку і подачу податкової звітності, сплату основних типів податків: на доходи юридичних осіб, на продаж і на додану вартість, на фонд заробітної плати і відрахування до фондів соціального захисту. Час на підготовку включає тимчасові витрати на збір інформації про сплату податків. Якщо необхідно вести окрему бухгалтерію для оподаткування і проводити окремі розрахунки, то час, витрачений на ці операції, теж приймається до уваги. Цей час враховується, тільки якщо бухгалтер вимушений працювати у позаробочий час для виконання вимог податкового законодавства. Строк на подачу податкових документів включає час, витрачений на заповнення податкових форм і здійснення підрахунків;

- податкової ставки, що вимірює розмір податків і обов'язкових відрахувань, що сплачуються підприємством, і виражається як відсоток від комерційного прибутку. В рамках дослідження оцінюються податкові ставки в 2011 фінансовому році. Загальна кількість податків визначається як сума всіх податків і відрахувань, які сплачує підприємство. Податки, які розглядаються в рамках цього дослідження, можуть бути поділені на 5 категорій: податки на доходи і прибутки юридичних осіб, відрахування до фонду соціального захисту і податки на робочу силу, які сплачує ро-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ботодавець (сюди входять усі обов'язкові відрахування, навіть, якщо вони сплачуються до приватного пенсійного фонду), податки на нерухомість, оборотні податки та інші (муніципальні збори і податки на засоби пересування і пальне);

- комерційних прибутків, які визначаються як сума прибутків, за винятком вартості проданих товарів, заробітних плат, адміністративних витрат, резервних засобів, сплачених відсотків за кредитами та амортизаційних відрахувань. До комерційних доходів додаються приріст капіталу (від продажу власності) і процентні доходи. Для підрахунку амортизаційних відрахувань застосовується метод рівномірної амортизації.

На нашу думку, методика розрахунку податкового навантаження, яка використовується Світовим банком, хоча і використовує для розрахунку кілька складових, але є непристосованою до особливостей національної економіки.

Останнім часом в науковій літературі лунає думка про те, щоб зробити показник податкового навантаження універсальним показником, але єдиний підхід до визначення механізму обчислення податкового навантаження із врахуванням галузевих особливостей роздрібної торгівлі відсутній.

Органами державної податкової служби України запропоновано визначення податкового навантаження на підприємство з метою планування податкових перевірок. Вона описана в Методичних рекомендаціях про складання плану-графіка проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання, затверджених Наказом ДПА України від 01.04.2011 р. № 190. Згідно з нею, пропонується визначити податкову віддачу на мікрорівні співвідношенням податку на прибуток і валового доходу. Необхідно звернути увагу на те, що показник називається «податкова віддача», для податку на додану вартість пропонується більш громіздка формула, яка базується також виключно на відомостях декларації з ПДВ. Очевидно, що ці показники не відображають податкового навантаження на підприємство в цілому як інтегральні показники, адже враховуються тільки два податки.

Погоджуючись з тим, що цей показник виявляє частку податків у виручці від реалізації, відзначимо, що він не характеризує повною мірою вплив податків на фінансовий стан підприємства, тому що не враховує структуру податків у виручці. Українські науковці В. Квасов, В. Корнус, О. Пономарьов пропонують такі варіанти розрахунку податкового навантаження [7, с. 18]: а) коефіцієнт податкомісткості продукції, який показує частку податків у складі витрат; б) показник податкового навантаження, який показує суму податкових платежів у чистому доході; в) показник податкового навантаження, який показує суму податкових платежів у доході від реалізації продукції. В свою чергу, Л. Кизилова та М. Стецишин зазначають, що, так як виручка від реалізації містить у своєму складі перенесену вартість, а також джерелом сплати усіх податків є додана вартість, тому доцільним є розрахунок частки податків у доданій вартості, як співвідношення суми нарахованих всіх податків та внесків до фондів соціального страхування до доданої вартості [5, с. 218]. Аналогічної думки додержується також Е. Кірова [6, с. 28].

У міжнародній статистиці для виміру загального рівня податкового тиску на економіку використовується податковий коефіцієнт (tax ratio), який розраховується як відношення суми сплачених податків, включаючи обов'язкові відрахування в державні соціальні фонди, до ВВП у ринкових цінах. При цьому обов'язкові відрахування у соціальні фонди враховуються при розрахунку податкового коефіцієнта на тій підставі, що в міжнародній статистиці вони розглядаються як податки, а не як звичайні страхові внески [4, с. 38].

Заслугує на увагу методика розрахунку податкового навантаження, що запропонована В. Опаріним та Л. Дутчак [10, с. 75], які вважають, що проблема визначення податкового законодавства пов'язана із тим, що при оподаткуванні суб'єктів господарювання застосовують різні види податків, які мають різні властивості з точки зору як перекидання, так і впливу на фінансові результати. Ним виступає: 1) пряме оподаткування результатів фінансової діяльності у формі податку на прибуток підприємств. Рівень прямого податкового навантаження пропонується визначити як ставку податку на прибуток, сумою пільг з цього податку та розмірами інших податків, що сплачуються за рахунок прибутку. Інші податки не здійснюють суттєвого впливу на пряме податкове навантаження; 2) опосередковане оподаткування через податки, що відносяться до собівартості (плата за землю, соціальні внески). Цей вид навантаження спричиняє зростання

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

рівня витрат підприємства; 3) супутнє оподаткування (проявляється у формі непрямих податків – податку на додану вартість, акцизного збору, мита, які встановлюються у вигляді надбавок до ціни) і виникає внаслідок перенесення справляння непрямих податків, що характеризують оподаткування споживання на підприємства; 4) приховане податкове навантаження, яке включає податки, перенесені до собівартості у цінах на матеріальні ресурси.

Висновки. В умовах кризи моделювання податкового навантаження має враховувати оцінки податкового тягаря для різних груп підприємств. Для вітчизняних підприємств найбільш прийнятною є методика, що запропонована В. Опаріним та Л. Дутчак, оскільки вона при визначенні податкового навантаження дозволяє ретельно дослідити структуру виручки від реалізації, яка є основним вхідним фінансовим потоком на сучасних підприємствах. А тому, за нашим переконанням, вкрай важливими є питання уніфікації методик визначення рівня податкового навантаження із обов'язковою адаптацією для вітчизняних економічних реалій. Адже комплексні теоретичні розробки цього питання є фундаментом для вивчення ефективності функціонування всієї податкової системи України в умовах дії Податкового кодексу.

Для моделювання податкового навантаження слід розробити методику, за якою навантаження прийнято оцінювати відношенням усіх податків, що сплачуються, до виручки від реалізації, яка включає виручку від реалізації, товарів робіт, послуг та інші реалізаційні доходи.

Моделювання податкового навантаження в умовах економічної кризи має враховувати ефекти "тінізації" економіки, які завжди мають при звуженні економічної активності та розширенні неформальних зв'язків.

У подальшому мають бути визначені конкретні науково обгрунтовані механізми диференціації податкового навантаження в залежності від результативності господарської діяльності підприємства та її відповідності визначеним пріоритетам інноваційно-технологічного розвитку.

Література

1. Андрущенко В. Л. Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів / В. Л. Андрущенко. – Львів : Каменяр, 2000. – 303 с.
2. Антология экономической классики: в 2-х т. / [сост. И. А. Столяров]. – М.: МП "ЭКОНОВ", "КЛЮЧ", 1993. – Т. 1 – 475 с.
3. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Ш. Бланкарт; [пер. з нім.]. – К.: Либідь, 2000. – 653 с.
4. Бюджетна політика у контексті соціально-економічного розвитку України : у 6 т. Т. 3. Розвиток системи податків як основи зміцнення державних фінансів: вонографія / Азаров М. Я., Ярошенко Ф. О., Єфіменко Т. І. та ін. – К.: НДФІ, 2004. – 308 с.
5. Кизилова Л. Особливості визначення податкового навантаження підприємств / Л. Кизилова, М. Стецишин // Науково-технічний збірник ХАМГ. - № 83. – 2007. – С. 216-221.
6. Кирова Е. А. Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие субъекты / Е. А. Кирова // Финансы. – 1998. - № 9 – С. 27-35.
7. Корнус В. Оцінка податкового навантаження на рівні підприємств / В. Корнус, В. Квасов, О. Пономарьов // Економіст. – 2007. - № 10. – С. 17-19.
8. Сучасна теорія та практика оподаткування / М. А. Куцин та ін. – Х.: Прапор, 2001. – 512 с.
9. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І. О. Луніна. – К.: Наукова думка, 2006. – С. 82-83
10. Опарін В. Податкове навантаження на підприємницьку діяльність в Україні / В. Опарін, Л. Дутчак // Науковий вісник Академії ДПС України. – Ірпінь, 2000. - № 3 (9). – С. 74-79.
11. Публікація Світового банку "Ведення бізнесу 2012" [Електронний ресурс] / Світовий банк. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/rankings>.
12. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт; [пер. з англ. О. Васильєвої, ред. Є. Литвин]. – К.: Port-Royal. - 594 с.
13. Соколов А. А. Теория налогов / А. А. Соколов. – М.: Фин. изд-во НКФ СССР, 1928. – 258 с.
14. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки [Електронний ресурс] / А. Соколовська. – Режим доступу: me.kmu.gov.ua/file/link/82203/file/sokol_7_06_U.pdf.

References

1. Andrushchenko, V. L. (2000). *Teoretychna kontseptualizatsiia i naukova problematyka derzhavnykh finansiv [The theoretical conceptualization and scientific problems of public finances]*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
2. Stolyarov, I. A. (1993). *Antologiya ekonomicheskoy klasiki: v 2-kh t. T. 1 [Anthology of economic classics: in 2 volumes. Vol. 2]*. Moscow: MP "EKONOV", "KLYuCh". [in Russian].
3. Charles B. Blankart (1994). *Öffentliche Finanzen in der Demokratie: Eine Einführung in die Finanzwissenschaft*. Vahlen.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

4. Azarov, M. Ya., Yaroshenko, F. O., Yefimenko, T. I. (2004). *Biudzhetsna polityka u konteksti sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: u 6 t. T. 3. Rozvytok systemy podatkov yak osnovy zmitsnennia derzhavnykh finansiv: vonohrafiia [Budget policy in the context of socio-economic development of Ukraine: in 6 vol. Vol. 3. Development of system of taxes as the basis for strengthening state finances: monograph]*. Kyiv: NDFI [in Ukrainian].
5. Kyzlyova, L., & Stetsyshyn, M. (2007). *Osoblyvosti vyznachennia podatkovoho navantazhennia pidpriemstv [Features of determination the tax burden of enterprises]*. *Naukovo-tekhnichnyi zbirnyk KhAMH - Scientific and technical collection of Kharkiv National Academy of Municipal Economy* 83, 216-221 [in Ukrainian].
6. Kirova, E. A. (1998). *Metodologiya opredeleniya nalogovoy nagruzki na khozyaystvuyushchie subekty [Methodology of determination the tax burden on businesses]*. *Finansy – Finance*, 9, 27-35 [in Russian].
7. Kornus, V., Kvasov, V., & Ponomarov, O. (2007). *Otsinka podatkovoho navantazhennia na rivni pidpriemstv [Assessment of the tax burden on the enterprise level]*. *Ekonomist – Economist*, 10, 17-19 [in Ukrainian].
8. Kutsyn, M. A. (2001). *Suchasna teoriia ta praktyka opodatkovannia [The modern theory and practice of taxation]*. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
9. Lunina, I. O. (2006). *Derzhavni finansy ta reformuvannia mizhbiudzhetsykh vidnosyn [Public finances and reformation of intergovernmental relations]*. Kyiv: Scientific thought [in Ukrainian].
10. Oparin, V., & Dutchak, L. (2000). *Podatkove navantazhennia na pidpriemnytsku diialnist v Ukraini [The tax burden on entrepreneurial activity in Ukraine]*. *Naukovyi visnyk Akademii DPS Ukrainy - Scientific Journal of the National University of State Tax Service of Ukraine*, 3 (9), 74-79. Irpin [in Ukrainian].
11. Svitovyi bank (2012). *Publikatsiia Svitovoho banku "Vedennia biznesu 2012" [Publication of the World Bank "Business administration 2012"]*. Retrieved from: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>. [in Ukrainian].
12. Adam Smith (1776). *The Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
13. Sokolov, A. A. (1928). *Teoriya nalogov [Theory of taxes]*. Moscow: Fin. izd-vo NKFS SSSR [in Russian].
14. Sokolovska, A. (n.d.). *Teoretychni zasady vyznachennia podatkovoho navantazhennia ta rivnia opodatkovannia ekonomiky [Theoretical basis of determination the tax burden and the level of economy taxation]*. Retrieved from: me.kmu.gov.ua/file/link/82203/file/sokol_7_06_U.pdf. [in Ukrainian].

Надійшла 12.05.2015

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.22: 005.334

В. А. Нехай, к. е. н., доцент,
К. В. Гнедіна, к. е. н.**ПОДАТКОВІ РИЗИКИ: ЗМІСТ ТА МЕТОДИ ЗНИЖЕННЯ**

Анотація. У статті проведено аналіз та узагальнено причини і умови виникнення податкових ризиків. Наведено загальні та визначено адекватні методи оцінки податкових ризиків для суб'єктів господарювання. Зазначено, що податкова політика підприємства є невід'ємною складовою політики бухгалтерського обліку. Визначено та обґрунтовано основні етапи податкового планування на підприємстві. Доведено, що податкове планування є ефективним методом управління податковими ризиками з метою їх зниження.

Ключові слова: планування, податкові ризики, методи оцінки ризиків.

В. А. Нехай, к. э. н., доцент,
Е. В. Гнедина, к. э. н.**НАЛОГОВЫЕ РИСКИ: СОДЕРЖАНИЕ И МЕТОДЫ СНИЖЕНИЯ**

Аннотация. В статье проведен анализ и обобщены причины и условия возникновения налоговых рисков. Приведены общие и определены адекватные методы оценки налоговых рисков для субъектов хозяйствования. Отмечено, что налоговая политика предприятия является неотъемлемой составляющей политики бухгалтерского учета. Определены и обоснованы основные этапы налогового планирования на предприятии. Доказано, что налоговое планирование является эффективным методом управления налоговыми рисками с целью их снижения.

Ключевые слова: планирование, налоговые риски, методы оценки рисков.

V. A. Nekhai, Candidate of Economic Science, Associate Professor,
K. V. Hnedina, Candidate of Economic Science**TAX RISKS: CONTENT AND METHODS OF REDUCTION**

Abstract. The causes and conditions of tax risks are analyzed and generalized in the article. The general tax risks assessment methods are represented and adequate methods are defined for the business entities. It is noted that the tax policy of the enterprise is the integral component of the accounting policy. The main stages of tax planning at the enterprise are defined and substantiated. It is proved that tax planning is an effective method of tax risk management for the purpose of their reduction.

Keywords: planning, tax risks, risk assessment methods.

Экономисты считают, что государственные доходы могут быть беспредельны. Однако эти пределы существуют: предел, выше которого поднимать налоги нежелательно; предел, выше которого поднимать налоги опасно; и, наконец, предел, выше которого это чревато катастрофой. Все эти пределы четко определяются экономической теорией и историческими фактами. Сирил Норткот Паркинсон. Из книги «Закон и доходы»

Актуальність теми дослідження. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.14 №71-VIII податкова система України зазнала суттєвих змін у порядку адміністрування та сплати податків та зборів. Скасовано збір за провадження деяких видів підприємницької

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

діяльності, збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності, збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства. Трансформовано тринадцять податків і зборів у п'ять: акцизний податок, екологічний податок (з палива), збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію – акцизний податок; екологічний податок – екологічний податок (крім палива); плата за користування надрами, збір за користування радіочастотним ресурсом, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів – рентна плата; податок на нерухоме майно, плата за землю – податок на майно; єдиний податок, фіксований сільськогосподарський податок – єдиний податок.

Таким чином, на 01.01.2015 кількість податків і зборів скоротилася з 22 до 11. У відповідності до ст. 9 Податкового кодексу України до загальнодержавних податків відносяться: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, ПДВ, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата, мито. Статтею 10 ПКУ визначаються місцеві податки та збори: податок на нерухоме майно, єдиний податок; збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір.

Дані зміни у податковому законодавстві дозволили Україні значно підвищити свій рейтинг у порівняльній оцінці переваг та недоліків податкових систем «Paying Taxes», в якому наводиться порівняльний аналіз податкових систем 189 держав, що готується Всесвітнім банком, консалтинговою компанією PwC та Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) і є частиною рейтингу Всесвітнього банку "Ведення бізнесу". За даними звіту, Україна продемонструвала значний темп росту в рейтингу: з 164 місця (2014 р. [1]) піднялася на 108 (2015 р. [2]), при цьому податкове навантаження скоротилося з 54,9 % до 52,9 %, загальний час для виконання податкових розрахунків скоротився з 390 годин до 350 годин.

Але слід зазначити, що значну роль відіграє не так, власне, податкове навантаження, тобто сума податків, а їхня кількість і складність адміністрування. Це, в свою чергу, призводить до уповільнення процесів економічного відтворення, «тінізації» економіки, зниження ділової активності суб'єктів господарювання, намагання підприємства будь-яким шляхом мінімізувати податки.

Тому критерієм оцінки якості управлінських рішень у сфері податкових ризиків та податкової діяльності підприємства повинна бути не стільки оптимізація прибутку з метою мінімізації податкових платежів, скільки податкове планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці податкових ризиків присвячені роботи І. Б. Атаманенка, П. К. Бечко, В. В. Вітлінського, О. Д. Вовчак, О. М. Десятнюк, В. М. Гранатурова, А. М. Соколовської, О. М. Тимченко, І. Б. Ясенової та багатьох інших вчених. Питання управління податковими ризиками досліджували такі вітчизняні науковці, як К. В. Замятіна, Р. В. Подольчак, Ю. А. Романовська, Т. М. Чернякова та інші. Серед найбільш вагомих робіт із питань теорії та практики оподаткування, які пов'язані із досліджуваною тематикою, варто виділити праці відомих вітчизняних вчених: В. Л. Андрущенко, В. П. Вишневського, І. О. Луніної, П. В. Мельника, В. М. Опаріна, В. А. Онищенко, А. М. Соколовської та інших. Незважаючи на потужний науковий доробок у галузі дослідження ризиків, сфера податкових ризиків залишається малодослідженою у питаннях загального визначення та механізмів управління податковими ризиками.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення та визначення особливостей виникнення податкових ризиків, виокремлення методів аналізу рівня податкових ризиків та розробка практичних рекомендацій щодо податкового планування, проведення аналітичної роботи з метою зниження ступеня податкових ризиків.

Викладення основного матеріалу. Поняття ризику знайоме людству ще з давніх часів. У першу чергу, він асоціювався з чимось невідомим та можливими втратами. Протягом еволюції економічних відносин ризик набуває все більшого значення і сьогодні вже можна говорити про самостійну науку – теорію ризику.

Окрім питання ризику та невизначеності висвітлювалися А. Смітом, Дж. Міллем, А. Пігу, А. Маршалом, Й. Шумпетером, Дж. М. Кейнсом. Динаміка економічних відносин вносить свої ко-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

рективи у теорію ризику, які розглядаються такими сучасними науковцями, як: О. Альгін, І. Балабанов, І. Бланк, В. Вітлінський, М. Клапків, В. Кравченко, А. Старостіна, О. Устенко та багатьма іншими [3-8].

Незважаючи на різноманітність поглядів різних вчених щодо визначення поняття ризику, слід виділити спільне у їх баченні ризику: по-перше, ризик є наслідком невизначеності, що породжується недостатністю інформації при прийнятті управлінських рішень, конфліктністю соціально-економічного середовища, динамікою як зовнішнього середовища, так і безпосередньо у системі; по-друге, реалізація ризику носить ймовірнісний характер; по-третє, ризик асоціюється із втратами.

Зазначений підхід до розуміння сутності ризику слугує науковою базою для формування вихідних положень у сфері податкових ризиків, бо їй притаманні всі основні умови, що визначають виникнення ризиків. До таких умов науковець В. Гранатуров відносить наявність невизначеності, необхідність вибору альтернативи та можливість оцінки ймовірності її реалізації [8].

До чинників, що зумовлюють невизначеність у сфері оподаткування слід віднести:

- недетермінованість процесів, пов'язаних із оподаткуванням. Досить важко передбачити зміни податкового законодавства, кон'юнктуру ринку, що може вплинути на формування бази оподаткування;

- реформування та трансформація національної системи оподаткування;

- конфліктність податкових правовідносин.

Серед основних джерел виникнення податкових ризиків, на нашу думку, слід виділити зовнішні та внутрішні джерела. Наслідками реалізації податкових ризиків у результаті впливу зовнішніх джерел, таких як: зміна у податковій політиці держави – введення нових податків та обов'язкових платежів; збільшення ставок оподаткування; зміна методики розрахунку бази оподаткування; зміна строків нарахування та сплати податків, як правило, є збільшення витрат підприємства та прямі фінансові втрати. Зміни у податковому законодавстві щодо умов та строків сплати податків призводять до відхилення від загального плану руху грошових коштів і порушення строків надходження та видатків грошових коштів.

Щодо внутрішніх джерел, слід виділити наступні: неузгодженість бухгалтерського обліку та податкових розрахунків; негативні зміни у діяльності підприємства; недосконалість податкового планування; невідповідний рівень кваліфікації працівників, що також може призвести до прямих фінансових втрат та фінансових санкцій у вигляді донарахування суми податків, штрафів, пені. Так, наприклад, згідно п. 119.2. ст. 119 ПКУ неподання, подання з порушенням встановлених строків, подання не у повному обсязі, з недостовірними відомостями або з помилками податкової звітності про суми отриманої оплати від фізичних осіб за товари (роботи, послуги) - тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 510 гривень.

Слід зазначити, що згідно із чинним податковим та адміністративним законодавством, фінансові санкції можуть бути застосовані як безпосередньо до підприємства, так і до його керівництва, а у разі виявлення певних податкових правопорушень - передбачена кримінальна відповідальність.

На нашу думку, негативними наслідками у сфері податкових ризиків слід вважати не тільки прямі фінансові втрати, фінансові санкції, а й недосягнення цілей визначених податковою політикою підприємства.

Таким чином, пропонується наступне визначення категорії податковий ризик для суб'єктів господарювання: податковий ризик – ймовірність втрат, спричинена невизначеністю і конфліктністю податкової сфери та можливість виникнення негативних наслідків у процесі прийняття управлінських рішень щодо реалізації податкової політики підприємства [9]. Стосовно питань податкової політики, яка є невід'ємним елементом політики бухгалтерського обліку, докладніше розглядалося у статті «Політика бухгалтерського обліку в бюджетних установах: зміст та структура» [10].

Ефективна стратегія поведінки в умовах ризику дає змогу виявляти схильність до ризиків, аналізувати та оцінювати їх, обирати і застосовувати адекватні методи управління ними,

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

здійснювати оперативний контроль, що забезпечить суб'єктам господарювання досягнення поставлених цілей з найменшими втратами.

До основних методів управління ризиком, які можна використовувати як незалежно, так і в комплексі, належать:

- ухилення від ризику – відмова від операцій, пов'язаних з ризиком. Однак уникнення ризику веде до можливого зменшення прибутку у разі відмови, а значить виникнення інших видів ризику;

- управління ризиком – своєчасне виявлення менеджментом підприємства процесів, що можуть призвести до можливих втрат;

- поглинання (сприйняття) ризику - визнання втрат і їх пряме чи непряме фінансування за рахунок внутрішніх або зовнішніх джерел;

- передача ризику іншій особі (страховику, консалтинговій фірмі тощо);

- розподіл ризику між контрагентами.

З перелічених методів розглянемо управління ризиком менеджментом підприємства.

Управління будь-яким процесом, в тому числі і економічними ризиками, складається з певних етапів. В управлінні ризиками можна виділити наступні [7]:

- комплектація. На даному етапі менеджментом підприємства оцінюється можливість виникнення всієї сукупності ризиків, незважаючи на ступінь впливу їх на діяльність підприємств;

- ідентифікація. Встановлюються всі можливі параметри можливого ризику;

- перевірка. Вирішення питання про доцільність здійснення обраного напрямку діяльності;

- якісний та кількісний аналіз ризику з визначенням ступеня ризику та його впливу на діяльність підприємства;

- зниження ступеня ризику. Пошук та розробка механізмів зменшення ступеня конкретного виду ризику;

- планування реагування на випадок реалізації ризику;

- контроль реалізації ризику;

- реагування. Здійснення раніше намічених дій у випадку реалізації ризику;

- перспективний аналіз.

Одним із важливих етапів управління ризиком є його оцінка. Серед науковців немає розбіжності у визначенні методів оцінки ризику, які поділяють на якісні та кількісні [3-8]. Якісна оцінка, як правило, зводиться до визначення сфери можливих ризиків, визначення чинників, що на них впливають та попередньої оцінки їх небезпеки у разі реалізації. При якісній оцінці ризиків важливо не тільки порівняти доходи із можливими втратами, а й проаналізувати можливі наслідки після реалізації ризику. Основним завданням якісної оцінки ризиків є прийняття рішення про реалізацію чи відмову від господарської операції, а у разі прийняття рішення про здійснення – визначення числового значення ступеня ризику, тобто кількісної оцінки.

Щодо кількісних методів оцінки ризиків, то їх об'єднують у чотири групи:

- експертні – дають змогу визначити рівень ризику в тому разі, коли відсутня необхідна інформація для здійснення розрахунків або порівняння, ґрунтуються на опитуванні кваліфікованих спеціалістів з наступною статистично-математичною обробкою результатів цього опитування;

- економіко-статистичні – застосовуються лише за наявності достатньо великого обсягу статистичної інформації для отримання точної кількісної величини рівня ризику;

- розрахунково-аналітичні – призначені для розрахунку відносно точного кількісного вираження рівня ризику на основі внутрішньої інформаційної бази самого підприємства;

- аналогові – дають змогу оцінити рівень ризику за окремими операціями на основі порівняння з аналогічними.

Отже, враховуючи специфіку податкових ризиків та наявність інформаційної бази для його оцінки, можна зробити висновок, що найбільш доцільним методом для оцінки податкових ризиків є розрахунково-аналітичний метод, підґрунтям якому слугуватиме планування.

Засновником класичної (адміністративної) школи менеджменту вважається французький адміністратор та підприємець Анрі Файоль (Henri Fayol) - розробник п'яти основних функцій управління: передбачення, організація, розпорядження, узгодження та контроль. Огляд сучасної

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

літератури дає змогу виявити такі функції управління - прогнозування, планування, організація, мотивація, координація, оцінка, облік, контроль, аналіз, регулювання тощо. Ми не беремось визначати доцільність введення чи виділення окремих функцій, найголовніше, що всі науковці до функцій управління відносять планування.

Функція планування являє собою по суті процес підготовки та формалізації управлінських рішень, включаючи такі етапи: визначення мети, виявлення та оцінка вхідних передумов; створення множини альтернатив; визначення критеріїв та вибір на їх основі альтернативи; розробка, доведення та виконання плану.

У діяльності підприємств використовуються різні плани, їх класифікація обґрунтовується групуванням згідно із типовими ознаками чи відмінностями, що дозволяє визначити місце та роль відповідно до свого призначення. Встановлення тотожності і відмінностей між видами планів завдяки їх класифікації дозволяє краще зрозуміти природу планування. За змістом планових рішень виділяють: стратегічне, тактичне та оперативно-календарне планування.

За останні роки вчені, що займаються проблемами стратегічного управління та розробкою стратегії поведінки підприємства у зовнішньому середовищі, створили цілісну систему основних знань про стратегічний менеджмент і планування. Найбільш суттєві дослідження у сфері стратегічного планування виконані у роботах таких українських учених: І. Лукінова, В. Пономаренка, В. Бабица, В. Герасимчука, О. Пушкаря, Д. Божка, Д. Богині, А. Яковлева, О. Тридіда та інших. Вони розглядали розвиток стратегічного планування з урахуванням особливостей української економіки. Із закордонних фахівців у теорію та методологію стратегічного планування вагомий внесок внесли І. Ансофф, Дж. Акофф, Р. Бранденбург, Дж. Стейнер, Дж. Гелбрейт, У. Кінг та інші вчені.

Стратегічне планування, як правило, орієнтується на довгострокову перспективу та передбачає визначення основних напрямів розвитку підприємства, що формалізуються в цілі підприємства, які узгоджуються із ресурсами та зовнішнім середовищем. Стратегія завжди пов'язана із ризиком у зв'язку із постійною зміною умов зовнішнього середовища [11].

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити п'ять основних чинників, що впливають на визначення мети діяльності підприємства:

- історичний;
- пріоритети власників;
- вплив зовнішнього середовища;
- ресурси підприємства;
- особливості технології, техніки, управління.

Основна мета стратегічного планування полягає у оцінці власного потенціалу для прийняття рішення щодо розвитку діяльності, виживання чи ліквідації підприємства в умовах невизначеності, конфліктності та ризику.

Визначена мета діяльності підприємства повинна бути формалізована у систему показників, які максимально відображають бажаний стан системи у майбутньому, при можливості вираження цілей повинно мати кількісний характер.

Визначальним чинником розробки стратегічного планування податків є податкова політика підприємства, яка, в свою чергу, є складовою політики бухгалтерського обліку та інших стратегій. Так, податкова політика визначає систему оподаткування, яка буде застосована на підприємстві. Кожна із систем має свої недоліки та переваги, вибір якої ґрунтується на відповідях на наступні питання:

- види діяльності, які буде здійснювати підприємство;
- прогнозований обсяг реалізації за видами діяльності;
- кількість працівників, що забезпечить діяльність підприємства;
- чи буде підприємство платником податку на додану вартість.

Таким чином, вибір загальної стратегії підприємства впливає на формування податкової політики і, відповідно, на розробку стратегії податкових відносин.

При розробці податкової політики слід визначити строк застосування тієї чи іншої системи оподаткування підприємства. Наприклад, при вирішенні розширення діяльності підприємства -

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

розробити план переходу зі спрощеної системи оподаткування на загальну, при ліквідації підприємства, для зменшення податкового навантаження, - навпаки.

Крім того, при формуванні податкової політики слід враховувати стан зовнішнього середовища, в першу чергу, державну податкову політику, передбачуваність і прогнозованість якої у найбільшій мірі впливає на податкові ризики; економічну політику держави, як внутрішню, так і зовнішню. Також не слід забувати про інтереси власників підприємства.

Якщо стратегічне планування можна розглядати як визначення місця підприємства у економічному середовищі, то тактичне планування слід розглядати як процес створення передумов для реалізації намічених цілей. Тактичне податкове планування передбачає розробку планів за окремими видами податків у відповідності до видів діяльності, що включає в себе перелік податків, зборів та обов'язкових платежів; визначення структури та складу служби, в обов'язки якої буде входити реалізація податкової стратегії; форму, зміст та терміни подання управлінської звітності щодо податкових відносин.

Оперативно-календарне планування є завершальним етапом у податковому плануванні підприємства. Його основне завдання полягає у конкретизації показників тактичного плану з метою організації своєчасного нарахування та сплати податків, зборів та обов'язкових платежів, що трансформуються в календарний план податкових платежів.

У процесі оперативно-календарного податкового планування виконуються такі планові функції:

- визначається сума та дата сплати окремих податків, зборів та обов'язкових платежів;
- здійснюється оперативна підготовка для здійснення відповідних платежів шляхом систематичного обліку, контролю та аналізу грошових потоків підприємства;
- ведеться систематичний облік, контроль і аналіз податкових відносин.

При податковому плануванні слід враховувати узгодженість податкової стратегії із загальною стратегією підприємства, що ґрунтується на прогнозуванні соціально-економічного розвитку економіки країни; можливі зміни податкового законодавства, що висуває особливі вимоги до кваліфікації працівників бухгалтерської служби – їх можливості аналізувати та прогнозувати можливі зміни у законодавстві.

Висновки і пропозиції. На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Основою планування податкових платежів є розробка податкової політики підприємства, яка ґрунтується на податковій стратегії підприємства, що є невід'ємною складовою загальної стратегії підприємства.
2. Планування податкових платежів є найбільш ефективним методом зниження податкових ризиків.
3. Складання календаря податкових платежів у поєднанні із ефективною організацією системи бухгалтерського обліку дає можливість створити на підприємстві систему раннього попередження, яка дозволить на ранніх стадіях виявити та оцінити ступінь податкового ризику, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень у сфері податкових відносин та економічної діяльності підприємства в цілому.
4. Підвищення кваліфікації працівників сприяє зниженню податкових ризиків, обумовлених суб'єктивною складовою особи, що приймає рішення.

Література

1. «Paying Taxes 2014: The global picture». PwC and The World Bank/IFC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf>.
2. «Paying Taxes 2015: The global picture». PwC and World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-overall-ranking-and-data-tables.pdf>.
3. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Х. Найт; [пер. с англ.]. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
4. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
5. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків: монографія / М. С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. – 570 с.
6. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент: теорія та практика / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2004. – 200 с.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

7. Устенко О. Л. Теория экономического риска: монография / О. Л. Устенко. – К.: МАУП, 1997. – 164 с.
8. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. / В. М. Гранатуров. – М.: Дело и сервис, 2010. – 208 с.
9. Нехай В. А. Щодо категорії «податковий ризик» / В. А. Нехай // Бухгалтерський облік, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 21 листоп. 2014 р.). – Чернігів: ЧНТУ, 2014 – С. 29–30.
10. Лен В. С. Політика бухгалтерського обліку в бюджетних установах: зміст та структура / В. С. Лен, В. А. Нехай // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія "Економічні науки". – Чернігів : ЧНТУ, 2014. – № 4 (76). – С. 289-301.
11. Гнедіна К. В. Економічна сутність поняття / К. В. Гнедіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №. 6. – С. 233-237.

References

1. The official PwC site (2014). "Paying Taxes 2014: The global picture". *PwC and The World Bank/IFC*. Retrieved from: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf>
2. The official PwC site (2015). "Paying Taxes 2015: The global picture". *PwC and World Bank Group*. Retrieved from: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-overall-ranking-and-data-tables.pdf>
3. Frank H. Knight (1964). *Risk, Uncertainty, and Profit*. New York: Sentry Press.
4. Vitlinskyi, V. V., & Velykoivanenko, H. I. (2004). *Ryzykolohiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi: monohrafiia [Risk sciences in economics and entrepreneurship: monograph]*. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
5. Klapkiv, M. S. (2002). *Strakhuvannia finansovykh ryzykiv: monohrafiia [Insurance of financial risks: monograph]*. Ternopil: Economic thought, Carte blanche. [in Ukrainian].
6. Starostina, A. O., & Kravchenko, V. A.. (2004) *Ryzyk-menedzhment: teoriia ta praktyka [Risk management: theory and practice]*. Kyiv: "Vydavnytstvo "Politekhnik". [in Ukrainian]
7. Ustenko, O. L. (1997). *Teoriya ekonomicheskogo riska: monografiya [Theory of economic risk: monograph]*. Kyiv: MAUP. [in Russian]
8. Granaturov, V. M. (2010) *Ekonomicheskii risk: sushchnost, metody izmereniya, puti snizheniya: ucheb. posob [Economic risk: essence, measurement methods, ways of reduction: manual]*. Moscow: Delo i servis. [in Russian]
9. Nekhaj, V.A. (2014). *Shchodo katehorii «podatkovi ryzyk» [Concerning the category "tax risk"]*. *Proceedings from: Tezy dop. II Vseukr. nauk.-prakt. Konf.: Bukhhalterskyi oblik, analiz i audyt: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku (29–30)*. - *Theses of reports from II All-Ukrainian scientific-practical conference: accounting, analysis and Audit: current State, problems and prospects of development (pp. 29–30)*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]
10. Len, V. S., & Nekhai, V. A. (2014). *Polityka bukhhalterskoho obliku v biudzhethnykh ustanovakh: zmist ta struktura [Politics of accounting in budgetary institutions: content and structure]*. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii "Ekonomichni nauky" - Scientific Journal of Chernihiv State Technological University. Series "Economics"*. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian].
11. Hnedina, K. V. (2012). *Ekonomichna sutnist poniattia [Economic essence of the concept "strategy"]*. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini - Formation of market relations in Ukraine*, 6, 233-237 [in Ukrainian].

Надійшла 11.05.2015

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 06.044.5:336.012.23

Л. М. Ремньова, к. е. н., доцент,
Ю. В. Ніколаєнко, к. е. н., доцент**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ
У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІД ВПЛИВОМ
ГЛОБАЛЬНИХ МЕГАТРЕНДІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Анотація. У статті розглянуто вплив світових мегатрендів економічного розвитку (глобалізації, фінансіалізації, інформатизації, інтелектуалізації, соціалізації) на фінансову систему як об'єкт управління. До основних наслідків такого впливу віднесено: появу якісно нових послуг, фінансових продуктів та фінансових інструментів; видозміну механізмів та обсягів надання фінансових послуг в умовах підвищення фінансових ризиків, посилення нестабільності та циклічності розвитку фінансових ринків, загрози світових фінансових криз; складність у досягненні рівноважного стану фінансової системи через розбалансованість грошових потоків і відриву грошової маси від реального забезпечення; ущільнення простору та зменшення витрат часу на проведення міжнародних фінансових операцій, «віртуалізація» фінансових інструментів та об'єктивне підвищення потреби у захисті від кіберзагроз; перетворення фінансового менеджменту у реальний драйвер ефективності відтворювальних процесів, впровадження нових ідей та інновацій; необхідність переорієнтації фінансових потоків на сталий розвиток та пошук нових критеріїв ефективності інвестиційної та фінансової діяльності економічних суб'єктів в системі «природа-виробництво-суспільство». Зроблено висновок щодо зміни концептуальних засад формування нової парадигми фінансового менеджменту в XXI столітті. До основних принципів формування системи фінансового менеджменту у змінюваному глобальному середовищі віднесено: домінування парадигми цінності як основи вартісно-орієнтованого фінансового менеджменту; пріоритет адаптивного фінансового управління змінами за фазами циклів; визнання в якості основного критерію ефективності максимізації операційних грошових потоків; підвищення ролі фінансових менеджерів у вирішенні агентських конфліктів; трансформація інформації, знань та інновацій в основний ресурс фінансового управління; необхідність розробки стратегій сталого управління фінансами.

Ключові слова: фінансова система, фінансовий менеджмент, глобальні мегатренди, вартісно-орієнтоване управління фінансами.

Л. М. Ремнёва, к. э. н., доцент,
Ю. В. Николаенко, к. э. н., доцент**КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПАРАДИГМАЛЬНЫХ СДВИГОВ
В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПОД ВЛИЯНИЕМ
ГЛОБАЛЬНЫХ МЕГАТРЕНДОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

Аннотация. В статье рассмотрено влияние мировых мегатрендов экономического развития (глобализации, финансиализации, информатизации, интеллектуализации, социализации) на финансовую систему как объект управления. К основным последствиям такого влияния отнесены: появление качественно новых услуг, финансовых продуктов и финансовых инструментов; видоизменение механизмов и объемов предоставления финансовых услуг в условиях повышения финансовых рисков, усиления нестабильности и цикличности развития финансовых рынков, угрозы мировых финансовых кризисов; сложность в достижении равновесного состояния финансовой системы из-за разбалансированности денежных потоков и отрыва денежной массы от реального обеспечения; уплотнение пространства и уменьшение затрат времени на проведение международных финансовых операций, «виртуализация» финансовых инструментов и объективное повышение потребности в защите от киберугроз; преобразования финансового менеджмента в реальный драйвер эффективности

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

воспроизводственных процессов, внедрение новых идей и инноваций; необходимость переориентации финансовых потоков на устойчивое развитие и поиск новых критериев эффективности инвестиционной и финансовой деятельности экономических субъектов в системе «природа-производство-общество». Сделан вывод об изменении концептуальных основ формирования новой парадигмы финансового менеджмента в XXI веке. К основным принципам формирования системы финансового менеджмента в изменяющемся глобальной среде отнесены: доминирование парадигмы ценности как основы ценностно-ориентированного финансового менеджмента; приоритет адаптивного финансового управления изменениями по фазам циклов; признание в качестве основного критерия эффективности максимизации операционных денежных потоков; повышение роли финансовых менеджеров в решении агентских конфликтов; трансформация информации, знаний и инноваций в основной ресурс финансового управления; необходимость разработки стратегий устойчивого управления финансами.

Ключевые слова: финансовая система, финансовый менеджмент, глобальные мегатренды, стоимостно-ориентированное управление финансами.

L. M. Remnyova, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Yu. V. Nikolaienko, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

**CONCEPTUALIZATION OF PARADIGM'S SHIFTS IN THE SYSTEM
OF FINANCIAL MANAGEMENT UNDER THE INFLUENCE OF GLOBAL MEGATRENDS
IN ECONOMIC DEVELOPMENT**

Abstract. *The article examines the impact of global megatrends of economic development (globalization, financialization, informatization, intellectualization, socialization) on the financial system as an object of management. The main consequences of such exposure include: the emergence of a qualitatively new services, financial products and financial instruments; modification of the mechanisms and the volumes of financial services in the context of rising financial risks, increasing instability and recurrence of financial markets, the threat of global financial crisis; difficulty in achieving equilibrium state of the financial system due to the imbalance of cash flows and the separation of money from the real security; seal area and reduce the time required to conduct international financial transactions, "virtualization" of financial instruments and the objective need to increase protection from cyber threats; transformation of financial management in the real driver of efficiency of reproduction processes, new ideas and innovations; the need to reorient financial flows on sustainable development and the search for new criteria of the investment and financial activities of economic entities in the "production-nature-society." The conclusion to change the conceptual principles of forming a new paradigm of financial management in the XXI century has been drawn. The main principles of forming the financial management system in the changing global environment are: the dominance paradigm values as the basis of value-oriented financial management; priority of adaptive changes in the financial management of the phases of cycles; recognition as the main criterion of maximizing the efficiency of operating cash flows; enhancing the role of financial managers in resolving conflicts agency; transformation of information, knowledge and innovation to the core resource financial management; the need to develop strategies for sustainable financial management.*

Keywords: financial system, financial management, global megatrends, value-oriented financial management.

Актуальність теми. Глибинні трансформації, що динамічно відбуваються у глобальному середовищі з початку XXI століття, формують нові реалії економічного буття і об'єктивно обумовлюють нагальну потребу в кардинальному теоретичному переосмисленні традиційних наукових парадигм економічних процесів та теоретико-методологічному обґрунтуванні сучасного контенту фінансового менеджменту вітчизняного бізнесу відповідно до загроз та викликів третього тисячоліття. В умовах фінансової глобалізації та посилення турбулентності світових фінансових рин-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ків особливої актуальності набувають питання наукового переосмислення новітніх процесів та явищ в системі усталеного категоріально-понятійного апарату з метою розробки сучасної концепції фінансового менеджменту, адекватної динаміці сучасних змін економічного буття. Як свідчить досвід багатьох країн, в тому числі як з розвиненою ринковою економікою, так і з трансформаційною, ефективність впливу фінансової системи на соціально-економічний розвиток суспільства в значній мірі залежить від досконалості методів фінансового управління та їх відповідності сучасним потребам. В площині вищезазначеного неабиякого значення набуває обґрунтування концептуальних засад сучасної системи фінансового менеджменту, релевантної до динамічних змін, невизначеності та нестійкості нового гео економічного простору.

Постановка проблеми. Розкрити концептуальні засади парадигмальних зрушень в системі фінансового менеджменту, що відбулися під впливом загроз та викликів глобального середовища.

Аналіз останніх досліджень. Широкому аспекту проблем управління фінансами та їх вирішенню присвячено фундаментальні наукові праці відомих учених: І. А. Бланка [2], В. В. Ковальова [5], М. А. Лімітовського, О. Н. Лобанової, В. П. Паламарчука [7, 8], В. П. Савчука [14] та ін. Теоретична важливість наукового доробку вище перерахованих вчених не ставиться під сумнів. Саме тому, у своєму подальшому дослідженні, ми лише коротко будемо зупинятись на їх змісті, в першу чергу, тільки задля того, щоб з'ясувати еволюційний характер формування сучасної системи фінансового менеджменту та вплив окремих чинників на його формування. Разом з тим, ми вважаємо, що в умовах динамічних соціально-економічних трансформацій нового тисячоліття, посилення кризових явищ та потрясінь назріла необхідність переглянути і розширити трактування концептуальної сутності парадигмальних зрушень у системі фінансового менеджменту під впливом світових мегатрендів, тому що таке розширення горизонтів сутності даного поняття, на нашу думку, дозволить глибше зрозуміти зміст сучасних векторів еволюції фінансових відносин в епоху глобальних змін.

Постановка завдання. Аналіз публікацій щодо проблем фінансового менеджменту у сфері бізнесу на сучасному етапі економічного розвитку виявив неоднозначність у трактуванні підходів до їх оцінки та існуючих прогалин в обґрунтуванні управлінських фінансових рішень з позицій врахування впливу сучасних глобальних мегатрендів економічного розвитку. Разом з тим, в умовах появи нових викликів глобального фінансового середовища, реальних загроз біфуркаційного стану вітчизняної економіки вже неможливо розробляти стратегію і тактику фінансового менеджменту без врахування передумов формування світових мегатрендів, їх перебігу та впливу на багаторівневу систему фінансових відносин. В площині вищезазначеного актуалізуються наукові розробки щодо обґрунтування кардинальних зрушень у парадигмі фінансового менеджменту під впливом глобальних мегатрендів. Відповідно, метою статті є дослідження світових мегатрендів в контексті їх впливу на фінансову систему як об'єкт управління і на цій основі обґрунтування концептуальних засад фінансового менеджменту з урахуванням кардинальних змін у його парадигмі в нових умовах третього тисячоліття.

Викладення основного матеріалу. Трансформаційні процеси в епоху глобальних змін, які переживає людство у новому тисячолітті, обумовлені становленням та розвитком постіндустріальної економіки, кардинальними якісними зрушеннями в атрибутах та ціннісних засадах господарювання й суспільного буття під впливом великомасштабних, довгострокових процесів світового розвитку.

Такі процеси отримали назву мегатрендів, так як на відміну від короткострокових тенденцій локальної дії, мають довгостроковий характер, глобальні наслідки та суттєвий вплив на формування нових траєкторій еволюції значного кола економічних відносин, в тому числі і в парадигмі фінансового менеджменту нового тисячоліття. Термін «мегатренди» вперше з'явився в книзі з аналогічною назвою «Мегатренди» американського футуролога Джона Нейсбітта, що була вперше опублікована у 1982 р. [11]. Згодом цей термін почав широко використовуватися і в економічній літературі для характеристики світових стійких макроекономічних чинників розвитку, що впливають на бізнес, економіку, суспільство, культуру і особисте життя всіх жителів планети [4].

Сучасні мегатренди соціально-економічного розвитку характеризуються надзвичайно високою швидкістю цивілізаційного поступу, значною напругою та інтенсивністю, глибинними змінами

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

світоглядних орієнтирів під взаємообумовленим впливом сукупності чинників. У науковому дискурсі відсутній єдиний підхід до виокремлення та сутнісного наповнення основних мегатрендів, що характеризують сучасний етап економічного розвитку. Серед існуючих точок зору на трактування мегатрендів виділимо окремі діаметральні, щоб розширити бачення досліджуваної проблеми. Так, зокрема, В. Д. Базилевич [1] до основних мегатрендів економічного розвитку відносить: 1) глобалізацію; 2) фінансіалізацію; 3) інформатизацію; 4) інтелектуалізацію; 5) соціалізацію. У Вікіпедії наведено дещо іншу конфігурацію основних світових мегатрендів економічного розвитку [15]: 1) глобалізація; 2) прискорення темпів соціального розвитку; 3) регіоналізація; 4) мережений простір; 5) недержавні фактори; 6) поліцентризція; 7) універсалізація міграційних потоків; 8) криза глобального лідерства. В. М. Мотриченко, В. В. Опалько [10] розглядають мегатренди у історичній ретроспективі і в цій площині виділяють так звані мегатренди «вчорашнього дня», що були актуальними в кінці минулого століття і продовжують бути актуальними і в XXI столітті (трансформація суспільства від промислового до інформаційного типу; розвиток Інтернет-технологій та електронної комерції; аутсорсинг, франчайзинг, лізинг та ін. популярні бізнес-моделі, які значно розширили сферу впливу; демографічний вибух) та сучасні мегатренди економічного розвитку (постіндустріалізм - перехід від індустріального суспільства до інформаційного; екологізація всієї системи господарювання на основі керованого розвитку з використанням високотехнологій (high-tech); урбанізація, пов'язана з поліпшенням якості життя та багато інших).

Незважаючи на різні наукові підходи, спільним у вищезазначених класифікаціях є врахування кардинального впливу глобалізації та інформатизації суспільства на світову господарську систему в процесі переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки. Водночас, Козьменко С. В. та Корнеєв М. В., обґрунтовуючи вищезгаданий етап генези економічних систем, справедливо акцентують увагу на необхідності врахування існуючого зв'язку динамічних трансформацій у структурній організації економіки з посиленням розвитку фінансового сектору та зростанням волатильності руху фінансових ресурсів, на що більшість науковців не завжди звертають увагу [6]. Таким чином, з точки зору проблеми даного дослідження більш обґрунтованою є класифікація сучасних мегатрендів економічного розвитку, запропонована В. Д. Базилевичем [1], так як виділений ним мегатренд фінансіалізації, що характеризується кардинальними зрушеннями у структурі сучасної світової економіки у зв'язку із гіпертрофованим домінуванням фінансового сектору, безпосередньо обумовлений стрімкою еволюцією фінансового сектору і підвищенням його значущості, що не може не впливати на нові вектори розвитку системи фінансового менеджменту. В таблиці 1 нами розкрито зміст основних глобальних мегатрендів та виявлено їх вплив на фінансову систему як об'єкт управління.

Таблиця 1

**Вплив основних мегатрендів економічного розвитку
на фінансову систему як об'єкт управління**

Основні мегатренди	Сутнісні ознаки	Вплив на фінансову систему як об'єкт управління
1	2	3
Глобалізація	Становлення нового гео-економічного простору, контрольованого транснаціональним капіталом	Трансформація фінансової сфери у світову під впливом комунікаційних та обчислювальних технологій, поява якісно нових послуг, фінансових продуктів та фінансових інструментів, актуалізація загальносвітової координації фінансових політик різних держав як умови стабільності світової фінансової системи
Фінансіалізація	Кардинальні зрушення у структурі сучасної світової економіки, пов'язані з гіпертрофованим домінуванням фінансового сектору	Видозміна механізмів та обсягів надання фінансових послуг, підвищення фінансових ризиків, посилення нестабільності та циклічності розвитку фінансових ринків, загроза світових фінансових криз, складність у досягненні рівноважного стану фінансової системи через розбалансованість грошових потоків і відриву грошової маси від реального забезпечення

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

1	2	3
Інформатизація	Широкомасштабне використання інформаційно-комп'ютерних технологій у всіх сферах життя, перехід до інформаційного суспільства	Ущільнення простору та зменшення витрат часу на проведення міжнародних фінансових операцій, «віртуалізація» фінансових інструментів та об'єктивне підвищення потреби у захисті від кіберзагроз
Інтелектуалізація	Кардинальне підвищення ролі людського капіталу як рушійної сили соціально-економічного розвитку завдяки реалізації його креативного потенціалу	Висока якість менеджменту в цілому та фінансового менеджменту, зокрема, виступає запорукою ефективності відтворювальних процесів, впровадження нових ідей та інновацій
Соціалізація	Підпорядкування економічних процесів інтересам розвитку людини та суспільства в цілому	Актуалізація пошуку нових критеріїв ефективності інвестиційної та фінансової діяльності економічних суб'єктів в системі «природа-виробництво-суспільство» в умовах обмеженості усіх видів ресурсів з урахуванням необхідності поєднання економічної, гуманістичної та екологічної складової

Джерело: складено автором на основі джерел [1, 6, 10, 15]

Для дослідження впливу вищезазначених чинників на сучасну систему фінансового менеджменту слід розглянути еволюційний характер її формування. Основні етапи формування наукових підходів у розвитку загального менеджменту та вплив відомих наукових шкіл на розвиток фінансового менеджменту систематизовано нами в таблиці 2.

Представлені в таблиці наукові підходи в якості предмета вивчення розглядають структуру управління і є найбільш розробленими в економічній літературі. Водночас, останнім часом з'являються нові підходи до управління складними системами: оптимізаційний, синергетичний, міждисциплінарний, рефлексивний, «людиноцентристський» та інш.

Як свідчить проведений аналіз, еволюція розвитку фінансового менеджменту та ускладнення його задач в процесі цивілізаційного поступу в значній мірі обумовлена змінами стратегічних ресурсів, необхідних для розвитку господарства і задоволення базових суспільних потреб в процесі генези економічних систем. Так, зокрема, Мельник Т. В. в якості таких стратегічних ресурсів у доіндустріальній економіці відносить сировинні матеріали, в індустріальній економіці – фінансовий капітал, а в постіндустріальній економіці – знання [9].

Водночас, у зв'язку із тим, що потреба у фінансовому менеджменті виникла вже в індустріальній економіці, його еволюція відбувалася набагато швидше, а основні задачі управління стосувалися раціонального формування, розподілу та використання фінансових ресурсів з урахуванням дотримання пріоритетів конкретного історичного етапу. Так, зокрема, американський вчений Бріхгем Є. Ф. відмічає [3], що вже на початкових етапах формування фінансового менеджменту в США в кінці XIX-го століття під впливом стрімкого розвитку товарних ринків та необхідності концентрації значних обсягів капіталу для реального сектору економіки основним предметом вивчення фінансового менеджменту стали правові аспекти злиття різних компаній, утворення нових фірм, емісія різних цінних паперів з метою залучення та збільшення капіталу.

Паралельно з розвитком фінансових ринків та підвищенням нестабільності економічної системи під час кризи 30-х років (XX століття) ускладнюється предмет фінансового менеджменту за рахунок розробки засад антикризового управління фінансами фірм, а в посткризовий період (50-60-і роки XX століття) акценти фінансового менеджменту відповідно зміщуються на прийняття оптимальних фінансових рішень щодо формування структури капіталу і обґрунтування раціональних напрямків його розміщення за допомогою оптимізаційних моделей. Таким чином протягом

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

минулого століття фінансовий менеджмент постійно розвивався, що проявилось у розширенні його предмету, удосконаленні фінансових методів, ускладненні інструментарію [3, 12, 13].

Таблиця 2

Систематизація наукових підходів у розвитку загального менеджменту та їх вплив на формування понятійного апарату фінансового менеджменту

Назва наукового підходу	Сутність підходу	Школи управління, що дотримувалися даного підходу, та їх основні представники	Вплив на розвиток фінансового менеджменту
<i>Традиційний підхід</i>	Окремо розглядаються такі складові менеджменту як робота, персонал, адміністрування, мотивація, система управління фірмою. Головним предметом дослідження виступає ефективність праці на нижчих рівнях управління	Класична (традиційна) школа управління. Представники: Ф. Тейлор, Х. Емерсон, Г. Форд, С. Томпсон, Л. Аллен, М. Фоллет, Р. Шелтон та інші	Закладено основи для раціоналізації бізнес-процесів та підвищення ефективності взаємодії працівників фінансових служб
<i>Функціональний (процесний) підхід</i>	Управління розглядається як процес, що включає: постановку мети; планування; організаційну роботу; мотивацію; контроль. Досліджуються основні принципи та функції менеджменту	Адміністративно-функціональна школа управління. Представники: А. Файол, Дж. Муні, А. Рейлі, Г. Кунтс, С. О'Доннел, Ч. Бернард та інші	Закладено основи функціонального фінансового менеджменту
<i>Системний підхід</i>	Організація розглядається як система, що має вхід, вихід, зворотні зв'язки і на яку впливають зовнішні фактори	Класична (традиційна) школа управління. Представники: Ф. Тейлор, Х. Емерсон, Г. Форд, С. Томпсон, Л. Аллен, М. Фоллет, Р. Шелтон та інші	Створено передумови для розуміння фінансового менеджменту як системи раціонального управління фінансами
<i>Ситуаційний підхід</i>	Методи управління вибираються в залежності від конкретної ситуації з урахуванням впливу найбільш вагомих ситуаційних чинників		Закладено основи для раціоналізації бізнес-процесів та підвищення ефективності взаємодії працівників фінансових служб

Джерело: складено автором на основі джерел [2, 5, 12, 13, 14]

Водночас, нові реалії економічного буття з початку XXI століття обумовлюють масштабні трансформації системи фінансового менеджменту, що актуалізує переосмислення його концептуальних засад в площині парадигмальних зрушень під впливом глобальних мегатрендів, зазначених в таблиці 1.

З метою розробки сучасної концепції фінансового менеджменту, адекватної динаміки сучасних змін економічних процесів. Дослідження даної проблематики дозволяє дійти висновку, що в міру ускладнення глобальних фінансових ринків, посилення турбулентності економічних процесів з'являються зовсім інші пріоритети, що формують комплекс задач фінансового менеджменту під впливом вищезазначених світових мегатрендів (рис. 1).

Водночас, в умовах посилення кризових явищ в економіці, коли підтримувати фінансову стійкість стає все важче, особливо зростає роль власного капіталу та довгострокових джерел фінансування економічних суб'єктів. При цьому основним результируючим показником ефективності використання вкладеного капіталу стає вже не стільки чистий прибуток, як операційний грошовий потік, що об'єктивно обумовлює потребу його синхронізації з потребами капіталу в кожному конкретному періоді. Аналогічно, операційний грошовий потік доцільно використовувати і при визначенні всіх фінансових коефіцієнтів для обґрунтування управлінських фінансових рішень.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

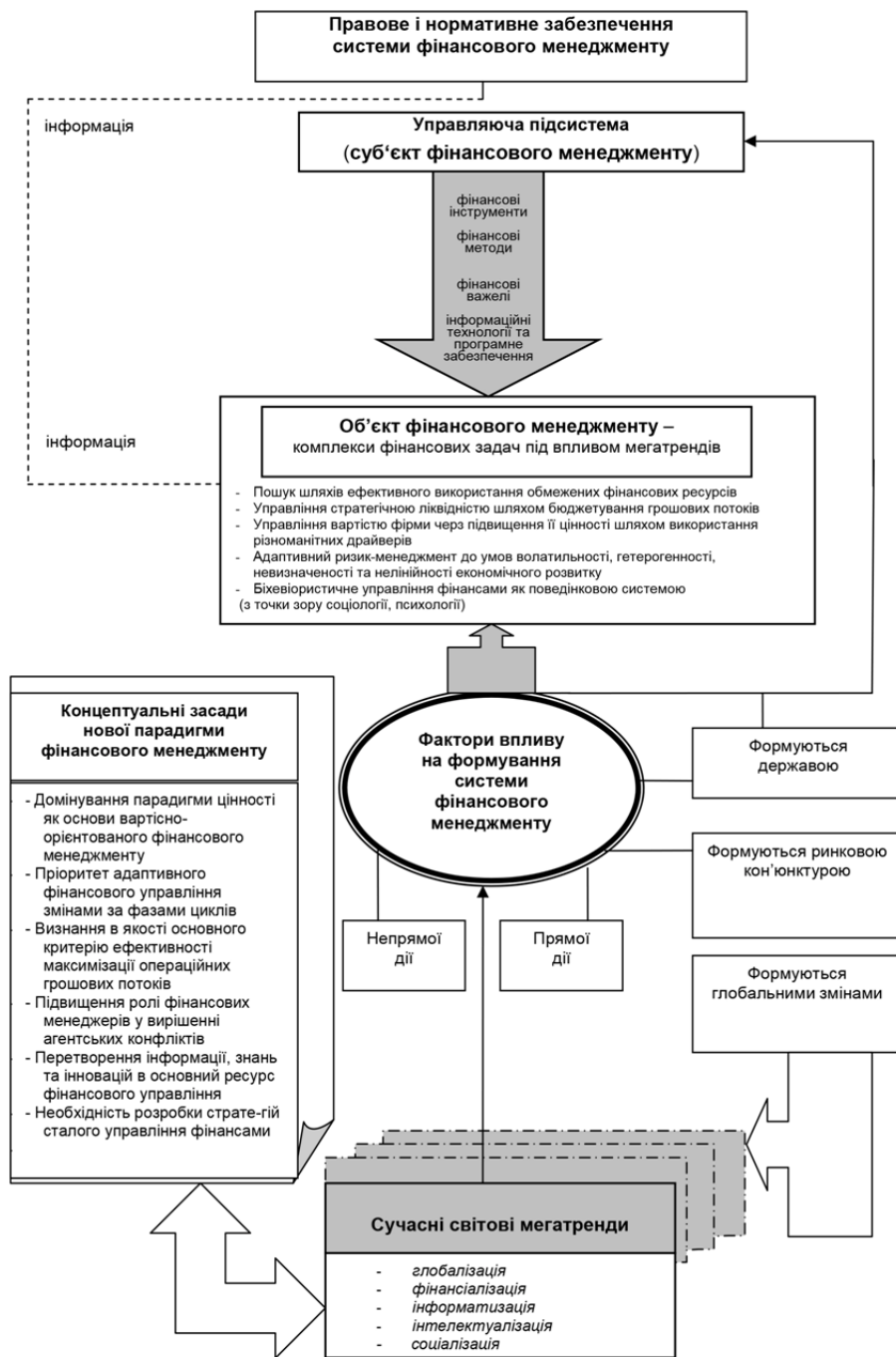

Рис. 1. Концептуалізація нової парадигми фінансового менеджменту під впливом світових мегатрендів
Джерело: складено автором на основі джерел [1, 6, 7]

При цьому варто акцентувати увагу, що після прийняття нових міжнародних стандартів аудиту та фінансової етики та посилення прозорості світових фінансових ринків у фінансових менеджерів з'являється реальна можливість управляти вартістю фірми за допомогою вибору окремих драйверів збільшення ринкової вартості. Водночас, ринкова вартість фірми все більше залежить від цінності її продукції, послуг, фінансових інструментів для споживачів. В цьому кон-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

тексті зростає роль біхевіористичних (поведінкових) теорій як інструменту аналізу фінансових ринків з урахуванням особливостей ментальності та поведінки його учасників.

Висновки. Основні світові глобальні мегатренди економічного розвитку (глобалізація, фінансіалазація, інформатизація, інтелектуалізація та соціалізація) обумовлюють певні видозміни фінансової системи як об'єкта управління, що важливо враховувати при розробці концептуальних засад фінансового менеджменту в епоху глобальних змін: появу якісно нових послуг, фінансових продуктів та фінансових інструментів; видозміну механізмів та обсягів надання фінансових послуг в умовах підвищення фінансових ризиків, посилення нестабільності та циклічності розвитку фінансових ринків, загрози світових фінансових криз; складність у досягненні рівноважного стану фінансової системи через розбалансованість грошових потоків і відриву грошової маси від реального забезпечення; ущільнення простору та зменшення витрат часу на проведення міжнародних фінансових операцій, «віртуалізація» фінансових інструментів та об'єктивне підвищення потреби у захисті від кіберзагроз; перетворення фінансового менеджменту у реальний драйвер ефективності відтворювальних процесів, впровадження нових ідей та інновацій; необхідність переорієнтації фінансових потоків на сталий розвиток та пошук нових критеріїв ефективності інвестиційної та фінансової діяльності економічних суб'єктів в системі «природа-виробництво-суспільство».

З врахуванням впливу вищезазначених мегатрендів основа увага фінансових менеджерів фірм повинна приділятися вирішенню комплексу управлінських задач, що має нове змістовне наповнення:

- пошук шляхів ефективного використання обмежених фінансових ресурсів та відповідне обґрунтування напрямів інвестування коштів в активи з найвищим доходом при мінімальному рівні ризику;
- управління стратегічною ліквідністю фірми шляхом раціонального бюджетування грошових потоків;
- управління вартістю фірми через зростання її цінності в довгостроковому періоді та виявлення альтернативних можливостей формування і розподілу фінансових ресурсів, що можуть позитивно вплинути на зростання загальної вартості капіталу;
- адаптивний ризик-менеджмент до умов волатильності, гетерогенності, невизначеності та нелінійності розвитку економічних процесів;
- біхевіористичне управління фінансами на основі знань психології поведінки споживачів фінансових інструментів та послуг.

Водночас, в нових динамічних умовах розвитку глобальних фінансових ринків, коли основним стратегічним ресурсом стає вже не стільки фінансовий капітал, скільки знання та досвід конкретних управлінців стосовно використання інноваційних фінансових механізмів, інструментів, технологій, бізнес-процесів, фінансовий менеджер перетворюється у ключову фігуру і стає інтегратором цінності (вартості) компанії, а домінуюча парадигма цінності обумовлює потребу у новому сучасному напрямі фінансового менеджменту – ціннісно-орієнтованому (або вартісно-орієнтованому). Разом з тим, фінансовий менеджер у силу існуючої розбіжності своїх інтересів як найманого працівника (хоча і в складі топ-менеджменту фірми) з інтересами власників стає активним учасником агентських конфліктів, а тому ефективність фінансового менеджменту у площині вартісно-орієнтованого управління безпосередньо залежить від здатності управлінців уникнути конфронтацію та гармонізувати інтереси всіх учасників фінансових операцій. Крім того, в умовах посилення турбулентності економічних процесів антикризовий фінансовий менеджмент повинен бути вбудований в систему безпеки фірми як невід'ємний механізм забезпечення сталого розвитку.

Література

1. Базилевич В. Д. Концептуалізація мегатрендів економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності / В. Д. Базилевич // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 11-15.
2. Бланк І. А. Фінансовий менеджмент: навчальний курс / І. А. Бланк. – Київ: Ельга, 2005. – С. 655.
3. Брігхем Е. Основи фінансового менеджменту: Пер. з англ. / Е. Брігхем - К.: Молодь, 1997.- 1000 с.
4. Доклад Всемирного экономического форума Redesigning Business Value & A Roadmap to Sustainable Consumption, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare>.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

net/sustainablebrands/wefredesigning-business- value.

5. Ковальов В. В. Фінансовий менеджмент: теорія і практика / В. В. Ковальов. – М.: ТКВелби, 2007. – 1024 с.
6. Козьменко С. М. «Фінансова економіка як етап генези економічних систем / С. М. Козьменко, М. В. Корнеєв. // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». Вип. 5(3), 2011. – С. 240-245.
7. Лимитовский М. А. Финансовый менеджмент как сфера прикладного использования корпоративных финансов. В 2-х частях. Часть I. Прикладные корпоративные финансы / М. А. Лимитовский, Е. Н. Лобанова, В. П. Паламарчук. – М.: ВШФМ РАНХиГС при Президенте РФ, 2011. – 392 с.
8. Лимитовский М. А. Финансовый менеджмент как сфера прикладного использования корпоративных финансов. В 2-х частях. Часть II. Корпоративный финансовый менеджмент / М. А. Лимитовский, Е. Н. Лобанова, В. П. Паламарчук. – М.: ВШФМ РАНХиГС при Президенте РФ, 2011. – 734 с.
9. Мельник Т. М. Постіндустріальна економіка: основні ознаки та конкурентні переваги / Т. М. Мельник // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. - №6 (41). – С. 119-127.
10. Мотриченко В. М. Мегатренди глобального економічного розвитку./ В. М. Мотриченко, В. В. Опалько // Фінансовий простір. – 2014. - №4(16). - С. 176-181.
11. Нейсбит Д. Мегатренды / Д. Нейсбит; пер. с англ. М. Б. Левина. – М : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380 с.
12. Ремньова Л. М. Еволюція поглядів на предмет фінансового менеджменту / Л. М. Ремньова // Сіверянський літопис. – 2002. – № 5. - С. 143-145.
13. Ремньова Л. М. Концептуальні засади фінансового менеджменту / Л. М. Ремньова // Наукові праці НДФІ. – Науковий збірник. – 2003. – Випуск 2(21). – С. 28-35.
14. Савчук В. П. Практическая энциклопедия: финансовый менеджмент / В. П. Савчук– К: Companion, 2008. – 884 с.
15. Современные глобальные мегатренды [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org>.

References

1. Bazylevych, V. D. (2012). Kontseptualizatsiia mehatrendiv ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalnykh vyklykiv suchasnosti [Conceptualization of Megatrends of economic development in the context of global challenges of our time]. Proceedings from: *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: Paradyhmalni zrushennia v ekonomichnii teorii (11-15) – International Scientific-practical conference: paradigm shifts in economic theory of XXI century (11-15)*. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
2. Blank, I. A. (2005). *Finansovyi menedzhment: navchalnyi kurs [Financial Management: Training Course]*. Kyiv: Elha [in Ukrainian].
3. Eugene Brigham (1997). *Fundamentals of Financial Management*. Holt Rinehart & Winston.
4. Doklad Vsemyrnogo ekonomycheskogo foruma Redesigning Business Value & A Roadmap to Sustainable Consumption [The report of the World Economic forum Redesigning Business Value & A Roadmap to Sustainable Consumption]. (2010). [www.slideshare.net](http://www.slideshare.net/sustainablebrands/wefredesigning-business-value) Retrieved from: <http://www.slideshare.net/sustainablebrands/wefredesigning-business-value>. [in Ukrainian].
5. Kovalov, V. V. (2007). *Finansovyi menedzhment: teoriia i praktyka [Financial Management: Theory and Practice]*. Moscow: TKVelby. [in Ukrainian].
6. Kozmenko, S. M., & Kornieiev, M. V. (2011). Finansova ekonomika yak etap henezy ekonomichnykh system [The financial economy as the genesis stage of economic systems]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii "Ekononika" - Herald of the Dnepropetrovsk National University. Series "Economics"*, 5(3), 240-245 [in Ukrainian].
7. Limitovskiy, M. A., Lobanova, E. N., & Palamarchuk, V. P. (2011). *Finansovyy menedzhment kak sfera prikladnogo ispolzovaniya korporativnykh finansov. V 2-kh chastyakh. Chast I. Prikladnye korporativnye finansy [Financial management as a scope of applied use of corporate finance. In 2 parts. Part I. Applied Corporate Finance]*. Moscow: VShFM RANKHiGS pri Prezidente RF. [in Russian].
8. Limitovskiy, M. A., Lobanova, E. N., & Palamarchuk, V. P. (2011). *Finansovyy menedzhment kak sfera prikladnogo ispolzovaniya korporativnykh finansov. V 2-kh chastyakh. Chast II. Korporativnyy finansovyy menedzhment [Finansovyy menedzhment kak sfera prikladnogo ispolzovaniya korporativnykh finansov. V 2-kh chastyakh. Chast II. Corporate Financial Management]*. Moscow: VShFM RANKHiGS pri Prezidente RF. [in Russian].
9. Melnyk, T. M. (2008). *Postindustrialna ekonomika: osnovni oznaky ta konkurentni perevahy [Postindustrial economics: the main features and competitive advantages]. Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika - Foreign trade: law and economics*, 6 (41), 119-127 [in Ukrainian].
10. Motrychenko, V. M., & Opalko, V. V. (2014). *Mehatrendy hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku [Megatrends of global economic development]. Finansovyi prostir - Financial space*, 4(16), 176-181 [in Ukrainian].
11. John Naisbitt (1988). *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*. Grand Central Publishing.
12. Remnova, L. M. (2002). *Evolutsiia pohliadiv na predmet finansovoho menedzhmentu [The evolution of opinions on the object of financial management]. Siverianskyi litopys - Siverianskyi litopys* 5, 143-145 [in Ukrainian].
13. Remnova, L. M. (2003). *Kontseptualni zasady finansovoho menedzhmentu [Conceptual foundations of financial management]. Naukovi pratsi NDFI – Naukovi zbirnyk - Scientific works of science-based-research financial institute, Scientific Journal*, 2(21), 28-35 [in Ukrainian].
14. Savchuk, V. P. (2008). *Prakticheskaya entsiklopediya: finansovyy menedzhment [Practical Encyclopedia: financial management]*. Kyiv: Companion [in Russian].
15. *Sovremennye globalnye mehatrendy [Modern Global Megatrends]*. (n.d.). ru.wikipedia.org Retrieved from: <https://ru.wikipedia.org>. [in Russian].

Надійшла 18.06.2015

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.226.1:658.155.2(061.1ЄС)

К. О. Копчинська, аспірант

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОПОДАТКУВАННІ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті досліджуються основні тенденції розвитку системи оподаткування прибутку підприємств в країнах ЄС. Показано, що еволюція системи відбулася досить суттєва. На сучасному етапі розвиток системи оподаткування відбувається в напрямку гармонізації підходів щодо визначення бази податку на прибуток корпорацій, в той час як розміри ставок податку залишаються в сфері суверенної компетенції кожної окремої країни.

Ключові слова: тенденції, податок на прибуток, база оподаткування, ставки податку, податкова система, ЄС, податкова політика.

К. А. Копчинская, аспирант

ЕВРОПЕЙСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ В НАЛОГООБЛОЖЕНИИ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье исследуются основные тенденции развития системы налогообложения прибыли предприятий в странах ЕС. Показано, что эволюция системы произошла довольно существенная. На современном этапе развитие системы налогообложения происходит в направлении гармонизации подходов к определению базы налога на прибыль корпораций, в то время как размеры ставок налога остаются в сфере суверенной компетенции каждой отдельной страны.

Ключевые слова: тенденции, налог на прибыль, база налогообложения, ставки налога, налоговая система, ЕС, налоговая политика.

К. О. Копчинська, Postgraduate Student

EU TRENDS IN CORPORATE INCOME TAXATION

Abstract. The article examines the main trends of development of enterprise income tax in the EU. It is shown that quite substantial evolution of the system has taken place. At the present stage the development of the tax system is toward harmonization of approaches to determining the tax base for corporate profits, while the rates of tax are in the area of sovereign jurisdiction of each country.

Keywords: trends, corporate income tax, tax base, tax rate, tax system, EU, tax policy.

Актуальність і мета дослідження. В сучасних умовах стрімкими темпами набирає швидкості процес глобалізації. Це стосується багатьох сфер життєдіяльності людини, суспільства, країни в тому числі економіки. Найбільшим наочним проявом глобалізації в сфері економіки є поступове нарощування ступеня інтеграція національних економік різних країн. Показовим тут є приклад країн ЄС, які протягом останніх п'ятдесяти років пройшли тривалий і досить успішних шлях від політичної декларації про об'єднання до валютного союзу. На сучасному етапі відбувається процес ще більшої економічної координації різних напрямів економічної і соціальної політики країн, що входять до складу ЄС. Дослідження досвіду країн ЄС є важливим з огляду на ті фундаментальні зміни, що відбулися в нашій країні протягом останнього часу. У 2014 році було підписано угоди про асоціацію з ЄС, що накладає відбиток фактично на всі сфери життєдіяльності суспільства, економіки і держави. Податкова система є важливою складовою системи взаємовідносин країн економічного союзу, де відбувається така координація. З огляду на це обрана тема дослідження, метою якого є аналіз та визначення основних тенденцій в сфері оподаткування прибутку підприємств, є, на нашу думку, надзвичайно актуальною.

Слід зазначити, що об'єкт нашого дослідження обмежено лише корпоративним прибутковим податком (corporate income tax – далі СІТ) не випадково. Це зумовлено в першу чергу тим, що

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

цей податок в усіх країнах ЄС є основним джерелом формування доходів державних бюджетів. Відповідно його належному функціонуванню в системі державних фінансів приділяється значна увага. Разом з цим цей податок є основним чинником, що впливає на мобільність такого важливого та надзвичайно мобільного в сучасному глобалізованому світі фактору виробництва як капітал.

Виклад основного матеріалу. В сфері прямих податків фактично з самого початку утворення ЄС була закладена концепція їх гармонізації. Доклад 1962 року комітету Ф. Ньюмарка надавав рекомендації щодо невідкладної гармонізації податків на доходи компаній і податків, що мають безпосередній вплив на рух капіталів. Зокрема, пропонувалося усунути будь-які бар'єри для руху капіталу та створити умови для справедливої конкуренції за інвестиції [1, с. 311]. Така концепція гармонізації прямих податків є абсолютно природною для ЄС, оскільки відповідає закладеній в основу устрою ЄС філософії вільного руху капіталів, товарів і робочої сили. Вже 50 років назад капітал ставав все більш мобільним фактором виробництва, а тому поширеною стала думка про скасування будь-яких перепинів для його вільного руху в тому числі й податкових. Це вважалося кроком, що відповідає принципу економічної ефективності та сприятиме більшій зайнятості, стійким темпам економічного зростання, підвищенню економічної потужності країн ЄС. Як з'ясувалося, це абсолютна правильна позиція і напрям гармонізації в рамках процесу інтеграції національних економік різних країн сприяє досягненню бажаних цілей соціально-економічного розвитку. Цей факт, зокрема, відзначається вітчизняними вченими, які говорять про те, що гармонізація у сфері оподаткування на території ЄС спрямована на усунення податкових перешкод процесу руху товарів та факторів виробництва, створення і стимулювання транснаціональних європейських компаній, спроможних відповідати вимогам зростаючого рівня міжнародної конкуренції [2, с. 563 - 564].

Тому керівництво країн ЄС весь час було стурбоване тим, що функціонування як внутрішнього ринку, так й міжнародні конкурентні позиції національних економік повинні знаходитися в сприятливому податковому середовищі. Особливий внесок в цій сфері був зроблений комітетом під керівництвом О. Рудінга протягом 1990 – 1992 рр. Основний практичний результат звіту цього комітету полягав у рекомендаціях усунути подвійне оподаткування і також сприяти подальшій гармонізації (ставки, база) в сфері СІТ [6].

Наступним кроком на шляху розвитку податкової політики був програмний документ прийнятий на з'їзді країн членів ЄС 23 травня 2001 року «Податкова політика в Європейському Союзі – Пріоритети на роки вперед». В ньому зокрема зазначалося, що на рівні ЄС головне завдання податкової політики полягає у забезпеченні субсидіарної ролі податків та соціальних зборів. Тому мета податкової політики ЄС полягає не в стандартизації національних податкових систем, а у приведенні їх до такого стану, коли вони є сумісними та такими, що відповідають цілям угоди про створення ЄС. Щодо оподаткування прибутку підприємств, то було підтверджено обраний шлях на зниження ставок податку на прибуток підприємств, але з одночасним скороченням податкових пільг [10].

Взагалі слід відзначити, що оподаткування прибутку підприємств є надзвичайно важливим з точки зору економічного зростання з декількох причин. Основна полягає у тому, що мобільність капіталу як фактору виробництва постійно зростає. Це відбувається не лише в межах окремих країн чи регіонів, а в цілому в глобальному економічному середовищі. Конкуренція за ресурси, прагнення на економії собівартості продукції є настільки потужними чинниками в системі прийняття підприємницьких, інвестиційних рішень, що місце розташування капіталу і виробництв може змінюватись надзвичайно швидко. Організаційна модель функціонування більшості потужних транснаціональних корпорацій передбачає, щонайменше, в своєму складі географічну структуру трьох країн світу. Перша, це країна походження капіталу, друга – країна чи країни розміщення виробничих потужностей, третя – країна чи країни, в якій відбувається споживання товарів, послуг тощо [8, с. 429 - 433]. В умовах високої економічної інтеграції, яку уособлює в собі ЄС, принцип економічної ефективності розташування факторів виробництва, ресурсів актуалізується на ще більш високому рівні. Адже функціонування внутрішнього ринку багатьох різних країн в

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

межах одного економічного союзу для того, щоб бути ефективним має бути надзвичайно синхронізованим в усіх аспектах в тому числі й податковому.

Крім того вже не тільки на теоретичному рівні, а також за допомогою емпіричних досліджень доведено, що в сприятливій економічному зростанню податковій системі основна частка податкового навантаження має формуватися за рахунок оподаткування немобільних факторів виробництва і споживання, а не за рахунок оподаткування капіталу чи праці [3, 9].

Характеризуючи систему оподаткування прибутку підприємств в країнах ЄС, слід звернути увагу на фіскальні показники СІТ. Така статистична інформація щодо динаміки надходжень від сплати СІТ в окремих країнах ЄС за період з 1970 по 2012 рр. представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка надходжень СІТ в країнах ЄС, % ВВП 1970 – 2012 рр.

	1970	1980	1990	2000	2007	2008	2009	2010	2012
Австрія	-	1,4	1,3	2,0	2,3	2,4	1,6	1,9	2,2
Бельгія	2,4	2,2	2,4	3,5	3,4	3,3	2,4	2,6	3,0
Велика Британія	3,7	2,9	3,4	3,4	3,2	3,4	2,6	2,9	2,7
Голландія	2,5	3,0	3,0	3,7	3,0	3,0	1,9	2,0	1,9
Греція	-	0,5	1,4	4,0	2,4	2,4	2,4	2,4	1,1
Данія	1,1	1,5	2,6	3,5	3,7	3,2	2,3	2,7	3,0
Естонія	-	-	-	0,9	1,6	1,6	1,8	1,3	1,4
Іспанія	-	1,1	2,8	3,0	4,5	2,7	2,1	1,7	2,0
Ірландія	1,3	1,5	1,6	3,5	3,2	2,7	2,3	2,4	2,3
Італія	3,0	2,4	3,7	2,8	3,7	3,6	3,0	2,7	2,8
Люксембург	3,0	5,5	5,4	6,6	5,5	5,3	5,7	5,9	5,2
Німеччина	1,7	1,8	1,8	1,8	2,2	1,9	1,4	1,5	1,8
Польща	-	-	-	2,4	2,7	2,7	2,3	2,0	2,1
Португалія	-	0,9	2,5	3,8	3,5	3,5	2,7	2,7	2,7
Словаччина	-	-	-	2,6	2,9	3,1	2,5	2,5	2,4
Словенія	-	-	-	1,1	3,2	2,5	1,8	1,8	1,2
Угорщина	-	-	-	2,2	2,8	2,6	2,2	1,2	1,3
Франція	2,2	2,1	2,4	3,0	2,9	2,8	1,4	2,1	2,5
Фінляндія	-	1,2	2,0	5,7	3,7	3,3	1,9	2,4	2,1
Чехія	-	-	-	3,2	4,5	4,1	3,4	3,2	3,3
Швеція	-	1,2	1,5	3,7	3,5	2,8	2,8	3,3	2,6
Середнє				3,2	3,3	3,0	2,4	2,4	2,4

Джерело: складено автором за даними [7]

З наведеної таблиці можна побачити, що фіскальний потенціал СІТ є досить суттєвим. За даною вибіркою країн середнє значення показника податкових надходжень від сплати СІТ за період з 2000 по 2012 рр. становило майже 3% ВВП країни. Найбільше значення цього показника протягом зазначеного періоду часу спостерігається в Люксембурзі (середнє 5,7%), а найменше – Греції (2,3%) та Естонії (1,4%) і, як не дивно, в Німеччині (1,8%).

Подібна диференціація показників характеризується тим, що існує суттєва відмінність в структурі економічних систем різних країн. Зокрема, економіка Люксембургу характеризується тим, що в ній домінує фінансовий і банківський сектор, який обслуговує як приватних осіб, так і великі міжнародні корпорації, що сплачують податок до бюджету даної країни. На відміну від цього економіка Греції та Естонії потребує задля свого розвитку притоку капіталу, тому в цих країнах створений досить ліберальний режим щодо оподаткування даного фактору виробництва. І, як бачимо, навіть в такій промислово розвиненій країні як Німеччина боротьба за

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

капітал виступає суттєвим чинником при формуванні системи оподаткування прибутку підприємств.

Аналізуючи дані таблиці 1 слід звернути увагу на те, що майже в усіх країнах ЄС відбулося суттєве падіння показника надходжень від сплати СІТ у зв'язку з глобальною фінансово-економічною кризою 2008 року. Так, у Франції надходження СІТ у 2009 р. по відношенню до 2008 р. впали удвічі. Суттєвим таке падіння було в Голландії, Данії, Словаччині, Словенії та Фінляндії. Це, з одного боку, зумовлено тим, що зменшення податкового навантаження на прибуток підприємств було частиною антикризових заходів в процесі подолання кризи. З іншого, тут також простежується загальний тренд зменшення податкового навантаження в ході боротьби за мобільний капітал. Іншими словами, країни намагаються створити якомога більш сприятливі умови для інвестицій, залучення капіталу на свої внутрішні ринки.

Підтвердженням цієї тези є загальноєвропейська тенденція зменшення нормативних ставок СІТ. З 1995 по теперішній час спостерігається тенденція поступового зменшення ставок СІТ. Якщо в середньому за країнами ЄС у 2014 році середня нормативна ставка податку становила 22,9%, то у 1995 р. – 35%. В останні роки темпи падіння ставок дещо уповільнилися. У 2014 році найбільше зменшення нормативної ставки СІТ відбулося в Фінляндії з 24,5% до 20%.

Поряд з цим експерти відзначають, що хоча така тенденція є загальною для всіх країн ЄС, але всередині ЄС варіювання нормативних ставок СІТ є, зрозуміло, досить суттєвим. Діапазон ставок знаходиться в межах від 10% в Болгарії до 30% і більше в таких країнах як Бельгія, Німеччина, Іспанія, Франція, Італія тощо [11, с. 31].

Окремим елементом механізму оподаткування прибутку підприємств є правила і стандарти визначення бази оподаткування даного податку. У зв'язку з цим слід зазначити, що в країнах ЄС щодо цього, як і у випадку зі ставками СІТ, також спостерігає загальна тенденція щодо розширення бази цього податку головним чином шляхом усунення неефективних податкових пільг. В середньому величина бази податку на прибуток підприємств в країнах ЄС зросла з 20% ВВП у 1995 р. до 35% у 2012 р. [11, с. 38].

Взагалі слід відзначити, що при оподаткування прибутку підприємств особливо вагоме значення має навіть не величина ставки податку, а те яким чином, і згідно з якими правилами визначається об'єкт та база оподаткування. Відповідно нормативні ставки СІТ, без суттєвої втрати фіскальної значущості податку, можуть зменшуватися, якщо застосовується широка база оподаткування. Такого підходу *bona fide* - «низькі ставки – широка база» - намагаються дотримуватись фактично усі країни ЄС. З цією метою, а також враховуючи те, що велика кількість підприємств здійснюють свою діяльність в різних країнах ЄС протягом останніх більш як десяти років відбувається так званий проект Спільна консолідована база оподаткування прибутку підприємств (*Common Consolidated Corporate Tax Base*, далі СССТВ) [4]. Мета цього проекту надати корпораціям інструмент визначення бази оподаткування СІТ на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку за єдиними правилами і процедурами для підприємств усіх країн ЄС. При цьому слід зазначити, що хоча мета проекту полягає фактично у гармонізації правил і процедур визначення бази оподаткування СІТ, але питання ставок цього податку залишається в сфері суверенної компетенції податкової політики кожної окремої країни ЄС. Слід зазначити, що, як і будь-який інший спільний проект ЄС, робота над СССТВ відбувається шляхом консультацій і врахування інтересів всіх країн союзу, тобто є гарний приклад того яким чином консолідована позиція в сфері податкової політики досягається шляхом виявлення і врахування інтересів всіх зацікавлених сторін. Станом на сьогоднішній день основним результатом роботи цього проекту є аналітичні матеріали і пропозиції до директиви ЄС щодо визначення бази оподаткування СІТ. Згідно з проведеними дослідженнями передбачається суттєва економія ресурсів в результаті запровадження проекту СССТВ. Зокрема, корпорації можуть зекономити до €2 млрд., якщо даний проект буде запроваджено на видатках адміністрування СІТ. Ще €1 млрд. становлять потенційні вигоди для підприємств, що матимуть можливість розширити свою діяльність за рахунок виходу на ринки нових країн [5].

Таким чином, проект СССТВ є надзвичайно важливим кроком вперед на шляху вдосконалення системи оподаткування прибутку підприємств в країнах ЄС. Але слід відзначити, що в країнах

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

ЄС, як і в усьому світі, досить гостро стоїть проблема трансфертного ціноутворення. Одним із досить поширених способів мінімізації податкових зобов'язань СІТ є метод маніпулювання цінами при здійсненні фінансово-господарських операцій з пов'язаними контрагентами. Внаслідок його застосування платник податку може формувати центри отримання прибутку в низько податкових юрисдикціях, що відповідно призводить до мінімізації податкових зобов'язань або взагалі ухилення від сплати податків. З огляду на це, цій проблематиці приділяється значна увага з боку фіскальних органів країн ЄС. Основний напрям контролю за трансфертним ціноутворенням полягає в автоматизації процесу перевірок та постійному обміну інформацією між фіскальними органами різних країн щодо сумнівних платників та операцій.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Оподаткування прибутку є важливим чинником створення сприятливих умов для розвитку як внутрішнього ринку країн ЄС, так й підтримання національних економік в конкурентному стані в глобальному середовищі.

Розвитку системи оподаткування прибутку підприємств в ЄС сприяє ретельна робота широкого кола експертів та науковців, які в процесі прийняття тих чи інших рішень здійснюють ґрунтовний аналіз проблемної ситуації, визначають переваги і ризики таких рішень. В цьому контексті Україна має наслідувати приклад країн ЄС.

Сам СІТ залишається важливим фіскальним інструментом в системі державних фінансів кожної країни ЄС, оскільки податкові надходження від сплати даного податку в середньому становлять майже 3% ВВП країни. Після глобальної фінансової-економічної кризи 2008 р. показники фіскальної значущості СІТ дещо зменшилися. Це було зумовлено тим, що зменшення податкового навантаження на прибуток підприємств було частиною антикризових заходів.

Незважаючи на суттєві відмінності в структурах економік різних країн ЄС, в національних податкових системах масштаби взаємодії та взаємоузгодження в сфері оподаткування прибутку корпорацій відбуваються здебільшого через створення консолідованого підходу до визначення бази СІТ. Водночас розміри ставок податку залишаються в сфері компетенції податкової політики кожної окремої країни. Незважаючи на досить значну диференціацію нормативних ставок СІТ, в ЄС протягом тривалого періоду, зокрема, з 1995 року і по теперішній час чітко простежується тенденція щодо зменшення їх величини.

Література

1. Курдяев А. Е. Гармонизация прямых налогов в Европейском Союзе: история и правовые принципы / А. Е. Курдяев // *Налоги и финансовое право*. – 2012. - №8. – С. 310 – 315.
2. Податкова політика України : стан, проблеми та перспективи: монографія / [П. В. Мельник, Л. Л. Тарангун, З. С. Варналій та ін.]; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с.
3. Acosta-Ormaechea S. Tax Composition and Growth : A Broad Cross – Country Perspective / S. Acosta-Ormaechea, J. Yoo // *IMF Working Paper*. – October, 2012. - WP/12/257. – 35 p.
4. Common Tax Base. [Electronic Resource] – Access mode: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/common_tax_base/index_en.htm.
5. European Corporate tax base: making it easier and cheaper to do business in the EU. [Electronic Resource] – Access mode: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-185_en.htm?locale=en.
6. European Commission, Communication to the Council and to Parliament subsequent to the conclusions of the Ruding Committee indicating guidelines on company taxation linked to the further development of the internal market [Sec(92)1118], (Brussels, 26 June 1992). [Electronic Resource] – Access mode: http://aei.pitt.edu/956/1/company_taxation_SEC_92_1118.pdf.
7. Revenue Statistics 2014. [Electronic Resource] – Access mode: http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2014_rev_stats-2014-en-fr.
8. Tax by Design: The Mirrlees Review. – Oxford University Press Inc., New York, 2011. – 1025 p.
9. Prammer D. Quality of Taxation and the Crisis: Tax shifts from a growth perspective / Doris Prammer // *Taxation Paper*. – 2011. - No 29 – 60 p.
10. Tax policy in the European Union - Priorities for the years ahead. [Electronic Resource] – Access mode: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/tax_policy/index_en.htm.
11. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. [Electronic Resource] – Access mode: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2014/report.pdf

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

References

1. Kurdyaev, A. E. (2012). *Garmonizatsiya pryamykh nalogov v Evropeyskom Soyuze: istoriya i pravovye printsipy* [The harmonization of direct taxes in the European Union: History and legal principles]. *Nalohy y fynansovoe pravo – Taxes and Financial Law*, 8, 310 – 315 [in Russian].
2. Melnyk, P. V., Taranhul, L. L., & Varnalii, Z. S. (Ed.). (2008). *Podatkova polityka Ukrainy: stan, problemy ta perspektyvy: monohrafiya* [Tax policy of Ukraine: state, problems and prospects: Monograph]. Kyiv: Knowledge of Ukraine [in Ukrainian].
3. Acosta-Ormaechea S., & Yoo, J. (2012). *Tax Composition and Growth: A Broad Cross – Country Perspective*. IMF Working Paper.
4. Sommon Tax Base (n.d.). *ec.europa.eu* Retrieved from: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/common_tax_base/index_en.htm.
5. European Corporate tax base: making it easier and cheaper to do business in the EU. (n.d.). *europa.eu* Retrieved from: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-185_en.htm?locale=en.
6. European Commission, Communication to the Council and to Parliament subsequent to the conclusions of the Ruding Committee indicating guidelines on company taxation linked to the further development of the internal market. (1992). *aei.pitt.edu* Retrieved from: http://aei.pitt.edu/956/1/company_taxation_SEC_92_1118.pdf.
7. Revenue Statistics 2014. (2014). *www.oecd-ilibrary.org* Retrieved from: http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2014_rev_stats-2014-en-fr.
8. Tax by Design: The Mirrlees Review (2011). Oxford University Press Inc., New York.
9. Prammer, D. (2011). Quality of Taxation and the Crisis: Tax shifts from a growth perspective. *Taxation Paper*, 29, 60.
10. Tax policy in the European Union - Priorities for the years ahead (n.d.). *ec.europa.eu* Retrieved from: http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/tax_policy/index_en.htm.
11. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. (2014). *ec.europa.eu* Retrieved from: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2014/report.pdf

Надійшла 09.04.2015

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.143:352:338.43

І. О. Луценко, аспірант

СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОБ'ЄКТ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті узагальнено та уточнено формулювання визначення понять «сільські території» та «бюджетне регулювання розвитку сільських територій»; проаналізовано державну політику бюджетної підтримки розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, бюджетне регулювання, сталий розвиток сільських територій.

И. А. Луценко, аспирант

СЕЛЬСКИЕ ТЕРРИТОРИИ КАК ОБЪЕКТ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Аннотация. В статье обобщены и уточнены формулировки определения понятий «сельские территории» и «бюджетное регулирование развития сельских территорий»; проанализировано государственную политику бюджетной поддержки развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, бюджетное регулирование, устойчивое развитие сельских территорий.

I. O. Lutsenko, Postgraduate Student

RURAL AREAS AS AN OBJECT OF BUDGETARY REGULATION

Abstract. The wording of definitions of «rural areas» and «budgetary regulation of rural development» are summarized and clarified in the article; public policies of budget support rural areas development are analyzed.

Keywords: rural areas, budget management, sustainable development of rural areas.

Постановка проблеми. Розвиток сільських територій є важливою проблемою державної підтримки, тому що внаслідок тривалих реформ вітчизняного законодавства склалася ситуація, коли за сталий розвиток села практично ніхто не несе відповідальності. Кризовий стан сільських поселень вимагає переосмислення ролі держави в цій сфері і пошуку шляхів виходу з ситуації, що склалася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем сільського розвитку та сільських територій відображені у багатьох працях вітчизняних науковців-економістів: Т. Гоголь [2], А. Лісового [3], М. Орлатого [4], О. Павлова [5], І. Прокопи [6], П. Саблука [7], М. Талавірі [8], В. Юрчишина [9], К. Якуби [10] та ін. Перелічені вчені ввели в економічний обіг ряд новацій та практичних розробок щодо вирішення проблем державного регулювання розвитку українського села. Але незважаючи на їх великий внесок в забезпечення сталого розвитку сільських територій, подальшого вивчення й вдосконалення потребує питання ефективного функціонування бюджетного механізму на місцевому рівні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз різних підходів до визначення поняття «сільські території», уточнення формулювання визначення поняття «бюджетне регулювання розвитку сільських територій», дослідження умов та стану державної підтримки сільських територій для досягнення сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом поняття «сільські території» широко використовується в науковій літературі, проте у визначенні їх сутності, змісту поки що переважає вузькоспеціалізований підхід, тобто кожна наукова дисципліна щодо поняття «сільські території» виокремлює власні дослідження. Складається невідповідність між практикою застосування цього поняття та ступенем його науково-прикладної вивченості.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

У Законі України «Про планування території інфраструктури сільської місцевості» сільська територія визначається, як територія на якій частка сільського населення у його загальній чисельності перевищує 15-50 % [1].

В сучасному розумінні сільська територія являє собою складну і багатофункціональну систему, здатну до самоорганізації, яка об'єднує природно-географічні та виробничо-господарські зони адміністративно-територіальних утворень у сільській місцевості. Характеризуються сільські території сукупністю особливостей: площею земельних угідь, чисельністю тих, хто проживає і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей, обсягами виробництва, розвитком соціальної та виробничої інфраструктури, формою зайнятості проживаючих на ній та іншими рисами [4].

П. Саблук визначає сільські території як складну багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську систему з властивими їй кількісними, структурними, природними й іншими характеристиками [7].

Визначаючи сільські території, В. В. Юрчишин особливо наголошує на багатоаспектності їх функцій та характеристик: «Сільська територія у сучасному розумінні являє собою складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську структуру та характеризується сукупністю властивих кожній з них особливостей» [9, с. 7].

За визначенням А. В. Лісового під поняттям «сільські території» необхідно розуміти найважливішу частину народногосподарського комплексу країни, що включає обжиту місцевість поза територією міст з її умовами та ресурсами, сільським населенням і різноманітними основними фондами на цих територіях [3].

К. Якуба визначає сільські території як територіально-просторове розміщення сукупного ресурсного потенціалу сільських населених пунктів. Слід зазначити, що під сільськими населеними пунктами розуміють адміністративно-територіальні одиниці незалежно від їх розміру (хутір, село, сільська рада, район тощо) з наявним населенням, природно-економічним і соціальним потенціалом та відповідними органами управління соціально-економічним розвитком цих населених пунктів [10, с. 74].

О.І. Павлов пропонує розглядати «сільські території» як двокомпонентне поняття, яке віддзеркалює властивості емпіричного об'єкту, що має значну кількість ознак, оскільки його внутрішня складова є складною. Враховуючи родову та видову ознаки поняття, доцільно, по-перше, зважати на галузеву, поселенську, територіальну та функціональну спрямованість розвитку об'єкта, по-друге, – розглядати «сільські території» в контексті зі спорідненими поняттями. О. І. Павлов виділяє типи сільських територій за наступними критеріями [5]:

1. За ступенем розвитку: високорозвинені, середньорозвинені, слаборозвинені, деградуєчі.
2. За складністю: монофункціональні та поліфункціональні.
3. За значенням функцій: глобальні, загальнодержавні, регіональні, місцеві.
4. За господарськими функціями: аграрні (сільськогосподарські, агропромислові) та поза аграрні (промислові, оздоровчо-рекреаційні, природоохоронні, культурно-історичні, соціальні).
5. За видами та режимами використання: 1) руральні (від англ. rural – сільський): (високоруральні, середньоруральні, низькоруральні) і урба-руральні (приміські урбанізовані ареали, урбанізовані зони).
6. За етнічною ознакою: переважно моноетичні, двоетичні, поліетичні.
7. За ступенем ресурсозабезпеченості: антропні (від грец. anthropos – людина), природні, штучні.
8. За політико-правовим статусом: центри сільських адміністративних територій, зі статусом адміністративно-територіальної одиниці, без статусу адміністративно-територіальної одиниці.
9. За розміром (масштабом): сільські території, що під юрисдикцією сільської ради, районів, областей.

М. Талавира визначає сільську територію як складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну та виробничо-господарську структуру, що характеризується сукупністю притаманних їй особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена, чисельністю проживаючих і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей, обсягами і структурою виробництва та розвитком соціальної й виробничої інфраструктури сільської місцевості [8, с. 10].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Таким чином можна виділити п'ять основних підходів до питання визначення сільської території:

- 1) економічний;
- 2) природничо-географічний;
- 3) історичний;
- 4) аграрний;
- 5) адміністративно-управлінський.

Більшості визначень поняття «сільські території» притаманна спроба охопити якомога більше аспектів їх функціонування, і Т. Гоголь слушно вказує на «складність повного розкриття сутності категорії «сільська територія» в одному визначенні і важливість розгляду цього поняття водночас як елемента територіальної організації, системи розселення та соціальної організації суспільства» [2]. Попри розлогість та багаторівневність багатьох визначень, їм бракує чіткості у формулюванні сутнісних, специфічних ознак сільських територій та їх зв'язку з окремими видами економічної діяльності. При визначенні «сільських територій» необхідно враховувати просторово-географічний, антропологічний, ресурсно-виробничий, поселенсько-мережевий, організаційно-управлінський чинники та визначати як географічне середовище та як поліфункціональну, біо-соціо-еколого-економічну систему, яка розвивається у просторі і часі, де проживає і займається виробничою (сільськогосподарською) діяльністю населення, в межах територіальної одиниці, що діє в рамках закону, а також є місцем розміщення ресурсів для управління суспільним життям, вирішення проблем і розвитку відповідних територій.

Спираючись на всі вище наведені визначення, можна зробити узагальнюючий висновок, що сільські території – це складна поліфункціональна біо-соціо-екосистема, розташована поза межами міст, що характеризується високим природно-ресурсним, виробничо-господарським та соціально-економічним потенціалом.

Розвиток сільських територій вимагає скоординованих дій у всіх сферах життя суспільства, адекватної переорієнтації соціальних, економічних та екологічних інститутів держави, регулююча роль якої в таких перетвореннях вважається основоположною.

Бюджет є основним інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів у ринкових умовах.

Бюджетне регулювання розглядається у вузькому значенні (як перерозподіл коштів між бюджетами різних рівнів з метою вирівнювання), так і у широкому, коли бюджетне регулювання розглядається як система економічних відносин, спрямованих на конкретний об'єкт регулювання (соціальний або економічний розвиток, регіональні або державні процеси).

У вузькому значенні бюджетне регулювання – це механізм збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів, що здійснюється через акумулювання значної частини доходів у бюджеті держави і перерозподіл їх у вигляді дотацій місцевим бюджетам.

Отже, бюджетне регулювання розвитку сільських територій можна розглядати як комплекс заходів, що здійснюються органами законодавчої і виконавчої влади вищого рівня шляхом розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів між бюджетами різного рівня з метою регулювання економічних і соціальних процесів в межах сільських територій.

На сьогоднішній день в Україні і досі залишається невирішеною проблема використання бюджету як знаряддя активного впливу на економічні процеси на місцевому рівні, стимулювання розвитку підприємництва та пріоритетного розвитку депресивних та проблемних сільських територій.

Спроможність органів місцевого самоврядування впливати на економіку за допомогою бюджету визначається передусім тим, які саме важелі надані цим органам законом. Мова йде в першу чергу про передачу місцевим бюджетам певних доходних джерел, які місцеві органи управління можуть використовувати з метою стимулювання економічної діяльності на підвідомчих територіях.

Формування державної бюджетної підтримки сталого розвитку сільських територій потребує вирішення проблем ефективного управління сільськими бюджетами та спрощення адміністрати-

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

вно-територіального устрою. Раціональними були б децентралізація державних фінансів, структурне розмежування державного і місцевих бюджетів за джерелами накопичення та витрат.

Враховуючи світові тенденції сільського розвитку, в Україні доцільно якщо не об'єднання, то координація всіх програм та проектів як по розвитку сільського господарства, так і несільськогосподарських видів діяльності в рамках єдиного напрямку комплексного розвитку сільських територій [3].

Питання бюджетної децентралізації є найважливішим аспектом у впровадженні реформи місцевого самоврядування. Для ефективного розвитку сільських територій необхідно посилення ролі місцевих громад і в контексті владних повноважень, і в контексті розподілу фінансів. Але незважаючи на неодноразове акцентування пріоритетності розвитку українського села та обіцянку максимально розширити фінансові права місцевих бюджетів у 2015 році, парламент ухвалив закон «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо реформи міжбюджетних відносин)» [12], аналізуючи який стає зрозуміло, що влада не тільки не збирається надавати більше фінансової самостійності місцевим бюджетам, але й ставить сільські громади на межу бідності.

Крім того, положення цього Закону (з врахуванням внесених змін) суперечать вимогам Розділу VII «Децентралізація та реформа публічної адміністрації» Коаліційної угоди, що є невід'ємною складовою Програми діяльності Кабінету Міністрів України (постанова Парламенту №26-VIII від 11.12.2014). Ще більше сумнівів викликає можливість значних надходжень для місцевих потреб від запровадження податку на нерухомість – особливо це стосується сільської місцевості, оскільки в Україні традиція оподаткування нерухомості на селі відсутня і в умовах економічної кризи та стрімкого зубожіння селян такі ініціативи заздалегідь приречені на провал.

Висновки. Аналізуючи напрацьовані дослідження багатьох науковців сучасності можна зробити висновок, що поняття «сільські території» настільки багатомірне і багатофункціональне, що сформулювати всі його аспекти в єдине визначення практично неможливо. Адже категорія «сільські території» водночас є елементом територіальної організації, соціальною складовою суспільства, виробничо-господарською і еко-біологічною системою. Окрема галузь науки виділяє ті характеристики та властивості сільських територій, що задовольняють її та розкривають ту сутність, що притаманна даній науці, тобто визначення буде вузькоспеціалізованим та не охопить весь зміст поняття в повній мірі.

На даний час спостерігається певний прогрес у вивченні сільських територій, пов'язаний з розробкою концептуальних засад розвитку сільських територій, подоланням галузевого підходу до визначення їх сутності та функціонального призначення.

Розвинуте місцеве самоврядування, в основі якого знаходяться фінансові та політичні свободи, є однією із передумов побудови правової держави із сильною економікою та розвинутою системою соціального захисту. Зважаючи на кризову економічну ситуацію, що склалася в Україні за минулий рік та погіршення політичних стосунків з Росією, влада навряд чи збільшить розмір фінансової підтримки для розвитку села, також існує мала ймовірність проведення адміністративно-територіальної реформи найближчим часом. А місцеві бюджети не стануть бюджетами розвитку, оскільки найбільш дохідні джерела (наприклад, єдиний податок) переведено до загального фонду, а компенсаторні механізми вилучено із опублікованої редакції змін до Бюджетного кодексу. Така ситуація ставить під загрозу розвиток територіальних громад, що було однією із головних завдань реформи бюджетної децентралізації.

Література

1. Про планування території інфраструктури сільської місцевості: проект закону України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34368&pf35401=134692>.
2. Гоголь Т. В. Сільські території як об'єкт державного регулювання [Електронний ресурс] / Т. В. Гоголь // Державне управління: теорія та практика – Вип. 2(10). – 2009. – С. 4–5. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Gogol.pdf.
3. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій: монографія / А. В. Лісовий. – К.: Дія, 2007. – 400 с.
4. Орлатий М. К. Проблеми житлового будівництва на селі / М. К. Орлатий, О. Г. Булавка, В. А. Шашук, Д. О. Мотруніч // Вісник аграрної науки. – 2000. – № 2. – С. 63-66.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

5. Павлов О. Сільські території як об'єкт наукового дослідження [Електронний ресурс] / О. І. Павлов // Регіональна історія України. – Випуск 3. – 2009. – С. 113-132. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77931/5-Pavlov.pdf?sequence=1>.
6. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50–59.
7. Саблук П. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П. Т. Саблук // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 5. – С. 21–23.
8. Талавиря М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій: дис. д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / М. П. Талавиря; К., 2011. – 458 с.
9. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3–10.
10. Якуба К. І. Трудовий потенціал сільських територій / К. І. Якуба // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 6. – С. 72–75.
11. Криниця С. О. Бюджетне регулювання регіонального розвитку / С. О. Криниця // Фінансовий простір. – 2012. – №1. – С. 54–60.
12. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: закон України від 28.12.2014 № 79-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.

References

1. Pro planuvannya terytorii infrastruktury silskoi mistsevosti: proekt zakonu Ukrainy [On territory planning of rural infrastructure: the law project of Ukraine]. (n.d.). w1.c1.rada.gov.ua Retrieved from: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=34368&pf35401=134692> [in Ukrainian].
2. Hohol, T. V. (2009). Silski terytorii yak ob'iekt derzhavnogo rehulivannia [Rural areas as an object of state regulation]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public administration: theory and practice*, 2(10), 4–5. Retrieved from: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Gogol.pdf. [in Ukrainian].
3. Lisovyi, A. V. (2007). *Derzhavne rehulivannia rozvytku silskykh terytorii: monohrafiia [The state regulation of rural development: Monograph]*. Kyiv: Diia [in Ukrainian].
4. Orlaty, M. K., Bulavka, O. H., Stashuk, V. A., & Motrunich, D. O. (2000). Problemy zhytlovoho budivnytstva na seli [Problems of housing building in the countryside]. *Visnyk aharnoi nauky - Bulletin of Agricultural Science*, 2, 63-66 [in Ukrainian].
5. Pavlov, O. (2009). Silski terytorii yak ob'iekt naukovoho doslidzhennia [Rural areas as an object of scientific investigation]. *Rehionalna istoriia Ukrain - Regional history of Ukraine*, 3, 113-132 Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77931/5-Pavlov.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
6. Prokopa, I. (2007). Silski terytorii Ukrainy: doslidzhennia i rehulivannia rozvytku [Rural areas of Ukraine: investigation and development regulation]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine's economy*, 6, 50–59 [in Ukrainian].
7. Sabluk, P. (2006). Rozvytok silskykh terytorii – zaporuka vidrodzhennia aharnoi Ukrainy [Rural development - the key to revival of agrarian Ukraine]. *Visnyk aharnoi nauky - Bulletin of Agricultural Science*, 5, 21–23 [in Ukrainian].
8. Talaviria, M. P. (2011). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm derzhavnoi pidtrymky rozvytku silskykh terytorii [Organizational-economic mechanism of state support for rural development]*. (Candidate of sciences dissertation thesis). Kyiv [in Ukrainian].
9. Yurchyshyn, V. V. (2005). Silski terytorii yak systemoutvoriuichi faktory rozvytku aharnoho sektora ekonomiky [Rural areas as the system-factors of development of agricultural sector of economics]. *Ekonomika APK - The economy of agro-industrial complex*, 3, 3–10 [in Ukrainian].
10. Yakuba, K. I. (2007). Trudovyi potentsial silskykh terytorii [The labour potential of rural areas]. *Visnyk aharnoi nauky – Journal of agricultural science*, 6, 72–75 [in Ukrainian].
11. Krynytsia, S. O. (2012). Biudzhette rehulivannia rehionalnoho rozvytku [Budgetary regulation of regional development]. *Finansovy prostir - Financial space*, 1, 54–60 [in Ukrainian].
12. Supreme Council of Ukraine (2014). *Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo reformy mizhbiudzhethnykh vidnosyn: zakon Ukrainy vid 28.12.2014 # 79-VIII [On amendments to the Budget Codex of Ukraine as to the reform of interbudget relations: the law of Ukraine of 28.12.2014 # 79-VIII]*. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/79-19> [in Ukrainian].

Надійшла 31.03.2015

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 331.25:331.574

С. В. Мовчун, здобувач

**ОСНОВНІ РИСИ ПРОГРАМ ДОСТРОКОВОГО ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті розглянуто основні риси програм дострокового виходу на пенсію в окремих країнах світу. А також програму дострокового виходу на пенсію у Великобританії, яка запровадила нову державну пенсійну систему. Акцентовано увагу щодо запровадження стимулів для продовження праці після досягнення загальновстановленого пенсійного віку населення.

Ключові слова: програма дострокового виходу на пенсію, загальновстановлений пенсійний вік, пенсійна реформа, страхові внески, страховий стаж, пенсія, пенсійні заощадження.

С. В. Мовчун, соискатель

**ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОГРАММ ДОСРОЧНОГО ВИХОДА НА ПЕНСІЮ:
МИРОВОЙ ОПЫТ И УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ**

Аннотация. В статье рассмотрены основные особенности программ досрочного выхода на пенсию в отдельных странах мира. А также программу досрочного выхода на пенсию в Великобритании, которая ввела новую государственную пенсионную систему. Акцентировано внимание на внедрении стимулов для продолжения работы после достижения общеустановленного пенсионного возраста населения.

Ключевые слова: программа досрочного выхода на пенсию, общеустановленный пенсионный возраст, пенсионная реформа, страховые взносы, страховой стаж, пенсия, пенсионные сбережения.

S. V. Movchun, Candidate of Economic Sciences, Degree Seeker

**THE MAIN FEATURES OF EARLY RETIREMENT PROGRAM:
INTERNATIONAL EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE**

Abstract. The main features of programs for early retirement in some countries are considered in the article. The program of early retirement in the UK is also analyzed; it has introduced a new state pension system. Attention is focused on the introduction of incentives for continuing work after reaching retirement age of population.

Keywords: programme for early retirement, generally established retirement age, pension reform, insurance premium, the insurance period, pension, retirement savings.

Постановка проблеми. Сьогодні для України, одним із дискусійних і нагальних питань, що потребує вирішення в рамках пенсійної реформи, – це підвищення пенсійного віку для населення. Ключовою вимогою МВФ є підвищення пенсійного віку усім українцям. Але за словами А. Яценюка на даному етапі підвищення пенсійного віку на 5 років не дасть економічного ефекту, а тільки викличе обурення у населення, що може призвести до соціального конфлікту. Це недоцільно через невелику тривалість життя, недосконалу систему соціального та медичного забезпечення [1]. Водночас, як повідомила Н. Ярьсько, уряд готується до пенсійної реформи, яка повинна знизити дефіцит Пенсійного фонду і привести пенсійну систему до європейських стандартів [2]. Це означає, що пенсійна реформа в Україні набуватиме все більших обертів, а пенсійний вік – буде підвищуватися. У більшості країн світу відбуваються реформи програм дострокового виходу на пенсію, тому вивчення їх досвіду повинно стати корисним для України.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Подібна неоднозначність щодо напрямів подальших пенсійних реформувань та зволікання з ними вже призвели до фінансової нестабільності у солідарній системі, а також позбавили можливості підвищувати рівень пенсійного забезпечення. Наразі ми спостерігаємо дефіцит коштів у Пенсійному фонді України, що негативно впливає не лише на бюджет, а й на розвиток країни в цілому. Це активізувало пошук шляхів виходу із цієї проблеми.

Слід зазначити, що пенсійні реформи, зокрема питання підвищення пенсійного віку є предметом досліджень багатьох відомих зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких Ю. Брінхем, Д. Вітас, Н. Внукова, О. Залетов, Г. Кларк, О. Коваль, Е. Лібанова, Р. Роша, С. Рудак, Н. Ткаченко, А. Федоренко, Р. Хінц, Р. Хольцман та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, питання щодо запровадження стимулів для продовження праці після досягнення загальнозаставленого пенсійного віку залишається малодослідженим.

В Україні кількість нерозв'язаних питань щодо реформування пенсійної системи, серед яких актуальним є підвищення пенсійного віку, зростає через негативні наслідки фінансово-економічної кризи, що підсилені сьгоднішніми подіями на сході країни.

Мета статті полягає в узагальненні досвіду реформування програм дострокового виходу на пенсію та можливість його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. З огляду на світовий досвід реформування пенсійних систем зазначимо, що швидке старіння населення, яке не супроводжується зміною пенсійного віку виходу на пенсію, створює фінансове навантаження на державні пенсійні системи. У зв'язку з цим, багато країн Європейського Союзу вживають заходів щодо стимулювання населення працювати довше. Серед найбільш вживаних заходів можна виокремити:

- підвищення загальнозаставленого пенсійного віку;
- збільшення кількості років обов'язкової сплати страхових внесків;
- запровадження стимулів для продовження праці після досягнення громадянами пенсійного віку та стримування або скасування дострокового виходу на пенсію.

Реалізація цих заходів повністю змінює довгострокову тенденцію багатьох країн щодо стимулювання дострокового виходу на пенсію та інших способів раннього виходу на пенсію (через тривале зростання рівня безробіття та виплати з інвалідності) з метою зменшення рівня безробіття та залучення молодих людей до категорії працюючих [3, с. 5].

Останні заходи щодо першого рівня пенсійної системи, які пов'язні з достроковим виходом на пенсію, прийнятих в окремих країнах, представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні риси програм, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію

Країна	Рік змін	Основні риси реформування програм	Мінімальний вік набуття права виходу на пенсію		Кількість років сплати внесків	
			було	стало	було	стало
1	2	3	4	5	6	8
Бельгія	01.01.2013	умови набуття права на достроковий вихід на пенсію	60	62	35	40
У 2012 році вік набуття права на певні виплати, пов'язані з безробіттям для працівників старшого віку було підвищено з 50 до 55 років						
Данія	грудень 2012	поступово скорочують добровільну програму дострокового виходу на пенсію, що субсидувалась урядом	60	64		
У період з 2018 до 2023 року – поступове скорочення кількості років, протягом яких будуть здійснюватися виплати за цією програмою, з 5 до 3 років. З 1 січня 2014 року уряд запровадить нову програму виплат з інвалідності для працівників літнього віку, яким залишилося менше, ніж 5 років до досягнення ЗВП, та які працюють на фізично виснажливих роботах						

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА*Продовження таблиці 1*

1	2	3	4	5	6	7
Фінляндія	01.01.2013	змінено порядок набуття права на дострокові виплати як за універсальною системою пенсійного забезпечення за віком, так і в системі, що базується на розмірі заробітку	62	63		
Для працівників, народжених після 1952 року, можливість дострокового виходу на пенсію було скасовано. Розмір пенсійної виплати буде зменшуватися на 0,4% за кожний місяць більш раннього виходу на пенсію до досягнення віку 65 років, коли призначається така виплата						
Франція	2010	а) мінімальний вік, з якого можна буде отримувати державну пенсію зменшеного розміру підвищено; – поступове збільшення кількості кварталів сплати внесків	60	62		
		б) збільшено вік, який дає право на отримання пенсії у повному розмірі	65	67	162	168
Пенсійна реформа передбачає вихід на пенсію у віці 60 років для працівників, чия непрацездатність напряму пов'язана зі шкідливими умовами праці						
Греція	2010	а) обмежено вік дострокового виходу на пенсію у т.ч. працівників важких професій	55	60		40
		б) збільшено стягнення на розмір пенсій тих працівників, які виходять на пенсію, маючи при цьому менше ніж 40 років сплати внесків	60	65		
Нині стягнення складає 6 %, раніше було 4,5 % за кожний рік дострокового виходу на пенсію раніше загальноновстановленого пенсійного віку						
Нідерланди	2012	Передбачено стягнення за достроковий вихід на пенсію, починаючи з 2020 року	65	66		
Для працівників, які виходили муть на пенсію до ЗВП (але не раніше, ніж у 65 років), пенсію буде скорочено на 6,5% за кожний повний рік дострокового виходу на пенсію						
Португалія	2012	Тимчасового припинено до кінця 2014 року достроковий вихід на пенсію працівників, які беруть участь у державній пенсійній системі	57	62		30
Застраховані особи, які вперше стали безробітними у віці 57 років або старше мають право на пенсію за віком, починаючи з 62 років. Інші безробітні особи мають право на пенсію зменшеного розміру після 57 років або 52 роки за умови, що вони сплачували внески протягом щонайменше 22 років						
Іспанія	2013	а) Поступове підвищення до 2017 року вимог щодо набуття права на достроковий вихід на пенсію; – збільшено мінімальний страховий стаж для призначення пенсії	65	67	35	38,5
					15	25
Збільшено розмір пенсії старших працівників, які продовжують працювати після досягнення звичайного пенсійного віку, додатково від 2–4%, залежно від тривалості страхового стажу. Для працівників страховий стаж, яких менше 25 років, пенсія збільшується на 2 %; для тих, трудовий стаж яких 25–36 років – на 2,75 %, а 37 і більше – 4 %.						
Іспанія	2013	б). До 2027 р. "вимушений ранній вихід на пенсію" буде підвищено; – "добровільний ранній вік виходу на пенсію" буде підвищено	61	63	31	33
			63	65	33	35
Закон визначає два види дострокового виходу на пенсію: добровільний та вимушений – для працівників, які були безробітними протягом 6 місяців, а безробіття було наслідком реструктуризації або закриття бізнесу у зв'язку з економічною ситуацією або смертю, виходом на пенсію або інвалідністю власника бізнесу. Виплати за обома видами дострокових пенсій зменшуються за кожен рік дострокового виходу та залежать від того, наскільки менше років сплачувалися внески порівняно з необхідною кількістю років для отримання виплати у повному обсязі						

Джерело: складено за даними [3].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Таким чином, в останні роки в країнах ЄС проводяться реформи щодо дострокового виходу на пенсію. Узагальнюючи, можна виділити їх загальні риси, серед яких: підвищення пенсійного віку для населення, збільшення страхового стажу, а також скорочення розміру пенсії на відсоток (для кожної країни свій) за кожний рік дострокового виходу на пенсію раніше загальнозстановленого пенсійного віку.

Одночасно, уряди країн стимулюють пенсіонерів щодо продовження їх повноцінної трудової діяльності, збільшуючи розмір пенсії. Наприклад, в Іспанії збільшується розмір пенсії працівників, які продовжують працювати після досягнення звичайного пенсійного віку, додатково від 2–4%, залежно від тривалості страхового стажу. Для працівників страховий стаж, яких менше 25 років, пенсія збільшується на 2 %; для тих, у кого трудовий стаж яких 25–36 років – на 2,75 %, а 37 років і більше – 4 %.

У цьому контексті особливий інтерес становить практика реформування програм дострокового виходу на пенсію у Великобританії, яка запровадила нову державну пенсійну систему. Слід зазначити, що система пенсійного забезпечення у Сполученому королівстві складається з базової державної пенсії (однакова для усіх виплата фіксованого розміру) та другої державної пенсії, розмір якої залежить від розміру зарплати. Додаткові програми включають добровільну пенсію (з визначеними виплатами або визначеними внесками), яку фінансує роботодавець і пенсію, на яку відкладає кошти сам найманий працівник, що доповнює схему з невисокими внесками, яка з часом стане обов'язковою накопичувальною пенсією.

18 січня 2013 року уряд Великобританії розглянув проект нової єдиної державної пенсійної системи з фіксованими виплатами (ЄПС) – (I рівень). Вона у квітні 2017 року повинна замінити існуючу державну пенсійну систему для нових учасників ринку праці та працівників, які ще не досягли загальнозстановленого пенсійного віку (ЗПВ). На переконання уряду ця реформа є сприятливою для жінок, працівників з низьким рівнем оплати праці та самозайнятих осіб, яким за нинішніми правилами важко заробити повну державну пенсію. Уряд має надію, що цей закон буде ухвалено Парламентом до весни 2014 року.

За умови підтримання закону Парламентом, учасники єдиної пенсійної системи будуть отримувати одну державну пенсію з фіксованими виплатами, розмір якої буде становити 144 фунтів стерлінгів, або 228 дол США на тиждень. Згідно діючої системи розмір базової державної пенсії складає 107 фунтів стерлінгів, або 169 дол США. Водночас розмір нової пенсії буде підвищуватися відповідно до середнього зростання заробітної плати, а також залежно від сплати пенсійних внесків протягом 35 років (на 5 років довше, ніж сьогодні). Особи, пенсійні внески яких становлять менше 35 років, але вони сплачувалися не менше 7–10 років, будуть отримувати пенсію меншого розміру.

За умови впровадження ЄПС, законопроект передбачає також внесення змін щодо визначення пенсійного віку:

– поетапне підвищення загальнозстановленого пенсійного віку з 66 до 67 років, починаючи з 2026 року. Спочатку до 2018 року буде підвищено пенсійний вік лише для жінок до 65 років. Після чого з 2018–2020 р. Його буде підвищено як для жінок, так і для чоловіків до 66 років, а до 2028 року – до 67 років;

– впровадження законодавчої бази для внесення нових змін у ЗПВ, що підлягають моніторингу протягом 5 років, а також можуть коригуватися залежно від зміни середньої тривалості життя населення [3, с. 15].

Нові правила, що визначені в Законах про бюджет 2014 р. і Податковому кодексі Великобританії, передбачають, що застраховані особи мають більше варіантів отримання доступу до своїх пенсійних заощаджень на рахунках, відкритих у схемі з визначеними внесками. Зокрема, пропонується скасувати усі обмеження на зняття коштів з індивідуальних рахунків у схемі з визначеними внесками, а особам, які досягли пенсійного віку, надати право користуватися усією сумою їх пенсійних заощаджень (одноразово), що підлягає оподаткуванню за прогресивною ставкою податку на доходи фізичних осіб [4]. Зміни до правил відкритих схем з визначеними внесками, що набули нещодавно чинності представлено в табл. 2.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Таблиця 2

Нові правила відкритих схем з визначеними внесками, що набули чинності у 2014 році

	Виплати з пенсійних рахунків	Право отримання	Оподаткування	Доповнення
Максимальна сума пенсійних заощаджень, що виплачується одноразово особі, починаючи з 60 років	Збільшено з 18 000 ф.с. (29 935 дол США) до 30 000 ф.с. (49 891 дол США)	одноразово	Оподатковується за прогресивною ставкою податку на доходи фізичних осіб	
Мінімальна сума пенсійних заощаджень, що виплачується одноразово особі, починаючи з 60 років	Не більше 10 000 ф.с. (16 630 дол США). Не більше 2 000 ф.с. (3 326 дол США)	одноразово всю суму; одноразово за старими правилами	Оподатковується за прогресивною ставкою податку на доходи фізичних осіб	
Мінімальний „гарантований” розмір пенсійного доходу	Знижено з 20 000 ф.с. (33 261 дол США) до 12 000 ф.с. (19 957 дол США)	кожного року знімати будь-яку суму коштів зі свого пенсійного рахунку		Якщо державна та додаткова пенсія, фінансована роботодавцем не перевищує зазначений рівень
Інвестування пенсійних заощаджень у схему з регулярними виплатами		Отримують з цього рахунку щорічно до 150 % еквівалентного ануїтету		(раніше діяло обмеження 120 %) і можна було придбати за кошти на такому рахунку

Джерело: складено за [4, с. 5].

3 квітня 2015 року також пропонується надати громадянам Великобританії, яким виповнилося 55 років та особам старшого віку право доступу до усіх пенсійних заощаджень на їх рахунках схеми з визначеними внесками, які також підлягають оподаткуванню за прогресивною ставкою податку на доходи фізичних осіб. Запропоновані правила передбачають:

– зниження ставки податку на виплати з пенсійних рахунків. Тобто, застраховані особи, як і раніше, матимуть право при досягненні пенсійного віку отримати 25 % накопичених коштів без сплати податку. Додаткові виплати будуть оподатковуватися за нижчою маржинальною ставкою податку на доходи (у середньому – 20 %), а не за поточною ставкою 55 %;

– скасування вимоги у деяких планах з визначеними внесками, щодо обов'язкового придбання їх учасниками ануїтету після виходу на пенсію (ануїтет придбають приблизно 3/4 осіб, які досягли пенсійного віку);

– поступове підвищення віку учасників системи пенсійного страхування з 55 до 57, з якого вони зможуть отримувати доступ до свої пенсійних заощаджень. Загальноновстановлений пенсійний вік для отримання пенсії складатиме 67 років. По мірі підвищення цього віку, підвищуватиметься і мінімальний вік, з якого учасники матимуть право доступу до коштів приватної пенсійної системи, таким чином, щоб кожного разу цей вік був на 10 років меншим за загальноновстановлений пенсійний вік [4, с. 5].

Запровадження нової економічної системи персоніфікованих пенсійних рахунків з визначеними внесками розпочалося 1 жовтня 2012 року і будуть здійснювати поетапно упродовж 5 років. Вона охоплюватиме близько 7 млн працівників, які не роблять пенсійних заощаджень або тих, статки яких недостатні для того, щоб заробити на пенсію. Особливістю системи є те, що вона включає автоматичне зарахування найманих працівників до числа учасників (АЗУ) системи та норму про можливість відмови особи від участі у такій системі та іншій пенсійній системі. Передбачено, що така система сприятиме зростанню довгострокових пенсійних заощаджень сімей з низьким рівнем зарплат і зменшенню фінансового навантаження на солідарну пенсійну систему, враховуючи подальше зростання прогнозованої тривалості життя населення країни [3, с. 16].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Що стосується найманих працівників віком від 22 років і до встановленого пенсійного віку для отримання державної пенсії, заробітна плата яких становить від 8 105 фунтів стерлінгів або (13 025 дол США) і до 42 485 фунтів стерлінгів (68 197 дол США) на рік, то вони автоматично зараховуються до числа учасників обов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Працівники молодшого віку можуть за власним вибором перейти на стандартний план, внески до якого здійснює роботодавець на їх користь. Робітники, заробітна плата яких є нижчою за встановлену мінімальну зарплату також можуть приєднатися до нової системи, однак, роботодавець не зобов'язаний сплачувати за них внески. Особи, які відмовляються від участі у новій системі, повторно зараховуються до її учасників через кожні три роки, таким чином маючи кожного разу право обрати участь в іншій пенсійній системі.

Не підлягають зарахуванню до цієї системи особи, які вже мають стандартний пенсійний план, що відповідає мінімальному розміру внесків, які сплачують роботодавці та наймані працівники. Самозайняті працівники до цієї системи не входять.

Початковий графік зарахування працівників до учасників пенсійної системи другого рівня залежить від розміру фірми-роботодавця і реалізується у декілька етапів (табл. 3).

Таблиця 3

Строки автоматичного зарахування працівників до участі в обов'язковій накопичувальній системі

Заплановані строки	Тип роботодавця	Кількість працівників
Жовтень 2012 р. – лютий 2014 р.	Великі фірми	250 і більше
Квітень 2014 р. – квітень 2015 р.	Середні фірми	50–249
Червень 2015 р. – квітень 2017 р.	Невеликі фірми	49 або менше
Травень 2017 р. – лютий 2018	Нові фірми (zareestrovani після квітня 2012 р.)	дані відсутні
До 30.09.2017 р.	Фірми з визначеними виплатами або гібридними пенсійними планами	дані відсутні

Джерело: [3, с. 16].

Таким чином, нова пенсійна система Великобританії запроваджує підвищення загальноствановленого пенсійного віку, але з одночасним урахуванням інтересів малозабезпечених верств населення, жінок і самозайнятих осіб. Такий порядок сприяє удосконаленню II рівня пенсійної системи шляхом упровадження нової економічної системи персоналізованих пенсійних рахунків з визначеними внесками та автоматичного зарахування найманих працівників до числа учасників обов'язкової накопичувальної системи. Тобто, нова система АЗУ доповнює державну пенсійну систему країни з майже універсальним фіксованим розміром пенсійних виплат.

Висновки та пропозиції. Проаналізувавши програми дострокового виходу на пенсію в окремих країнах ЄС у період 2010–2015 рр., можна зробити висновок про їх ефективність не тільки для громадян, але й для соціально-економічного розвитку в цілому. В Україні в силу згаданих вище причин програма дострокового виходу на пенсію знаходиться лише на стадії розробки з впровадженням її окремих елементів відповідно до вимог МВФ. Однак, при цьому достатньою мірою не враховується реальний стан вітчизняної економіки. На нашу думку, при реалізації програми дострокового виходу на пенсію в Україні, поряд з вимогами МВФ, доцільно враховувати також досвід країн ЄС, зокрема, в частині:

- стимулювання пенсіонерів для продовження їх повноцінної трудової діяльності, шляхом збільшення розміру пенсій для працюючих пенсіонерів;
- стягнення певного відсотку з встановленої суми пенсійного забезпечення за достроковий вихід на пенсію.

Це сприятиме підвищенню рівня життя малозабезпечених верств населення та зацікавленості в інтелектуальному розвитку останніх і разом з цим нації в цілому.

Література

1. Яценюк розповів, як переконав МВФ не вимагати підвищення пенсійного віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/02/27/yacenyuk_rozpoviv_yak_perekonav_mvf_ne_vymahaty_pidvyschennya_pensiynoho_viku.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

2. Яреско Н. Підвищення пенсійного віку не буде [Електронний ресурс] / Н. Яреско – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/soc/1043442-pidvischennya-pensiynogo-viku-stosuvatimetsya-tilki-deyakh-kategoriy-spetspensiy-yaresko.html>.

3. Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем / Програма розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II). – Київ, 2013. – 27 с.

4. Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем / Програма розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II). – Київ, серпень 2014. – 26 с.

References

1. Yatsenyuk rozpoviv, yak perekonav MVF ne vymahaty pidvyshchennia pensiinoho viku [Yatsenyuk told, how he had convinced the IMF not to require the raise of retirement age]. (n.d.). *espresso.tv* Retrieved from: http://espresso.tv/news/2015/02/27/yatsenyuk_rozpoviv_yak_perekonav_mvf_ne_vymahaty_pidvyschennya_pensiynoho_viku. [in Ukrainian].

2. Yaresko, N. (n.d.). *Pidvyshchennia pensiinoho viku ne bude [The retirement age will not be raised]*. Retrieved from: <http://economics.unian.ua/soc/1043442-pidvischennya-pensiynogo-viku-stosuvatimetsya-tilki-deyakh-kategoriy-spetspensiy-yaresko.html>. [in Ukrainian].

3. *Svitovyi dosvid u reformuvanni pensiinykh system / Prohrama rozvytku finansovoho sektoru (USAID/FINREP-II). [International experience in reforming pension systems / Financial Sector Development Program (USAID/FINREP-II)]*. (2013). Kyiv [in Ukrainian].

4. *Svitovyi dosvid u reformuvanni pensiinykh system / Prohrama rozvytku finansovoho sektoru (USAID/FINREP-II). [International experience in reforming pension systems / Financial Sector Development Program (USAID/FINREP-II)]*. (2014). Kyiv [in Ukrainian].

Надійшла 20.05.2015

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Бриль Кирило Григорович** кандидат економічних наук, викладач кафедри туризму Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0002-3411-7739>
- Ганжа Ірина Вікторівна** магістрант кафедри проектного менеджменту, управління якістю та життєзабезпечення Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0001-9047-4944>
- Ганжа Марина Вікторівна** магістрант кафедри проектного менеджменту, управління якістю та життєзабезпечення Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0001-7418-527X>
- Гарафоновна Ольга Іванівна** кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;
<http://orcid.org/0000-0002-4740-7057>
- Гмиря Вікторія Петрівна** кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України;
<http://orcid.org/0000-0003-3070-0158>
- Гнедіна Катерина Володимирівна** кандидат економічних наук кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0001-9471-0932>
- Дяченко Анастасія Леонідівна** аспірант Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана ;
<http://orcid.org/0000-0002-7914-5821>
- Ільєнко Ростислава Василівна** кандидат економічних наук, доцент Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0002-1263-8170>
- Калінько Ірина Василівна** кандидат технологічних наук, доцент Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0002-6937-9683>
- Карцева Вікторія Володимирівна** кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів Полтавського університету економіки і торгівлі;
<http://orcid.org/0000-0001-7589-131X>
- Карчева Ганна Тимофіївна** доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та управління Університету банківської справи;
<http://orcid.org/0000-0002-5897-8445>
- Копчинська Катерина Олександрівна** аспірант Національного університету державної податкової служби України;
- Корнієць Катерина Євгеніївна** студент факультету проектного менеджменту та управління якістю Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0002-7218-5089>
- Курочка Вікторія Олександрівна** студент обліково-економічного факультету Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0003-2694-5435>
- Ладонько Людмила Степанівна** кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Чернігівського національного технологічного університету;
<http://orcid.org/0000-0002-7699-7025>
- Лісова Тетяна Андріївна** аспірант кафедри аудиту та економічного аналізу Національного університету державної податкової служби України;
<http://orcid.org/0000-0002-0177-9891>

Літовкіна Ольга Олександрівна	кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Київського національного лінгвістичного університету; http://orcid.org/0000-0003-0350-9040
Луценко Ірина Олександрівна	аспірант кафедри аудиту та економічного аналізу Національного університету Державної податкової служби України; http://orcid.org/0000-0002-8144-7829
Мамонтова Наталія Олександрівна	доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів Національного університету "Острозька академія"; http://orcid.org/0000-0003-2035-5469
Мекшун Людмила Миколаївна	кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної Чернігівського національного технологічного університету; http://orcid.org/0000-0002-8384-5214
Мовчун Світлана Вікторівна	здобувач Національного університету державної податкової служби України; http://orcid.org/0000-0001-8268-8985
Нехай Валентин Анатолійович	кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Чернігівського національного технологічного університету; orcid.org/0000-0002-9548-0961
Ніколаєнко Юрій Володимирович	кандидат економічних наук, доцент Чернігівського національного технологічного університету;
Полковниченко Світлана Олександрівна	кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Чернігівського національного технологічного університету; http://orcid.org/0000-0001-6177-1325
Прокопенко Людмила	студент Чернігівського національного технологічного університету; http://orcid.org/0000-0002-0138-9551
Ремньова Людмила Михайлівна	кандидат економічних наук, доцент, декан фінансово-економічного факультету Чернігівського національного технологічного університету; http://orcid.org/0000-0002-5973-5912
Савченко Володимир Федорович	доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії Чернігівського національного технологічного університету, заслужений економіст України; ResearcherID: H-3603-2014
Сахно Євгеній Юрійович	доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри управління якістю та проектами Чернігівського національного технологічного університету; http://orcid.org/0000-0002-9789-7242
Сідін Едуард Пилипович	кандидат технічних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державного науково-дослідницького центру; http://orcid.org/0000-0002-2792-9878
Солошин Олег Сергійович	магістрант кафедри менеджменту Чернігівського національного технологічного університету; http://orcid.org/0000-0002-4118-7444
Ткаленко Наталія Валеріївна	доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту Чернігівського національного технологічного університету; http://orcid.org/0000-0003-2828-4896
Хусаїнов Денис Яхьєвич	доктор фізико-математичних наук, професор кафедри моделювання складних систем факультету кібернетики Київського національного університету імені Тараса Шевченка; http://orcid.org/0000-0002-2039-4516
Чемісов Борис Георгійович	кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної теорії Чернігівського національного технологічного університету; http://orcid.org/0000-0001-6175-8032

AUTHORS DATA

- Bryl
Kyrylo Hryhorovych** candidate of economic sciences, lecturer at the Department of Tourism, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0002-3411-7739>
- Chemisov
Borys Heorhiiovych** candidate of geographic sciences, associate professor at the Department of Economic Theory, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0001-6175-8032>
- Diachenko
Anastasiia Leonidivna** postgraduate student, Vadym Hetman Kyiv National Economic University (Kyiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0002-7914-5821>
- Hanzha
Iryna Viktorivna** master's degree student at the Faculty of Project Administration, Quality Management and Life Support, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0001-9047-4944>
- Hanzha
Maryna Viktorivna** master's degree student at the Faculty of Project Administration, Quality Management and Life Support, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0001-7418-527X>
- Harafonova
Olha Ivanivna** candidate of economic sciences, associate professor of the Department of Management, Vadym Hetman Kyiv National Economic University (Kyiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0002-4740-7057>
- Hmyria
Viktoriia Petrivna** candidate of economic sciences, associate professor at the Department of Banking, Cherkasy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Cherkasy, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0003-3070-0158>
- Hnedina
Kateryna Volodymyrivna** candidate of economic sciences at the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0001-9471-0932>
- Ilienکو
Rostyslava Vasylivna** candidate of economic sciences, associate professor, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0002-1263-8170>
- Khusainov
Denys Yakhievych** doctor of sciences, professor at the Department of Complex Systems Modelling, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0002-2039-4516>
- Kalinko
Iryna Vasylivna** candidate of technical sciences, associate professor, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0002-6937-9683>
- Karcheva
Hanna Tymofiivna** doctor of economic sciences, professor, head of the Department of Economics and Management, University of Banking, (Kyiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0002-5897-8445>
- Kartseva
Viktoriia Volodymyrivna** candidate of economic science, associate professor, postdoctoral researcher at the Department of Banking, Poltava University of Economics and Trade (Poltava, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0001-7589-131X>
- Kopchynska
Kateryna Oleksandrivna** postgraduate student, National State Tax Service University of Ukraine (Irpın, Ukraine);
- Korniіets
Kateryna Yevheniivna** student at the Department of Quality and Project Management, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0002-7218-5089>
- Kurochka
Viktoriia Oleksandrivna** student at the Faculty of Accounting and Economics, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
<http://orcid.org/0000-0003-2694-5435>

Ladonko Liudmyla Stepanivna	candidate of economic sciences, associate professor of the Department of Management, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-7699-7025
Lisova Tetiana Andriivna	postgraduate student, the Department of Audit and Economic Analysis, National State Tax Service University of Ukraine (Irpın, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-0177-9891
Litovkina Olha Oleksandrivna	candidate of economic sciences, associate professor of the Marketing, Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0003-0350-9040
Lutsenko Iryna Oleksandrivna	postgraduate student, the Department of Audit and Economic Analysis, National State Tax Service University of Ukraine (Irpın, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-8144-7829
Mamontova Nataliia Oleksandrivna	doctor of economic sciences, professor of the Department of Finance, The National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine); http://orcid.org/0000-0003-2035-5469
Mekshun Liudmyla Mykolaivna	candidate of economic sciences, associate professor at the Department of Economic Theory, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-8384-5214
Movchun Svitlana Viktorivna	candidate of economic sciences degree seeker, National State Tax Service University of Ukraine (Irpın, Ukraine); http://orcid.org/0000-0001-8268-8985
Nekhai Valentyn Anatoliiovych	candidate of economic sciences, associate professor at the Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-9548-0961
Nikolaienko Yurii Volodymyrovych	candidate of economic sciences, associate professor, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine);
Polkovnychenko Svitlana Oleksandrivna	candidate of economic sciences, associate professor at the Department of Economic Theory, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0001-6177-1325
Prokopenko Liudmyla	student, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-0138-9551
Remnova Liudmyla Mykhailivna	candidate of economic sciences, associate professor, the dean of the Faculty of Finance and Economics, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-5973-5912
Sakhno Yevhenii Yuriiovych	doctor of technical sciences, professor, head of the Department of Quality and Project Management, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-9789-7242
Savchenko Volodymyr Fedorovych	doctor of economic sciences, professor of the Department of Economic Theory, Chernihiv National University of Technology, Honoured Economist of Ukraine (Chernihiv, Ukraine); ResearcherID: H-3603-2014
Sidin Eduard Pylypovych	doctor of technical sciences, associate professor, Leading Scientific Co-Worker, State Scientific Centre, (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-2792-9878
Soloshyn Oleh Serhiiovych	master's degree student at the Department of Management, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0002-4118-7444
Tkalenko Nataliia Valeriivna	doctor of economic sciences, associate professor at the Department of Management, Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine); http://orcid.org/0000-0003-2828-4896

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ ДО ЖУРНАЛУ

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська або англійська. У разі подання статті українською або російською мовою **обов'язкове надання перекладу статті англійською мовою** (відповідно до п. 2.9. Наказу "Про затвердження порядку формування переліку наукових фахових видань України" від 17.10.2012 р. № 1111) або подайте **анотацію структуровану** (1500-2000 знаків) англійською мовою на один абзац (Times New Roman, 14 пт., курсив). Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- актуальність теми дослідження (**Urgency of the research**);
- постановка проблеми (**Target setting**);
- аналіз останніх досліджень і публікацій (**Actual scientific researches and issues analysis**);
- виділення недосліджених частин загальної проблеми (**Uninvestigated parts of general matters defining**);
- постановка завдання (**The research objective**);
- викладення основного матеріалу (**стисло**) (**The statement of basic materials**);
- висновки відповідно до статті (**Conclusions**).

2. Рукопис статті подається до редакції у такій формі:

- файл на дискеті (3,5") або CD-диску;
- один примірник роздрукованої статті (дивіться п. 5 «**Форма подання статті**» цих вимог).

3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:

– **зовнішньою рецензією** із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;

- **англомовним перекладом статті** завіреним фахівцем з англійської мови (бюро перекладів або викладачами англійської мови);

- **відомостями про автора (авторів)** (завантажити шаблон ви можете на сайті «Наукового вісника Полісся» у розділі «Правила оформлення та подання рукопису»);

4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та експерти.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 12-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора **Word for Windows®** (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007) або сумісного редактора;
- рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
- **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: **ліворуч** – 2,5 см; **праворуч** – 2,5 см; **зверху** – 2,5 см; **знизу** – 3 см; **переплетіння** – 0 см; **інтервал між рядками** – 1,5 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ першої строчки – 1,27 см;
- рисунки, фотографії, графіки слід **вставляти** в текст статті **як об'єкт**. Положення об'єкта – «**в тексті**»;
- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.
- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:

- **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.);
- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.). Порядок подання: **ім'я, по батькові, прізвище**;
- **науковий ступінь, вчене звання** (Times New Roman, 14 пт.);
- **порожній рядок** (Times New Roman, 14 пт.);
- **назва статті** – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою), російською та англійською мовами (Times New Roman, 14 пт., **жирний**). Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
- **порожній рядок** (Times New Roman, 14 пт.);
- **анотація** (500-600 знаків) українською (або регіональною мовою), російською та англійською мовами на один абзац (Times New Roman, 14 пт., курсив); анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті;
- **порожній рядок** (Times New Roman, 14 пт.);
- **ключові слова** (3-10 слів) українською (або регіональною мовою), російською та англійською мовами (Times New Roman, 14 пт., курсив);
- **актуальність теми дослідження** (Times New Roman, 14 пт.);
- **постановка проблеми** (Times New Roman, 14 пт.);
- **аналіз останніх досліджень і публікацій** (Times New Roman, 14 пт.);
- **виділення недосліджених частин загальної проблеми** (Times New Roman, 14 пт.);
- **постановка завдання** (Times New Roman, 14 пт.);
- **виклад основного матеріалу** (можливий розподіл на підрозділи) (Times New Roman, 14 пт.);
- **висновки** відповідно до статті (Times New Roman, 14 пт.);
- **порожній рядок** (Times New Roman, 14 пт.);
- **література** (Times New Roman, 14 пт., **жирний**, по центру), обсяг до 10 джерел, детальна інформація щодо оформлення – п. 8;

– **надійшла** стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);

7. Літературні джерела, що цитуються, повинні бути пронумеровані відповідно до порядку звертання до них у тексті. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: «... відомо з [4]. ...» або «... розглянуто у [4, С. 203] ...». Список літератури наводиться наприкінці статті відповідно до порядку звернення по тексту на мові оригіналу та згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

8. Список літератури англійською мовою повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кирилический алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.

9. Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.

10. Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія.

11. Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена секретарем редколегії.

12. Редакція залишає за собою право не приймати статті у форматі **Word 2007 document (*.docx, *.doc)** (ZIP-ed native XML document) або **Word 2007 Macro-enabled document (*.docm, *.doc)**.

Адреса редакції:	14033, м. Чернігів, вул. Стрілецька, 1, к. 103
Відповідальний за випуск:	Мороз Наталія Вікторівна
Телефон:	(04622) 5-69-81
E-mail:	nauk_vishn@ukr.net

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТРУКТУРОВАНОЇ АНОТАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

UDC 349.3:355.292

M. V. Chichkan, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

SELECTED LEGAL ISSUES ON IMPLEMENTING OF PUBLIC POLICY IN THE SPHERE OF SOCIAL PROTECTION OF WAR VETERANS

Urgency of the research. In present-day conditions, the problems which are related to social protection of war veterans become especially topical and acute.

Target setting. Adequate funding of state guarantees for social protection of war veterans is absent and most of the legislation specific benefits and compensations for veterans either do not work or have lost their significance due to changing of social and economic relations.

Actual scientific researches and issues analysis. The issue of public policy in the sphere of social protection of war veterans became the subject of the scientific researches of N.B. Bolotina, S.M. Sinchuk, I.M. Syrota, B.I. Stashkiv, I.S. Yaroshenko and other native scientists.

Uninvestigated parts of general matters defining. Carrying out of the public policy on war veterans needs improvement of the social security legislation framework, ensuring the consideration and adoption of the draft laws aimed at the development of the retirement, housing and communal supply, transport and health services, prevention to amend the legislation which would contradict the Constitution of Ukraine and limit the rights of veterans.

The research objective. The purpose of this article is to study the legislative and regulatory framework for social protection of war veterans and to analyse the peculiarities of public policy on the subsistence of war veterans in the modern world.

The statement of basic materials. The Law of Ukraine "On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection" defines the legal status of war veterans, ensures creating appropriate conditions for their subsistence and contributes to the formation of respect for them in the society. Ukraine has a formed system of government aimed at providing and implementing public policy in the sphere of social protection of war veterans. This is the Cabinet of Ministers of Ukraine, Ministry of Social Policy of Ukraine, the Advisory Council on improving of the social protection of war veterans and the State Service of Ukraine for war veterans and anti-terrorist operation participants in particular.

Conclusions. Public policy in the sphere of social protection of war veterans is a system of legal, social, economic and political measures and means which are put into effect directly or indirectly by public authorities and aim at creating appropriate conditions for life support and contributing to forming respect for veterans in the society.

Keywords: public policy, social protection, war veterans.

References

1. Syrota, I. M. (2011). Systema sotsialnoho zakhystu veteraniv Velykoi Vitchyznianoї viiny za zakonodavstvom Ukrainy [The system of social protection of Great Patriotic War veterans under the legislation of Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavy i prava - Actual problems of state and law*, 57, 121-127 [in Ukrainian].

3. Pro statusu veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu: Zakon Ukrainy vid 22.10.1993 r. [On the status of war veterans, guarantees of their social protection: the Law of Ukraine of 10.22.1993]. (1993). *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy - Bulletin of The Supreme Rada of Ukraine*, 45 [in Ukrainian].

4. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 27.02.2014r [On the Cabinet of Ministers of Ukraine: The Law of Ukraine of 27.02.2014]. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy - Bulletin of The Supreme Rada of Ukraine*, 13 [in Ukrainian].

...

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 336.711

О. В. Кудіна, к.е.н., доцент

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Анотація. Визначено необхідність дослідження банківського капіталу та проблем його регулювання у банківській системі України в контексті впровадження міжнародних стандартів банківської діяльності, що впливає на зміцнення банківської системи, підвищення її ролі у процесах економічних перетворень.

Ключові слова: капітал банку, банківська система, міжнародні стандарти.

О. В. Кудина, к.э.н., доцент

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ РЕГУЛИРОВАНИЯ БАНКОВСКОГО КАПИТАЛА В УКРАИНЕ

Аннотация. Определена необходимость исследования банковского капитала и проблем его регулирования в банковской системе Украины в контексте внедрения международных стандартов банковской деятельности, что влияет на укрепление банковской системы, повышения ее роли в процессах экономических отношениях.

Ключевые слова: капитал банка, банковская система, международные стандарты.

O. V. Kudina, candidate of economic sciences, associate professor

THE ANALYSIS OF BANK CAPITAL PROBLEM REGULATION IN UKRAINE

Abstract. In the article is determined necessity of bank capital research and problems of its regulation in the Ukraine bank system in the context of introduction of international bank activity standards that influence on strengthening bank system, increases its role in the economic relations processes.

Keywords: bank capital, bank system, international standards.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні загальною проблемою для українських банків є підвищення ...

Постановка проблеми. Необхідність і значимість регулювання банківського капіталу визначається тим, що банки відіграють надзвичайно вагомий роль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У навчальній і науковій літературі розгляду понять «капітал банку» (або ж «банківський капітал») приділяється значна увага.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичні аспекти дослідження капіталу та проблем його регулювання у банківській системі України в контексті впровадження міжнародних стандартів банківської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Основою формування ресурсної бази банків та необхідною умовою її забезпечення ...

Висновок. На даному етапі Україна формує власну модель ринкової економіки, враховуючи ту ситуацію ...

Література

1. Дзюблюк О. Активізація банківського кредитування малого та середнього бізнесу в системі заходів із подолання фінансово-економічної кризи / О. Дзюблюк // Світ фінансів. – 2010. – № 3. – С. 7–13.
2. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс. - 2-е русск. изд. (пер. с 7-го междунар. изд.) - М.: Олимп-Бизнес, 2008. - 1008 с.
3. Островерхова Г. В. Сутність та структура організаційного забезпечення інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / Г. В. Островерхова // Цифровий репозиторій ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. - Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/29738/1/45.pdf>.
4. Інноваційна стратегія українських реформ / [Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П.]. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.

References

1. Dziubliuk, O. (2010). Aktyvizatsiia bankivskoho kredyтуvannia maloho ta serednioho biznesu v systemi zakhodiv iz podolannia finansovo-ekonomichnoi kryzy [Activation of bank lending to small and medium enterprises in the system of measures to overcome financial crisis]. *Svit finansiv*, 3, 7-13.
2. Brealey, Richard A., & Myers, Stewart C. (2003). *Principles of corporate finance*. 7th ed. Boston, Mass.: McGraw-Hill/Irwin.
3. Ostroverkhova, H. V. (n.d.). *Sutnist ta struktura orhanizatsiinoho zabezpechennia innovatsiinoi diialnosti [The essence and structure of organizational support innovation activity]*. Retrieved from <http://eprints.kname.edu.ua/29738/1/45.pdf>
4. Halchynskiy, A. S., Heiets, V. M., Kinakh, A. K., & Semynozhenko, V. P. (2002). *Innovatsiina stratehiia ukrainskykh reform [Innovation Strategy of Ukrainian reforms]*. Kyiv: Znannia Ukrainy.

Надійшла 09.02.2013

Науковий вісник Полісся

Науковий економічний журнал

Випуск 2(2)

Научный вестник Полесья

Научный экономический журнал

Выпуск 2(2)

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.

За достовірність викладених фактів та коректний переклад статей іншими мовами відповідальність несе автор.

Головний редактор	Л. І. Гонта
Відповідальний редактор	Л. О. Коваленко
Технічний редактор	Н. В. Мороз
Комп'ютерна верстка	Н. В. Мороз, О. В. Друпп
Дизайн обкладинки	І. М. Мекшун
Технічні редактори з питань комп'ютерного забезпечення	С. В. Злобін, І. М. Мекшун
Мовне редагування	О. В. Друпп, А. В. Ковбас
Друкар	Н. А. Тестова

Набір комп'ютерний. Підписано до друку 01.09.2015. Здано до друку 07.09.2015.
Формат 60x84/16. Папір офсетний №1. Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 10.75. Обл.-вид.арк. 14,48.
Наклад 150 прим. Зам. № 1508.015.046.

Чернігівський національний технологічний університет
14027, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.

Scientific bulletin of Polissia

Scientific journal on Economics

Issue 2(2)

Pressed in an author's edition from the authors' original layouts.

Editorial Board is not always agreed with the authors' views.
An author is responsible for the given facts' authenticity.

Chief Editor	O. I. Honta
Responsible Editor	L. O. Kovalenko
Technical editor	N. V. Moroz
Computer typing	N. V. Moroz, O. V. Drupp
Cover design	I. M. Mekshun
Technical editor and Computer Support	S. V. Zlobin, I. M. Mekshun
Language editing	O. V. Drupp, A. V. Kovbas
Printing	N. A. Testova

Computer typing. Signed to the press 01.09.2015. Sent to the press 07.09.2015.
Format 60x84/16. Offset paper № 1. Conventional pressed paper 10.75.
Edition 150 copies.

Chernihiv National University of Technologies
14027, Chernihiv, Shevchenka Str., 95

State Registration Certificate of Printing Mass Medium
Series ДК № 4802 from 01.12.2014